

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASI'NDA GEÇ ANTİK DÖNEME AİT
İKİ KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nihan ARSLAN

Anabilim Dalı: Mimarlık

HAZİRAN 2019

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASI'NDA GEÇ ANTIK DÖNEME AİT
İKİ KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nihan ARSLAN

(170211004)

Anabilim Dalı: Mimarlık

Mimari Koruma-Restorasyon Programı

**Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMER
İkinci Danışman: Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU**

Teslim Tarihi: 15 Mayıs 2019

ÖNSÖZ

Çalışma boyunca ısrarlı sorularımı sabırla dinleyen, takıntılarımı anlayışla karşılayan, tüm süreç boyunca bana vakit ayırıp, her konuda beni destekleyen ve BOGA ekibine dahil olmama vesile olan sevgili danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMER ve yoğun temposunda bulunduğu her boşlukta bana vakit ayıran, pozitif tutumu ve yapıcı eleştirileriyle desteğini hep yanımda hissettiğim araştırma başkanı ve eş danışmanım Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU başta olmak üzere, doktora çalışmamı benimle paylaşan Dr. Murat EROĞLU'na ve tüm BOGA ekibine teşekkür ederim. Değerli görüşleri ve katkılarından dolayı sayın jüri üyeleri Doç. Dr. Zeynep ERES ÖZDOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL ve Dr. Öğr. Üyesi Bilge AR'a teşekkür etmek isterim. Bu süreç boyunca ruh sağlığımı korumama yardımcı olan tez çalışma grubumdaki arkadaşlarım Aslıhan ÇITLAK, Elif EBEOĞLU ve Büşra KÜLEKÇİ ile Aslıhan KILCAN ve Gamze Hazal AKTAŞ'a minnettarım.

Mimarlık mesleğini tercih etmeme vesile olan Mimar Nalan KADAK'a, bu tercihin ardından karşılaştığım her zorlukta beni destekleyen, uyuyakaldığımda maketlerimi tamamlayan canım annem Filiz ARSLAN ve canım babam Hasan ARSLAN'a, çalışkanlığıyla beni kendine hayran bırakarak rol modelim olan ablam Cansu KILIÇ ve eşi Onur Eren KILIÇ'a, hiç konuşmadan sadece bakış ve mimiklerle anlaşabildiğim ikizim, kiraz çiçeğim Eylül ARSLAN'a ve her ne kadar konuşmasalar da onları ne kadar çok sevdiğimi hissedebilen kaktüslerim ve etobur bitkilerime hayatımda oldukları için teşekkür ederim.

Mayıs, 2019

Nihan ARSLAN
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Kapsam ve Yöntem.....	1
2. KİLİKYA BÖLGESİ ve BOĞSAK ADASI	5
2.1. Bölgenin Coğrafi Özellikleri.....	5
2.2. Kilikya Bölgesi'nin Roma-Bizans Dönemi Tarihi (M.Ö.102-M.S.1084) ...	6
2.3. Boğsak Adası Arkeolojik Sit Alanı.....	11
2.3.1. Adadaki yerleşim düzeni.....	13
2.3.2. Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA)	14
3. ERKEN BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİ	15
3.1. Bazilikalılar	16
3.2. Merkezi Planlı Yapılar	19
4. BOĞSAK ADASI'NDA GEÇ ANTİK DÖNEME AİT İKİ KİLİSE	21
4.1. Yapı Grubunun Genel Tanımı.....	21
4.2. Ayrıntılı Tanım.....	22
4.2.1. Kilise 1	22
4.2.1.1. Plan özellikleri	22
4.2.1.2. İç mekân özellikleri.....	26
4.2.1.3. Cephe özellikleri	31
4.2.2. Kilise 5	32
4.2.2.1. Plan özellikleri	32
4.2.2.2. İç mekân özellikleri.....	34
4.2.2.3. Cephe özellikleri	40
4.2.3. Büyük Sarnıç.....	42
4.2.3.1. Plan özellikleri	42
4.2.3.2. İç mekân özellikleri.....	43
4.2.3.3. Cephe özellikleri	44
4.3. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri.....	46
4.3.1. Kullanılan malzemeler ve özellikleri	46
4.3.2. Yapım teknikleri.....	49
4.3.2.1. Kilise 1	50
4.3.2.2. Kilise 5	52
4.3.2.3. Büyük Sarnıç.....	53
4.3.2.4. Kavisli Çevre Duvarı.....	53

4.4.	Strüktürel Özellikler	53
4.4.1.	Temeller	53
4.4.2.	Duvarlar	53
4.4.3.	Döşemeler.....	54
4.4.4.	Geçiş elemanları ve örtü.....	55
4.5.	Mimari Öğeler	56
4.5.1.	Apsisler.....	56
4.5.2.	Pencereler	57
4.5.3.	Kapılar	57
4.5.4.	Nişler	59
4.5.5.	Merdivenler	60
4.5.6.	Mimari plastik parçalar	61
4.6.	Yapıdaki Bozulmalar ve Sebepleri.....	61
4.6.1.	Malzeme bozulmaları	62
4.6.2.	Strüktürel bozulmalar	63
4.6.3.	Yapı bileşenlerindeki kayıplar.....	64
5.	RESTİTÜSYON	65
5.1.	Restitüsyon Verileri.....	65
5.1.1.	Yapıdan elde edilen veriler.....	66
5.1.2.	Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik döneme ait benzer nitelikteki yapılarından elde edilen veriler	66
5.1.2.1.	Plan ve iç mekân özelliklerine göre değerlendirme	66
5.1.2.2.	Cephe özellikleri	80
5.1.2.3.	Yapım tekniği ve malzeme özellikleri.....	81
5.1.2.4.	Mimari parçalar	82
5.1.2.5.	Yapıların tarihlendirilmesi	82
5.2.	Kronolojik Analiz.....	83
5.3.	Restitüsyon Önerileri.....	86
5.3.1.	Yapı grubunun 1. evresi	86
5.3.1.1.	Kilise 1	87
5.3.1.2.	Kapalı koridor ve üst katındaki kapalı ön mekân.....	96
5.3.1.3.	Büyük Sarnıç ve Platform 1	97
5.3.2.	Yapı grubunun 2. evresi	99
5.3.2.1.	Kilise 1	99
5.3.2.2.	Kilise 5 ve Platform 2.....	100
5.3.3.	Yapı grubunun 3. evresi	105
5.3.3.1.	Kuzeydeki ek yapılar ve çevre duvarı	105
5.3.3.2.	Kilise 1	106
6.	RESTORASYON	107
6.1.	Restorasyon Kararlarına Temel Oluşturan Etmenler	107
6.2.	Yapıların Restorasyonuna İlişkin Önerilen Müdahaleler	108
6.2.1.	Sağlamlaştırma	109
6.2.2.	Malzeme temizliği.....	112
6.2.3.	Çağdaş malzeme ile bütünleme.....	112
6.2.4.	Yapılardan düşen taşların temizlenmesi ve araştırma	112
6.2.5.	Bakım	114
7.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	115
	KAYNAKLAR.....	121
	EKLER.....	129
	ÖZGEÇMİŞ.....	328

KISALTMALAR

- AST** : Araştırma Sonuçları Toplantısı
BOGA : Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması
CAH : Cambridge Ancient History
DRTHK : David Rumsay Tarihi Harita Koleksiyonu
KAAM : Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi
NUGBA : Newcastle Üniversitesi Gertrude Bell Arşivi
TDV : Türk Diyanet Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu
S. M. A. S.: Society of Messenian Archaeological Studies
YEM : Yapı Endüstri Merkezi

TABLO LİSTESİ

Tablo 4. 1. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan taş/kayaç örnekleri.	46
Tablo 4. 2. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan kiremit/tuğla örnekleri.	46
Tablo 4. 3. Tuğla ve kiremit örneklerinin petrografik özellikleri.	47
Tablo 4. 4. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan harç örnekleri.	48
Tablo 4. 5. Harç örneklerinin petrografik özellikleri.	48
Tablo 4. 6. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan sıva örnekleri.	49
Tablo 4. 7. Sıva örneklerinin petrografik özellikleri.	49
Tablo D. 1. Kilise 1'in boyutlarının Kilikya Bölgesi'ndeki benzer özellikteki yapılarla karşılaştırması.	217
Tablo D. 2. Kilise 1'in benzer örnekler üzerinden değerlendirildiği analogi çalışması.	218
Tablo D. 3. Kilise 5'in benzer örnekler üzerinden değerlendirildiği analogi çalışması.	219

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2. 1. Geç Antik çağda Kilikya Bölgesi ve çevresindeki eyaletler	5
Şekil 2. 2. Boğsak Adası'nın kuzey sırtı, 2013	12
Şekil A. 1. Kilikya Bölge haritası	129
Şekil A. 2. Stieler'in 1865 tarihli haritası'nda Taşucu Körfezi	129
Şekil A. 3. Mersin İli uydu fotoğrafı	130
Şekil A. 4. Taşucu Körfezi uydu fotoğrafı	130
Şekil A. 5. Boğsak Koyu ve Boğsak Adası uydu fotoğrafı	131
Şekil A. 6. Boğsak Adası üzerinde tez kapsamında çalışılan yapı grubunun konumu	131
Şekil B. 1. Dura-Europos'taki Kilise Ev'in planı.	132
Şekil B. 2. Dura-Europos'taki Kilise Ev'in izometrik restitüsyonu.....	132
Şekil B. 3. Beytüllahim'deki Kutsal Doğum Kilisesi'nin 4. yüzyıl restitüsyonu	133
Şekil B. 4. Beytüllahim'deki Kutsal Doğuş Kilisesi'nin planı, 4. yüzyıl restitüsyonu	133
Şekil B. 5. Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'nin 4. yüzyıl restitüsyonu.....	134
Şekil B. 6. Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'nin planı, 4. yüzyıl restitüsyonu	134
Şekil B. 7. Studios Bazilikası'nın kesiti	135
Şekil B. 8. Studios Bazilikası'nın planı	135
Şekil B. 9. Aya Dimitri Bazilikası 5. yüzyıl restitüsyonu	136
Şekil B. 10. Aya Dimitri Bazilikası planı Sotiriou'nun 5. yüzyıl restitüsyonu, 1952.....	136
Şekil B. 11. Azize Meryem "Akheiropoietos" Bazilikası'nın restitüsyonu	137
Şekil B. 12. Azize Meryem "Akheiropoietos" Bazilikası planı, Selanik	137
Şekil B. 13. Suriye'deki Roueiha Bazilikası plan ve kesitleri	138
Şekil B. 14. Van Millingen'in Bizans kubbesini sınıflandırması	139
Şekil C. 1. Yapı grubunun güney silüeti, 2017 hava fotoğrafı.	140
Şekil C. 2. Yapı grubuna doğudan bakış, 2017 hava fotoğrafı	140
Şekil C. 3. Yapı grubunun planı, 2017 hava fotoğrafı	141
Şekil C. 4. Yapı grubunun güneyindeki basamaklı cadde.....	142
Şekil C. 5. Basamaklı caddeyi Platform 2'ye bağlayan merdivenin korunan basamakları.....	142

Şekil C. 6. Solda narteksin güneyindeki ana giriş kapısının açıklığı, ortada batı duvarının güneyindeki pencere açıklığı.....	143
Şekil C. 7. Narteksin batı duvarının ortasında konumlanan pencere açıklığı.....	143
Şekil C. 8. Narteksten naosun ana nefine geçişi sağlayan hafifletme kemerli kapı açıklığı.....	144
Şekil C. 9. Ana nefin geçişi sağlayan kapının narteksten görünüşü.....	144
Şekil C. 10. Narteksin batı duvarının kuzey yönü.....	145
Şekil C. 11. Naosun batı duvarındaki ana giriş kapısı.....	145
Şekil C. 12. Ana nefin giriş kapısı üzerindeki hafifletme kemerinde yer alan girinti.....	146
Şekil C. 13. Naosun batı duvarı ve kuzeybatı köşesi.....	146
Şekil C. 14. Naosun kuzey duvarı.....	147
Şekil C. 15. Naosun kuzey duvarının batı yönü.....	147
Şekil C. 16. Naosun kuzey duvarının orta bölümü.....	148
Şekil C. 17. Naosun kuzey duvarının doğu bölümü.....	148
Şekil C. 18. Naosun güney duvarı.....	149
Şekil C. 19. Naosun doğu duvarı.....	149
Şekil C. 20. Önde apsisin kuzey yönündeki pilaster.....	150
Şekil C. 21. Kilise 1 ana apsisi ve sol altta doğu çevre koridorunun kuzey apsisi.....	150
Şekil C. 22. Ana apsis ve doğu çevre koridorunun kuzey apsisi.....	151
Şekil C. 23. Yapının güney yan nefine girişi sağlayan kapı açıklığı.....	152
Şekil C. 24. Kilise 1 güney nefin güney duvarı.....	152
Şekil C. 25. Güney çevre koridorunun alt kotundaki mekânlardan birinin kemerli giriş açıklığı.....	153
Şekil C. 26. Güney nefin güney duvarı üzerindeki konsolun yandan görünüşü.....	153
Şekil C. 27. Güney Sarnıç'ın içerisi.....	154
Şekil C. 28. Güney Sarnıç'ın güney cephesi.....	154
Şekil C. 29. Güney Sarnıç'ın tonozuna ait bloklar ve üzerindeki künk.....	155
Şekil C. 30. Güney Sarnıç'ın doğu görünüşü.....	155
Şekil C. 31. Ek-A'daki tonozlu mezara ait korunmuş tonoz blokları.....	156
Şekil C. 32. Ek-A'nın duvar kesiti.....	156
Şekil C. 33. Kilise 5'in narteksi ile Ek-A'nın birleşim detayı.....	157
Şekil C. 34. Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzey ucundaki Ek-A ve Ek-D arasındaki ilişki....	157
Şekil C. 35. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü (doğu bölümü).....	158
Şekil C. 36. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü (orta bölümü).....	158
Şekil C. 37. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü (batı bölümü).....	159
Şekil C. 38. Kilisenin kuzeyindeki Ek-G'nin doğu duvarı ve Büyük Sarnıç'ın doğu cephesi.....	159
Şekil C. 39. Doğu çevre koridorunun güney apsisinin içindeki kiremit döşemeli alan.....	160
Şekil C. 40. Yapının kuzey cephesi. Soldan sağa doğru apsis, naos ve narteks.....	160
Şekil C. 41. Yapının güney cephesi.....	161
Şekil C. 42. Yapının güneydoğu köşesi.....	161
Şekil C. 43. Yapının doğu cephesi.....	162
Şekil C. 44. Narteksin doğu duvarı.....	162

Şekil C. 45. Narteksin doğu duvarına köşeden bakış.....	163
Şekil C. 46. Narteksin batı duvarı.....	163
Şekil C. 47. Narteksin kuzey duvarı.....	164
Şekil C. 48. Narteksin kuzey duvarı ile naosun kuzey cephesinin birleşimi.....	164
Şekil C. 49. Kilise 1'in çevre koridorunun apsisinin görünüşü.....	165
Şekil C. 50. Batı haç koluna doğudan bakış.....	165
Şekil C. 51. Doğu haç kolu ve apside batıdan bakış.....	166
Şekil C. 52. Kuzey haç koluna güneyden bakış.....	166
Şekil C. 53. Güney haç koluna kuzeyden bakış.....	167
Şekil C. 54. Naosun kuzeybatı köşesindeki paye.....	167
Şekil C. 55. Naosun güneybatı köşesindeki paye.....	168
Şekil C. 56. Naosun kuzeydoğu köşesindeki paye.....	168
Şekil C. 57. Naosun güneydoğu köşesindeki paye.....	169
Şekil C. 58. Apsisin yarım kubbesi ve doğu haç kolunun beşik tonoz örtüsü.....	169
Şekil C. 59. Doğu haç kolunun kuzey duvarı üzerindeki düz atkılı niş.....	170
Şekil C. 60. Doğu haç kolunun güney duvarı üzerindeki düz atkılı niş.....	170
Şekil C. 61. Sırasıyla güney haç kolunun batı ve doğu duvarları üzerindeki nişler.....	171
Şekil C. 62. Sırasıyla Kuzey haç kolunun doğu ve batı duvarları üzerindeki nişler.....	171
Şekil C. 63. Naosun ortasının üzerindeki kubbe açıklığı ve kubbe kasnağı.....	172
Şekil C. 64. Apsisin yarım kubbesi.....	172
Şekil C. 65. Kubbe kasnağı.....	173
Şekil C. 66. Yapının güney cephesi.....	173
Şekil C. 67. Güney cephesine dik konumlanan duvar ve "L" planlı merdivenin ilk altı basamağı....	174
Şekil C. 68. Yapının doğu cephesi.....	174
Şekil C. 69. Yapının kuzeydoğu köşesi.....	175
Şekil C. 70. Yapının kuzey cephesi ve doğusunda (solda) kavisli çevre duvarı.....	175
Şekil C. 71. Yapının batı cephesi.....	176
Şekil C. 72. Doğu cephesi üzerindeki künkler. Sırasıyla güneydeki ve kuzeydeki künk.....	176
Şekil C. 73. Yapının kapı açıklığının bulunduğu güney duvarı.....	176
Şekil C. 74. Yapının doğu duvarı.....	177
Şekil C. 75. Yapının batı duvarı üzerinde iyi korunmuş hidrolik sıva kalıntısı.....	177
Şekil C. 76. Güney cephesi üzerindeki künk.....	178
Şekil C. 77. Duvarın Kilise 1 ile arasında kalan avludan (güneyden) görünüşü.....	178
Şekil C. 78. Solda duvarın kuzeyden görünüşü ve Büyük Sarnıç ile ilişkisi.....	179
Şekil C. 79. Duvarın kavisinin kuzeydoğu köşesinden duvar ile Kilise I'in arasında kalan kuzey avlusunun görünüşü.....	179
Şekil C. 80. Duvarın kavisinin kuzeydoğu köşesinden Kilise 5'e bakış.....	180
Şekil C. 81. Güney Sarnıç'ın güçlendirilmiş doğu duvarı.....	180
Şekil C. 82. Büyük Sarnıç'ın birinci katına ait döşeme dolgusu.....	181
Şekil C. 83. Kilise 5'in çatısının kuzeyindeki su kanalı.....	181

Şekil C. 84. Kilise 5'in kubbe kasnağının içindeki kesme taş bloklar.	181
Şekil C. 85. Kilise 1'in apsisinden düştüğü düşünölen sütun gövdesi.	182
Şekil C. 86. Kilise 1'in naosunun kuzey duvarı üzerindeki tepe penceresi.	182
Şekil C. 87. Sırasıyla; üstte Kilise 5'in apsis penceresine ait olduğu düşünölen sütun gövdesi ve sol altta çatıdaki su kanalına ait olduğu düşünölen oyulmuş blok.	182
Şekil C. 88. Kilise 1'in güneyindedeki kapılarından birine ait olduğu düşünölen profilli sövenin önden ve yandan görünüşü.	183
Şekil C. 89. Platform 1'in altındaki tonozlu mezar odasının güney cephesi.	183
Şekil C. 90. Kilise 5'in kuzeyindeki eşik taşı ile korunmuş kapı açıklığı.	184
Şekil C. 91. Eşik taşının planı ve güneyden görünüşü.	184
Şekil C. 92. Kilise 5'in kuzey haç kolunun doğu duvarı üzerindeki beşik kemerli nişin içindeki desenli sıva kalıntısı.	184
Şekil C. 93. Platform 1'in güney cephesinde konumlanan tanımlanamayan niş.	185
Şekil C. 94. Sırasıyla Umm idj-Djimâl ve Ksêdjbeh Batı Kiliselerinin Kolymbion nişi.	185
Şekil C. 95. Yanıkhan Kuzey Kilisesinde ana kapının yanında konumlanan kolymbion.	185
Şekil C. 96. Kilise 5'in tabanında bulunan ve haç motifli olduğu anlaşılan levha parçası.	186
Şekil C. 97. Kilise 5'in narteksinin zemininde bulunan <i>opus sectile</i>	186
Şekil C. 98. Sırasıyla Kilise 1'in zemininde bulunan haç kabartmalı levha parçaları.	186
Şekil C. 99. Kilise 1'in zeminindeki sütun başlığı.	187
Şekil C. 100. Kilise 1'in zeminindeki sütun başlığının önden ve yandan ve üstten görünüşü.	187
Şekil C. 101. Kilise 1'in zemininde bulunan dikdörtgen kesitli sütun gövdesi parçası.	188
Şekil C. 102. Kilise 1'in <i>in situ</i> sütun kaidesi ve yanındaki sütun gövdesi parçaları.	188
Şekil C. 103. Kilise 1'in yerinden ayrılmış sütun kaidesi.	188
Şekil D. 1. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın batı cephesindeki tribelon.	189
Şekil D. 2. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın planı.	189
Şekil D. 3. Kanlıdivane 2 numaralı Bazilika'nın planı.	190
Şekil D. 4. Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın planı.	190
Şekil D. 5. Susanoğlu Mezar Kilisesi'nin planı.	191
Şekil D. 6. Susanoğlu Kent Kilisesi'nin planı.	191
Şekil D. 7. Mazılık Kilisesi'nin planı.	192
Şekil D. 8. Meryemlik Aya Thekla Bazilikası planı.	192
Şekil D. 9. Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın narteksinin güney kapısı.	193
Şekil D. 10. Çatıören Kilisesi'nin narteksinin doğu duvarı, 2016.	193
Şekil D. 11. Işıkkale Bazilikası narteksine batıdan bakış.	194
Şekil D. 12. Yanıkhan Kuzey Kilisesi naosun güneybatı ucundan apside bakış.	194
Şekil D. 13. Alahan Batı Kilisesi'nin kuzey nefinin stylobatı.	195
Şekil D. 14. Binbirkilise 21 numaralı Bazilika'nın synthronon ve kathedrası.	195
Şekil D. 15. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin ana apsisine doğudan bakış.	196

Şekil D. 16. Yanıkhan Kuzey Kilisesi güney cephesi.....	196
Şekil D. 17. Çatiören Kilisesi'nin naosunun batı duvarı üzerinde korunan, kuzey nefeye ait plaster ve kemer taşları, 2016	197
Şekil D. 18. Çatiören Kilisesi'nin naosunun batı duvarı, 2016.	197
Şekil D. 19. Çatiören Kilisesi doğu mekânlarının batı duvarı üzerindeki konsollar, 2013	198
Şekil D. 20. Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın batı cephesi.....	198
Şekil D. 21. Burdj Hédar Batı Kilisesi'nin iki yönden kesiti	199
Şekil D. 22. Işıkkale Bazilikası'nın neflerini ayıran sütun dizileri, 2014	199
Şekil D. 23. Alahan Doğu Kilisesi batıdan apsise bakış	200
Şekil D. 24. Hasanaliler Kilisesi doğu cephesi, 2012	200
Şekil D. 25. Hasanaliler Kilisesi'nin apsisi ve güney nefine ait arkad, 2012.....	201
Şekil D. 26. Hasanaliler Kilisesi'nin arkadı, 2012.....	201
Şekil D. 27. Hasanaliler Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki platform altında kalan tonozlu mekân ve cephesindeki kolymbion nişi, 2012.....	202
Şekil D. 28. Hasanaliler Kilisesi'nin platformunun cephesindeki kolymbion nişi	202
Şekil D. 29. Hasanaliler Kilisesi'nin platformlarından biri. Tonozun başlangıcındaki silmenin Boğsak Adası'ndaki Platform ile aynı profilde olması dikkat çekicidir	203
Şekil D. 30. Canbazlı Kilisesi batı cephesi.....	203
Şekil D. 31. Canbazlı Kilisesi güneydoğudan bakış	204
Şekil D. 32. Headlam'in 1890'da çektiği Dağpazar Ambülatuarlı Kilise'nin doğu cephesi.....	204
Şekil D. 33. Aşağıdan yukarıya doğru Binbirkilise 12, 21 ve 22 numaralı bazilikalar.....	205
Şekil D. 34. Binbirkilise 12 numaralı yapının kuzey cephesi.....	205
Şekil D. 35. Binbirkilise 12 numaralı yapının ön mekânına kuzeyden bakış	206
Şekil D. 36. Akkale'deki anıt mezar	206
Şekil D. 37. Akkale'deki anıt mezarın iç mekânı	207
Şekil D. 38. Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Güney martyriumunun içerisindeki nişler	207
Şekil D. 39. Akkale'deki anıt mezarın içerisindeki sütun başlığı.....	208
Şekil D. 40. Binbirkilise 12 numaralı yapının iç mekânı	208
Şekil D. 41. Binbirkilise 12 numaralı yapının apsisine içeriden bakış	209
Şekil D. 42. Binbirkilise 12 numaralı yapının apsis cephesi	209
Şekil D. 43. Binbirkilise 1 numaralı Bazilika'nın batı cephesindeki kat silmesi	210
Şekil D. 44. Binbirkilise 33 numaralı Bazilika'nın apsis cephesinde pencerenin alt hizasındaki silme	210
Şekil D. 45. Korykos Mezarlık Kilisesi kuzey cephesindeki sundurma	211
Şekil D. 46. Boğsak Adası'ndaki Kilise 5'in doğu cephesi.....	211
Şekil D. 47. Kilise 5'in apsisine içeriden bakış	212
Şekil D. 48. Yapının kubbe kasnağı.....	212
Şekil D. 49. Yapı grubunun Eyice tarafından önerilen restitüsyonu.....	213
Şekil D. 50. Kilise 5'in S.Guyer tarafından yayınlanan planı	213
Şekil D. 51. Kilise 5'in restitüsyon planı ve kesiti.....	214

Şekil D. 52. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın restitüsyonu.....	215
Şekil D. 53. Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın restitüsyonu.....	216
Şekil D. 54. Canbazlı Kilisesi'nin Eyice tarafından hazırlanan restitüsyonu	216
Şekil E.1. Boğsak Adası Vaziyet Planı.....	221
Şekil E.2. Yapı Grubunun Vaziyet Planı.....	222
Şekil E.3. Yapı Grubunun Kot Planı.....	223
Şekil E.4. Kilise 1 Plan.....	224
Şekil E.5. Kilise 1 Ölçülü Plan.....	225
Şekil E.6. Kilise 5 Plan.....	226
Şekil E.7. Kilise 5 Ölçülü Plan.....	227
Şekil E.8. Kilise 5 Tavan Planı.....	228
Şekil E.9. Kilise 5 Ölçülü Tavan Planı.....	229
Şekil E.10. Kilise 5 Çatı Planı.....	230
Şekil E.11. Kilise 5 Ölçülü Çatı Planı.....	231
Şekil E.12. Büyük Sarnıç Zemin Kat Planı.....	232
Şekil E.13. Büyük Sarnıç Ölçülü Zemin Kat Planı.....	233
Şekil E.14. Büyük Sarnıç Tavan Planı.....	234
Şekil E.15. Büyük Sarnıç Birinci Kat Planı.....	235
Şekil E.16. Büyük Sarnıç Ölçülü Birinci Kat Planı.....	236
Şekil E.17. Arazi Kesitleri, B-B ve C-C Kesitleri.....	237
Şekil E.18. Arazi Kesitleri, E-E ve H-H Kesitleri.....	238
Şekil E.19. Arazi Kesiti, F-F ve G-G Kesitleri.....	239
Şekil E.20. Arazi Kesitleri, L-L Kesiti ve Güney Silueti.....	240
Şekil E.21. Kilise 1 E-E Kesiti.....	241
Şekil E.22. Kilise 1 L-L Kesiti.....	242
Şekil E.23. Kilise 1 F-F ve G-G Kesitleri.....	243
Şekil E.24. Kilise 5 A-A ve B-B Kesitleri.....	244
Şekil E.25. Kilise 5 C-C ve D-D Kesitleri.....	245
Şekil E.26. Platform 1 ve Büyük Sarnıç K-K ve C-C Kesitleri.....	246
Şekil E.27. Büyük Sarnıç M-M Kesiti ve Platform 1'in Güney Cephesi.....	247
Şekil E.28. Kilise 1 Güney Cephesi.....	248
Şekil E.29. Kilise 5 Güney ve Kuzey Cepheleri.....	249
Şekil E.30. Kilise 5 Doğu Cephesi.....	250
Şekil E.31. Büyük Sarnıç Güney, Kuzey ve Doğu Cepheleri.....	252
Şekil E.32. Malzeme Analizi: Kilise 5 Tavan Planı.....	252
Şekil E.33. Malzeme Analizi: Büyük Sarnıç Tavan Planı.....	253
Şekil E.34. Malzeme Analizi: Kilise 1 E-E Kesiti.....	254
Şekil E.35. Malzeme Analizi: Kilise 1 L-L Kesiti.....	255

Şekil E.36. Malzeme Analizi: Kilise 1 F-F ve G-G Kesitleri.....	256
Şekil E.37. Malzeme Analizi: Kilise 5 A-A ve B-B Kesitleri.....	257
Şekil E.38. Malzeme Analizi: Kilise 5 C-C ve D-D Kesitleri.....	258
Şekil E.39. Malzeme Analizi: Platform 1 ve Büyük Sarnıç K-K ve C-C Kesiti.....	259
Şekil E.40. Malzeme Analizi: Büyük Sarnıç M-M Kesiti ve Platform 1'in Güney Cephesi.....	260
Şekil E.41. Malzeme Analizi: Kilise 1 Güney Cephesi.....	261
Şekil E.42. Malzeme Analizi: Kilise 5 Güney ve Kuzey Cepheleri.....	262
Şekil E.43. Malzeme Analizi: Kilise 5 Doğu Cephesi.....	263
Şekil E.44. Malzeme Analizi: Büyük Sarnıç Güney, Kuzey ve Doğu Cepheleri.....	264
Şekil E.45. Bozulma Analizi: Kilise 5 Tavan Planı.....	265
Şekil E.46. Bozulma Analizi: Kilise 1 E-E Kesiti.....	266
Şekil E.47. Bozulma Analizi: Kilise 1 L-L Kesiti.....	267
Şekil E.48. Bozulma Analizi: Kilise 1 F-F ve G-G Kesitleri.....	268
Şekil E.49. Bozulma Analizi: Kilise 5 A-A ve B-B Kesitleri.....	269
Şekil E.50. Bozulma Analizi: Kilise 5 C-C ve D-D Kesitleri.....	270
Şekil E.51. Bozulma Analizi: Platform 1 ve Büyük Sarnıç K-K ve C-C Kesitleri.....	271
Şekil E.52. Bozulma Analizi: Büyük Sarnıç M-M Kesiti ve Platform 1'in Güney Cephesi.....	272
Şekil E.53. Bozulma Analizi: Kilise 1 Güney Cephesi.....	273
Şekil E.54. Bozulma Analizi: Kilise 5 Güney ve Kuzey Cepheleri.....	274
Şekil E.55. Bozulma Analizi: Kilise 5 Doğu Cephesi.....	275
Şekil E.56. Bozulma Analizi: Büyük Sarnıç Güney, Kuzey ve Doğu Cepheleri.....	276
Şekil E.57. Kronolojik Analiz: Yapı Grubunun Vaziyet Planı.....	277
Şekil E.58. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, +44.39 Kot Planı 1. Öneri.....	278
Şekil E.59. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, +41.52 Kot Planı.....	279
Şekil E.60. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, +38.67 Kot Planı.....	280
Şekil E.61. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 E-E Kesiti ve Büyük Sarnıç Güney Cephesi 1. Öneri.....	281
Şekil E.62. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 L-L Kesiti 1. Öneri.....	282
Şekil E.63. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 F-F Kesiti.....	283
Şekil E.64. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 G-G Kesiti 1. Öneri.....	284
Şekil E.65. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 N-N Kesiti.....	285
Şekil E.66. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Büyük Sarnıç ve Platform 1 K-K Kesiti ve Kilise 1 Batı Cephesi.....	286
Şekil E.67. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Büyük Sarnıç ve Platform 1 M-M Kesiti.....	287
Şekil E.68. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 Kuzey Cephesi ve Büyük Sarnıç C-C Kesiti.....	288
Şekil E.69. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 ve Platform 1 Güney Cephesi.....	289
Şekil E.70. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 Doğu Cephesi 1A Önerisi.....	290
Şekil E.71. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 Doğu Cephesi 1B Önerisi.....	291
Şekil E.72. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Büyük Sarnıç Kuzey ve Doğu Cepheleri.....	292
Şekil E.73. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, +44.39 Kot Planı 2. Öneri.....	293

Şekil E.74. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 E-E Kesiti ve Büyük Sarnıç Güney Cephesi 2. Öneri.....	294
Şekil E.75. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 G-G Kesiti 2. Öneri.....	295
Şekil E.76. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 L-L Kesiti 2. Öneri.....	296
Şekil E.77. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 Doğu Cephesi 2A Önerisi.....	297
Şekil E.78. Restitüsyon Önerileri: 1. Evre, Kilise 1 Doğu Cephesi 2B Önerisi.....	298
Şekil E.79. Restitüsyon Önerileri: 2A Evresi, +44.39 Kot Planı.....	299
Şekil E.80. Restitüsyon Önerileri: 2A Evresi, Kilise 1 E-E Kesiti.....	300
Şekil E.81. Restitüsyon Önerileri: 2A Evresi, Kilise 1 G-G Kesiti.....	301
Şekil E.82. Restitüsyon Önerileri: 2A Evresi, Kilise 1 Kuzey Cephesi ve Büyük Sarnıç C-C Kesiti...302	302
Şekil E.83. Restitüsyon Önerileri: 2A Evresi, Kilise 1 Doğu Cephesi.....	303
Şekil E.84. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, +44.39 Kot Planı.....	304
Şekil E.85. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 A-A Kesiti.....	305
Şekil E.86. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 B-B Kesiti.....	306
Şekil E.87. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 C-C Kesiti.....	307
Şekil E.88. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 D-D Kesiti.....	308
Şekil E.89. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 Güney Cephesi.....	309
Şekil E.90. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 Kuzey Cephesi.....	310
Şekil E.91. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 Doğu Cephesi 1. Öneri.....	311
Şekil E.92. Restitüsyon Önerileri: 2B Evresi, Kilise 5 Doğu Cephesi 2. Öneri.....	312
Şekil E.93. Restitüsyon Önerileri: 3. Evre, +44.39 Kot Planı.....	313
Şekil E.94. Restitüsyon Önerileri: 3. Evre, +38.67 Kot Planı.....	314
Şekil E.95. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 Tavan Planı.....	315
Şekil E.96. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 Çatı Planı.....	316
Şekil E.97. Restorasyon Önerileri: Büyük Sarnıç Birinci Kat Planı.....	317
Şekil E.98. Restorasyon Önerileri: Kilise 1 E-E Kesiti.....	318
Şekil E.99. Restorasyon Önerileri: Kilise 1 F-F ve G-G Kesitleri.....	319
Şekil E.100. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 A-A ve B-B Kesitleri.....	320
Şekil E.101. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 C-C ve D-D Kesitleri.....	321
Şekil E.102. Restorasyon Önerileri: Platform 1 ve Büyük Sarnıç K-K ve C-C Kesitleri.....	322
Şekil E.103. Restorasyon Önerileri: Büyük Sarnıç M-M Kesiti ve Platform 1'in Güney Cephesi.....	323
Şekil E.104. Restorasyon Önerileri: Kilise 1 Güney Cephesi.....	324
Şekil E.105. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 Güney ve Kuzey Cepheleri.....	325
Şekil E.106. Restorasyon Önerileri: Kilise 5 Doğu Cephesi.....	326
Şekil E.107. Restorasyon Önerileri: Büyük Sarnıç Güney, Kuzey ve Doğu Cepheleri.....	327

TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASI'NDA GEÇ ANTİK DÖNEME AİT İKİ KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER

ÖZET

Bu çalışma, antik dönemin Kilikya-Isaurya Bölgesi, günümüzde Mersin İli, Silifke İlçesi, Taşucu Körfezi Boğsak Adası'nda bulunan ve Geç Antik döneme tarihlendirilen yapı grubunun detaylı rölövesinin çizilmesi, restitüsyon önerilerinin geliştirilmesi ve koruma projesinin hazırlanmasını amaçlamaktadır.

Boğsak Adası, çok sayıda yapı kalıntısının bulunduğu bir Geç Antik dönem yerleşimi olmasıyla ön plana çıkar. Yapı grubu Kilise 1 ve Kilise 5 olmak üzere iki kilise, iki yer üstü (Büyük Sarnıç ve Güney Sarnıç) ve bir yer altı sarnıcı (L Sarnıç), bir tonozlu mezar odası, iki platform, kuzeyindeki kavisli çevre duvarı ve Kilise 1'in etrafındaki toplam sekiz adet ek mekândan oluşmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren adanın az sayıda araştırmacı tarafından ziyaret edildiği bu kişilerin yayınlarından dolayı bilinmektedir. Bu yayınlarda özellikle bu yapı grubundaki en iyi korunan yapı olan Kilise 5 yer almaktadır. Ancak şimdiye kadar Kilise 5 de dahil yapı grubunun detaylı rölövesi çizilmemiş, restitüsyon önerileri geliştirilmemiş ve koruma projesi hazırlanmamıştır. Bu çalışmada Boğsak Adası'ndaki söz konusu bu yapı grubu ayrıntılı biçimde çizimlerle belgelenmiştir. Bu çizimlerden elde edilen verilerle, yapı grubundaki kiliselerin Kilikya kiliseleri içindeki yeri belirlenmeye çalışılmış ve koruma önerileri geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın konusu yapı grubundaki iki kilisedir. Kilise 1, büyük olasılıkla, galerili ve güneyinde yarı açık, doğusunda ise çift apsisi kapalı koridoru olan bazilikal planlı bir yapıdır. Boyut olarak adadaki en büyük kilise olsa da Kilikya Bölgesi'ndeki kiliselerle karşılaştırıldığında bölgedeki orta boyutlu bazilikalardan biridir. Kuzeydoğusundaki Kilise 5 ise yaklaşık kare içinde haç planlı, doğusunda dışarı taşan yarım daire planlı bir apsisi olan kubbeli bir şapeldir. İki yapının arasında narteks olarak tanımlanabilecek bir geçiş mekânı yer alır. Rölöve ve restorasyonda kiliselerin çevresindeki sivil yapılar ve sarnıçlar da detaylı şekilde çizilmiştir. Restitüsyonda yapı grubundaki kiliseler, Kilikya ve Pamfilya başta olmak üzere yakın bölgelerdeki benzer özelliklere sahip yapılarla karşılaştırılmış, sivil yapılar ve sarnıçlar içinse yalnızca kütle önerisinde bulunulmuştur.

Kilise 1 ve Kilise 5'ten oluşan bu yapı grubu, Kilikya Bölgesi içinde özgün detayları oldukça iyi korunmuş bir anıt grubudur. Her iki yapıdan ve analogi çalışmasından elde edilen veriler, bu kiliselerin özel niteliklere sahip olduğunu düşündürmektedir. Plan şemaları ve yapıların birbirleriyle olan ilişkisi göz önüne alındığında yapı grubu Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik çağa tarihlendirilen kiliseler içerisinde önemli bir mevki kazanmaktadır. Bu nedenle alanda sürdürülecek araştırmalarla birlikte, yapıların özgün karakterine ilişkin daha kesin verilere ulaşılmalı ve koruma önerileri doğrultusunda yapı grubunun mevcut durumunun devamlılığı sağlanmalıdır.

PROPOSALS FOR THE CONSERVATION OF TWO LATE ANTIQUE CHURCHES ON BOĞSAK ISLAND AT TAŞUCU GULF

SUMMARY

The aim of this study is to prepare the measured drawings in detail, to develop restitution proposals and to prepare conservation project for a group of structures dated to the Late Antiquity period in Cilicia-Isauria, today in Mersin Province, Silifke District, Boğsak Island at Taşucu Gulf.

Boğsak Island stands out as a Late Antique settlement with many remains of buildings. The building group includes two churches, Church 1 and Church 5, two overground cisterns (The Great Cistern and The South Cistern) and one subterranean cistern (L Cistern), one vaulted funerary chamber, two platforms, curvilinear wall at the north of the buildings and eight additional units around of the Church 1. The island visited by a small number of researchers is known from the publications of these people since 20. century. In these publications, the researchers especially reported about Church 5, which is the best preserved structure in this building group. However, no detailed survey of the building group including Church 5 has been drawn, restitution proposals have not been developed and no conservation project has been prepared until this time. In this study, above-mentioned building group in Boğsak Island is documented in detail with drawings. With the data obtained from these drawings, the churches of this building group was tried to be placed among Cilicia Churches in regarding typology, plan types, materials...etc. and conservation proposals were developed.

This study mainly focuses on the two churches of the building group. Church 1 has presumably a basilical plan with a gallery and an indoor corridor with double apses to the east and a portico to the south. Although it is the largest church on the island, in comparison with the churches in Cilicia in size, it can be categorized as a middle size done. Church 5 situated to the northeast of the Church 1, has a cross in square plan with a dome and a semi-circular apse projecting to the east. Between the two structures, there is a transition space which can be defined as narthex. In the survey and restoration proposal, civil structures and cisterns around the churches were also drawn in detail. In the restitution, the churches in the building group were compared with buildings with similar features in the nearby regions, especially in Cilicia and Pamphylia, but the civil structured were not handled into detail.

Church 1 and Church 5, is a well-preserved monument group with original characteristic details in Cilicia. Data from both structures and analogy study suggest that these churches have special features. Considering the plan schemes and the relations of the structures with each other, the building group has an important place among the churches of dated to the Late Antiquity in Cilicia. Therefore, with the

future researches which will be carried the field, more precise data about the original character of the buildings can be reached and the current state of conservation of the building group should be maintained according the conservation proposals.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Boğsak Adası, Mersin İli, Silifke İlçesi'nin, İmamuşağı Mahallesi'nde Boğsak Koyu'nun güneyinde konumlanır. Tez kapsamında ele alınan yapı grubu adanın zirvesine yakındır. Boğsak Adası'nın Geç Antik dönemde yoğun yerleşim gördüğüne dair arkeolojik veriler mevcuttur. Ada, 2010 yılından beri Boğsak Arkeolojik Yüzeysel Araştırması (BOGA) kapsamında çalışılmaktadır.

Tezin konusunu oluşturan iki kilisenin, bu tez öncesinde çevresindeki sivil mimari yapılarla birlikte ele alınarak detaylı rölöve ve restitüsyon çizimi yapılmamıştır. Çalışmanın amacı, 2018 sezonunda yüzeysel araştırmada mimar olarak görev aldığım Boğsak Arkeolojik Yüzeysel Araştırması'nın çalışma alanı içinde, Geç Antik döneme tarihlendirilen bu iki kilisenin detaylı olarak çizilmesi ve koruma önerilerinin geliştirilmesidir.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Tezin kapsamında, Boğsak Adası'nın zirvesine yakın konumlanan yapı grubunun rölövesinin çizilmesi, yapılar üzerindeki mevcut izlerden ve benzer yapılar üzerinden restitüsyon önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte söz konusu yapı grubundaki bozulmaların tespit edilerek uygun müdahale kararları doğrultusunda minimum müdahale içeren bir restorasyon projesinin hazırlanması amaçlanmıştır.

Çalışılan yapı grubunun esas öğeleri, BOGA'nın Kilise 1 ve Kilise 5 olarak adlandırdığı iki kilisedir. Kiliselerle yakından ilişkili olan çevredeki farklı türlerdeki yapılar da bu çalışmaya dahil edilmiştir. Bu yapılardan birisi mezar odasıdır. Birisi yer altında (L Sarnıç), ikisi yer üstünde (Büyük Sarnıç ve Kilise 1'in güney çevre koridorunun alt kotundaki Güney Sarnıç) olmak üzere üç sarnıç bulunmaktadır. Kilise 1'in batısındaki iki yapı, yine Kilise 1'in kuzey cephesi ile kavisli çevre duvarının arasındaki altı yapı olmak üzere toplam sekiz yapı ise işlevi belirlenemeyen sivil yapılardır. Kapsam dışına çıkmamak amacıyla yapı grubundaki farklı işlevdeki

yapıların restitüsyonu için Kilikya bölgesindeki kırsal mimari üzerine bir analogi çalışması yürütülmemiştir.

Yapı grubuna ait fotoğrafların önemli bir bölümü BOGA'nın arşivinden sağlanmıştır. Arşivdeki 2010, 2013 ve 2017 yıllarında çekilmiş yapı fotoğrafları ve hava fotoğrafları, 2018 sezonu fotoğraflarına ek olarak belgelemede kullanılmıştır. Yine BOGA'nın arşivinden, tez kapsamında çalışılan yapı grubunun Günder Varinlioğlu tarafından çizilen vaziyet planı krokisi ile BOGA ekibinden Esin Bilge Çelik, Lara Taş, Bengisu Topanoğlu tarafından çizilen ve Kilise 1 ile Kilise 5'e ait olduğu düşünülen mimari plastik parçaların çizimleri kaynak olarak kullanılmıştır. Adanın Deniz Coşkun ve Mine Esmer tarafından hazırlanan vaziyet planı ise yapı grubunun rölövesi eklenerek düzenlenmiştir.

Yapı grubu Kasım 2016'da British Academy Newton Advanced Fellowship kapsamındaki "New Approaches to Historic Landscapes: Boğsak in Isauria" projesi kapsamında lazerle taranmıştır. Lazer tarama Newcastle Üniversitesi'nden Dr. Alex Turner'ın liderliğinde Hilal Küntüz, Yasemin Aydoğdu, Cem Ardıl ve Fatih Timirli'den oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir ve bu taramada Yersel Lazer Tarama aleti (Faro Focus X330) kullanılmıştır. Ortofotolar taramadan elde edilen nokta bulutu üzerinden, Faro Scene programı ile Nihan Arslan ve Mine Esmer tarafından üretilmiş; çizimler bu ortofotolar üzerinden hazırlanmıştır. Planda, lazer verisinden elde edilen ortofotonun yetersiz kaldığı yerlerde Hilal Kesikci'nin, Dijikopter şirketinden Medet Elmalı tarafından 2017'de çekilen hava fotoğraflarından ürettiği ortofotodan eksikler tamamlanmıştır.

Gruptaki yapıların birbirleriyle olan ilişkisini, zemin kotları arasındaki farkları ifade edebilmek için 7 adet arazi kesiti çizilmiştir. Arazi kesitine dahil olan yapılar, daha detaylı incelenebilmek için 1/100 ölçekte ayrı bir pafta olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu şekilde Kilise I için 4 kesit, 4 cephe; Kilise V için 4 kesit, 3 cephe; Büyük Sarnıç için 2 kesit, 4 cephe; L Sarnıç için 2 kesit; Tonoğlu Mezar Odası için ise 1 kesit, 1 cephe; Kavisli Çevre Duvarı için 3 kesit, 1 cephe ve yapı grubunun güney silüeti çizilmiştir. Yapılardaki malzeme ve bozulma analizleri 1/100 çizimler üzerinden hazırlanmıştır ve arazi kesitleri bu analizlere dahil edilmemiştir. Malzeme analizleri Gazi Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarı'nda, Dr. Murat Eroğlu'nun doktora tezi kapsamında

gerçekleştirilmiştir. Eroğlu'nun elde ettiği veriler bu çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır (Eroğlu, 2018).

Çalışmaya bilimsel yayınların taranması ile başlanmıştır; öncelik adayı ziyaret eden araştırmacıların yayınlarına verilmiştir. İkinci bölümde Boğsak Adası'nın coğrafi özellikleri, yerleşim düzeni, adada bugüne kadar yapılan çalışmalar ele alınmış ve Kilikya Bölgesi'nin Roma-Bizans dönemi tarihi ile ilgili zet bilgi verilmiştir. Erken Bizans dönemi kiliselerinden bahsedilen nc bölümde, plan tipleri "bazilika" ve "merkezi planlı yapı" olmak üzere iki başlık altında kısaca incelenmiştir. Dördüncü bölümde yapının mevcut durumu betimlenerek ayrıntılı tanımı yapılmış, yapılarda kullanılan malzemeler ve grlen bozulma türlerinden bahsedilmiştir.

Beşinci bölümde öncelikle restitüsyon sorunlarına yer verilmiş, ardından Kilise 1 ve Kilise 5 ayrı başlıklar altında Kilikya Bölgesi ve yakın çevresindeki benzer yapıların plan ve i mekân özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Restitüsyon nerileri geliştirilirken yapı grubundaki kiliselerden elde edilen veriler ve benzer plan özelliği gösteren Kilikya ve Pamfilya bölgelerindeki kiliseler göz önünde bulundurularak, her iki yapı için de ayrı ayrı analogik veri tablosu oluşturulmuştur. Oluşturulan bu tablolar, yapıların üzerindeki mevcut izler ve yapıların eski fotoğraflarına göre restitüsyon nerileri geliştirilmiştir.

Restorasyon başlıklı altıncı bölümde yapının tespit edilen bozulmalarına uygun müdahale yöntemleri seçilerek yapı grubunun restorasyonu önerilmiştir. Bu koruma projesinde asıl amaç yapı grubunun mevcut durumunun devamlılığını sağlayacak malzeme ve strüktür sağlamlaştırmasının gerektiği yerlerin belirlenmesidir. Çalışmanın yedinci ve son bölümünde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. KİLİKYA BÖLGESİ VE BOĞSAK ADASI

2.1. Bölgenin Coğrafi Özellikleri

Bölge, batıda Pamfilya¹, kuzeyde Likaonya ve Kapadokya, doğuda Kommagene ve Suriye, güneyde Mare Kilikium (Akdeniz) ile sınırlanmaktadır (Aydoğan, 1997, s.1008). Kilikya Bölgesi coğrafi özelliklerine göre kendi içinde batıda Dağlık Kilikya (*Kilikia Trakheia*) ve doğuda Ovalık Kilikya (*Kilikia Pedias*) olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Dağlık ve Ovalık Kilikya arasındaki sınırı Lamos (Limonlu) Çayı belirlemektedir (Eichner, 2018, s.267). Bölgenin kuzeydoğusunda *Pylai Kilikiai* (Kilikya Kapıları) ve *Pylai Syriae* (Suriye Kapıları) adı verilen önemli geçitler yer almaktadır (Aydoğan, 1997, s.1008).

Şekil 2. 1. Geç Antik çağda Kilikya Bölgesi ve çevresindeki eyaletler (CAH, Harita 14).²

¹Bölgelerin antik dönem isimleri, çalışma boyunca Türkçe okunuşları esas alınarak yazılmıştır.

²Görseldeki *Cilicia I* ve *Isauria* Bölgesi'nin bulunduğu alan Dağlık Kilikya'yı, *Cilicia II* ise Ovalık Kilikya'yı tanımlamaktadır.

Ovalık Kilikya at nalı biçimini alan dağlarla çevrili ve üç büyük nehir tarafından beslenen verimli bir bölgedir ve tarım açısından oldukça verimli topraklara sahiptir (Jones, 1937, s.191). Dağlık Kilikya ise yalnızca bir nehrin bulunduğu çoğunlukla kayalardan oluşan bir alandır (Jones, 1937, s.191). Strabon, Dağlık Kilikya'yı dar kıyısı olan burada düz bir alana rastlamanın güç olduğu bir bölge olarak tanımlanmıştır (Strabon, s.251). Strabon, Dağlık Kilikya'nın bu bölümünden *Trakheiotis*, burada yaşayan insanlardan da *Trakheiotlar* olarak bahsetmiştir (Strabon, s.251). Coğrafi şartlardan dolayı tarım pek mümkün olmasa da Dağlık Kilikya bölgesi kereste bakımından zengindir (Jones, 1937, s.191).

Kilikya'da Nur Dağları, Misis'in hemen arkasındaki Kızılgeçit aracılığıyla ova boyunca Halep'e doğru giden doğu-batı yoluna geçit vermektedir (Ünal, 2007, s.35). Bölge aynı zamanda Orta Anadolu ve Ege'yi Doğu Akdeniz kıyıları, Kıbrıs, Mısır, Kuzey Suriye ile Mezopotamya'ya bağlayan, içinden önemli yolların geçmesiyle son derece değerli bir konuma sahiptir (Ünal, 2007, s.36).

Kilikya'nın ticari ilişkileri seramik buluntularından anlaşılmaktadır ve ESA (Doğu Sigillata A) ve Kıbrıs sigillata gibi ürünlerin yanı sıra, Knidos'tan, Bergama'dan (Çandarlı kâseleri), Menderes nehri civarından (Doğu Sigillata B), Karadeniz'den (Pontik sigillata), İtalya ve Afrika'dan gelen örneklerle de rastlanmaktadır (Bilir, 2015, s.17-18).

2.2. Kilikya Bölgesi'nin Roma-Bizans Dönemi Tarihi (M.Ö.102-M.S.1084)

Roma'nın Anadolu hakimiyeti, Pergamon Kralı III. Attalos'un M.Ö. 133'de ölümünün ardından, vasiyeti üzerine Pergamon Krallığı'nın Roma egemenliğine girmesiyle başladı. M.Ö. 129'da ise Anadolu toprakları Asya Eyaleti (*Provincia Asia*) olarak düzenlendi (Tekin, 2007, s.172). Roma'nın Kilikya ile ilişkisi ise bölgedeki korsan sorunu ile gündeme geldi.

Korsanlar Dağlık Kilikya, Likya, Pamfilya ve Pisidya'da üsler kurmuşlardı (Tekin, 2007, s.172). M.Ö. 2. yüzyılda Roma ekonomisinin büyük bölümünü tarım sektörü oluşturuyordu ve Romalı zenginlerin çiftliklerinde çalıştırmak için kölelere ihtiyacı vardı (Ünal, 2007, s.226). Bu dönemde denizcilikte çok iyi olan Dağlık Kilikya halkı, tarım ve ticaretten ziyade korsanlığı tercih etmişti ve öyle ki antik tarihçilere göre, Kilikyalıların en büyük geçim kaynağı köle ticaretiydi (Bilir, 2015, s.16). Bölgede

korsanlık, M.Ö. 139 yılında Diodoros Tryphon'un Kilikya ve Isaurya'yı ele geçirmesi ve Alanya'da bir üs kurmasıyla başlamıştır (Ünal, 2007, s.226).

Roma'nın korsanlara yönelik ilk askeri müdahalesi M.Ö. 102-103 yılında Marcus Antonius tarafından yürütülen, Pamfilya ve Kilikya arasındaki bölgeye bir veya daha fazla deniz seferleri düzenlenmesi olarak planlanmıştı (Borgia, 2017, s.299). Bu tarihte eyalet, magistrat Marcus Antonius'un görev alanı olarak tayin edilmişti (Kaya, 2005, s.17).³ Ancak Marcus Antonius iki yıl boyunca korsanlara karşı mücadele etmiş ve başarılı olamamıştır (Ünal, 2007, s.228). Daha sonra ise L. Cornelius Sulla (M.Ö. 96-95 veya 92-91), L. Cornelius Lentulus (M.Ö. 83-81), Cn. Cornelius Dolabella (M.Ö. 80-79), P. Servilius Vatia (M.Ö. 78-74) ve L. Licinius Lucullus (M.Ö. 74-67), askeri lider olarak Kilikya'da görev alan isimlerdir (Borgia, 2017, s.300). Kilikya Pontus Kralı VI. Mithridates'e karşı kazanılan I. Mithridates savaşından sonra (M.Ö.88-85) bir Roma eyaleti yapılmış olsa da bu eyalet yalnızca Pamfilya, Milyas ve Pisidya'nın bir bölümünü kapsamaktaydı (Ünal, 2007, s.228).

Kilikya'nın tam anlamıyla eyalet olarak düzenlenmesi, kabul edilen genel görüşe göre Pompeius'un bölgedeki askeri faaliyetlerinden sonra gerçekleşmiştir (Borgia, 2017, s.300). M.Ö. 64-63'te Pompeius Kilikya eyaleti için birtakım düzenlemeler yaptı; ilk olarak terkedilmiş olan Doğu Kilikya'daki şehirleri iskâna açtı. Yoksulluk yüzünden korsanlığa başvuranları Mallos, Adana, Epiphaneia, Soli gibi boş veya az nüfuslu şehirlere yerleştirdi (Kurt, 2010, s.486). Aynı düzenlemede Pompeius, başkent Tarsus olmak üzere Pamfilya bölgesi dahil, Khelidonia (Kırlangıç) Burnu'ndan Issos (Yumurtalık)'a kadar tüm kıyı bölgesiyle Isaurya'yı kapsayacak biçimde eyaletin sınırlarını genişletti (Kurt, 2010, s.488).⁴

Spinther'in proconsullüğünde, M.Ö. 56'da Kıbrıs Adası da eyalete dahil edildi (Kurt, 2010, s.488). Marcus Tullius Cicero (M.Ö. 106- 43) M.Ö. 51'de bir yıl süreyle

³ M.Ö.102'de Roma Senatosunun Antonius'un görev alanını belirlerken, Provincia Cilicia deyimini kullanması Kilikya'nın bu dönemde eyalet olarak düzenlendiği şekilde yanlış anlaşılmaktadır. Bu kavram Kilikya'nın bir Roma eyaleti olduğu anlamına gelmemekte ve yalnızca Antonius'un görev alanını tanımlamaktadır (Ünal, 2007, s.227). Bu görev alanı Kilikya, Pamfilya, Pisidya ve Milyas'tan oluşur (Tekin, 2007, s.172).

⁴ Borgia, Kilikya'nın eyalet olarak düzenlenmesini M.Ö.62'ye tarihlendirmekte ve eyaletin sınırlarının kesin olarak bilinmediğinden bahsetmektedir (Borgia, 2017, s.301). Ünal ise Pompeius'un M.Ö.64'te kurduğu merkezi Tarsus olan Kilikya eyaletine, o zamanlar Pamfilya, Likya ve Pisidya'nın da dahil olduğunu ve eyaletin sınırlarının Chelidonia Adaları'ndan İskenderun Körfezi'ne kadar uzandığını belirtmektedir (Ünal, 2007, s.232).

Kilikya'ya vali olarak atandı (Tekin, 2007, s.173). Vali olduğu süre boyunca Cicero çoğunlukla eyalet başkenti Tarsus'ta kaldı; bunun dışında Amanus'a askeri seferler düzenledi ve ayrıca Kapadokya, Isaurya ve Likonya'ya imtiyazlar tanıdı (Borgia, 2017, s.303).

Caesar M.Ö. 47'de Tarsus'u ziyaret etti (Borgia, 2017, s.304). Kilikya kentlerini ve genel olarak eyaletin sorunlarını görüşmek üzere burada bir toplantı düzenlendi ve bu toplantı sonucunda bazı kentlere özel statüler tanındı (Ünal, 2007, s.237). Yine bu toplantıda Kıbrıs Mısır kraliçesi Kleopatra'ya verilerek Kilikya Eyaleti'nden ayrıldı (Ünal, 2007, s.237). M.Ö. 44'te ise Ovalık Kilikya Suriye Eyaleti'ne eklenerek Kilikya Eyaleti'nden koparıldı (Borgia, 2017, s.304).

M.Ö. 41 yılında Marcus Antonius Anadolu'ya geldi. Antonius Pompeius'un yaptığı düzenlemelerde değişiklikler yaptı ve Pamfilya ve Pisidya'yı Kilikya'dan ayırarak Asia eyaletine dahil etti (Ünal, 2007, s.239). M.S. 1. yüzyılda Augustus birçok eyaleti direkt olarak Roma'ya bağlarken Dağlık Kilikya'yı Kapadokya Kralı I.Archelaos'a (h.d. M.Ö.20-M.S.17) verdi (Ünal, 2007, s.242).

“Diğer Anadolu eyaletlerinde olduğu gibi Kilikya'nın yeniden düzenlenmesine ilişkin radikal değişim Vespasian döneminde meydana geldi. Eyaletin daha kolay kontrol altına alınabilmesi için Vespasian, ilk kez, Ovalık Kilikya ve Dağlık Kilikya'nın dahil olduğu birleşik Kilikya eyaletini kurdu” (Borgia, 2017, s.306).⁵ Vespasian'ın bu düzenlemesiyle birlikte eyaletin başkenti eskiden olduğu gibi Tarsus oldu (Kaya, 2005, s.19). Eyaletin statüsü Hadrian döneminin sonuna doğru, yaklaşık M.S. 137'de, eyaletin Kilikya'nın merkezine bağlı olan üç küçük eyalete bölünmesiyle (Kilikya, Isaurya ve Likonya) değişime uğradı (Borgia, 2017, s.307).

“Roma İmparatorluk Döneminde uzun süre refah içinde yaşayan bölge, 260'dan itibaren Pers saldırılarına maruz kaldı. Bu tarihte I. Sapur Kilikya'yı tahrip etti ve yağlamadı” (Ünal, 2006, s.83). Dağlık Kilikya İmparator Diokletianus döneminde (h.d.284-305) idari düzenlemelerle Ovalık Kilikya'dan ayrıldı ve Isaurya adıyla, metropolitliği Seleukeia (Silifke) olmak üzere ayrı bir eyalet statüsü kazandı (Hellenkemper ve Hild, 1990, s.34). M.S. 400'de ise Ovalık Kilikya kendi içinde

⁵ Antik kaynaklarda bu reform M.S. 72-74 olarak tarihlendirilse de bu reformu M.S. 72 veya 73'ün erken dönemlerine tarihlendirmek daha olasıdır (Borgia, 2017, s.306).

merkezi Tarsos olan Kilikya 1 ve merkezi Anazarbos olan Kilikya 2 olmak üzere ikiye bölündü (Kazdhan, 1991, s.462) (Şekil 2.1). Bölgedeki Bizans kilisesi Antiocheia (Antakya) patrikliğine bağlandı (Ünal, 2006, s.84). 333’de İstanbul’un başkent olmasıyla birlikte ticaret, endüstri ve sermaye buraya kaymış ve Kilikya’da M.S. ilk iki yüzyıl boyunca süren refah ve imar faaliyetleri 5. yüzyıla kadar duraklamıştır (Ünal, 2007, s.270).

4. yüzyılda Hristiyanlığın devletin resmi dini olmasıyla Hristiyanlık, Roma halkı arasında hızla yayılmaya başladı (Vasiliev, 1952, s.154). Üç unsur, yani Hristiyanlık, Helenizm ve Doğu, 4. yüzyılda bir araya gelerek Doğu-Hristiyan sanatı olarak bilinen yeni bir sentez ortaya çıkardı (Vasiliev, 1952, s.154).⁶

İmparator I. Leon (h.d. 457-74) batıdaki barbar kavimlere karşı güçlenmek amacıyla Isauryalılarla akrabalık ilişkisi kurdu ve Isaurya reislerinden Tarasikodissa, Grekçe Zeno adını alarak imparatorun en büyük kızıyla evlendi (Ostrogosky, 1981, s.569). I. Leon’un vefatının ardından, Zeno 474’te tahta çıktı. İmparator Zeno döneminde (h.d. 474-91) Isauryalılar saraydaki en önemli, en çok sorumluluk gerektiren makam ve mevkilerdeydi ve Zeno hayatta olduğu sürece Isauryalıların imparatorluk bünyesinde nüfuzları devam etti (Vasiliev, 1952, s.132). Zeno’nun ölümünün ardından I. Leon’un kızı olan eşi Ariadne bir saray memuru olan Anastasios’la evlendi. I. Anastasios hükümdarlık döneminde (h.d. 491-518), Isauryalılar⁷ büyük kitleler halinde yurtlarından çıkartılıp Trakya’ya yerleştirildiler (Ostrogosky, 1981, s.60).

Roma dünyasının doğu yarısının çoğu 6. yüzyılın ortasına kadar savaştan ve işgalden uzaktı; kent kültürü uzun barış dönemlerinde gelişmişti. Hem kent hem kırsalda nüfus artmış ve uzun süren bu istikrardan ekonomi de nasibini almıştı (Mitchell, 2006, s.482). Silifke (Seleukeia)’den doğuya doğru, kıyı boyunca yoğun bir geç Roma yapı yoğunlaşması vardır; Geç Antik çağda yörenin hızlı gelişmesinin iktisadi anahtarı

⁶ Doğu eyaletlerinin Helenleşmesi hakkında bkz. Cameron, 1996, IV, s.287-313.

⁷ Antik kaynaklara göre Isaurya halkı Suğla Gölü’nün (Trogitis) güneydoğusundaki dağlık kesimlerde oturmaktaydı. Romalıların M.Ö. 1. yüzyılda bölgeye hâkim olmalarından sonra, Taşlık Kilikya’nın dağlık bölgesinde oturan halklara da Isauryalı denmeye başlanmıştır (Ünal, 2007, s.248). 350-60’lı yıllarda Isauryalılar Kilikya’nın kıyı şeridinde saldırılar düzenledi. Bölgedeki pek çok kent bu dönemde surlarla takviye edildi (Mitchell, 2016, s.499). Isaurya adı modern tarih yazıcılığından neredeyse “eşkıya” veya “haydut” gibi terimlerle eş anlamlı olarak kullanılıyordu. Mitchell’a göre Isauryalılar Roma tarihi içerisinde barbar olarak nitelendirilirken, Ostrogosky, Isauryalıların Grek-Roman düşüncesine göre devletin tebâsı olması nedeniyle barbar olarak nitelendirilmediklerini; ancak Roma halkı tarafından yabancı addedildiklerinden bahseder (Mitchell, 2006, s.499; Ostrogosky, 1981, s.57).

ticaretti; kereste, şarap, peynir ve hepsinden önemlisi zeytinyağı gibi ürünler ihraç ediliyordu (Mitchell, 2006, s.498).

6. yüzyılda bölgede doğal felaketler yaşandı; Dağlık Kilikya 525 yılında, Ovalık Kilikya ise birden fazla deprem geçirdi ve bölgedeki pek çok kent tahrip oldu (Erel ve Adatepe, 2007, s.248). Bunun yanı sıra 4. yüzyıldan itibaren olduğu gibi 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de yerel zenginler servetlerini kiliseye ve dinle ilgili objelere yatırma eğilimi içindeydi, bunun sonucunda da kentsel yapılar ve yatırımlar için kaynaklar azaldı (Haldon, 2005, s.67).

Kilikya'da Bizans hakimiyetinin zayıflaması Arap saldırılarında önce Justinianus'un tahta çıkmasıyla başlamıştır. 540'ta Kilikya'nın doğusundaki Pers saldırıları Arap işgallerine bir nevi öncülük etti (Ünal, 2007, s.278). 7. yüzyılda ise Bizans ordusu uzun süredir savaş halinde olduğu Persler nedeniyle Arap akınlarına direnç gösteremedi (Vasiliev, 1952, s.246). Yaklaşık 200 sene süren bu akınlarda Araplar Amanoslar'ı veya Toros hattını aşarak Anadolu içlerine kadar ilerliyordu ve buralardaki kentleri ve kaynakları yağmaladıktan sonra herhangi bir işgal amacı gütmeyen kendi sahalarına geri dönüyorlardı (Ünal, 2006, s.85).

Kilikya Bölgesi'nin komşusu olan Suriye, Filistin, Mısır gibi imparatorluk açısında stratejik eyaletler kısa sürede Arapların eline geçti (Vasiliev, 1952, s.245). Kaynak bakımından oldukça zengin olan bu bölgelerin kaybedilmesi sonucunda imparatorluk fakirleşti. 7. yüzyıl savaşlarından sonra taşra kentlerinin büyük çoğunluğu, bir askeri garnizonu ve kilise idaresini barındıran tahkim edilmiş ve savunulabilir bir çekirdek halinde küçüldü (Haldon 2005, s.131).⁸ Kaynaklardan derlenen bulgular, bölgeler arası ticaret ve takasın 7. yüzyılın ortasından itibaren gerilediğini, 8. yüzyılın ilk çeyreğinde dibe vurduğunu göstermektedir (Haldon, 2005, s.137).

7. yüzyılda Araplar ve Bizans'ın Batı'daki sınırını Lamas (Limonlu) Irmağı oluşturuyordu. Lamas Irmağı'nın batısı, Bizanslıların merkezi Silifke olmak üzere kurdukları eyalete (thema), doğusu ise merkezi Tarsus'ta olan Arap emirliğine bağlı idi (Ünal, 2006, s.85). Arap-Bizans sınırı, 7. yüzyılın sonundan 960'lara kadar neredeyse rutin bir savaş durumu içindeydi (Haldon, 2005, s.175).⁹ 10. yüzyılın

⁸ 7. yüzyılda tahkim edilen askeri üslerden biri de Silifke'dir. Bkz. Haldon, 2005, s.132, Harita 6.8.

⁹ 10. yüzyılın başında Arap-Bizans sınırı için bkz. Haldon,2005, s.172-173 Harita 8.5.

başında Araplara karşı konulmaya çalışılsa da imparatorluğun batıda Bulgarlarla mücadele içinde olması bu durumu engelledi. I. Romanos Lekapenos'un hükümdarlık döneminde (h.d. 919-44), üç yüz yıl savunmada kalan imparatorluk Araplara karşı zaferler kazanmaya başladı (Vasiliev, 1952, s.355). Nikephoros Phokas ise altı yıllık hükümdarlık döneminde (h.d. 963-69) dikkatini Doğu'ya yoğunlaştırdı ve Kilikya ve Kıbrıs'ı Arapların elinden aldı (Vasiliev, 1952, s.356). Bizans tarafından geri kazanılan Çukurova'nın Müslümanlarca boşaltılan kale ve kasabalarına, çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Hristiyan göçmenler yerleştirildi (Ersan, 1998, s.83). Böylece 10. yüzyılın ortasından itibaren, 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın karakteristik özelliği olan ekonomik ve sosyal hayatın kırsallaşması süreci tersine döndü (Haldon, 2005, s.142). 1083-84'te ise bölge Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Sultan Süleyman Şah tarafından fethedildi ve I. Haçlı Seferi'ne kadar (Eylül 1099) Selçuklu Türklerinin elinde kaldı (Ersan, 1998, s.84).

2.3. Boğsak Adası Arkeolojik Sit Alanı

Boğsak Adası 09.09.1978 tarihinde 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Günümüzde terkedilmiş olan adadaki antik yerleşime ait yapıların büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bu yapıların plan izleri çoğu yerde takip edilebilirken, kimi yapıların duvarları da kısmen ayaktadır.

Boğsak Adası, Boğsak Koyu'nun güney girişinin 300 metre açığında yer alan yaklaşık 7 hektar yüzölçümünde, su kaynağı bulunmayan ve tarıma elverişsiz küçük bir kayalıktır (Varinlioğlu, 2012, s.172) (Şekil A.6). Ada kuş uçuşu mesafeyle 300 m genişliğinde ve 500 m uzunluğundadır; deniz seviyesinden 51 m yükselir (Varinlioğlu, 2017c, s.255). Ovacık ve Taşucu arasındaki irili ufaklı adalar arasında (Kösrelilik, Dana/Pityussa, Güvercin, Boğsak) Boğsak Adası yoğun yerleşim görmüş adalardan biridir (Varinlioğlu, 2019a, s.5) (Şekil A.4).

İlk bakışta, yaşama uygun olmayan bu adada, 4. yüzyıldan başlayarak, adanın tüm yüzeyine yayılan bir yerleşim ortaya çıkmıştır (Varinlioğlu, 2019a, s.5). Seramik buluntularına dayanarak adanın en hareketli çağını 4. yüzyılın sonu ile 7. yüzyılın sonu arasında yaşadığı; ancak, yerleşimin daha küçük bir alanda da olsa, 9. yüzyıla kadar devam ettiğini; 12. yüzyıla kadar da bir şekilde kullanıldığını söylenebilir (Varinlioğlu, 2019a, s.5).

Bean ve Mitford, 1960’larda adanın zirvesinde 5. veya 6. yüzyıla tarihlendirilen bir yazıt bulmuştur ve bu yazıt 1987’de Dagron ve Feissel tarafından okunmuştur (Varinlioğlu, 2017c, s.262). Yazıtta ada yerleşiminin adı “Αστερηά” (Asteria) olarak geçmektedir (Varinlioğlu, 2011, s.172).¹⁰

Şekil 2. 2. Boğsak Adası’nın kuzey sırtı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Boğsak Adası, kabotaj tipi deniz yolculuğunun gereksinim duyduğu demirleme, erzak ve malzeme tedariki, alışveriş, konaklama ve din hizmetlerini sağlayabilecek bir duraktı (Varinlioğlu, 2019a, s.6). 14.-16. yüzyıla gelindiğinde portulanlar ve deniz haritalarında Boğsak koyu Portus Pini adıyla anılmakta; ancak adanın terk edilmiş olduğu ve konaklamaya elverişli olmadığı belirtilmektedir (Varinlioğlu, 2012, s.173).

20. yüzyılın başında adayı ziyaret eden ilk akademisyen Guyer, 1950’de yayımlanan eserinde Kilise 5’in plan rölövesine yer vermiştir (Guyer, 1950, Abb 11-b). Boğsak Adası 1970’lerde Semavi Eyice başkanlığında yürütülen Silifke ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında iki sezon çalışılmıştır. Bu çalışmalarda adanın zirvesine yakın konumlanan ve bu tez kapsamında ele alınan Kilise 5 ve ilişkili olduğu Kilise 1’in rölöve ve restitüsyon çizimleri yapılmıştır (Eyice, 1977; Eyice, 1980). Ancak bu çizimler dönemin teknolojik koşullarının yetersizliği nedeniyle fazla detay içermez. Yine 20. yüzyılda ada Hellenkemper ve Hild tarafından ziyaret edilmiştir. Yayınlarında adanın yerleşiminden bahsetmiş ve 1986’da Kilise 5’e ait fotoğraflar yayımlamışlardır (Hellenkemper ve Hild, 1986, s.37, lev. 19-23). Ayşe Aydın, 2004’te Kilise 5’i konu alan bir makale yayımlamıştır ve bu yapının işlevine yönelik öneride bulunmuştur (Aydın, 2004). Ancak bu çalışmalarda ada yerleşiminin dokusu, işlevleri, Isaurya kıyısı ve Akdeniz ile ilişkisi irdelenmemiştir (Varinlioğlu, 2012, s.172). Ada, 2010-2015 yıllarında, Gündür Varinlioğlu başkanlığında yürütülen

¹⁰ Yazıtın çevirisi “Müreffeh olsun kent gibi kurulmuş Asteria” şeklindedir (Varinlioğlu, 2017c, s.262-63; Varinlioğlu, 2019c, s. 11).

Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması'nın (BOGA) çalışmalarının odağında yer almıştır.

2.3.1. Adadaki yerleşim düzeni

Boğsak Adası yerleşimi, geniş bir alana yayılmış olmakla birlikte, yapıların büyüklüğü, mekânsal düzeni, mimari elemanları ve bezemesi, duvar örgüsü kalitesi ve yerleşim düzeni açısından, sıradan bir kırsal yerleşimden farklı değildir (Varinlioğlu, 2019a, s.7). Yerleşimin yamaçlarında, evler, dükkanlar, depolar, ticari mekânlar içerebilecek büyük bir mahalle; kıyı boyunca kesintisiz uzanan, işlevlerinden emin olunamayan sıralı yapılar; yer altı-yer üstü sarnıçları ve drenaj kanallarından oluşan yağmur suyu toplama ve tahliye sistemi; geniş nekropol alanları ve yedi adet farklı büyüklükte kilise günümüze gelmiştir (Varinlioğlu, 2019a, s.5) (Şekil E.1).

Kiliselerden beşi adanın doğusundadır. Batıdaki Kilise 2 ise karadan algılanabilecek konumdadır. Doğu yamacındaki kiliselerden ikisi, tez kapsamında ele alınan Kilise 1 ve Kilise 5'dir, bu kiliselerin oluşturduğu yapı grubu adanın zirvesine yakın konumlanmıştır. Kilise 1 boyut olarak, adadaki en büyük bazilikadır. Kilise 5 ise kare içinde haç plan şemasıyla adadaki bazilikalardan boyut, biçim ve büyük olasılıkla işlev bakımından farklılık gösterir.

Adanın hemen her kesiminde mezar kalıntıları görülmekle birlikte, kuzey, kuzeydoğu, batı ve güney yamaçlarında yayılmış geniş bir nekropol alanı vardır (Varinlioğlu, 2012, s.175). Mezarların çoğu *khamasorion* tipindedir.

Adanın doğu yamacının kuzey bölümünde, adanın deniz seviyesinden 10-25 m yükseklikteki yamaçta, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda düzenlenmiş teraslar üzerinde yükselen ve birbirinden dar geçitlerle ayrılmış yapılardan oluşan bir mahalle bulunmaktadır (Varinlioğlu, 2014a, s.20; Varinlioğlu, 2014b, s.135). Evlerin planları kısmen anakaya kütesine göre şekillenmiştir; bu doğrultuda oluşturulan terasta daha fazla alanın kullanılabilmesi için yapılar terasa dik değil, paralel inşa edilmiştir (Varinlioğlu ve Esmer, 2017, s.260). Yapıların ikinci katı ahşap hatıllar ve taş örgülü kemerlerle taşınmaktadır (Varinlioğlu, 2014a, s.20).

Adada doğal su kaynağı olmaması nedeniyle bütün yapılar sarnıçlarla ilişkili planlanmıştır, bu sarnıçlar yapıların bodrumunda, zemin katında veya yakın çevresinde olabilir. Sarnıçlar çoğu zaman harçsız olarak kesme taştan örülmüştür ve iç

yüzeyle hidrolik sıva ile kaplanmıştır. Adadaki hemen hemen tüm yapılarda harçlı kaba yonu duvar örgüsü görülür. Çok büyük olmayan taşlara kabaca dikdörtgen prizma biçimi verilmiştir. Kesme taş, kiliselerin apsisleri, kubbe ve yarım kubbeler, tonozlar dışında nadir kullanılmıştır (Varinlioğlu ve Esmer, 2017, s.264 ve s.268).

2.3.2. Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA)

2010 yılından beri Mersin İli, Silifke İlçesi sınırlarında, Taşucu Körfezi'nin adaları, kıyıları ve hinterlandında gerçekleştirilen Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Doç. Dr. Günder Varinlioğlu başkanlığında yürütülmektedir. Bu proje, Taşucu Körfezi ve hinterlandında kültürel peyzajı, yerleşim dokusunu, mimari gelenekleri ve ekonomik yapıyı araştıran bir yerleşim, peyzaj ve ada arkeolojisi projesidir ve Taşucu Körfezi'nin doğal kaynaklardan yoksun adalarının Geç Antik çağda yerleşim merkezi olması konusu ana araştırma konuları arasındadır (Varinlioğlu, 2017a, s.91; Varinlioğlu, 2019a, s.2).

Adada, Dr. Öğr. Üyesi Mine Esmer liderliğinde, 2014 yılından beri Yapı Envanteri çalışmaları sürdürülmektedir. Dr. Murat Eroğlu ise 2013-2018 yıllarında doktora tezi kapsamında arkeometri çalışmaları yürütmüştür (Eroğlu, 2018). Bu çalışmaların sonucunda adadaki yapı teknikleri, mekân kullanımı, mimari öğeler ve yapı malzemesi hakkında bir veri dağarcığı oluşturulmuştur (Varinlioğlu, 2018, s.474).

3. ERKEN BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİ

Kilise kelimesinin Hristiyan geleneği içerisinde teorik bağlamda birbiriyle ilişkili, pratikte ise birbirinden ayrı dört manası vardır. Bunlardan birincisi bütün bir Hristiyan imanını ve bizzat doktrinin kendisini ifade etmektedir. Kelime ikinci olarak “mezhep” anlamına gelmektedir. Üçüncü kullanımı cemaat kavramı ile ilişkilidir (Aydın, M., 2002, s.12). Dördüncü anlamıyla kilise, Hristiyan ritüellerinin gerçekleştirildiği ibadet yapısını tanımlar. Sözcüğün kökeni olan Yunanca *ekklesia*, Latince’ye de aynen alınmış, önceleri demokratik halk toplantılarını nitelerken, daha sonraları her türlü toplantı için kullanılmıştır (Ahunbay, 1997, s.1010).

Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte cemaatlerin bir araya toplanması için kapalı mekânlara gerek duyulmuştur. Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan Suriye’nin doğusunda, Fırat kıyısındaki küçük bir kent olan Dura Europos’ta arkeolojik açıdan kanıtlanabilen bir ev kilise bulunmaktadır (Koch, 2015, s.22) (Şekil B.1). Ev, kiliseye dönüştürülürken iki küçük odası birleştirilerek büyütülmüş ve ibadet edilebilecek yaklaşık 13x5 m boyutlarında bir mekân haline getirilmiştir. Küçük bir oda vaftiz için düzenlenmiş; duvarları *Tevrat* ve *İncil*’den alınan konularla süslenmiştir (Koch, 2015, s.23) (Şekil B.2).

312 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğunun *Augustusları* Licinius ve Konstantin arasında imzalanan Milano Fermanı ile Hristiyanlar ve diğer dinlere mensup halklara, istedikleri inancı yaşama hakkı verilmişti. Hristiyanlara karşı alınan bütün tedbirler ve yaptırımlar hükümsüz ilan edilmişti (Vasiliev, 1952, s.67). Kilise yapısının Hristiyanlık dinsel törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlarda uygulanmasının ilk örnekleri İmparator Büyük Konstantinos döneminde (h.d. 306-337) görülmektedir (Ahunbay, 1997, s.1010). Bu doğrultuda Hristiyanların dini ritüellerini gerçekleştirebileceği mekânlara gerek duyulmuştur ve bu amaca yönelik bazilikal planlı yapılar inşa edilmiştir; bazen de pagan inanışlara ait tapınaklar kiliseye dönüştürülmüştür. Bu tarz dönüşümlerin yapılabilmesi I.Theodosius’un

391/92 fermanı ile II.Theodosius'un 415 ve 428 fermanları sonrasında mümkün olmuştur (Koch, 2015, s.60).

Van Millingen, erken dönem Bizans kilisesini plan olarak üç başlığa ayırmıştır; bunlar bazilika, daire veya çokgen planlı merkezi yapı ve haç planlı yapıdır (Van Millingen, 1912, s.1). Koch'un sınıflandırmasında ise bazilika, merkezi planlı yapı, tek nefli yapı ve enine dikdörtgen yapı kiliseler için dört ana başlığı oluşturur (Koch, 2015, s.37). Bu sınıflandırmada haç planlı yapı merkezi plana dahildir.

3.1. Bazilikalar

Bazilika başlangıçta kamusal toplantılar için tasarlanmıştır; dünyevi adalete bağlı adil yönetimin simgesi olması nedeniyle olumlu bir simgeydi (Roth, 2000, s.334). Yapının kısa kenarında hâkimin oturacağı bir yer ve içine imparatorun ya da herhangi bir ilahın heykelinin yerleştirildiği ufak bir niş bulunmaktaydı (Hasol, 2012, s.76).¹¹ İmparatora adanmış sunağı, Eucharist'in ya da komünal yemek ritüelinin kutlandığı bir sunakla değiştirmek kolaydı. Ayrıca eksenli mekân organizasyonuna sahip olan bazilika, ilginin sunak üzerinde odaklanmasını sağlayan bir yapı tipi idi (Roth, 2000, s.334).

Bazilikalar doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan, dikdörtgen planlı yapılardır. Bazilika plan tipi kendi içinde transeptli, çevre koridorlu (dehlizli), doğu bölümü trikonkhoslu, kule benzeri yükseltisi olan ve kubbeli bazilika olacak şekilde sınıflandırılabilir (Koch, 2015, s.41). Çoğunun batısında *atrium* denilen revaklı avlu ve avludan ana ibadet hacmine geçişi sağlayan *narteks* denilen ön hol bulunur (Eyice, 1988a, s.46). Ana hacim çoğunlukla üç, nadiren de beş veya daha fazla sayıda nef ayrılmaktadır. Bu nefleri ayıran arkad sırası çoğunlukla sütunlardan oluşturulur; dikdörtgen kesitli ayaklar veya payeler de kullanıldığı görülür. Bazı bazilikalarda apsisin önünde *transept* adı verilen enine bir nef yer almaktadır (Şekil B.10). Ana nef çoğu zaman yan neflere oranla daha geniş ve yüksektir; arkad sırası üzerinde yükselen ışık katı ile aydınlatılabilir (Lassus, 1966, s.40). Hellenistik tip denilen, bu klasik bazilikalar Akdeniz çevresinde sayısız denecek kadar çok inşa edilmiştir (Eyice, 1988a, s.46).

¹¹ Vitruvius, 5. Kitabının 1. bölümünde ideal bazilikanın nasıl tasarlanacağından bahsetmektedir (bkz. Vitruvius, s.97).

Bazilikal plana sahip kiliseler, ışık katının varlığına göre ikiye ayrılabilir. İtalya'daki kiliselerin çoğunda ve Suriye kiliselerinde galeri katı bulunmaz; bu yapılarda orta nefin üstünde bir ışık katı yükselir (Mango, 2006, s.55) (Şekil B.14). Bazen de orta nefinde ışık katı olmaksızın üç nefli kiliseler yapılmış, bunlara “salon kiliseler” adı verilmiştir (Koch, 2015, s.42). Kilikya'daki kiliselerde ışık katı olduğuna dair yapılardan kesin veri elde edilememektedir.¹²

Ana nefin doğu ucunda çoğunlukla yarım daire planlı apsis bulunmaktadır. Bazı örneklerde apsis içeride yarım daire, dışarıda çokgen planlıdır. Apsisin at nalı biçiminde olduğu bazilikalarda da bulunur. Dağlık Kilikya ve Suriye'deki kiliselerin bir kısmında apsisin bulunduğu doğu cephesi düz bir duvarla sonlanmaktadır. Apsisin içerisinde *synthronon* olarak adlandırılan ve ruhban sınıfının oturması için amfi biçiminde düzenlenen taş veya ahşap oturma sıraları bulunur (Koch, 2015, s.77). Synthrononun orta ekseninde yer alan *kathedra*¹³ ise piskoposa özel tahttır ve taş veya ahşaptan imal edilebilir. Apsisin batısında ise *bema* yer alır. Bema, yalnızca din adamlarının girebildiği; naostan parapetlerle ayrılmış ve naosun zemin kotundan biraz daha yüksek döşemesi olan bir altar odası olarak tanımlanmaktadır (Koch, 2015, s.69).

Zamanla bazilikal tipteki kiliselerde apsisin her iki yönünde kutsal nesnelere saklanması için yan odalar inşa edilmeye başlanmıştır. 5. yüzyılın başında Suriye'de, güney yöndeki yan oda *martyrlerin*¹⁴ röliklerinin bulunduğu bir şapele dönüşmüştür (Lassus, 1966, s.41). Sonraki dönemlerde bu yan odalara *prothesis* ve *diakonikon* ismi verilmiştir ve bu mekânlar Bizans liturjisinde önemli bir role sahip olmuştur (Lassus, 1966, s.41). Bu yan odalar doğu cephesinde düz bitebileceği gibi, doğuya doğru çıkan apsisli bir planda da inşa edilebilir. Ancak her bazilikada yan oda bulunması şart değildir; özellikle çoğu çevre koridorlu (dehlizli) bazilikada yan oda bulunmaz. Bu yapılarda apsisin her iki yanından koridora giriş verildiği görülür.¹⁵

¹² Bu konu “Kilikya Bölgesi'nde geç antik döneme ait benzer nitelikteki yapılardan elde edilen veriler” başlığı altında tartışılmıştır.

¹³ Kathedra: Eski Yunanca'da “oturma yeri” anlamına gelir (“Kathedra”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s. 968).

¹⁴ Martyr: Hristiyan inancı uğruna şehit olan kimse (Kazdhan, 1991, s.1308).

¹⁵ Kilikya kiliselerinin bir kısmında apsisin her iki yönünde de yan oda bulunmaz. Bu konu “Kilikya Bölgesi'nde geç antik döneme ait benzer nitelikteki yapılardan elde edilen veriler” başlığı altında ele alınmıştır.

Bazilika ve atriumlarının, işlevleri her zaman kesin olarak bilinemeyen başka yapılarla çevrelendiği görülür. Bazen ana bazilikaya bağlı ikinci bir yapı daha vardır. Kilisenin yakınına konumlanan vaftizhanenin inşa edileceği yer için bir kural bulunmaz. Yapının çevresinde bir azizin mezarını örten kutsal bir mekâna da rastlanılabilir. (Mango, 2006, s.52)

Bazilikaların üst örtüsü genellikle kiremit kaplanan beşik veya kırma ahşap çatıdır. Bazı yapılarda ise üst örtü olarak tonoz kullanılmıştır. Apsisin üst örtüsü ise yarım kubbedir. Kullanılan tonoz biçimleri ise beşik tonoz, basık tonoz ve at nalı biçimli tonozdur (Browne, 1912, s. xi).

Bazilikal planlı kiliseler İmparator Konstantinos döneminde (h.d. 324-337) yaygın olarak inşa edilmiştir. Erken Bizans mimarisinin önemli bir grubunu da bazilikaların yanı sıra birisinin anısına adanan ya da hac yerlerinde yapılan anıtlar oluşturur (Mango, 2006, s.61). Bu dönemde inşa ettirilen, Roma'daki Aziz Petrus Kilisesi, kutsal topraklardaki Kutsal Doğum Kilisesi ve Kutsal Mezar Kilisesi *martyrium*¹⁶ olarak nitelendirilmektedir. Martyrium veya martyrion, inancı uğruna şehit olan birinin mezarı üzerine veya bir mesih ya da bir azizin hayatıyla bağlantılı bir alana inşa edilmiş bir bina ya da mabet olarak tanımlanmaktadır (Kazdhan, 1991, s.1308). Aziz Petrus Kilisesi'nin apsisinin, Petrus'un mezarının üzerinde olduğuna inanılır; Kutsal Doğum Kilisesi (Şekil B.3 ve Şekil B.4) ve Kutsal Mezar Kilisesi (Şekil B.5 ve Şekil B.6) ise Hristiyan inancı için kutsal kabul edilen mağaraların üzerine inşa edilmiştir (Roth, 2000, s.337; Mango, 2006, s.63-64). Kudüs'teki Elcona Kilisesi de bazilikal planlı bir martyriumdur (Mango, 2006, s.64). Martyrlere ait kalıntıların aktarımının başlamasıyla birlikte pek çok kilise martyrium olarak tanımlanabilir hale gelmiştir. Bazı bazilikalarda martyrin aktarılan kalıntılarını muhafaza etmek için yapının alt kotunda odalar (kripta) açılmıştır (Ahunbay, 1997, s.1011). Sunak altındaki mezara ayrıca ziyaret imkânı vermek üzere martyre ait lahit veya rölik içine yerleştirilen kutsal emanetler genelde haç planlı olan kriptada sergilenmiştir. İstanbul'daki Studios Bazilikası, bugün Acem Ağa Mescidi olarak bilinen Khalkoprateia Bazilikası ve Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunda yer alan Saray Bazilikası altın altında bir kripta olan başkent bazilikalarıdır (Şekil B.7 ve Şekil B.8).¹⁷

¹⁶ Ahunbay, Martyriumdan "Anı Kilisesi" olarak bahseder (Ahunbay, M., 1997, s.1011).

¹⁷ Bu yapılarla ilgili ayrıntılı tanım için bkz. Mathews, 1971.

3.2. Merkezi Planlı Yapılar

Merkezi plan şemasında kullanılan biçimler daire, elips, sekizgen (oktagon), haç ve yoncadır. Çevre koridorlu merkezi planlı yapılarda, yapı dıştan dörtgen, iç mekânda ise daire, elips, çokgen veya haç biçiminde olabilir. Yonca plan şemasının çoğunlukla üç veya dört yapraklı yonca şeklinde uygulandığı görülür. Kare içinde haç planlı ve serbest haç planlı yapılar da merkezi planlı yapılardandır.

Merkezi planlı yapılarda orta mekânın üst örtüsü çoğunlukla kubbedir. Kubbeye geçiş elemanı pandantiftir (Mango, 2006, s.19). Van Millingen kubbenin gelişimini üç aşamada ele almıştır; birincisi çok basık kubbe veya diğer bir deyişle yelken tonozdur. Yelken tonoz pandantifin eğrisinin devamı niteliğinde inşa edilir (Şekil B.15). İkincisi yine pandantifin üzerindeki yarım küre biçimindeki kubbedir. Üçüncüsü ise kubbe kasnağının üzerine yerleşen kubbedir (Van Millingen, 1912, s.15-16).

Kare içinde haç, serbest haç, dairesel ve çokgen gibi merkezi plan şeması martyrium veya mezar şapeli olarak inşa edilen yapılarda sıklıkla kullanılmıştır (Eyice, 1971, s.167). Aynı zamanda merkezi planlı Hristiyan mozoleleri de inşa edilmiştir; İmparator Konstantinos'un kız kardeşi Konstantina'nın mozolesi de bunlardan biridir (Roth, 2006, s.342). Ancak merkezi plan şemasındaki her yapı martyrium olarak değerlendirilemez. Erken Bizans Dönemi kiliselerini işlevlerine göre tipolojik olarak sınıflandırmak mümkün değildir (Mango, 2006, s.74).

4. BOĞSAK ADASI'NDA GEÇ ANTİK DÖNEME AİT İKİ KİLİSE

4.1. Yapı Grubunun Genel Tanımı

Yapı grubu adanın zirvesine yakın bir konumdadır. Bu grup, üç nefli bazilikal planlı ve çevre koridorlu Kilise 1, bu kilisenin batısındaki Büyük Sarnıç ve Platform 1, kuzeyindeki ek yapılar ile doğusuna sonradan eklenmiş olan Kilise 5 ve Kilise 5'in güneyindeki Platform 2 ile tüm bu yapıların kuzey yönündeki kavisli çevre duvarından oluşmaktadır (Şekil C.1, Şekil C.2, Şekil C.3 ve Şekil E.2). Toplam alanı 960 m² olan kilise yerleşiminin çevresi doğu ve batı yönlerinde uzanan nekropol alanıdır. Güney yönünde ve alt kotunda yer alan basamaklı cadde, yapıya paralel şekilde devam eder. Cadde kısmen korunmuş sekiz basamak ile Platform 2'ye bağlanmaktadır (Şekil C.5). Caddenin Kilise 1 ile de benzer şekilde bir bağlantı kurduğu tahmin edilebilir; ancak buradaki yoğun bitki örtüsü ve yapıdan düşen taşlar nedeniyle bu bağlantının varlığı henüz kanıtlanmamaktadır.

Boğsak Adası çok kayalıktır ve bu nedenle yapılaşma şartları zordur. Adada inşa edilen çoğu yapıda zemin kotunu eşitleyebilmek için teraslama yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Kilise 1'de de uygulanan teraslama yöntemi sonucunda yapının güney çevre koridorunun alt kotunda ve batısındaki Platform 1'in altında yeni mekânlar oluşmuştur ve bu mekânlara işlevler verilmiştir (Şekil E.26 K Kesiti ve Şekil E.27). Güney çevre koridorunun alt kotundaki mekânlardan birinin kemerli giriş açıklığı korunabilmiştir (Şekil C.25 ve Şekil E.28). Aynı koridorun zemin kotunun doğu yönündeki mekânın sonradan sarnıca dönüştürülmüş olabileceği düşünülmektedir. Buranın sarnıca dönüştürülmesinden önce çevre koridorunun altındaki bu mekânların mezar odası olduğu düşünülmektedir.

Platform 1'in altında, güney cephesinden girişi olan tonozlu bir mezar odası bulunmaktadır (Şekil C.1). Mezar odasının arkasında ve yine Platform 1'in altında "L" planlı bir sarnıç yer alır (Şekil E.26 K Kesiti). L Sarnıç iki dikdörtgen planlı mekânın birleşiminden oluşur. Her iki mekânın örtüsü de beşik tonozdur ve tonozlar doğu-batı

doğrultusundadır. Sarnıcın küçük odasının üzerinde bir açıklık yer alır. Bu açıklığın yer aldığı Platform 1'in üzerindeki mekânın kapalı bir mekân olduğuna yönelik duvar izleri, planda görülebilir durumdadır (Şekil E.3). Kilise 5'in güney yönündeki Platform 2 ise çok bozulmuştur. Bu nedenle bu platformun altında işlev verilmiş bir mekân olup olmadığı anlaşılamamaktadır.

4.2. Ayrıntılı Tanım

Yapı grubunu oluşturan Kilise 1, Kilise 5 ve Büyük Sarnıç bu grubun üç ana yapısı olarak tanımlanmıştır. Bu üç yapının zemin kotları farklılık göstermektedir. Yapıların içine doğru dökülmüş olan taşlar ve yığılan toprak nedeniyle bu kotlar tespit edilememektedir. Bu nedenle arazi kotu referans alınarak her yapının zeminine kot verilmiştir. Bu bağlamda en düşük kotta olan yapı +39.57 m kotu ile Kilise 5 olmuştur. Kilise 1'in zemin kotu +41.60 m ve Büyük Sarnıç'ın zemin kotu ise +44.73 m olarak belirlenmiştir.¹⁸ Büyük Sarnıç'ın güneyindeki Platform 1'in altında yer alan tonozlu mezar odasının zemin kotu +42.95 m ve bu mekânın üzerindeki hacmin zemin kotu ise +44.50 m'dir. Kilise 1'in güney çevre koridorunun altındaki mekânların ise toprak ve taş yığılmasından dolayı zemin kotunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Yapılar arasındaki bu kot farkı nedeniyle ayrıntılı tanım kısmında ele alınacak olan üç ana yapıya ait yükseklikler, her yapı için yapının kendi zemin kotu +-0.00 kabul edilerek verilecektir.

4.2.1. Kilise 1

4.2.1.1. Plan özellikleri

Üç nefli kilise, çevre koridorlu bazilikal bir plana sahiptir (Şekil E.4). “L” planlı çevre koridoru yapının doğu ve güney cephesi boyunca devam eder. Kuzey cephesinde sonradan eklendiği düşünülen mekânlar bulunmaktadır. Naos içten içe 12.88 m uzunluğunda ve 12.05 m genişliğindedir. Doğu ve güney yönlerindeki çevre koridorları dahil edildiğinde yapı, dıştan 23.40 m uzunluğunda ve 16.60 m genişliğindedir (Şekil E.5).

¹⁸ Yapılar arasındaki kot farkları için bkz. Şekil E.17 C Kesiti, Şekil E.18 E ve H Kesitleri, Şekil E.20 L Kesiti ve Güney Silüeti.

Batı yönündeki narteksin iç ölçüleri 12.38x3.48 m'dir. Mevcut durumda, narteksin kuzey duvarı yıkıktır, ama planda izi görünmektedir. Duvar kalınlıkları her yönde yaklaşık olarak 60 cm'dir. Batı duvarı üzerinde, duvarın ortasında genişliği 81 cm ve aynı duvarın güneyinde genişliği 84 cm olan iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Narteksin güney duvarının ortasında 1.65 m genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır. Yapının tamamı gibi narteks duvarları da harap durumdadır. Duvar en yüksek olduğu yerde 1.05 m'dir. Naosa açılan üç kapı olduğu anlaşılmaktadır ve bunlar kuzey nef, orta nef ve güney nefe açılır (Şekil E.23 F Kesiti). Mevcut durumda bu açıklıklardan ortadaki kapı açıklığı hafifletme kemeri ile birlikte, güney yöndeki kapı ise yalnızca genişlik olarak korunabilmiştir. Ortadaki açıklık 1.76 m, güneydeki ise 1.20 m genişliğindedir.

Orta nef, içten içe 12.88x5.04 m ölçülerindedir. Orta nefi yan neflerden ayıran pilasterler korunabilmiştir. Bunların ikisi naosun batı duvarı üzerinde orta nefe girişi sağlayan kapı açıklığının iki yanındadır. Diğer ikisi ise apsisin her iki yanında konumlanmaktadır. Batı duvarı üzerindeki pilasterlerin boyutları 42x50 cm'dir. Apsisin iki yanındaki pilasterlerden kuzey yönündeki 41x51 cm, güney yönündeki 38x44 cm boyutlarındadır. Batı duvarı ve apsis yönündeki pilasterler arasında, kuzey nef ve orta nef arasında korunabilmiş *in situ* bir sütun kaidesi bulunmaktadır (Şekil C.102). Boyutları 41x47 cm olan kaidenin dikdörtgen zemini üzerinde, 47 cm çapında eliptik bir sütun parçasının izi bulunur. Bu kaide, kuzey nefin sütun sırasının neredeyse orta aksında konumlanmaktadır.

Orta nefin doğu ucunda yarım daire planlı apsis yer almaktadır. Apsis duvarının kalınlığı yaklaşık 70 cm'dir. Son derece harap durumdadır, ölçülebilen en yüksek noktası zeminden 76 cm yüksektedir. Naosun doğu-batı eksenine göre apsis simetrik değildir.

Güney nefin boyutları 13.09x2.87 m'dir. Narteksten naosa geçişi sağlayan kapı açıklığı korunabilmiştir. Bu açıklığın genişliği 1.20 m'dir. Güney neften doğu çevre koridoruna geçişin sağlandığı kapı açıklığının da izi görülebilir durumdadır. Nefin güney duvarının mevcut durumdaki ölçülebilen yüksekliği 2.03 m'dir. Duvar üzerinde, narteksten güney nefe geçişin sağlandığı kapı açıklığının 1.19 m doğusunda, 1.41 m genişliğinde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu kapı açıklığı, yapının güney nefine güney cephesi üzerinde dışarıdan girişi sağlamaktadır.

Kuzey nefin boyutları 13.85x3.14 m'dir ve güney neften 20 cm daha geniştir. Kilisenin en iyi korunmuş duvarı bu nefin kuzey duvarıdır ve duvarın ölçülebilen maksimum yüksekliği 4.80 m'dir. Duvarın kuzeybatı köşesinden 7.50 m doğuda, 47 cm genişliğinde dikdörtgen planlı bir pencere açıklığı yer almaktadır (Şekil E.17 C Kesiti, Şekil E.21, Şekil C.16 ve Şekil C.86). Bu pencere Kilise 1'in korunabilmiş tek penceresidir.

Yapının doğu çevre koridoru boyunca duvar kalınlıkları 50 cm ve 63 cm arasında değişmektedir. Doğu koridoru içten içe, kuzey-güney doğrultusunda 13.35 m uzunluğundadır. Koridorun genişliği mekânın kuzey ucunda 3.68 m, ana apsisin arkasında 1.23 m ve mekânın güney ucunda ise 4.77 m ölçülerindedir (Şekil E.5 ve Şekil E.21). Doğu koridorun doğu duvarının kuzey ve güney yönlerinde yarım daire planlı iki apside ait duvar kalıntıları bulunmaktadır. Koridorun kuzeydoğu yönündeki iç köşesinden güneye doğru 2.82 m uzunluğunda devam eden duvar ile kuzeydeki apsis duvarı arasında 1.52 m'lik bir açıklık bulunmaktadır (Şekil C.21 ve Şekil C.31). Buranın, Kilise 1'den Kilise 5'e geçişi sağlayan kapı açıklığının bulunduğu yer olduğu düşünülmektedir; ancak mevcut durumda burada bir geçiş olduğuna dair kesin verilere ulaşılamamaktadır.

Doğu koridorunun kuzey ucundaki duvarın yapım tekniği ana yapıdan farklıdır ve burada derz boşluklarında harçla birlikte kiremit parçaları kullanıldığı görülür. Plandaki konumu ve yapım tekniğinin farklı olmasının yanı sıra bu mekânın köşelerinde kullanılan taş boyutları da yapının geneline oranla çok büyüktür (Şekil C.32, Şekil C.33 ve Şekil C.34). Sonradan eklendiği düşünülen ve içten içe 3.68x2.64 m ölçülerinde olan bu mekân Ek-A olarak isimlendirilmiştir (Şekil E.3). Ek-A'nin içerisinde, buraya sonradan inşa edildiği anlaşılan tonozdan dolayı burası yapının ileriki evlerinde bir mezar odasına dönüştürülmüş olabilir. Tonozun tanımladığı mekânın ölçüleri içten içe 2.28x2.70 m'dir. Odanın zemini yapıdan dökülen taşlar ve toprakla doludur; ancak tonozunun bir kısmı korunmuştur (Şekil C.31). Doğu çevre koridorunun doğu duvarı ile tonozlu odanın doğu duvarı arasında 2 m genişliğinde bir açıklık bulunur ve bu aralık moloz ve toprakla doldurulmuştur. Bu durum, tonozlu mezar odasının koridora sonradan eklendiği görüşünü desteklemektedir.

Yapı güney yönünde, naosun zemin kotunun eşitlenmesi amacıyla inşa edilmiş mekânlar üzerine oturmaktadır. Güney çevre koridoruna ait duvarlar ve döşemeler bu

yönde korunmamıştır (Şekil E.22). Güney çevre koridorunun alt kotunun batı ucunda kemerli girişi olan ve mezar odası olduğu düşünülen bir mekân yer almaktadır. Odanın iç genişliği 3.19 m'dir, uzunluğu anlaşılamamaktadır. Girişindeki kemerin genişliği 2.20 m'dir (Şekil C.25 ve Şekil E.28). Koridorun alt kotunun doğu ucunda ise bir sarnıç bulunmaktadır (Şekil C.27 ve Şekil E.20). Bu sarnıcın iç ölçüleri 3.76x2.19 m'dir. Burası yapı grubundaki sarnıçların birbiriyle karışmaması için "Güney Sarnıç" olarak adlandırılmıştır. Mekânın içerisinde sonradan örüldüğü anlaşılan ve iç duvar boyunca devam eden bir sıra tuğla duvar örgüsü bulunmaktadır. Sarnıcın doğu ucundaki giriş aksında 1.21 m genişliğinde bir açıklık yer almaktadır. Burada bulunan bir kemer taşı (Şekil C.28) bu açıklığın mekânın sarnıca dönüştürülmesinden önce buradaki mezar odasına girişi sağlayan kemerli giriş açıklığı olduğunu düşündürmektedir.

Yapının kuzey yönünde birden fazla ek yapı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, naosun kuzey duvarı ile Ek-A'ya bitişik inşa edilmiştir ve Ek-B olarak adlandırılmıştır.¹⁹ İç ölçüleri 4.68x2.55 m'dir. Bu mekânın planda izi görülebilir durumdadır ve korunabilen tek duvarı kuzeybatı köşesidir. Batı yönünde ise Kilise 1'in kuzey cephesine doğru devam eden bir duvarın izi görülebilmektedir. Uzunluğu 4.03 m olan bu izin tanımladığı mekân Ek-C olarak isimlendirilmiştir. Aynı mekânın kuzeydoğu yönünde kavisli çevre duvarı ile yakın dönemde inşa edildiği düşünülen bir mekân daha bulunur ve burası Ek-D olarak tanımlanmıştır (Şekil C.34). Ek-D'nin kendi içinde ikiye bölündüğü anlaşılır. Kavisli çevre duvarına bitişik olan doğu yönündeki hacim içten içe 0.79x1.45 m ölçülerindedir ve boyutları nedeniyle buranın bir mezar olduğu düşünülmüştür. Batı yönündeki hacim ise 1.73x1.07 m ölçülerindedir ve bu mekânın bir duvarla sınırlandırıldığına dair iz bulunmamaktadır.

Kilisenin kuzeybatı köşesinde ise narteksin doğu duvarının 1.04 m doğusunda, uzunluğu 3.62 m ve kalınlığı 49 cm olan bir duvar daha bulunur. Bu duvarın, Büyük Sarnıç ile Kilise 1 arasında tanımladığı mekân Ek-G olarak isimlendirilmiştir. Aynı yönde Kilise 1'in kuzeybatı köşesinin 5.23 m doğusunda, üzerinde herhangi bir mimari detay bulunmayan ve uzunluğu 3.62 m olan, 55 cm yüksekliğinde korunmuş bir duvar yer alır (Şekil C.38). Bu duvarın Ek-G ile arasındaki mekân Ek-F olarak

¹⁹ Ek mekânların birbirleriyle ve ana yapılarla olan ilişkileri için bkz. Şekil E.3 ve Şekil C.3.

tanımlanmıştır. Büyük Sarnıç'ın kuzeydoğu köşesine bitişik inşa edilen 77 cm genişliğinde ve 1.51 m uzunluğunda olan mekân ise Ek-H olarak isimlendirilmiştir. Ek-H'nin korunan doğu duvarının kalınlığı 23 cm'dir.

4.2.1.2.İç mekân özellikleri

Yapı zeminindeki toprak yığılması ve yapıdan dökülen taşlar, zemin kotunun anlaşılmasını güçleştirmiştir. Arazi kotu temel alınarak naos hacminin orta noktasının kotu +41.60 m olarak belirlenmiştir. Zemin, içe doğru yıkılan taşlardan dolayı farklı kotlardadır. Bu nedenle bütün yükseklikler +41.60 m kotu +-0.00 olarak kabul edilerek, naosun orta noktasının kotuna göre verilecektir.

Narteks

Batı duvarı

Batı duvarının güney köşesinin 1.09 m kuzeyinde, 84 cm genişliğinde ve eşik kotu zemin kotundan +2.17 m yüksekte bir pencere açıklığı yer almaktadır (Şekil C.6). Açıklığın 3.95 m kuzeyinde, 81 cm genişliğinde bir açıklık daha bulunmaktadır (Şekil C.7). Bu açıklığın, cephenin ortasında konumlanmasından dolayı, kapı olabileceği düşünülmüştür; ancak açıklığın eşik kotunun zeminden +2.73 m yüksekte olması bu görüşü desteklememektedir (Şekil E.21). Bu bağlamda bu açıklık da pencere açıklığı olarak tanımlanmıştır. Bu pencere açıklığının 1.01 m kuzeyinden itibaren ise duvarın yapısı bozulur (Şekil C.10).

Duvarın ortasındaki pencere açıklığının her iki tarafında, naostaki sütun dizisi ile aynı hizada narteksin üst katını taşıyan kemerlerin üzerine oturduğu pilasterler yer almaktadır. Güney yönündeki pilaster 43x50 cm boyutlarındadır. Kuzey yönündeki pilaster ise yapıdan düşen taşların altında kaldığı için boyutları ölçülememektedir.

Güney duvarı

Narteksin güney duvarının ortasında 1.65 m genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır (Şekil C.6 ve Şekil E.22). Açıklığın eşik kotu anlaşılacakla birlikte Kilise 1'in zemin kotuyla aynı seviyede olduğu düşünülmektedir. Bu durum, söz konusu açıklığın kilisenin ana giriş kapısı olma fikrini güçlendirmektedir.

Doğu duvarı

Naosa geçişin sağlandığı doğu duvarının üzerinde üç kapı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar kuzey nef, ana nef ve güney nefe açılır. Bu kapı açıklıklarından ortadaki hafifletme kemeri ile birlikte, güneydeki ise sadece açıklık olarak korunabilmiştir.

Doğu duvarının kuzeybatı köşesinden 1.16 m güneye doğru bir parçası korunabilmiştir. Bu parçanın korunabilmiş en yüksek noktası zemin kotundan +4.37 m yüksekliktedir. Duvarın orta aksında ana nefe geçişi sağlayan kapı açıklığı yer almaktadır (Şekil C.8, Şekil C.9). Açıklığın genişliği 1.76 m ve yüksekliği +2.68 m'dir. Kapı açıklığının üzerinde bir hafifletme kemeri bulunur. Kemer 2.11 m genişliğinde, 1.33 m yüksekliğindedir. Kemerin aynasındaki dolgu tamamen boşalmıştır (Şekil C.11). Kemerin bir taş sırası üstünde, ikisinin boyutu 20x24 cm, diğer ikisinin boyutu 15x16 cm olan toplam dört adet boşluk yer almaktadır. Bu boşlukların derinliği duvar kalınlığı kadardır (58 cm). Boşluklar zemin kotundan +4.27 m yüksektedir. Kapı açıklığının her iki tarafında pilasterler yer almaktadır ve iki pilaster de 43x50 cm boyutlarındadır.

Kuzey duvarı

Mevcut durumda narteks hacminin kuzey duvarı yıkıktır ve duvarın plandaki izi görünür durumdadır.

Naos

Batı duvarı

Orta nefe girişi sağlayan kapı açıklığının üzerinde beşik hafifletme kemeri yer almaktadır (Şekil C.11 ve Şekil E.23 F Kesiti). Bu kemerin genişliği 2.11 m, yüksekliği 1.33 m'dir. Kemerde kullanılan kesme taş blokların yüksekliği yaklaşık olarak 32 cm'dir. Kemer karnının yüksekliği +4.00 m'dir. Kemerin üzengi düzleminde kapı lentosunun oturduğu yatak yer almaktadır. Lento güney yönünde 18 cm, kuzey yönünde ise 24 cm genişliğindedir. Hafifletme kemerinin altında yer alan kapı açıklığının genişliği 1.76 m'dir. Üzengi seviyesi zemin kotundan +2.68 m yüksekliktedir. Kemerin bir taş sırası üstünde, ikisinin boyutu 20x24 cm ve diğer ikisinin boyutu 15x16 cm olan toplam dört adet boşluk yer almaktadır (Şekil C.11). Bu deliklerin derinliği duvar kalınlığı kadardır (58 cm). Boşluklar zemin kotundan +4.27 m yüksektedir.

Duvarın kuzey ve güneyinde, naostaki sütun sırasıyla aynı hizada olan pilasterler yer almaktadır ve ikisi de 43x50 cm boyutlarındadır. Kuzey yönündeki pilaster zemin kotundan +2.15 m, güney yönündeki pilaster ise +2.64 m yüksekliğe kadar korunabilmiştir.

Kuzey duvarı

Kilisenin kuzey duvarı üzerinde iki hafifletme kemeri ve bir pencere bulunmaktadır (Şekil C.14, Şekil E.18 E Kesiti ve Şekil E.21). Birinci hafifletme kemeri, naosun kuzeybatı köşesinden 1.67 m doğuda yer alan beşik kemerdur (Şekil C.15). Genişliği yaklaşık olarak 60 cm, yüksekliği 40 cm'dir. Kemer alt seviyesi zemin kotundan +1.84 m yüksektedir. Toprak yığılmasından dolayı zeminden yüksekliği kesin olarak ölçülememektedir. Aynı hafifletme kemeri yapının kuzey cephesinde toprak altında kalmaktadır (Şekil C.37). Aynı duvar üzerindeki ikinci hafifletme kemeri naosun kuzeybatı köşesinden 5.15 m doğuda bulunan beşik kemerdur (Şekil C.16). Kemerin yüksekliği ölçülememektedir. Kemer hem naos yönünde hem de duvarın kuzey yönünde toprak altında kalmış olduğu için tanımlanamamaktadır (Şekil C.36).

Kilisenin kuzey duvarının zemin kotundan +3.09 m yükseklikten itibaren duvar örgüsünde kullanılan taş boyutları ve yapım tekniği değişmektedir (Şekil C.14 ve Şekil E.21). Bu durum, yapının geçirmiş olabileceği bir onarımı işaret etmektedir. Duvarın kuzeybatı köşesinden 7.50 m doğuda boyutları 47x35 cm olan bir açıklık yer alır (Şekil C.16). Açıklığın zemin kotundan yüksekliği +3.09 m'dir. Konumu ve boyutları nedeniyle bu açıklık bir tepe penceresi olarak tanımlanmıştır. Yüksekliği göz önüne alındığında bu pencerenin, yapının geçirdiği onarım sırasında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Kuzey duvarının üzerinde farklı kotlarda pek çok iskele deliği yer almaktadır. Toplamda iki farklı iskele deliği dizisi öne çıkar. Bunlardan birincisi zemin kotundan +1.08 m yüksekliktedir. Bu dizide altı delik bulunmaktadır. Deliklerin genişlikleri değişmekle birlikte yükseklikleri 15-20 cm arasındadır. Aralarındaki mesafeler batıdan doğuya doğru, akstan aksa sırasıyla 0.72 m, 1.27 m, 1.27 m, 1 m ve 1.38 m'dir. İkinci iskele deliği dizisi ise zemin kotundan +2.49 m yüksekliktedir. Bu dizide üç iskele deliği yer almaktadır. Genişlikleri 11-13 cm, yükseklikleri 16 cm'dir. Deliklerin aralarındaki mesafeler batıdan doğuya doğru, akstan aksa sırasıyla 3 m ve 2.20 m'dir.

Güney duvarı

Yapının güney duvarı büyük oranda korunamamıştır. Korunabilen en yüksek kot, zeminden +1.93 m'dir. Duvarın batı köşesinin 97 cm doğusunda genişliği 1.38 m olan bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Şekil E.22). Duvar üzerinde, derinliği duvar boyunca devam eden iki adet boşluk yer almaktadır (Şekil C.18).

Doğu Duvarı

Apsis duvarı son derece harap durumdadır (Şekil C.19, Şekil C.20 ve Şekil E.23 G Kesiti). Korunabilmiş en yüksek kot, kuzey nef yönündeki pilasterin bağlandığı apsis duvarıdır ve +2.24 m yüksekliğindedir. En alt kot yaklaşık olarak +0.20 m'dir. Duvar yüzeylerinde sıva kalıntısına rastlanmamıştır. Apsisin güney yönünde, güney neften doğu çevre koridoruna geçişi sağlayan kapı açıklığının izi planda görülebilmektedir. Bu açıklığın güney yönündeki duvar örgüsü bir sıra taş yüksekliğinde korunabilmiştir.

Çevre koridoru

Güney koridoru

Bu koridora ait döşeme kotu ve duvarların büyük bir kısmı korunamamıştır (Şekil C.24 ve Şekil E.22). Naosun güney cephe duvarı üzerinde çevre koridoruna ait olması gereken bozulmuş duvar izine rastlanmamıştır. Bu durum, güney çevre koridorunun batı yönünde hiçbir zaman bir duvarın var olmamış olduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda koridora giriş için batı yönünde bir kapı olmamış da olabilir.

Yapının zemin kotunu eşitlemek için teraslama yöntemi kullanılmıştır. Bunun sonucunda zeminin altında oluşan mekânlara işlevler verilmiştir.²⁰ Güney çevre koridorunun alt kotundaki bu mekânların batı bölümünde kemerli girişi olan bir mekân yer almaktadır. Hacmin içine doğru dökülen taşlardan dolayı zemin kotu anlaşılammamıştır; ancak odanın girişine ait kemer korunabilmiştir (Şekil C.25 ve Şekil E.28). Kemerin yüksekliği 1.36 m, genişliği yaklaşık olarak 2.30 m'dir. Kemerin içi taş örgüsü ile kısmen kapalıdır. Odanın kuzey duvarında, mevcut zemin kotundan 20 cm yükseklikte, aralarında 1.22 m olan iki adet taş konsol bulunmaktadır (Şekil E.22). Batıdaki konsol duvar yüzeyinden 30 cm, doğudaki ise 25 cm güneye doğru çıkar

²⁰ Analoji çalışması sonucunda güney çevre koridorunun altındaki bu mekânların mezar odası olduğu sonucuna varılmıştır. Yapı grubunun 1.evresinin restitüsyon önerisinde bu durumdan bahsedilmiştir bkz. sayfa 92, Şekil E.94.

(Şekil C.26). Bu konsolların işlevi hakkında bir izle rastlanmamıştır; ancak üzerine oturtulmuş bir rafa mum, kandil veya ikona konulmuş olabileceği düşünülmektedir.

Koridorun doğu ucunda ise Güney Sarnıç yer almaktadır (Şekil C.27). Odanın iç duvarı boyunca bir sıra tuğladan örülmüş duvar örgüsü devam etmektedir. Tuğlalar harçla bağlanmıştır ve duvar üzerinde hidrolik sıva kalıntısı görülebilir. Odanın üst örtüsüne ait tonoz taşları sarnıcın kuzey duvarında korunabilmiştir (Şekil C.29). Bu taşların konumuna göre tonoz, doğu-batı eksenindedir. Sarnıcın inşa tekniğinden dolayı buraya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Doğu koridoru

Koridora ait en iyi korunabilen duvar, doğu duvarının kuzey yönündeki yarım daire planlı apsise aittir (Şekil C.21 ve Şekil E.17 C Kesiti). Bu duvarın korunabilmiş en yüksek kotu +2.30 m'dir. Koridorun güney yönündeki apsis ise çok sayıda dökülen taşın altında kalmıştır. İki apsis arasındaki duvarın korunabilmiş en yüksek kotu naosun mevcut zemin kotu ile aynı seviyededir (+41.60 m) (Şekil C.22). Güney apsisin yarım daire planlı duvarının izi planda görülebilir durumdadır; ancak büyük bir kısmı korunamamıştır. Bu apsisin içerisinde kiremit bir taban döşemesi bulunur. Döşemenin batısındaki *in situ* bir kireçtaşının üzerinde hidrolik sıva kalıntısı görülür (Şekil C.39).

Kuzeydeki ek yapılar

Kilisenin kuzeyinde iki ek yapı hacim olarak korunmuştur. Bu yapılardan biri Kilise 1'in naosuna bitişik inşa edilen Ek-B, diğeri ise doğu çevre koridorunun kuzey cephesine bitişik inşa edilen Ek-A'dır. Ek-B'nin plan izi korunmuştur. Aynı mekânın kuzeybatı köşesindeki duvar örgüsü bir taş sırası yüksekliğindedir. Ek-A'nın kuzeyine bitişik inşa edilen mekân ise Ek-D olarak tanımlanmıştır (Şekil C.34). Bu hacim iki bölümden oluşur. Birincisi doğusundaki çevre duvarına bitişik mekân, ikincisi ise batısındaki mekândır. Doğudaki mekânın kuzey duvarı dört taş sırası yüksekliğinde, batısındaki mekân ise plan izi olarak korunabilmiştir. Doğudaki mekânın çevre duvarına bitişik olması Ek-D'nin kavisli çevre duvarından sonra inşa edildiğini göstermektedir.

Ek-C, Ek-F ve Ek-G yalnızca plan izi olarak korunmuştur ve bu mekânların işlevine yönelik herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ek-H ise zeminden 55 cm yüksekliğe

kadar bütünlüğünü korumuştur. Bu mekânın boyutları nedeniyle (0.77x1.51 m) bir mezar olabileceği düşünülmüşse de bunu kanıtlayacak herhangi bir bulgu yoktur.

4.2.1.3.Cephe özellikleri

Doğu-batı ekseninde konumlanan yapının dört cephesi vardır. Mevcut durumda korunabilmiş en iyi duvar kuzey duvarıdır. Korunabilmiş en yüksek kot, zeminden +4.92 m yüksektedir.

Batı cephesi

Yapının batı cephesinde korunabilen en yüksek kot +3.56 kotu ile narteks duvarına aittir. Bu duvar üzerinde iki açıklık yer almaktadır. Duvarın güney köşesinin 1.70 m kuzeyinde ve ortasında bulunan bu pencere açıklıklarının genişlikleri sırasıyla 84 cm ve 81 cm'dir. Cephenin kuzey ucundaki duvar neredeyse tamamen yıkılmıştır (Şekil E.26).

Kuzey cephesi

Yapıya ait en iyi korunmuş duvar naosun kuzey duvarıdır. Kuzey yönündeki ek yapılar korunamadığı için naosun kuzey duvarı cephede görünüşe girmektedir (Şekil C.35, Şekil C.36, Şekil C.37 ve Şekil E.17 C Kesiti).

Doğu cephesi

Doğu yönünde en önde çevre koridoru görünüşe girer (Şekil E.17 B Kesiti). Koridorun tanımlanabilen kısımları kuzeydeki apsis duvarı ile kuzey ve güney apsisleri arasındaki duvardır. Bu iki apsisin arasındaki duvarın korunabilmiş en yüksek noktası naosun mevcut zemin kotu ile aynı seviyededir. Kuzey yönündeki yarım daire planlı apsisin korunabilmiş en üst noktası ise +2.30 m kotudur. Çevre koridorunun arkasında yapının ana apsisine ait duvar 2.83 m yüksekliğinde görünüşe girmektedir.

Güney yönündeki apsis duvarının önünde, duvara bitişik olan çift cidarlı bir duvar kesiti görünüşe girmektedir. Söz konusu duvarın, yapının sonraki döneminde Kilise 5 ile aynı dönemde buraya inşa edilmiş olan Platform 2'ye ait parapet duvarı veya platformun altındaki mekâna ait olduğu düşünülmektedir. Cephenin güney ucunda ise burada yer alan Güney Sarnıç'ın doğu cephesi görünüşe dahil olur (Şekil C.30).

Güney cephesi

Güney cephesinde en önde olması gereken çevre koridoru korunamadığı için naosun güney duvarı görünüşe girer (Şekil C.24 ve Şekil E.28). Korunabilmiş yüksekliği 2.32 m'dir. Cephenin doğu ucunda sarnıç, ortasında ise kemerli bir açıklık bulunmaktadır. Kemerin üst noktası zemin kotundan -0.20 m aşağıdadır. Kemer yüksekliği ise 1.36 m'dir. Kemerin içerisi kısmen duvar örgüsü ile kapatılmıştır. Bu kemerin yapının geç bir döneminde geçirdiği onarım sırasında kapatılmış olabileceği düşünülmektedir. Cephenin doğu ucundaki sarnıç yapısı da aynı geç dönemde mezar odasından sarnıca dönüştürülmüş olabilir. Bu dönüşüm sırasında mezar odasına ait olabilecek 1.21 m genişliğindeki kemerli giriş açıklığının sarnıca ait tuğla duvar ile kapatılmış olabileceği düşünülmektedir (Şekil C.28).

Cephenin batı yönünde narteksin orta aksında bulunan 1.65 m genişliğindeki kapı açıklığı görünüşe girmektedir. Bu kapı açıklığının 2.72 m doğusunda, naosun güney cephesi üzerinde genişliği 1.38 m olan bir kapı açıklığı daha bulunmaktadır (Şekil C.23). Narteks duvarının görünüşe giren korunabilmiş en yüksek kotu, cephenin batı köşe duvarına aittir ve zeminden +2.98 m yüksektedir.

4.2.2. Kilise 5

4.2.2.1.Plan özellikleri

Kilise, yaklaşık olarak kare içinde haç planlıdır (Şekil E.6).²¹ Yarım daire planlı apsis ve narteks dışarıda bırakılırsa, plan 6.12x6.22 m'lik ölçüleri ile neredeyse karedir. Apsis ve narteks dahil edildiğinde yapının toplam uzunluğu doğu-batı doğrultusunda 10.30 m'ye çıkar (Şekil E.7).

Yapının güney yönünde 7.41x9.00 m boyutlarında bir platform (Platform 2) izi bulunmaktadır. Bu platformun güneybatı köşesinde 1.28 m ve doğu yönünde 3.98 m uzunluklarında duvar yüzeyleri korunabilmiştir (Şekil C.43). Platforma çıkışı sağlayan merdivenin sekiz basamağı korunabilmiştir (Şekil C.5). Bu merdivenin, yapı kompleksinin güney yönündeki basamaklı cadde ile arasındaki geçişi sağladığı düşünülür.

²¹ Kare içinde haç plan şeması Orta Bizans döneminde kullanılmıştır (Ousterhout, 2008, s.31-32). Kilise 5 daha önceki yayınlarda kare içinde haç planlı olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle tez boyunca yapı bu şekilde tanımlanmaya devam edilmiştir.

Naosun batısında içten içe 2.39x5.39 m ölçülerindeki narteks yer alır. Narteks, Kilise 1'in "L" planlı çevre koridorunun kuzeydoğu köşesinde konumlanmaktadır. Narteksin batı duvarı ve güney duvarının batısındaki yarım daire planlı apsis aynı zamanda, Kilise 1'in çevre koridorunun doğu duvarıdır (Şekil C.21 ve Şekil C.46). Narteksin batı yönünde, mekânın kuzeybatı köşesinden doğuya devam eden ve 2.93 m uzunluğunda bir duvar bulunmaktadır. Bu duvar ile Kilise 1'in çevre koridoruna ait apsis duvarı arasında 1.54 m genişliğinde bir açıklık yer alır. Kilise 1'den Kilise 5'in narteksine geçişi sağlayacak kapının bu açıklığın üzerinde yer almış olabileceği düşünülmektedir (Şekil C.31). Narteksin güneyinde yarım daire planlı Kilise 1'e ait bu apsis duvarı ile Kilise 5'in narteksine ait doğu duvarı arasında bozulmuş bir kemer izi bulunmaktadır (Şekil C.41 ve Şekil C.44). Bozulan bu kemer izinin altındaki kapı açıklığının genişliği 1.35 m'dir. Nartekse girişin batıda Kilise 1'den, güneyde ise 1.35 m genişliğindeki bu kapı açıklığı ile Platform 2'den sağlandığı düşünülmektedir. Narteksin doğu duvarında ise naosa geçişi sağlayan 2.05 m genişliğinde bir açıklık yer almaktadır (Şekil C.44). Duvarın bu yönde çok bozuk olmasından dolayı kapı açıklığının genişliği tanımlanamamaktadır. Narteksin kuzey ve güney duvarları 52 cm, batı duvarı ise 57 cm kalınlığındadır.

Naosun batı haç kolunun kuzey ve güney yönlerindeki duvarlar sağırdır. Bu duvarların kalınlıkları sırasıyla 1.61 m ve 1.72 m'dir. Batı yönündeki duvar kalınlığı 56 cm'dir.

Naosun doğu haç kolunun kuzey duvarında 64 cm genişliğinde, 52 cm derinliğinde dikdörtgen planlı bir niş yer almaktadır. Aynı haç kolunun güney duvarında 61 cm genişliğinde, 50 cm derinliğinde dikdörtgen planlı bir niş daha bulunmaktadır. Kuzey niş apsise daha yakın konumdayken güney niş bulunduğu duvarın tam orta aksındadır. Doğu haç kolunun kuzey ve güney yönündeki duvarların kalınlıkları sırasıyla 1.66 m ve 1.69 m'dir.

Giriş aksının ucunda 2.21x1.36 m ölçülerinde, yarıçapı 1.30 m olan yarım daire planlı apsis yer almaktadır. Duvar kalınlığı 60 cm'dir. Apsis doğu duvarının tam orta aksındadır.

Naosun kuzey haç kolunun kuzey cephesinin ortasında 89 cm genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır. Haç kolunun batı duvarındaki niş 50 cm genişliğindedir. Niş, 9 cm'lik dikdörtgen biçimindeki bir girintinin ardından 25 cm yarıçapında, yarım daire planlıdır ve toplam 34 cm derinliğindedir. Doğu duvarındaki niş 58 cm genişliğindedir.

Yarım daire planlıdır ve yarıçapı 33 cm'dir. Her iki niş de buldukları duvarların kuzey köşelerine daha yakın konumdadır.

Naosun güney haç kolunun güney cephesinin ortasında 87 cm genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır. Haç kolunun batı duvarındaki niş 56 cm genişliğinde, 16 cm'lik dikdörtgen bir girintinin ardından, 21 cm yarıçapında yarım daire planlıdır ve toplam 38 cm derinliğindedir. Doğu duvarındaki niş ise 55 cm genişliğinde, 9cm'lik dikdörtgen bir girintinin ardından, 28 cm yarıçapında yarım daire planlıdır ve toplam 37 cm derinliğindedir. Doğu duvarındaki niş, bulunduğu duvarın güney köşesine daha yakın konumdadır. Batı yönündeki niş ise bulunduğu duvarın neredeyse tam orta aksındadır.

Naosun ortasındaki kare mekânın üst örtüsünün kubbe olduğu anlaşılmaktadır (Şekil C.63, Şekil E.8 ve Şekil E.9). Kubbe kasnağı kısmen korunabilmiştir (Şekil E.10 ve Şekil E.11). Kubbeye geçiş elemanı pandantiftir. Haç kollarının üst örtüsü beşik tonoz, apsisin üst örtüsü ise yarım kubbedir (Şekil C.58).

4.2.2.2. İç mekân özellikleri

Arazi kotu temel alınarak yapının zemin kotu +39.57 m olarak belirlenmiştir. Yapıya ait bütün yükseklikler +39.57 m kotu +/-0.00 olarak kabul edilerek, naosun orta noktasının zemin kotuna göre verilecektir.

Narteks

Narteksin en iyi korunmuş duvarı kuzey yönündedir (Şekil C.47 ve Şekil E.25). Duvarın alt kotunda büyük bir anakaya kütlesi görülür. Duvar üzerinde iki iskele deliği yer almaktadır. Bu delikler duvarın batı köşesinin sırasıyla 25 cm ve 1.87 m doğusunda, zemin kotundan +3.54 m yüksekliktedir. Delikler ortalama 13 cm genişliğinde ve 15 cm yüksekliğindedir. Kuzey duvarının en üst kotu, batı köşesinden doğuya doğru alçalarak üçgen biçimini alır. Duvarın bu görünümü sebebiyle narteksin çatı örtüsünün tek yöne eğimli (doğuya) çatı olduğu düşünülmektedir. Bu duvarın her iki köşesinin zeminden yükseklikleri, alçak olan doğu yönünde +4.59 m, yüksek olan batı yönünde ise +5.18 m'dir.

Narteksin batı duvarının kuzey köşesinin alt kotunda büyük bir anakaya kütlesi görülmektedir (Şekil C.46). Duvarın korunabilmiş en yüksek kotu +4.94 m, en alçak kotu +1.87 m'dir.

Narteksin güney duvarı, mekânın batı köşesinden doğuya doğru devam eden 1.80 m uzunluğundaki Kilise 1'e ait çevre koridorunun apsis duvarından oluşmaktadır (Şekil C.49 ve Şekil E.25 C Kesiti). Bu apsis duvarının devamında, narteksin doğu duvarı üzerinde yer alan ve 54 cm genişliğindeki bozulmuş bir duvar yüzeyi vardır (Şekil C.45). Bu yüzey, Kilise 1'e ait apsis duvarı ile Kilise 5'in narteksinin doğu duvarı arasında bir zamanlar kemerli bir açıklığın veya üstünde hafifletme kemeri olan bir kapının var olduğunu düşündürmektedir.

Doğu duvarının ortasında 2.05 m'lik kemerli bir açıklık yer almaktadır. Naosa geçiş bu açıklıkla sağlanmakla birlikte duvar çok bozulmuş olduğu için kapı açıklığının genişliği tanımsızdır (Şekil C.44).

Naos

Batı haç kolu

Batı haç kolu planda 1.53x2.83 m ölçülerindedir. Üst örtüsü beşik tonozdur. Tonozun zemin kotundan yüksekliği +4.17 m'dir (Şekil C.50).

Batı duvarı, duvarın güney köşesinden 78 cm kuzeye kadar devam eden yüzeyden oluşur. Duvarın kalanı tamamen bozulmuştur (Şekil E.17 B Kesiti ve Şekil E.24 B Kesiti). Güney köşesinde, zeminden 1.41 m yükseklikte, 13 cm genişliğinde ve 26 cm yüksekliğinde bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun derinliği 56 cm'dir ve duvar derinliği boyunca devam etmektedir. Zeminden 2.74 m yükseklikte korunabilmiş iki adet kemer taşı bulunmaktadır (Şekil C.49). Bu kemer taşlarının mevcut durumda tanımlanamayan kapı kemerine ait olduğu düşünülmektedir. Bu kapı açıklığı, batı duvarının merkezinde, apsisin karşısında konumlanır.

Güney duvarı 97 cm genişliğindedir (Şekil C.55). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır (Şekil E.25 C Kesiti). Kesme taş dizisi yan yana iki bloktan oluşmaktadır. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.60 m'dir. Doğudaki blok 56 cm ve batıdaki blok 50 cm boyutlarındadır. Yükseklikleri 15 cm'dir. Doğudaki blok, duvar yüzeyinden 9 cm doğuya doğru dışarı çıkmaktadır.

Kuzey duvarı 98 cm genişliğindedir (Şekil C.54). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır (Şekil E.25 D Kesiti). Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşmaktadır. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.37 m'dir. Blokların boyutları doğudan batıya doğru sırasıyla 43 cm, 48 cm ve 22 cm'dir. Yükseklikleri 20 cm'dir.

Doğudaki blok, duvar yüzeyinden doğuya doğru 12 cm dışarı çıkar. Duvarın zemin kotunun doğu köşesinde büyük bir anakaya kütlesi görülür.

Kuzey haç kolu

Kuzey haç kolu planda 1.08x2.80 m ölçülerindedir. Üst örtüsü beşik tonozdur. Tonozun zemin kotundan yüksekliği +4.17 m'dir (Şekil C.52).

Kuzey duvarı 2.77 m genişliğinde ve 57 cm kalınlığındadır (Şekil C.52). Ortasında 89 cm genişliğinde dikdörtgen bir kapı açıklığı yer almaktadır (Şekil C.90 ve Şekil E.25 D Kesiti). Açıklığın eşik kotunda, yapının zemin kotundan 30 cm yüksekte ve kendi yüksekliği 30 cm olan bir eşik taşı bulunmaktadır (Şekil C.91). Kapı açıklığının üzengi yüksekliği 1.52 m'dir. Zeminden +2.12 m yüksekte, kapı açıklığının üzerinde, üzengi düzleminde kapı lentosunun oturduğu yatak yer alır. Lento yuvası batı yönünde 25 cm, doğu yönünde ise 14 cm genişliğindedir. Kapı açıklığının 26 cm üzerinde kaba yonu taştan inşa edilmiş beşik bir hafifletme kemeri yer almaktadır ve yüksekliği 40 cm'dir. Kapının lentosu korunamamıştır ve kemer aynası tamamen boşalmıştır. Kapı açıklığının batısındaki 95 cm genişliğindeki duvarın üzerinde, duvarın batı köşesinin 53 cm doğusunda, zeminden 99 cm yükseklikte, 13 cm genişliğinde, 21 cm yüksekliğinde ve derinliği 10 cm olan bir boşluk yer almaktadır. Kapı açıklığının doğusundaki 95 cm'lik duvarın üzerinde, duvarın doğu köşesinin 30 cm batısında, zeminden 85 cm yükseklikte, 17 cm genişliğinde ve 18 cm yüksekliğinde bir boşluk daha bulunmaktadır. Bu boşluğun derinliği 57 cm'dir ve duvar derinliği boyunca devam eder (Şekil C.52). Duvar yüzeyin büyük bir kısmında taş blokları arasındaki harç tabakası ve bloklar üzerindeki sıva kalıntısı görülür.

Batı duvarı 1.01 m genişliğinde ve 1.52 m kalınlığındadır (Şekil C.50, Şekil C.54 ve Şekil E.24 B Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır. Kesme taş dizisi yan yana iki bloktan oluşur. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.46 m'dir. Blokların boyutları güneyden kuzeye doğru sırasıyla 66 cm, 49 cm'dir ve yükseklikleri 19 cm'dir. Güney yönündeki blok, duvar yüzeyinden güneye doğru 12 cm dışarı çıkar. Duvarın en alt kotunda 76 cm genişliğinde ve 94 cm yüksekliğinde bir anakaya kütlesi görülmektedir. Duvarın kuzey köşesinin 19 cm güneyi ve güney köşesinin 32 cm kuzeyi arasında beşik kemerli bir niş yer almaktadır (Şekil C.62). Niş, 50 cm genişliğinde ve zeminden +0.94 m yüksekliktedir. Kemer üç adet kesme taş bloktan oluşur ve yüksekliği 25 cm'dir. Kemerin üst noktası zeminden +2.27 m yüksektedir.

Nişin toplam yüksekliği ise 1.33 m'dir. Nişin iç yüzeyinde büyük oranda sıva kalıntısına rastlanmaktadır.

Doğu duvarı 1.08 m genişliğinde ve 1.98 m kalınlığındadır (Şekil C.51, Şekil C.56 ve Şekil E.24 A Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmaktadır. Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşur. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.54 m'dir. Blokların boyutları güneyden kuzeye doğru sırasıyla 33 cm, 46 cm, 42 cm ve yükseklikleri 19 cm'dir. Güney yönündeki blok, duvar yüzeyinden güneye doğru 11 cm çıkar. Duvarın kuzey köşesinin 14 cm güneyi ve güney köşesinin 36 cm kuzeyi arasında beşik kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil C.62). Kemer üç adet kesme taş bloktan oluşur ve yüksekliği 27 cm'dir. Niş 58 cm genişliğinde, zeminden +0.82 m yüksekliktedir. Nişin toplam yüksekliği 1.28 m'dir ve kemerin üst noktasının zemin kotundan yüksekliği ise +2.10 m'dir. Nişin iç yüzeyinde sıva kalıntısı bulunur.

Güney haç kolu

Güney haç kolu, planda 1.10x2.80 m ölçülerindedir. Üst örtüsü beşik tonozdur. Tonozun zemin kotundan yüksekliği +4.17 m'dir.

Güney duvarı 2.75 m genişliğinde ve 60 cm kalınlığındadır (Şekil C.53 ve Şekil E.25 C Kesiti). Ortasında 87 cm genişliğinde dikdörtgen bir kapı açıklığı yer almaktadır. Açıklığın üzeni yüksekliği anlaşılamamaktadır. Kapı açıklığının doğu yönündeki duvarın korunan yüksekliği zemin kotundan +1.99 m, batı yönündeki duvarın yüksekliği ise 1.15 m'dir. Kapı açıklığının üzerindeki hafifletme kemeri tamamen bozulmuştur. Lento korunamamıştır. Duvar yüzeyinin doğu yönünde sıva kalıntısı görülmektedir. Güney duvarında kapı açıklığının batısındaki 95 cm genişliğindeki duvar üzerinde bir iskele deliği bulunmaktadır. Bu iskele deliği zeminden 1.14 m yükseklikte, 12 cm genişliğinde ve 19 cm yüksekliğinde, yaklaşık 10 cm derinliğindedir. Aynı kapı açıklığının doğu yönündeki 95 cm'lik duvarın üzerinde zeminden 1.07 m yükseklikte, 11 cm genişliğinde, 18 cm yüksekliğinde yine yaklaşık 10 cm derinliğinde bir iskele deliği daha bulunmaktadır. Duvarın zemin kotunun doğu köşesinde, derinliği duvar kalınlığı kadar (60 cm) olan bir boşluk yer almaktadır.

Batı duvarı 1.10 m genişliğinde ve 1.56 m kalınlığındadır (Şekil C.55 ve Şekil E.24 B Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır. Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşur. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.40 m'dir. Blokların boyutları güneyden kuzeye doğru sırasıyla 35 cm, 54 cm, 33 cm'dir ve yükseklikleri

18 cm'dir. Güney yönündeki blok, duvar yüzeyinden güneye doğru 11 cm çıkmaktadır. Duvarın kuzey köşesinin 30 cm güneyi ve güney köşesinin 25 cm kuzeyi arasında beşik kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil C.61). Nişin kemeri üç adet kesme taş bloktan oluşur ve yüksekliği 24 cm'dir. Niş, 56 cm genişliğinde ve zeminden +1.01 m yüksekliktedir. Toplam yüksekliği 1.33 m'dir ve kemerinin üst noktası zemin kotundan +2.27 m yüksektir. Nişin içerisinde sıva kalıntısına rastlanır.

Doğu duvarı 1.10 m genişliğinde ve 2.16 m kalınlığındadır (Şekil C.57 ve Şekil E.24 A Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılır. Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşur. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.51 m'dir. Blokların boyutları güneyden kuzeye doğru sırasıyla 46 cm, 34 cm, 44 cm'dir ve yükseklikleri ortalama olarak 20 cm'dir. Kuzey yönündeki blok, duvar yüzeyinden kuzeye doğru 11 cm çıkmaktadır. Duvarın kuzey köşesinin 37 cm güneyi ve güney köşesinin 18 cm kuzeyi arasında kemerli bir niş bulunur (Şekil C.61). Niş, 55cm genişliğinde ve zeminden +0.81 m yüksekliktedir. Nişin beşik kemeri üç adet kesme taş bloktan oluşur ve yüksekliği 25 cm'dir. Nişin toplam yüksekliği ise 1.10 m'dir ve zemin kotundan yüksekliği +1.91 m'dir. İç yüzeyinde sıva kalıntısına rastlanmaktadır.

Doğu haç kolu

Doğu haç kolu, planda 1.68x2.73 m ölçülerindedir. Üst örtüsü beşik tonozdur. Tonozun zemin kotundan yüksekliği +4.17 m'dir.

Kuzey duvarı 1.64 m genişliğinde ve 1.66 m kalınlığındadır (Şekil C.51 ve Şekil E.25 D Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır. Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşmaktadır. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.32 m'dir. Blokların boyutları batıdan doğuya doğru sırasıyla 69 cm, 39 cm, 61 cm'dir ve yükseklikleri 17 cm'dir. Batı yönündeki blok, duvar yüzeyinden batıya doğru 9 cm çıkmaktadır. Duvarın batı köşesinin 62 cm doğusu ve doğu köşesinin 41 cm batısı arasında, 64 cm genişliğinde ve zeminden +0.58 m yükseklikte düz atkılı bir niş yer almaktadır (Şekil C.56 ve Şekil C.59). Nişin üzengi yüksekliği zeminden 1.58 m yüksekliktedir. Doğu ve batı yönlerinde lento genişlikleri sırasıyla 16 cm ve 14 cm'dir. Lento yuvasının yüksekliği 16 cm'dir; ancak lentosu korunamamıştır. Nişin içerisinde sıva kalıntısına rastlanır. Duvarın üzerinde zemin kotundan +1.99 m yükseklikte; 12 cm genişliğinde, 16 cm yüksekliğinde ve yaklaşık 10 cm derinliğinde bir iskele deliği bulunmaktadır.

Güney duvarı 1.66 m genişliğinde ve 1.69 m kalınlığındadır (Şekil C.57 ve Şekil E.25 C Kesiti). Duvar, yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır. Kesme taş dizisi yan yana üç bloktan oluşmaktadır. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.53 m'dir. Blokların boyutları batıdan doğuya doğru sırasıyla 59 cm, 48 cm, 72 cm'dir ve yükseklikleri 17 cm'dir. Batı yönündeki blok, duvar yüzeyinden batıya doğru 10 cm çıkar. Duvarın batı köşesinin 62 cm doğusu ve doğu köşesinin 41 cm batısı arasında, 64 cm genişliğinde ve zeminden +0.50 m yükseklikte düz atkılı bir niş yer almaktadır (Şekil C.60). Nişin üzengi yüksekliği zeminden 1.12 m'dir. Doğu ve batı yönlerinde lento genişlikleri sırasıyla 25 cm ve 20 cm'dir. Lento yuvasının yüksekliği 11 cm'dir; ancak lentosu korunamamıştır. Nişin içerisinde sıva kalıntısına rastlanmaktadır.

Haç kolunun doğusunun kuzey ve güney yönlerinde iki dar duvar parçası bulunmaktadır (Şekil C.51). Kuzey yönündeki duvar 24 cm ve güney yönündeki duvar ise 28 cm genişliğindedir. Bu iki duvar arasındaki apsisin genişliği 2.75 m'dir.

Apsis

Apsis planda 2.21x1.36 m ölçülerinde ve yarım daire planlıdır; duvar kalınlığı 60 cm'dir. Üst örtüsü yarım kubbedir (Şekil C.58 ve Şekil C.64). Kubbenin zemin kotundan yüksekliği +3.98 m'dir (Şekil C.51).

Apsisin kuzey yönünde 66 cm, güney yönünde ise 46 cm kadar duvarı korunabilmiştir (Şekil E.24 A Kesiti). Güney yönündeki duvarın, zeminden +1.30 m yüksekliğe kadar olan duvar örgüsü yıkılmıştır; ancak bu yükseklikten kubbeye kadar olan duvar örgüsü korunabilmiştir (Şekil C.57 ve Şekil E.25 C Kesiti). Kuzey yönündeki duvarın korunabilmiş en alt kotu +0.25 m'dir. Apsis duvarı yatayda kesme taş silme ile ikiye ayrılmıştır. Kesme taş dizisinden kuzey yönünde yan yana dört blok, güney yönünde ise sadece bir kesme taş blok korunabilmiştir. Dizinin alt kotunun zeminden yüksekliği 2.55 m'dir. Kesme taş silmenin yüksekliği 17 cm'dir. Apsis duvarının kuzey yönünde, kesme taş silmenin altında apsis penceresine ait üç adet kemer taşı korunmuştur (Şekil C.59).

Kuzey duvarı üzerinde üç adet iskele deliği bulunmaktadır (Şekil C.59). Bunlardan birincisi zemin kotundan +2.23 m yüksekliktedir. Bu delik 16 cm genişliğinde, 13 cm yüksekliğinde ve yaklaşık 10 cm derinliğindedir. Bu iskele deliği, apsis penceresine ait kemer taşlarından ortadakinin hemen yanında konumlanmıştır. İkinci iskele deliği, birinci deliğin düşeyde aynı hizasında, zeminden +1.17 m yükseklikte, 15 cm

genişliğinde, 13 cm yüksekliğinde ve yaklaşık 10 cm derinliğindedir. Üçüncü iskele deliği ise, ikinci iskele deliği ile yatayda aynı hizada, zeminden +1.17 m yükseklikte, 9 cm genişliğinde, 13 cm yüksekliğinde ve yine yaklaşık 10 cm derinliğindedir.

4.2.2.3.Cephe özellikleri

Doğu-batı ekseninde konumlanan yapının üç cephesi vardır. Yapının batı yönünde Kilise 1 ile arasında konumlanan narteks yer almaktadır.

Kuzey cephesi

Cephe düşeyde üçe ayrılmıştır (Şekil C.40 ve Şekil E.29). Birinci bölüm, batı yönündeki narteks duvarıdır. Bu bölümde korunabilmiş en yüksek kot, duvarın batı köşesidir ve yüksekliği +6.01 m'dir. Duvarın korunabilmiş en alt kotu ise doğu köşesidir ve yüksekliği +5.38 m'dir. Duvar üzerinde zemin kotundan +4.37 m yüksekte bir iskele deliği bulunmaktadır. Bu delik, 12 cm genişliğinde, 10 cm yüksekliğinde ve yaklaşık 10 cm derinliğindedir.

Cephenin orta aksındaki ikinci bölüm naosun görünüşünden oluşmaktadır. Yüksekliği zemin kotundan itibaren +4.37 m'dir. Bu bölüm kendi içerisinde naosun ana cephesi ve kubbe kasnağını içeren çatı görünüşü olmak üzere yatayda ikiye ayrılır. Naos cephesi üzerinde hafifletme kemeri olan dikdörtgen bir kapı açıklığı yer almaktadır. Hafifletme kemeri beşik kemer biçimindedir ve yüksekliği zemin kotundan +3.50 m'dir. Aynasındaki dolgu tamamen boşalmış olan kemerin yüksekliği 40 cm'dir. Kapı açıklığının genişliği 89 cm'dir ve zemininde 30 cm yüksekliğinde bir eşik taşı bulunmaktadır. Kapı açıklığının üzengi yüksekliği 1.50 m'dir. Lentosu korunamamıştır. Bu kapı açıklığı cephenin batı yönüne daha yakın konumdadır. Açıklığın doğu yönündeki duvar üzerinde bir boşluk yer almaktadır. Boşluk kapı açıklığının 50 cm doğusunda, zemin kotundan 95 cm yüksekliktedir. Boşluk 11 cm genişliğinde, 15 cm yüksekliğindedir ve derinliği duvar boyunca (57 cm) devam eder. Cephenin yataydaki ikinci bölümünde kubbe kasnağı yer almaktadır. Kasnağın korunabilmiş en yüksek kotu, zemin kotundan +4.75 m yüksekliktedir. Kasnağın yüksekliği ise 55 cm'dir. Naos cephesinin özellikle batısında, taş yüzeylerinin üzerinde sıva tabakası görülebilmektedir. Cephenin düşeydeki üçüncü bölümü doğu ucunda yer alan apsistir. Apsisin üst örtüsü yarım kubbedir.

Güney cephesi

Cephe düşeyde ikiye ayrılmıştır (Şekil C.41 ve Şekil E.29) Birinci bölüm batı yönündeki naos görünüşünden oluşmaktadır. Bu bölüm naos duvarı ve kubbe kasnağını içeren çatı görüşünü olmak üzere yatayda ikiye ayrılır. Yataydaki birinci bölüm naos cephesidir. Cephenin yüksekliği zemin kotundan itibaren +4.37 m'dir. Cephenin batı köşesinde zemin kotundan +2.52 m yükseklikte, 25 cm genişliğinde ve 55 cm yüksekliğinde yıkılmış bir kemerin izi görülebilmektedir. Bu yıkılmış kemerin yapısını, Kilise 1'in çevre koridorunun kuzey apsis duvarına bağlamış olabileceği düşünülür.²² Naos cephesi üzerinde hafifletme kemeri olan dikdörtgen bir kapı açıklığı yer alır. Hafifletme kemeri tamamen bozulmuştur, yalnızca biçimi anlaşılabilir. Kapı açıklığı cephenin batısına daha yakın konumdadır. Açıklığın doğusundaki duvar üzerinde bir boşluk yer almaktadır. Zemin kotuyla aynı seviyedeki bu boşluk 11 cm genişliğinde, 18 cm yüksekliğindedir ve derinliği duvar boyunca (60 cm) devam eder. Cephenin yataydaki ikinci bölümünde kubbe kasnağı görünüşe girmektedir. Kasnağın korunabilmiş en yüksek kotu, zemin kotundan +4.75 m yüksekliktedir. Bu cephede görünüşe giren kasnağa ait kesme taş blokların yükseklikleri ortalama olarak 40 cm'dir.

Cephenin düşeydeki ikinci bölümünü doğu ucundaki apsis oluşturur. Apsisin üst örtüsü yarım kubbedir. Apsisin bu cephede korunabilen en alçak kotu +0.25 m'dir.

Doğu cephesi

Cephe düşeyde üçe ayrılmıştır (Şekil C.43 ve Şekil E.30). Orta aksta yarım kubbe örtülü apsis yer almaktadır. Apsis duvarının güney yönünde korunabilmiş en alçak kot +0.25 m, en yüksek kot ise +3.75 m'dir. Kubbenin üst kotu +4.37 m'dir. Zemin kotundan +2.16 m yükseklikte, apsis penceresine ait üç adet kemer taşı korunabilmiştir. Kesme taş blokların yükseklikleri ortalama olarak 16 cm'dir. Apsisin her iki yanındaki duvarlar sağırır.

²² Kilise 1 ve Kilise 5 arasındaki ilişkiyi görmek için bkz. Şekil E.17 C Kesiti, Şekil E.18 E Kesiti, Şekil E.25 C ve D Kesitleri, Şekil C.21, Şekil C.31 ve Şekil C.49.

4.2.3. Büyük Sarnıç

4.2.3.1. Plan özellikleri

İç ölçüleri 4.10x5.77 m olan yapı dikdörtgen planlıdır (Şekil E.11). Yapı, dıştan 5.62x7.39 m boyutlarındadır (Şekil E.12). Duvar kalınlıkları üç yönde değişmektedir. Kalınlıklar doğu ve kuzey duvarlarında 56 cm'dir. Batı yönündeki kalınlık 1.29 m'dir. Yapının batı duvarı ise 1.03 m kalınlığındadır. Kuzey ve doğu cephelerinde, yapının geç bir dönemde sonradan eklenmiş olduğu düşünülen iki farklı duvar bulunmaktadır. Bu duvarların kalınlığı ise 60 cm'dir.

Sarnıcın kapı açıklığına ulaşım güney yönünden on basamakla sağlanır (Şekil C.66). Basamaklardan ikisi yerinden ayrılmıştır. En az iki ya da daha fazla basamağın eksik olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda özgün durumda ana hacme ulaşım için daha fazla basamağın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Basamaklar yapının birinci kat kotuna kadar devam eder. Mevcut durumda yerinden ayrılmış iki basamak da dahil toplam on beş basamak korunmuş durumdadır. Merdiven "L" planlıdır. İlk altı basamağı sarnıca dik konumlanan, basamakların doğu yönündeki 3.10 m uzunluğunda, 46 cm kalınlığındaki bir duvara dayanmaktadır (Şekil C.67). Yedinci basamaktan itibaren kalan tüm basamaklar yapının güney cephesine bitişiktir. Sarnıcın su havzasına erişimi sağlayan kapı açıklığı, onuncu basamağın kotundadır. Açıklığın önündeki sahanlık 0.41x1.29 m ölçülerindedir. Basamakların neredeyse tümü tek parça ve kaba yonu taştır.

On basamağın ardından sarnıcın ana su hacmine erişim sağlanan 64 cm genişliğinde bir kapı açıklığına ulaşılmaktadır (Şekil C.73). Bu açıklığın zemin kotundan yüksekliği +2.81 m'dir. On beşinci basamakla yapının bir üst kotuna çıkılır. Merdivenlerin devam etmesi ve bu kattaki korunmuş yüzeyin döşeme olabileceği fikri burada sarnıcın üzerinde kapalı bir mekân olduğunu düşündürmektedir. Mevcut durumda bu kotta 1.95x2.27 m'lik bir yüzey korunmuştur. Döşeme olabilecek bu yüzey sarnıcın tonoz üst örtüsü üzerinde yer almaktadır (Şekil C.82 ve Şekil E.10). Birinci kat kotunun zeminden yüksekliği +4.56 m'dir. Bu katta duvarlar korunamamıştır; ancak izleri planda görülebilmektedir. Yapının batı cephesinde birinci kat zemininden itibaren duvar kalınlığı üç kademe halinde, toplamda 1 m alçalmaktadır (Şekil E.26 C Kesiti). Kademelenerek alçalma, planda sarnıcın duvar

kesitinin 65 cm artmasını sağlar. Bu durum birinci katta kapalı bir mekân olması halinde, zemin kattaki sarnıç için duvar kesitinin artırılmış olduğunu düşündürmüştür.

4.2.3.2.İç mekân özellikleri

Yapının zemininde çok sayıda içeri doğru yıkılmış taş yer almaktadır. Bu nedenle zemin kotu kesin olmamakla birlikte +44.76 m olarak belirlenmiştir. Sarnıç yapısı ile ilgili bütün yükseklikler +44.76 m kotu +0.00 olarak kabul edilerek, ana hacmin tespit edilebilen kotuna göre verilecektir. Yapı, içeride 4.10x5.77 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Sarnıcın ölçülebilen derinliği 2.81 m'dir. Bu durumda ölçülebilen hacim 66.47 m³'dür.

Güney duvarı

Duvarın yaklaşık olarak ortasında, 64 cm genişliğinde bir kapı açıklığı yer almaktadır (Şekil C.73 ve Şekil E.26 C Kesiti). Kapı açıklığının döşemesinin yapının belirlenen zemin kotundan yüksekliği +2.81 m'dir. Açıklığın doğu ve batı yönlerindeki duvarların korunabilen yükseklikleri sırasıyla zemin kotundan +3.83 m ve +4.21 m'dir. Kapı açıklığının 29 cm doğusunda, zemin kotundan +2.79 m yükseklikte kiremit bir künk bulunmaktadır. Duvar yüzeyinin özellikle alt kotunda, kırmızı renkli hidrolik sıva kalıntısı mevcuttur.

Doğu duvarı

Zemin kotundan +2.83 m yüksekliğe kadar dikdörtgen biçimli kaba yonu taşlardan örülmüş harçla bağlı duvar örgüsü yer almaktadır (Şekil C.74 ve Şekil E.26 K Kesiti). Bu yüzeyin büyük bir kısmında hidrolik sıva kalıntısı görülmektedir. Kaba yonu taşlı örgünün üzerinde 5 cm'lik bir kiremit sırası bulunmaktadır. Kiremit sırasının üzerinde +2.88 m kotundan itibaren kesme taştan inşa edilmiş beşik tonoz örgüsü başlar. Tonoza ait yüzeyde hidrolik sıva kalıntısı yoktur. Yapının güneydoğu köşesinde kuzeye doğru 3.50 m'lik tonoz örgüsü tamamen yıkılmıştır. Burada korunabilmiş yükseklik +3.47 m'dir. Kuzey yönüne doğru kalan 2.28 m'lik yüzeyde ise tonoz örtü korunabilmiştir. Duvarın güney köşesinden sırasıyla 42 cm ve 2.83 m kuzeyde, zemin kotundan +3.21 m yükseklikte iki kiremit künk yer almaktadır.

Kuzey duvarı

Kuzey duvarının yaklaşık olarak ortasından itibaren doğu yönündeki duvar örgüsü neredeyse tamamen yıkılmıştır. Burada korunabilen yükseklik, zemin kotundan +2.52

m'dir. Bu duvar yüzeyinde sıva kalıntısına rastlanmamaktadır. Duvarın doğu yönünün alt kotunda büyük bir anakaya kütlesi görülmektedir.

Batı duvarı

Batı duvarı, yapının güneybatı köşesinden 1.10 m kuzeye ve kuzeybatı köşesinden 2.38 m güneye kadar korunabilmiştir. Bu iki mesafe arasındaki duvar örgüsü tamamen yıkılmıştır. Duvarın kuzey yönünde korunabilmiş tonoz örtüsü ayaktaadır. Yapının doğu duvarında olduğu gibi batı duvarında da zemin kotundan +2.83 m yüksekliğe kadar dikdörtgen biçimli kaba yonu taşlardan oluşan duvar örgüsü yer almaktadır. Kaba yonu örgünün üzerinde kesme taştan inşa edilmiş olan tonoz örgüsü başlamaktadır. Duvarın güney yönünde korunabilmiş yüzeyinde, tonoz taşlarının üzerinde kırmızı renkli hidrolik sıva kalıntısı görülmektedir (Şekil C.75).

4.2.3.3.Cephe özellikleri

Kuzey-güney ekseninde konumlanan yapının dört cephesi vardır.

Güney cephesi

Yapı düşeyde üçe bölünmüştür (Şekil C.66 ve Şekil E.31). Bu bölümlerden birincisi, doğu köşesinin 82 cm batısına kadar olan sağır yüzeydir. İkinci bölümünde, bu sağır yüzeyin batısında, 46 cm kalınlığında ve 3.51 m yüksekliğinde bir duvar görünüşe girmektedir. Yapıya çıkan L planlı merdivenin ilk altı basamağı bu duvarın batı yönüne bitişiktir. Basamakların her birinin boyutları değişmekle birlikte, ortalama genişlik 77 cm'dir. Rıhtlar ortalama olarak 25 cm'dir.

Cephenin üçüncü bölümünde, 46 cm kalınlığındaki duvara bağlanan merdivenin ilk altı basamağının batısında kalan duvar ve merdivenler görünüşe girmektedir. Bu duvarın batı köşesinin 1.90 m doğusunda, zemin kotundan +2.62 m yükseklikte iki parça kiremitten oluşmuş bir künk yer almaktadır (Şekil C.76). Duvarın batı köşesinde birinci kat döşemesinden itibaren duvar kalınlığı üç kademe halinde artmaktadır. Bu cephede bu kademelerden yalnızca en aşağıdaki korunabilmiştir ve yüksekliği 19 cm'dir. Zemin kotundan +3.78 m ve +4.56 m kotları arasında mesafede yapının yıkılmamış olan tonoz kemeri görünüşe girmektedir. Yapının bu cephede korunabilmiş en alçak kotu, merdivenler hariç, +1.55 m, en yüksek kotu +3.78 m'dir.

Doğu cephesi

Yapının gúney cephesinden sonra en iyi korunmuş cephesidir ve iki bölümden oluşur (Şekil C.68, Şekil C.69 ve Şekil E.31). Birinci bölüm cephenin gúney köşesinden 3.10 m kuzeye doğru devam eden, gúney cephesinde merdivenin ilk altı basamağının yaslandığı duvara ait olan görünüştür. Bu duvar üzerinde zemin kotundan +1.68 m yükseklikte dört adet kiriş deliği yer almaktadır (Şekil C.10). Bu delikler 23 cm aralıkla ve gúneyden kuzeye doğru sırasıyla 23 cm, 18 cm, 14 cm ve 15 cm genişliğindedirler ve yükseklikleri 11 cm'dir.

Cephenin ikinci bölümü sarnıç ana yapısının görünüştür. Duvarın gúney köşesinden sırasıyla 1.28 m ve 3.60 m kuzeyde, zemin kotundan +3.21 m yükseklikte iki kiremit künk parçası yer almaktadır (Şekil C.72). Cephenin gúney köşesinin 4.03 m kuzeyinden itibaren birinci kat döşemesi görünüşe girer.

Yapının bu yönünde cephenin birinci kısmında korunabilmiş en alçak kot 20 cm, en yüksek kot 3.26 m'dir. İkinci kısımda korunabilmiş en alçak kot +1.55 m, en yüksek kot ise +4.56 m'dir.

Kuzey cephesi

Cephenin doğu köşesinin 46 cm batısından itibaren 2.13 m'lik yüzeyin büyük bir kısmı yıkılmıştır (Şekil C.69, Şekil C.70 ve Şekil E.31). Bu yıkılmış alanda korunabilmiş yükseklik zemin kotundan itibaren +2.52 m'dir. Bozulan duvarın arkasında tonoz kemeri görünüşe girmektedir. Birinci kat döşemesinden itibaren duvar cephenin batı köşesinde üç kademe halinde, toplamda 1 m alçalmakta ve duvar kesitini arttırmaktadır. Yapının bu yönünde korunabilmiş en alt kot +2.52 m, en yüksek kot +4.56 m'dir.

Batı cephesi

Yapının en bozulmuş durumdaki cephesi batı yönündedir (Şekil C.71 ve Şekil E.27 M Kesiti). Cephenin kuzey köşesinin 2.90 m gúneyinden itibaren 2.42 m'lik duvar yüzeyi tamamen yıkılmıştır. Bu cephede irinci kat döşemesinden itibaren duvarın üç kademe halinde alçalır. Bu alçalmalar cephenin kuzeyindeki duvarda sırasıyla 34 cm, 30 cm ve 36 cm'dir. Bu kademelenme ile birlikte duvar kalınlığı toplam 65 cm artmaktadır. Gúney yönündeki duvarda ise kademelenmenin en alttaki bir basamağı

korunabilmiştir. Bu kademenin yüksekliği 19 cm'dir. Yapının bu yönünde korunabilmiş en alçak kot +1.61 m, en yüksek kot +4.56 m'dir.

4.3. Yapım Tekniği ve Malzeme Özellikleri

4.3.1. Kullanılan malzemeler ve özellikleri

Yapılarda kullanılan ana malzeme kireçtaşıdır.²³ Bunun dışında sarnıç yapılarında ana duvar malzemesi olarak tuğla ve kiremit de kullanılmıştır (Şekil E.41). Kiremit, Kilise 1'in naos kuzey duvarının +3.09 m yüksekliğinden itibaren ve kuzeydeki ek yapılar ile Kilise 5'in tamamında harçla birlikte derz dolgusu olarak kullanılmıştır.

Yapıdan alınan örnekler 2013-2017 yılları arasında Murat Eroğlu tarafından, doktora tezi kapsamında bir takım arkeometrik analizlerden geçmiştir (Eroğlu, 2018). Bu analizler sonucunda elde edilen verilere göre, yapılarda kullanılan kireçtaşının yerel kireç taşı olduğu tespit edilmiştir. Kilise 5'in moloz döküntüsünden alınan örnek ise mermerdir (Tablo 4.1).

Tablo 4. 1. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan taş/kayaç örnekleri.²⁴

Örnekler	Açıklamalar	Örneğin Alındığı Yer	Kayaç Türü
MBA-T1	Büyük Sarnıç'ın batı duvarından	Duvar örgüsü	Mikritik Kireçtaşı
MBA-T2	Büyük Sarnıç'ın batı duvarının altından	Anakaya	Mikritik Kireçtaşı
MBA-T3	Kıvrımlı duvardan	Moloz dolgu	Mikritik Kireçtaşı
MBA-T4	Kıvrımlı duvardan	Duvar örgüsü	Rekristalize Kireçtaşı
MBA-T6	Kilise 5'in doğu duvarının güneyinden	Moloz döküntü	Mermer
MBA-T7	Kilise 5'in doğu duvarının güneyinden	Opus Sectile kaplaması?	Rekristalize Kireçtaşı
MBA-T8	Kilise 5'in doğu duvarının güneyinden	Opus Sectile kaplaması?	Mermer

Tablo 4. 2. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan kiremit/tuğla örnekleri.

Örnekler	Açıklamalar	Örneğin Alındığı Yer	Türü
MBA-B1	Büyük Sarnıç'ın doğu cephesinden	Derz dolgusu	Kiremit
MBA-B2	Büyük Sarnıç'ın doğu cephesinden	Derz dolgusu	Kiremit
MBA-B3	Büyük Sarnıç'ın doğu cephesinden	Derz dolgusu	Kiremit
MBA-B5	Kilise 5'in kuzey cephesinin tabanından	Moloz döküntü	Kiremit
MBA-B6	Kilise 5'in kuzey cephesinin tabanından	Moloz döküntü	Kiremit
MBA-B7	Kilise 5'in kuzey cephesinin tabanından	Moloz döküntü	Kiremit
MBA-B8	Güney Sarnıç'tan (30x?x4.5 cm)	Duvar örgüsü	Tuğla
MBA-B9	Güney Sarnıç'tan kalın tuğla	Duvar örgüsü	Tuğla

²³ Yapı grubunun malzeme analizleri için Şekil E.32 ve Şekil E.44 arasındaki çizimlere bakınız.

²⁴ Çizelgelerdeki tüm veriler Dr. Murat Eroğlu'nun doktora tezinden elde edilmiştir. Yalnızca yapıların isimleri bu tezin kurgusuna uygun biçimde değiştirilmiştir.

Tuğla ve kiremit örneklerinin hamur yapısında farklı türde mineral ve kayaç türleri bulunmaktadır. Bu durum örneklerin üretimine ait hammadde kaynakları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ada ve çevresinde yerel formasyonu kireçtaşları oluşturmaktadır. Tuğla ve kiremit örneklerin petrografik yönden yakın çevre jeolojik formasyonu ile büyük oranda uyumlu olduğu anlaşılmıştır. Denizel kökenli 2 grup örneğin agrega yapısında fosil ve fosil kavkuları yer almaktadır. Bununla beraber bazı tuğla/ kiremit örneklerin (Grup 3 ve Grup 11) hamur yapısındaki serpantin ve diabloz gibi kayaç parçaları, ada ve yakın çevresinde bulunmayan volkanik kökenli kayaçlardır. Bölge jeolojisi üzerine yapılan çalışmalara göre bu tür magmatik/volkanik kayaçlar; Mersin'in kuzeyinde Mersin Ofiyolitleri ile Silifke'nin kuzeyinde ve Mut-Ermenek arasında Göksu Vadisi içerisindeki ofiyolitik kayaç yapısı ile benzerlik göstermekte, en genel anlamda ada yerleşimi ve bu bölgeler arasındaki ilişkiyi malzeme bazında desteklemektedir. (Akyol ve Eroğlu; 2017, s.158)

Tablo 4. 3. Tuğla ve kiremit örneklerinin petrografik özellikleri.

Tuğla Grupları	T (°C)	P (%)	MTA (%)	Kayaç ve Mineraller	Açıklamalar
Tuğla Gr1	800-850	10	38	Q,Pl,K,TK (%1,5)	-
Tuğla Gr2	800-850	15	15	Q,Pl,K,C,By	Boşluklarda karbonat birikimi bulunuyor.
Tuğla Gr3	900-950	4	7	Q,Pl,Ç,D,Op	Çarkta yapım nedeniyle agregalarda yönlendirme görülüyor.
Tuğla Gr4	750-800	12	22	Q,Pl,K,TK (%2,5)	-
Tuğla Gr5	800-850	5	12	Q,Pl,F	-
Tuğla Gr6	750-800	5	10	Q,Pl,K,Ç,Qs,TK (%1,5)	-
By: Biyotit, C: Kalsit, Ç:Çört, D: Diyabaz, F: Demir, K: Kireçtaşı, Op: OpaK Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Q: Kuvars, Qs: Kuvarsit TK: Tuğla Kırığı Parçaları					
Tuğla Gr1: MBA-B1, MBA-B7, MBA-B9 Tuğla Gr2: MBA-B2 Tuğla Gr3: MBA-B3 Tuğla Gr4: MBA-B6					
Tuğla Gr5: MBA-B5 Tuğla Gr6: MBA-B8					

Kiremit örneklerinde su emme kapasitesi en yüksek olan örnek Kilise 5'in kuzey cephe tabanından alınan moloz döküntüdür (MBA-B6). Tuğla örnekleri içerisinde su emme kapasitesi en düşük olan örneğin Kilise 1'in alt kotunda bulunan Güney Sarnıç'ın duvar örgüsüne ait tuğla (MBA-B8) olduğu tespit edilmiştir. Su emme seviyesi en yüksek olan tuğla ise yine Kilise 1'in alt kotundaki Güney Sarnıç içerisinde alınan duvar örgüsüne ait örnektir (MBA-B9). Su emme kapasitesi ile doğru orantılı olarak kiremit örneklerde gözenekliliği en yüksek olan MBA-B6'dır. Tuğla örneklerde ise gözeneklilik oranı en düşük olan MBA-B8, en yüksek olan MBA-B9'dur (Tablo 4.2). Bu bağlamda aynı yapı içerisinde alınan iki örneğin gözeneklilik ve su emme kapasitesi göz önüne alındığında, yapı malzemelerinin belli bir standarda uygun olması dikkate alınmadan üretildiği düşünülmektedir.

Harçlar için yapılan analizlerin sonucunda; "Petrografik olarak bağlayıcı ve agrega oranları belirlenmiştir. Harçları oluşturan bağlayıcılar kireç ve kireç/kil karışımıdır.

Agrega içeriğini de kayaç parçaları ve mineraller, tuğla kırıkları ve organik kalıntılı gruplar oluşturmaktadır” (Eroğlu, 2018, s.69). Eroğlu, asitte çözünen kısımların bazda çözünen kısımlara oranına göre kireç içerikli harçları; agrega içeriği ve türüne bağlı olarak yağlı harç (YK) veya hidrolik harçlar olarak (ZHK, OHK ve HK) sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre alınan örneklerden MBA-H1, MBA-H3, MBA-H5b, MBA-H8, MBA-H12 örnekleri yağlı harç ve MBA-H2, MBA-H4, MBA-H5a, MBA-H6 örnekleri ise hidrolik harçtır (Tablo 4.4).

Tablo 4. 4. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan harç örnekleri.

Örnekler	Açıklama	Örneğin Alındığı Yer	Kireç Türü
MBA-H1	Büyük Sarnıç'ın batı duvarından	Moloz dolgu	YK
MBA-H2	Kıvrımlı duvardan	Moloz dolgu	ZHK
MBA-H4	Kilise 5'in doğu duvarından	Moloz dolgu	ZHK
MBA-H5a	Kilise 5'in doğu duvarının güneyinden yatak harcı (üst tabaka)	Mozaik harcı	OHK
MBA-H5b	Kilise 5'in doğu duvarının güneyinden yatak harcı (alt tabaka)	Mozaik harcı	YK
MBA-H6	Kilise 1'in doğu duvarının iç apsisinden	Moloz dolgu	OHK
MBA-H7	Güney Sarnıç'tan	Moloz dolgu	-
MBA-H8	Kilise 1'in alt kotunda	Moloz dolgu	YK
MBA-H12	Kilise 5'in kubbe kasnağından	Moloz dolgu	YK

Tablo 4. 5. Harç örneklerinin petrografik özellikleri.

Harç Örnek Grupları	MTB (%)	MTA (%)	Matris Bağlayıcı İçeriği (%100)				Matris Agregası İçeriği (%100)			Açıklamalar
			Kireç	Kil	Çm	Alçı	Kayaç ve Mineraller	TK	Org	
Harç Gr1	75	25	100	-	-	-	98,5 (Q,Kt,Ft,Sr,B,D,Pl,C,Py,Ov)	1,5	-	-
Harç Gr2	62	38	95	5	-	-	100 (Q,Kt,Ç,Ft,Sr,St,M,Km)	-	-	Dere kumu
Harç Gr3	57	43	85	15	-	-	98,5 (Q,B,D,G,M,R,Kt,Kp,Ks,Py,Ov,Op)	1,5	-	Dere kumu
Harç Gr4	97	3	100	-	-	-	100 (Q,K,Pl)	-	-	-

B: Bazalt, C: Kalsit, Ç:Çört, D: Diyabaz, Ft: Fillit, G: Granit, K: Kireçtaşı, Km: Meta Kumtaşı, Kp: Pelajik Kireçtaşı, Ks: Sparitik Kireçtaşı, Kt: Kumtaşı, M: Mermer, Ov: Olivin, Op: Opak Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Py: Piroksen, Q: Kuvars, R: Radyolarit, Sr: Serizit, St: Sleyt, TK: Tuğla Kırığı Parçaları

Harç Gr1: MBA-H1 **Harç Gr2:** MBA-H2, MBA-H5b, MBA-H12 **Harç Gr3:** MBA-H4, MBA-H5a, MBA-H6, MBA-H7 **Harç Gr4:** MBA-H8

Harçların petrografi analizi sonucunda elde edilen verilere göre, MBA-H1, MBA-H4, MBA-H5a, MBA-H6 ve MBA-H7 örneklerinin agregalarının içerisinde düşük oranda tuğla kırığı bulunmaktadır. MBA-H2, MBA-H5b, MBA-H12 ve MBA-H4, MBA-H5a, MBA-H6, MBA-H7 örneklerinin agrega içeriğinde dere kumu olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.5).

Alınan sıva örneklerine yönelik yapılan analizler sonucunda; “Hidrolik özelliği yüksek olan sıvaların bileşiminde silisyum (SiO₂), alüminyum (Al₂O₃) ve demir (Fe₂O₃) oranı yüksektir... Sıvayı oluşturan bağlayıcılar kireç/kil karışımı ve kireç olarak

ayrılmaktadır. Agregada içeriğinde kayaç parçaları ve mineraller, tuğla kırıkları tespit edilmiştir” (Eroğlu, 2018, s.72) (Tablo 4.6).

Sıva örneklerinin petrografi analizi sonucunda elde edilen verilere göre, örneklerden MBA-S1a, MBA-S1b, MBA-S4 tuğla kırığı içerirken, Kilise 5’in nişinin içerisinden alınan MBA-S2 ve MBA-S3 tuğla kırığı içermez. Kilise 5’in kuzey haç kolunun, doğu duvarı üzerindeki nişten alınan MBA-S3 örneğinin içeriğinde mermer tozu bulunmaktadır (Tablo 4.7).

Tablo 4. 6. Yapı kompleksindeki yapılardan alınan sıva örnekleri.

Örnekler	Açıklama	Örneğin Alındığı Yer	Kireç Türü
MBA-S1a	Büyük Sarnıç'ın doğu duvarından	Duvar üst kat sıvası	DÇ
MBA-S1b	Büyük Sarnıç'ın doğu duvarından	Duvar üst kat sıvası	DÇ
MBA-S2	Kilise 5'in kuzey köşesi üzerindeki niş üzerinden	Niş sıvası	YK
MBA-S3	Kilise 5'in kuzey köşesindeki nişin içerisinden	Niş sıvası	YK
MBA-S4	Güney Sarnıç'tan	Sarnıç sıvası	-
MBA-S29	Kilise 5'in batı tonozu içinden	Tonoz içi sıvası	YK

DÇ: Doğal Çimento

Tablo 4. 7. Sıva örneklerinin petrografik özellikleri.

Sıva Örnek Grupları	MTB (%)	MTA (%)	Matris Bağlayıcı İçeriği (%100)				Matris Agregada İçeriği (%100)		
			Kireç	Kil	Çm	Alçı	Kayaç ve Mineraller	TK	Org
Sıva Gr1	65	35	100	-	-	-	98,5 (Q,Py,Ç,Pl,Op,K)	30	-
Sıva Gr2	97	3	100	-	-	-	100 (Q,Kt,Ç,Ft,Sr,St, M,Km)	-	-
Sıva Gr3	75	25	80	20	-	-	100 (Q,Pl,Ç,M,Ks,Şk, Qs,Kt)	-	-
Sıva Gr8	95	5	100	-	-	-	97 (Q,Pl,Ç,K,Kt)	1	2

Ç:Çört, K: Kireçtaşı, Km: Meta Kumtaşı, Ks: Sparitik Kireçtaşı, Kt: Kumtaşı, M: Mermer, Op: Opak Mineraller, Pl: Plajiyoklas, Py: Piroksen, Q: Kuvars, Qs: Kuvarsit, TK: Tuğla Kırığı Parçaları

Sıva Gr1: MBA-S1a, MBA-S1b, MBA-S4 **Sıva Gr2:** MBA-S2 **Sıva Gr3:** MBA-S3 **Sıva Gr8:** MBA-S29

Kilise 5’in *opus sectile* kaplamasında kullanılan mermerler ise çok çeşitlilik gösterir (Şekil C.97). Bu mermerlerin Afrika, Tunus, Teos, Lasos, Carystos ve Marmara Adası menşeli olduğu kaynaklarla karşılaştırma sonucu anlaşılmıştır (bkz. Marta, 1991, s. 59-69).

4.3.2. Yapım teknikleri

Tüm yapıların korunabilen duvarlarında kullanılan yapım tekniği genel olarak harçla bağlı kaba yonu kireçtaşı duvar örgüsüdür. Duvarlar çift cidarlıdır. Her iki yönde de kaba yonu kireçtaşı kullanılmıştır. Taşlar genelde dikdörtgen biçimindedir küçük boyutlardadır. İki duvar arasında moloz dolgu yer almaktadır. İskele delikleri

kapatılmamıştır ve korunabilmiş duvarların üzerinde bu delikler görülebilmektedir. Tuğla ve kiremit genellikle sarnıçlarda kullanılmıştır. Bunun dışında kiremidin derzlerde dolgu malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir (Şekil C.32).

Yapılarda bulunan kemer ve tonoz taşları çoğunlukla kesme taştır (Şekil C.25 ve Şekil C.58). Tüm kemer ve tonozlar beşik biçimindedir. Kesme taşlar ortalama olarak 20 cm yüksekliğinde ve 30 cm genişliğindedir.

Yapıların duvar yüzeylerinde derinliklerine göre sınıflandırılacak iki farklı boşluk tipi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, derinliği yaklaşık 10 cm olan boşluklardır. Bu boşlukların büyük bir kısmı iskele deliğidir. Büyük Sarnıç'ın güney cephesine dik konumlanan duvarın doğu yönünde, aralarında 23 cm bulunan ve derinlikleri yaklaşık olarak 10 cm olan boşluklar ise giriş deliği olarak tanımlanmıştır (Şekil C.10). Bu giriş deliklerinin, söz konusu duvar ile Kilise 1 arasında kalan dar yolun üst örtüsünü oluşturan yapı elemanlarına ait olabileceği düşünülmektedir. İkinci boşluk tipinde ise derinlik, boşluğun bulunduğu duvar boyunca devam etmektedir. Söz konusu bu boşluklar konumları ve sayıları itibariyle giriş deliği veya iskele deliği olarak nitelendirilemeyen boşluklardır. Bunun yerine bu boşlukların yapıları strüktürel açıdan güçlendirmek amacıyla açılmış olabileceği düşünülmektedir.

4.3.2.1. Kilise 1

Yapının genelinde kullanılan taş boyutları ortalama olarak 30 cm genişliğinde, 20 cm yüksekliğindedir. Naosun kuzey duvarının +3.09 m kotundan itibaren duvar örgüsünde kullanılan taş boyutları küçülmektedir (Şekil C.14 ve Şekil E.21). Bu taşlar ortalama olarak 25x12 cm ölçülerindedir. Aynı duvar örgüsünde derz içerisinde dolgu malzemesi olarak harcın yanında kiremit kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir. Aynı yapı için iki farklı yapı tekniğinin kullanılmış olması, bu kottan itibaren yapının bir onarım geçirmiş olabileceğini düşündürmüştür. Yapının kuzey yönündeki ek binalarda da derz dolgu malzemesi olarak harçla birlikte kiremit kullanılmış olması, bu ek yapıların yapının geçirdiği onarıma yakın bir dönemde veya sonra inşa edilmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Naosun kuzey duvarının +3.09 m kotunun altındaki duvar üzerinde kaba yonu taştan inşa edilmiş iki beşik hafifletme kemeri bulunmaktadır (Şekil C.15, Şekil C.16 ve Şekil E.21). Bu kemerlerin her ikisinin de buldukları konum ve zeminden yükseklikleri

göz önüne alınarak yapının herhangi bir aşamasında bir kapıyla bağlantılı olarak kullanılmış olmadığı düşünülmektedir. Roma mimarisinde duvardaki bu tür hafifletme kemerleri, yapının onarım geçirmesi gereken belirli noktalara inşa edilmiştir (Adam, 1994, s.486). Kilise 1'deki bu iki kemer konumları itibariyle yapının zeminine yakındır ve her iki kemer de kuzey cephesinde toprak altındadır. Kuzeydeki kotun altında kalan bölümde ne olduğu bilinmediği için bu iki kemerin inşa amacını tanımlamak zordur. Ancak her ikisinin de yapının onarım geçirmesi gerekebilecek noktalara inşa edilmiş olması muhtemeldir. Böylece onarım sırasında hafifletme kemerlerinin olduğu noktalarda ana duvara hasar vermeden yapıya müdahale edilmiş olmalıdır.

Narteksten naosun orta nefine geçişi sağlayan ve korunabilmiş olan kapı açıklığının üzerinde yer alan hafifletme kemerine ait kemer taşları kesme taştır (Şekil C.11 ve Şekil E.23 F Kesiti). Duvar çift cidarlı olmasına rağmen hafifletme kemeri tek sıra taştan inşa edilmiştir. Doğu çevre koridorunun kuzey yönündeki yarım daire planlı apsisin en üstündeki korunabilmiş kireçtaşı üzerinde bir girintiye rastlanmıştır (Şekil C.12).

Naosun neredeyse orta aksında yerinde korunabilmiş bir *in situ* sütun kaidesi bulunmaktadır (Şekil C.102 ve Şekil E.4). Bu sütun kaidesinin tabanı dikdörtgen planlıdır ve boyutları 40x48 cm'dir. Kaidenin üzerinde oturan sütunun 49x40 cm boyutlarında bir elips olduğu anlaşılmaktadır. Zemine yığılan taş ve toprak dolgusundan dolayı kaidenin zeminden yüksekliği ölçülememektedir.

Güney Sarnıç'ın iç duvarı boyunca devam eden bir sıra tuğla duvar örgüsü bulunmaktadır. Bu duvarın üzerinde hidrolik sıva kalıntısı görülebilir (Şekil E.41). Söz konusu mekânın giriş aksında, mekân sarnıca dönüştürülmeden önce buraya girişin sağlandığı kemerli giriş açıklığına ait bir kemer taşı korunabilmiştir (Şekil C.28). Bu kemerli giriş açıklığının sarnıca ait tuğla duvar ile kapatılmış olduğu düşünülmektedir.

Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzeyindeki Ek-D'de iki farklı yapım tekniği görülmektedir. Bu mekânın doğu yönündeki hacmin kuzey ve batı duvarı tek cidarlı duvar örgüsüne sahiptir (Şekil C.34). Batı yönündeki mekânın ise bir duvarla sınırlandırıldığına dair iz bulunmamaktadır. Bu nedenle burada bir basamak yüksekliğinde bir podyum olabileceği düşünülmektedir.

4.3.2.2.Kilise 5

Tonozların tümü, kubbe kasnağına ait bloklar, apsisin yarım kubbesi ve kuzey ile güney haç kollarında yer alan nişlerin kemerleri, apsis duvarı üzerindeki kemer taşları ve silmeler kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı içerisindeki köşe duvarlar yatayda bir silme ile ikiye ayrılmıştır (Şekil C.50, Şekil E.24 ve Şekil E.25). Silmenin altında kalan duvar örgüsü harçla bağlı kaba yonu kireçtaşı duvar örgüsüdür ve yapıda küçük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Taşların yükseklikleri 26-10 cm, genişlikleri ise 10-50 cm arasından değişmektedir. Silmenin üzerinde ise haç kollarının üstünü örten beşik tonoz başlamaktadır. Bu silme yapının içerisinde köşe payelerinde kullanılmıştır. Haç kollarının ana cepheyi oluşturan duvarlarının iç kısmında silme bulunmaz (Şekil C.52). Yapının tümünde derz dolgu malzemesi olarak harçla birlikte kiremit kullanılmıştır. Bu durum Kilise 5'in, Kilise 1'in geçirdiği onarım sırasında veya bu onarıma yakın bir tarihte inşa edildiğini düşündürmüştür.

Yapıda kullanılan taşlar iç mekânda dikdörtgen, çokgen ve yamuk biçimlerindedir. Cephelerin tümünde zemine yakın kotlarda ve köşelerde büyük boyutlu taşların kullanıldığı görülmektedir (Şekil E.30). Yapı yükseldikçe taş boyutları küçülür (Şekil C.42). Cephelerde taşların büyük bir kısmı dikdörtgen, nadiren yamuk biçimlidir.

Yapının kuzey ve güney yönlerindeki kapı açıklıkları üzerinde bulunan hafifletme kemerleri çift cidarlı olan duvarın her iki yönünde iki ayrı kemer olarak inşa edilmiştir (Şekil C.90). Bu beşik kemerlerde kaba yonu taş kullanılmıştır. Kapı açıklıklarında atkı olarak lento kullanıldığı anlaşılır; ancak her iki kapı açıklığına ait lento da korunamamıştır.

Yapının haç kolları içerisinde yer alan nişlerden dördünün beşik kemerli, ikisinin düz atkılı olduğu gözlemlenir. İç mekânda özellikle beşik tonozların yüzeyine ve nişlerin içlerinde sıva kalıntısı görülebilmektedir (Şekil C.92, Şekil E.32, Şekil E.37 ve Şekil E.38.).

Kubbe kasnağı çift cidarlıdır. Dış duvarda harçlı kaba yonu taş örgüsü kullanılırken içeride kesme taş bloklar kullanılmıştır (Şekil C.65 ve Şekil C.84). Burada kullanılan kesme taşların boyutları yaklaşık olarak 56 cm genişliğinde ve 40 cm yüksekliğindedir. Kubbeye geçiş dört köşeden pandantifle sağlanır. Pandantifler harçla bağlı kaba yonu taş ve kesme taştan inşa edilmiştir.

Naosun döşemesine dair bir ize rastlanamamıştır; ancak narteksin *opus sectile* (Şekil C.97) kaplamasına ait parçalar BOGA'nın 2010 senesinde yaptığı yüzey araştırması sırasında bulunmuştur (Varinlioğlu, 2012, s.176).

4.3.2.3. Büyük Sarnıç

Yapıda kullanılan malzemeler kireçtaşı ve tuğladır (Şekil E.39 ve Şekil E.40 M Kesiti). Zemin kotundan +2.83 m yüksekliğe kadar dikdörtgen biçimli kaba yonu taşlardan oluşan harçlı duvar örgüsü yer almaktadır. Yapının doğu duvarında kaba yonu taşlı örgünün üzerinde 5 cm'lik bir tuğla sırası bulunmaktadır (Şekil E.39 C Kesiti). Bu tuğla sırası sadece yapının doğu duvarında yer alır (Şekil C.73 ve Şekil C.74). Doğuda tuğla sırasının üzerinde, diğer duvarlarda ise kaba yonu örgünün üzerinden +2.88 m kotunda kesme taştan inşa edilmiş beşik tonoz örgüsü başlamaktadır. Tüm duvarlarda derz dolgusu olarak harcın yanında kiremit kullanılmıştır.

4.3.2.4.Kavisli Çevre Duvarı

Duvar Ek-A'nın kuzey cephesinden başlayıp, Büyük Sarnıç'ın kuzey cephesine kadar devam etmektedir (Şekil C.78 ve Şekil C.80). Kaba yonu kireç taşından inşa edilmiştir (Şekil C.77). Daha niteliksiz bir moloz örgüyle çift cidarlı ve farklı boyutlarda taşlarla oluşturulmuştur. Taşların ölçüleri 39x21 cm ve 13x7 cm arasında değişmektedir. Bağlantı için harç kullanılmıştır ve derz dolgusunda kiremide rastlanır.

4.4. Strüktürel Özellikler

4.4.1. Temeller

Yapılar anakaya üzerine inşa edilmiştir. Kilise 5 (Şekil C.54) ve Büyük Sarnıç'ta duvarların alt kotlarında anakaya kütleleri görülmektedir. Zemin kotunu her yerde eşitlemek için teraslama yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Kilise 1'in güney çevre koridorunun ve Platform 1'in (Şekil C.89) altında oluşmuş olan mekânlara işlevler verilmiştir.

4.4.2. Duvarlar

Yapıların neredeyse tümünde harçla bağlı kaba yonu kireçtaşı duvar örgüsü kullanılmıştır. İki duvar arasında moloz dolgu bulunmaktadır. Blok boyutları farklılık gösterir. Kemer ve tonoz blokları kesme taştır. Kavisli duvarda taş boyutları ve

biçimleri duvar boyunca değişmektedir. Derzlerde harcın yanı sıra dolgu malzemesi olarak kiremit ve küçük kireçtaşı parçaları kullanılmıştır.

Duvar kalınlıkları tüm yapılarda farklılık gösterir. Kilise 1’de kalınlık kuzey duvarında 50 cm diğer yönlerde ortalama olarak 60 cm ve apsiste ise 70 cm’dir. Güney Sarnıç’taki tuğla duvarın kalınlığı ortalama olarak 25 cm’dir. Büyük Sarnıç’ın tüm duvarları farklı kalınlıklardadır. Kuzey ve doğu yönlerinde kalınlık ortalama olarak 53 cm, güney yönünde 57 cm’dir ve batı duvarının kalınlığı ise ortalama 1 m’dir. Kilise 5’in duvar kalınlığının en ince olduğu yer apsistir ve kalınlığı 60 cm’dir. En kalın olduğu yer ise apsisin güneydoğu köşesidir. Kuzeydeki ek yapılardan Ek-H’nin korunan doğu duvarı ise çift cidarlıdır ve 22 cm kalınlığındadır.

Kilise 1’in güney çevre koridorunun alt kotundaki mekânların duvar kalınlıkları diğer duvarlara oranla daha kalın tutulmuştur. Bu duruma verilebilecek korunabilmiş tek örnek Güney Sarnıç’a ait doğu duvarıdır. Bu duvar, kilisenin diğer tüm duvarlarından daha kalındır ve 66 cm’dir. Duvarın dışarısında, doğu yönünde 50 cm kalınlığında bir ek duvar daha bulunur (Şekil C.81). Söz konusu bu duvarın yapıyı güçlendirmek amacıyla eklenmiş destek duvarı olabileceği düşünülmektedir.

Büyük Sarnıç’ın arazi eğiminin çok olduğu batı yönündeki duvarının kalınlığı ortalama olarak 1 m’dir ve diğer yönlerdeki duvarlarına oranla çok daha fazladır. Duvarın bu kadar kalın olmasının nedeninin yapının bir sarnıç olmasının yanı sıra, arazi eğiminin bu yönde artmış olmasından dolayı, yapıyı güçlendirmek amacıyla olabileceği düşünülmektedir.

Kilise 1’e ait en iyi korunmuş duvar, naosun kuzey duvarıdır ve en yüksek noktası +46.57 m (+4.93 m) kotudur. Kilise 5’in çok büyük bir kısmı korunabilmiştir, en yüksek kot +44.32 m (+4.75 m) yükseklik ile kubbe kasağına aittir. Büyük Sarnıç birinci kat döşemesine kadar korunabilmiştir ve yüksekliği +49.40 m (+4.56 m)’dir. Kavisli duvarın ise çok büyük bir kısmı korunmuştur ve en yüksek noktası +51.50 m (+3.02 m)’dir.

4.4.3. Döşemeler

Büyük Sarnıç’ın birinci katına ait döşemenin bir kısmı korunabilmiştir (Şekil C.82). Bu döşeme, yapının zemin katındaki ana sarnıç hacminin üst örtüsü olan tonozun üzerinde yer almaktadır. Döşemenin zeminden yüksekliği +4.56 m’dir. Kaplaması

korunamamıştır. Tonoz üzerinde yer alan dolgunun kalınlığı 17 cm'dir. Bu dolgu moloz kireçtaşı ve harçtan oluşmaktadır. Dolgunun üzerinde ince ve kırmızı renkli bir tabaka bulunur. Bu tabakadaki kırmızı agregaların tuğla kırığı olduğu düşünülmektedir. Platform 1'in döşeme dolgusunun da bir kısmı korunabilmiştir, bu dolgunun Büyük Sarnıç'ın döşeme dolgusu ile aynı özellikte olduğu anlaşılmaktadır.

4.4.4. Geçiş elemanları ve örtü

Yapılarda üst örtü olarak büyük oranda beşik tonoz kullanılmıştır. Kilise 5'in naosunun orta hacminin kubbe ile örtülü olduğu korunan pandantifler ve kubbe kasnağından anlaşılmaktadır (Şekil C.63 ve Şekil C.65); ancak kubbe korunamamıştır. Apsisinin üst örtüsü ise yarım kubbedir (Şekil C.58 ve Şekil C.64). Yapının narteksinin kuzey duvarı, batıdan doğuya doğru alçalarak üçgen biçimini alır (Şekil C.47) ve bu nedenle Kilise 5'in narteksinin üst örtüsünün, tek yöne (doğu) eğimli çatı olduğunu düşünülmektedir. Bu düşünce Kilise 5'in Kilise 1'in doğusuna sonradan eklendiği görüşünü de destekler.

Kilise 1'in üst örtüsüne dair herhangi bir ize rastlanmamıştır. Ancak yapının üst örtüsünün çok sayıda taştan oluşması durumunda, alanda mevcut durumdakinden daha fazla dökülmüş taş olması gerekirdi. Bu bağlamda yapının üst örtüsünün ahşap kırma çatı olduğu sonucuna varılmıştır. Çağdaş yapılarda apsisin yarım kubbe ile örtülü olması, Kilise 1'in ana apsis ve çevre koridoruna ait apsislerinin de yarım kubbe örtülü olabileceği fikrini güçlendirmektedir. Bunun dışında çevre koridorunun üst örtüsünün tek yöne eğimli (doğu) çatı olduğu düşünülmektedir. Güney Sarnıç'ın tonoz örtüsünün bir kısmı korunabilmiştir (Şekil C.27). Platform 1'in altında kalan mezar odası ve L Sarnıç ile Büyük Sarnıç'ın üst örtüsü de beşik tonozdur (Şekil C.73 ve Şekil C.89).

Kilise 5'in çatı kotununun kuzey yönünde bir su kanalı bulunmaktadır (Şekil C.83). Kanalin genişliği 5-10 cm arasında değişmektedir. Yapının doğu cephesinin kuzey ucundaki bozulma, burada bir zamanlar bir çörten olduğu ve bu kanalla iletilen suyun çörten vasıtasıyla yapıdan uzaklaştırılmış olabileceğini düşündürmüştür. Kanalin yapım sebebinin özellikle yapının Kilise 1'in doğu cephesine bitişik olan narteksinin tek yöne eğimli (doğuya) çatısından, Kilise 5'in çatısına akan suyun tahliye edilmesi olduğu düşünülmektedir. Eichner çalışmasında bu su kanalını, buradaki kırma çatının varlığına kanıt olarak göstermiştir (Eichner, 2009, s.410). Mevcut durumdaki veriler

de burada kubbenin altında kalacak şekilde bir kırma çatı olduğu görüşünü desteklemektedir.

4.5. Mimari Öğeler

4.5.1. Apsisler

Kilise 1’de yarım daire planlı üç adet apsis bulunmaktadır. Bunlardan biri yapının ana apsidir (Şekil C.22). Diğer ikisi doğu çevre koridorunun doğu duvarında konumlanırlar (Şekil C.21). Ana apsisin yarıçapı 2.76 m’dir. Duvar kalınlığı 70 cm’dir. Apsis doğu-batı doğrultusunda naosun neredeyse tam orta aksında yer alır. Korunabilen en yüksek kotu +2.24 m (+43.84 m) ve en alt kotu ise +0.20 m (+42.60 m)’dir. Doğu çevre koridorunun tabanında, ana apsisin orta aksından düşmüş olması muhtemel bir sütun yer alır (Şekil C.85). Bu durum göz önüne alındığında, ana apsisin tek sütunla ayrılmış çift kemerli bir pencere düzenine sahip olduğu düşünülmektedir. Zeminde bulunan yapıdan düşmüş taşlar nedeniyle burada synthrononun varlığına dair kesin bir veri elde edilememektedir.

Doğu çevre koridorunda yer alan apsislerden kuzey yönündekinin yarıçapı 1.67 m ve güney yönündekinin yarıçapı ise 1.51 m’dir. Duvar kalınlıkları 57 cm’dir. Kuzey yönündeki apsis, güney yönündekinden daha iyi korunmuştur. Duvarın korunabilmiş en yüksek kotu + 0.31 m’dir (+42.71 m).

Kilise 5’in apsi de yarım daire planlıdır. Yarıçapı 1.60 m’dir ve duvar kalınlığı 60 cm’dir. Doğu cephesinin tam orta aksında konumlanmıştır. Apsis penceresine ait üç adet kemer taşı yerinde korunabilmiştir (Şekil C.59). Kemer taşlarının cepheye oranı bu apsisin de Kilise 1’in ana apsi gibi tek sütunla ayrılmış çift kemerli bir pencere düzenine sahip olduğunu düşündürmüştür. Pencere alt kotu anlaşılammaktadır; ancak üst kotu zeminden +2.38 m’dir (+41.95 m). Pencere kemerinin üzerinde kesme taştan bir silme bulunur. Silme, apsis boyunca aynı kotta devam etmektedir. Bu silme dizisine ait 5 blok taş korunabilmiştir. Apsisin üst örtüsü yarım kubbedir. Kubbe örtüsünün iç yüzeyinde sıva kalıntısına rastlanır. Kubbenin zeminden yüksekliği +3.64 m’dir (+43.41 m).

Dört apsis de harçla birleştirilmiş kaba yonu dikdörtgen kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir. Kilise 5’in apsinde, pencere kemerinin taşlarında ve yarım kubbede ise kesme taş kullanılmıştır.

4.5.2. Pencereleler

Kilise kompleksinde tamamı korunabilmiş tek pencere açıklığı Kilise 1'in naosunun kuzey duvarı üzerinde yer almaktadır (Şekil C.86). Bu pencere yapının zemininden +3.09 m yüksekliktedir. Bu pencerenin naostaki boyutu 45x35 cm, kuzey cephesindeki boyutu ise 25x35 cm'dir. Bu doğrultuda pencerenin naosta daha geniş olduğu ve cepheye doğru daraldığı anlaşılmıştır. Boyutları ve konumu itibariyle bu mazgal tipi pencere, bir tepe penceresi olarak tanımlanmıştır.

Kilise 1'in batı cephesi üzerinde 84 ve 81 cm genişliklerinde iki açıklık yer almaktadır ve bunların pencere açıklığı olduğu düşünülmektedir. 84 cm genişliğindeki pencere açıklığının korunabilen eşik kotu zeminden +2.17 m yüksekliktedir (Şekil C.6). 81 cm genişliğindeki açıklığın eşik kotu ise zeminden +2.85 m yüksekliktedir (Şekil C.7). Bu pencere açıklıklarından cephenin ortasında konumlanan eşik kotu, güney yöndeki pencere açıklığından daha iyi korunmuştur. Cephenin kuzey yönünde üçüncü bir pencere açıklığı olabilir; ancak bu pencerenin köşe duvarları ve eşik kotu korunabilmiş değildir (Şekil C.10). Plandaki izi ise kısmen görülebilmektedir.

Kilise 1'in ana apsisi ve Kilise 5'in apsisindeki pencerelerin, tek sütunla ayrılmış çift kemerli pencere tipinde olduğu düşünülmektedir. Kilise 1'in apsisinden düştüğü anlaşılan tek parça kireçtaşı bir sütun, yapının doğu çevre koridoru zemininde bulunmaktadır (Şekil C.85). Kilise 5'in apsis pencere kemerine ait üç blok taş da yerinde korunmuş durumdadır. Yapının doğu yönünde ise apsis penceresine ait olduğu düşünülen bir sütun bulunur (Şekil C.87). Düşmüş olan her iki sütun da tek parça olarak korunabilmiştir ve bu sütun gövdelerinin yüksekliği Kilise 1'de 1.02 m, Kilise 5'de ise 0.95 m'dir. Her iki pencerenin de zemin kotu tanımlanamamıştır. Kilise 5'in apsisine ait pencerenin üst kotunun yüksekliği ise yapının kendi zemininden +2.38 m olarak ölçülmüştür. Kilise 1'in çevre koridoruna ait kuzey ve güney yönlerindeki her iki apsisin pencere düzeni hakkında yapıdan veri elde edilememiştir.

4.5.3. Kapılar

Kilise 1'in en iyi korunmuş kapı açıklığı narteksten naosun orta nefine geçişi sağlayan kapı açıklığıdır (Şekil C.11). Bu açıklığın üzerinde 2.11 m genişliğinde bir hafifletme kemeri bulunmaktadır. Kemerin yüksekliği 1.33 m'dir ve beşik kemerdur. Kemerin bulunduğu duvar çift cidarlıdır; ancak kemer, tek sıra kesme taş bloktan oluşmaktadır.

Kapı açıklığının genişliği 1.76 m'dir. Eşik kotu tanımlanamamaktadır. Kemerin üzeni seviyesi zemin kotundan +2.70 m yüksekliktedir. Bu üzeni seviyesinden kapının düz atkılı bir açıklık olduğu anlaşılmaktadır. Lento ve söve korunamamıştır. Kemerin güney yönünde, en altındaki kesme taş üzerinde bir girinti görülebilmektedir (Şekil C.12). Narteksten güney nefe geçişi sağlayan kapı açıklığı korunabilmiştir ve genişliği 1.20 m'dir. Güney neften doğu çevre koridoruna geçişi sağlayan kapının izi de planda görünür durumdadır; ancak genişliği tanımlanamamaktadır.

Kilise 1'in güney cephesinde, narteks cephesinin orta aksında bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklığın genişliği 1.65 m'dir. Kilisenin batı yönünde bir kapısının olmaması nedeniyle bu kapı, yapının ana giriş kapısı olarak tanımlanmıştır. Kapı açıklığının 2.72 m doğusunda, naosun güney cephesi üzerinde 1.38 m genişliğinde bir kapı açıklığı daha bulunur (Şekil C.23). Her iki kapının da eşik taşı korunamamıştır veya eşik taşları yapıdan düşen taşların altında kalmıştır. Yapının güneyinde, bu iki kapının birinden düştüğü düşünülen profilli bir söve bulunur (Şekil C.88).

Güney çevre koridorunun alt kotunun batı ucunda bulunan ve mezar odası olduğu düşünülen mekânın kemerli giriş açıklığı tanımlanabilmektedir (Şekil C.25). Kemerin bir kısmı toprak altında kalmıştır. Güney Sarnıç'ın güney cephesinde, bir adet kemer taşı korunmuş bir açıklık daha bulunmaktadır (Şekil C.28). Yapı kompleksinin güney silüetinde, Platform 1'in altında yer alan mezar odası oldukça iyi korunmuştur (Şekil C.89). Bu mezar odasına giriş güney cephesinden kemerli bir açıklıkla sağlanır. Mekâna girişin kapısı olmayan bir açıklıktan sağlanıyor olması güney çevre koridoru altındaki mekânlara girişin de aynı şekilde kemerli açıklıklardan sağlanmış olduğunu düşündürmüştür.

Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzey apsisi ile koridorun kuzey ucundaki tonozlu mezar odası arasında kalan bozulmuş duvar parçasından Kilise 5'in narteksine geçiş sağlanmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak bozulmadan dolayı bu geçişe dair herhangi bir iz rastlanamamıştır. Kilise 5'in narteksine girişi sağlanan bir diğer yön ise güneydir. Platform 2'den buraya geçişte, üzerinde hafifletme kemeri olduğu anlaşılan 1.27 m genişliğinde bir açıklık bulunur. Bu açıklığın hafifletme kemeri korunamamıştır; ancak Kilise 5'in narteksinin doğu duvarı üzerinde bozulmuş kemerin izi görülür (Şekil C.45).

Kilise 5'in naosuna geçiş üç yönden sağlanır. Batı yönünde narteksten olan girişin ana giriş olduğu düşünülmektedir. Bu açıklık bozulmadan dolayı tanımlanamamıştır; ancak kapı kemerine ait iki adet kesme taş blok korunmuştur (Şekil C.49). Kapının düz atkılı olduğu anlaşılmaktadır. Lento yuvasının yüksekliği +2.57 m'dir. Diğer iki kapı açıklığı kuzey ve güney cephelerindedir. Bunlardan kuzey yönündekinin eşik taşı *in situ* durumdadır (Şekil C.52). Zeminden 30 cm yükseklikteki eşik taşının kendi yüksekliği de 30 cm'dir. Kuzeydeki kapının hafifletme kemeri korunabilmiştir; ancak güneydekinin hafifletme kemeri korunamamıştır (Şekil C.53). Kemer aynalarındaki dolgu her iki yönde de boşalmıştır. Kuzey ve güney yönlerindeki bu kapıların her ikisi de düz atkılıdır. Kapı açıklıklarının yükseklikleri kuzeyde zemin kotundan +1.52 m, güneyde ise +1.78 m yüksekliktedir. Her iki kapının da lentosu ve güney yönündeki kapının eşik taşı korunamamıştır.

4.5.4. Nişler

Kilise 5'in içerisindeki haç kollarının üzerinde, dördü beşik kemerli ve ikisi düz atkılı olan toplam altı adet niş bulunur. Beşik kemerli nişler yarım daire, düz atkılı nişler ise dikdörtgen planlıdır. Düz atkılı nişlerin lentoları korunamamıştır. Nişlerin içerisinde sıva kalıntısına rastlanır ve bu kalıntıların üzerinde desenli izler bulunur (Şekil C.92). Bundan yola çıkarak nişlerin içinin bir çeşit mozaik süslemesine ve duvar resmine sahip olmuş olabileceği düşünülmüştür (Varinlioğlu, 2017c, s.261). Bu nişlerin adakta bulunulacak nesnelere veya rölikleri yerleştirmek için kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir (Varinlioğlu, 2019b, s.107).

Platform 1'in altında yer alan tonozlu mezar odasının güney cephesinde yarım daire planlı bir niş bulunmaktadır (Şekil E.27). Beşik kemerli nişin genişliği yaklaşık olarak 60 cm'dir. (Şekil C.93) Bu nişin bir *kolymbion* olduğu düşünülmektedir. Kolymbion, Butler tarafından küçük bir su haznesi olarak tanımlanmıştır. Bu su haznesi bir nişin içerisinde kalacak veya nişten dışarı çıkacak şekilde konumlanmış olabilir (Butler, 1929, s.126). İçerisinde kolymbion bulunan nişler Butler tarafından kolymbion nişi olarak adlandırılmıştır (Butler, 1929, s.126) (Şekil C.94). Bu nişlere Suriye'deki erken dönem kiliselerinde altara veya kilisenin ana girişine yakın bir konumda rastlanır (Butler, 1929, s.126). Kilikya Bölgesi'nde Işıkkale Bazilikası'nda ve Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nde (Şekil C.95) kolymbion olarak tanımlanan nişler ise nartekste ana kapının yanındadır. Hasanaliler Kilisesi'nde platformun altında kalan tonozlu odanın giriş

cephesindeki benzer öge de Platform 1'in güney cephesindeki nişin kolymbion nişi olabileceğini fikrini desteklemektedir. Bu niş aynı zamanda tonozlu mezar odasıyla ilişkili olarak, mezara sunuda bulunmak amacıyla da kullanılmış olabilir. Ancak Platform 1'in güney cephesinin bir kısmının toprak ve yapıdan düşen taşların altında kalmasından dolayı henüz hangi işlevle kullanıldığı anlaşılamamaktadır.²⁵

4.5.5. Merdivenler

Yapı grubunda korunabilmiş iki merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenlerden birincisi Büyük Sarnıç'ın güney cephesine bitişik olan "L" planlı merdivendir (Şekil C.66 ve Şekil C.67). Merdivenin on beş basamağının ikisi yerinden ayrılmış şekilde, on üç basamak ise *in situ* olarak korunabilmiştir. Bu merdivenin ilk altı basamağı yapının güney cephesine dik olan, 46 cm kalınlığındaki duvara yaslanmaktadır. Diğer basamakları ise yapının güney cephesine bitişiktir. Basamaklar genellikle tek parça ve kaba yonu taştır. Genişlikleri 20-30 cm arasında değişmektedir ve uzunlukları ortalama olarak 77 cm'dir. Rıht ise 20-30 cm arasında değişmektedir. Basamakların tümü korunamamıştır, en azından iki veya daha fazla basamağın eksik olduğu düşünülmektedir. Merdivenin iki adet sahanlığı vardır. Bunlardan birincisine ilk altı basamakla ulaşılır ve 49x73 cm boyutlarındadır. Bu sahanlıktan dört basamak yukarıda ise ikinci bir sahanlık bulunur. Bu sahanlığın ölçüleri 64x130 cm'dir ve sarnıcın iç hacmine ulaşımı sağlayan kapı açıklığı burada konumlanır. Buradan korunabilen beş basamakla çıkılarak yapının birinci katına ulaşılır.

Yapı grubunun korunmuş ikinci merdiveni Platform 2'ye ait olduğu düşünülen ve Kilise 5'in güneyinde konumlanan merdivendir (Şekil C.5 ve Şekil E.17 B Kesiti). Bu merdivenin, yapı grubunun güney yönünde ve yapılara paralel uzanan basamaklı caddeden, Platform 2'ye geçişi sağladığı düşünülmektedir. Sekiz basamağı korunabilmiştir ve basamaklar bir veya daha fazla sayıda kaba yonu taştan oluşur. Rıhtlar ortalama olarak 20 cm'dir.

²⁵ Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki mezar nişleri için bkz. Söğüt, 2003, s.239-260.

4.5.6. Mimari plastik parçalar

BOGA'nın 2010 yılından beri yürüttüğü yüzey araştırmaları sırasında yapı grubu ve yakın çevresinde pek çok mimari plastik parça bulunmuştur. Bu parçalardan özellikle sütun başlıkları yapının tarihlendirilmesi açısından önem taşır.

Kilise 1'in sınırları içerisinde *akantus* yaprağı²⁶ motifli yedi adet sütun başlığı bulunur (Şekil C.99). Sütun başlıkları yerel kireçtaşından oyulmuştur ve dördü, üzerine iki kemerin oturabileceği genişliktedir (Şekil C.100). Bunların dışında alanda, profilli elips sütun gövde parçaları ve bir adet de dikdörtgen ayak parçası vardır (Şekil C.101). Bir sütun kaidesi *in situ* durumdadır (Şekil C.102). İki sütun kaidesi de yerlerinden ayrılmış halde bulunmuştur (Şekil C.103). Her iki kilisenin de zemininde ve yakın çevresinde bulunan profilli mermer parçalar ile kabartmalı blok parçaları ise tanımlanamamaktadır (Şekil C.96 ve Şekil C.98). Bulunan levhalar çoğunlukla yerel kireçtaşından yapılmış, balık sırtı bezemeli Geç Antik Döneme ait parçalardır. Az sayıda haç motifli parça da yine yerel kireçtaşından üretilmiştir (Varinlioğlu, 2015, s.466). Kilise 5'in narteks zemininde *opus sectile* döşemeye ait çok sayıda mermer parçası bulunmuştur (Şekil C.97).

4.6. Yapıdaki Bozulmalar ve Sebepleri

Kilise 1 ve Büyük Sarnıç'ın bir kısmının üst örtüsü korunamamış, bu nedenle duvarlar dış etkilere kısmen açık hale gelmiştir. Yapıların tümünde malzeme bozulması, parça kaybı ve strüktürel bozulma görülmektedir.²⁷ Bu bozulmalar yapıların anlaşılmasını güçleştirmekte ve yapı grubunun tümüne oranla korunabilmiş olan az sayıdaki kalıntının, gelecekte korunabilmesine yönelik risk oluşturmaktadır.

BOGA'nın 2013 sezonunda Kilise 5'in çevresinde, 2016 sezonunda ise Kilise 1'in zemininde bulunan ve kökleriyle yapılaraya hasar veren ağaçlar temizlenmiştir (Varinlioğlu, 2014b, s.135; 2017b s.134). Bu tarihten önce buradaki bitki örtüsünün özellikle Kilise 1'de yapı eleman kaybına neden olduğunu anlaşılmaktadır.

²⁶ Kenger yaprağı.

²⁷ Yapı grubunun bozulma analizleri için Şekil E.45 ve Şekil E.56 arasındaki çizimlere bakınız.

4.6.1. Malzeme bozulmaları

Yapılarda kullanılan ana malzeme yerel kireçtaşıdır. Yapı taşları üzerinde gözlenen malzeme bozulmaları çok derin olmayan yüzey kayıpları, bitki oluşumu ve derz boşalması olarak gruplandırılabilir.

Kullanılan kireçtaşları içeriği açısından farklılık gösteriyor olsa da bozulma oranları aynıdır ve hemen hemen tüm taş yüzeylerinde 1 cm'den küçük veya biraz daha derin yüzey kayıpları mevcuttur. Bu kayıpların iki nedeni olabilir. Birincisi, hava kirliliği nedeniyle kireçtaşının alçı taşına dönüşmesi sonucu yüzeylerde oluşan alçı taşının yağmurla yıkanarak dökülmesidir. Yağmurla yıkanamayan yüzeylerde ise oluşan alçı taşının rengi, üzerinde toz ve kir birikmesi sonucu siyaha dönmüştür. Özellikle üst örtüsü korunabilmiş olan ve bu nedenle duvar yüzeylerinin yağmurla yıkanamadığı Kilise 5 (Şekil E.45, Şekil E.49 ve Şekil E.50), Büyük Sarnıç (Şekil E.51 K Kesiti) ve Platform 1'in alt kotundaki mezar odasının (Şekil E.52 M Kesiti) iç duvarlarında hava kirliliği kaynaklı siyah kabuk oluşumu gözlenmiştir.

Dış etkilere açık olan taşlardaki bu derin olmayan yüzey kayıplarının ikinci nedeninin ise yılın belli dönemlerinde adayı ziyaret eden martılar olabileceği düşünülmektedir. Martı dışkısında bulunan çözünebilir nitrat tuzu kristalleri yapı malzemesinin içindeki çatlaklara yerleşir. Bu kristallerin hacim değişimi taşın içindeki gözenekleri genişleterek yüzey kaybına neden olur. Yapı malzemelerine zarar veren tuzlar rüzgâr yoluyla denizden taşınmış da olabilir. Taşın içindeki gözeneklere dolan suyun (yağmur veya nem kaynaklı su) donup çözünmesi sonucunda da malzeme zayıflar ve bu durum yüzey kayıplarına neden olur. Yapı grubundaki taşlarda görülen en derin yüzey kaybı çoğu yerde 5 cm'i geçmemektedir. Bu kayıpların çoğunluğu ise kemer ve tonozların kilit taşlarındadır.²⁸

Duvarlarda kullanılan harç zamanla birleştirici özelliğini kaybetmiştir ve bu nedenle çoğu yerde derzler boşalmış durumdadır. Özellikle Kilise 1'de kullanılan taşların arasındaki derz boşalması, yapı malzemelerinin yerinden ayrılmasına neden olmaktadır (Şekil E.46, Şekil E.47 ve Şekil E.52). Büyük Sarnıç'ın kuzey cephesinin

²⁸ Şekil E.49 ve Şekil E.50'de Kilise 5'in tonoz taşlarında, Şekil E.48 F Kesiti ve Şekil E.51 K Kesiti'nde Kilise 1'in narteksinin doğu duvarındaki hafifletme kemerinde 1 cm'den büyük; ancak 5 cm'i geçmeyen parça kaybı görülmektedir.

kuzeybatı köşesindeki üç blok taş ise harç boşalmasından dolayı batıya doğru kayabilecek durumdadır (Şekil E.56 Kuzey Cephesi). Üst örtüsü korunabilmiş olan Kilise 5'teki derz boşalması ise Kilise 1'e oranla çok daha azdır (Şekil E.49 ve Şekil E.50).

Tüm yapılarda boşalan derzlere ve yıkılan duvarların iki cidarı arasındaki moloz ve harçlı dolgu kısmına taşınan tohumlar buralara yerleşip kök salarak bitki oluşumuna neden olmuştur. Yapı malzemeleri arasında oluşan bu otsu ve odunsu bitkiler, mevcut boşlukları genişletmektedir. Kilise 5'in tüm cephelerinde ve çatısında (Şekil E.55 ve Şekil E.56), Kilise 1'de otsu bitki oluşumu gözlenir (Şekil E.53). Büyük Sarnıç'ın batı cephesinde büyük bir odunsu bitki öbeği görülebilmektedir (Şekil C.71 ve Şekil E.52 M Kesiti).

4.6.2. Strüktürel bozulmalar

Yapılarda görülen strüktürel bozulmalar yapı taşlarının yerinden ayrılması, parça kayıpları sonucu strüktürün zayıflaması, duvarların eğilmesi ve temel zayıflaması sonucunu yapının tamamında gözlenen bir yöne eğilme olarak sıralanabilir.

Kilise 1'in narteksinin doğu duvarı zeminden 1.50 m yükseklikten itibaren batıya doğru eğilmiş durumdadır (Şekil E.46). Naosun kuzey duvarında ise herhangi bir strüktürel çatlak veya bozulma görülmemektedir.

Kilise 5 yapı grubu içerisinde en iyi korunmuş olan yapıdır; ancak burada strüktürün zayıf olduğu noktalardan biri, kuzey cephesindeki aynası boşalmış hafifletme kemeridir (Şekil C.52 ve Şekil E.50 D Kesiti). Güney cephesindeki hafifletme kemeri ise tamamen bozulmuştur ve bu nedenle kemerin üzerinde kalan duvar örgüsü mevcut durumda desteklenmemektedir (Şekil C.53, Şekil E.50 C Kesiti). Buradaki duvar kesitinin ortasında yer alan moloz dolgusu, harcın birleştirici özelliği azaldıkça dökülmüştür. Doğu cephesindeki apside ait yarım kubbe kısmen korunabilmiştir. Ancak apsis duvarının korunamaması nedeniyle havada asılı durumdadır ve bu kubbeyi destekleyecek bir eleman yoktur (Şekil C.42, Şekil C.51 ve Şekil E.49 A Kesiti, Şekil E.55). Söz konusu bu üç nokta Kilise 5'in strüktürün en zayıf olduğu yerlerdir. Yapı güneye doğru 1-2° arasındaki bir değerde eğilmiş durumdadır (Şekil E.49 B Kesiti). Bunun nedeni, yapıyı bu yönde destekleyen Platform 2'nin neredeyse tamamen bozularak işlevini yitirmiş olmasıdır. Bu durum yapının temelinin zayıflamasına neden olmuştur.

Büyük Sarnıç'ın zemin katının tonoz örtüsü kısmen korunabilmiştir (Şekil E.51 K Kesiti, Şekil E.52 M Kesiti). Tonozun bozulması yapının birinci katının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda bu durumda yapının içerisi, dış etkilere maruz kalmaktadır. Geç dönemde yapının doğu ve kuzey duvarlarına bitişik inşa edilmiş olduğu düşünülen ek duvarların yıkılması, sarnıcın her iki yönde de duvar yüzeylerinde kayıplara neden olmuştur. Bu durum kuzey cephesinde duvar yüzeyinin bir bölümünün tamamen yıkılmasına ve doğu duvarının ise dış cidarının sökülmesine neden olarak yapıyı zayıflatmıştır (Şekil C.70 ve Şekil E.56 Doğu Cephesi). Kuzey cephesinin kuzeybatı köşesindeki üç blok taş harç boşalmasından dolayı birbirinden ayrılmıştır ve bu nedenle yapı bu yönde strüktürel olarak zayıflamıştır.

4.6.3. Yapı bileşenlerindeki kayıplar

Yapının mimari elemanlarının büyük bir kısmı kayıptır. BOGA'nın yüzey araştırmaları sırasında yapılara ait olduğu düşünülen yedi adet sütun başlığı, biri *in situ* olmak üzere üç adet sütun kaidesi ve Kilise 5'in narteks tabanında *opus sectile* döşemesine ait mermer parçaları ile pek çok sütun parçası bulunmuştur. Kilise 5'in kuzey cephesindeki kapı açıklığına ait eşik taşı korunabilmiştir. Büyük Sarnıç'ın L planlı merdivenine ait on beş basamak ve Platform 2'ye ait sekiz basamak korunabilen diğer yapı bileşenleridir. Ancak kapı ve pencerelerin tanımlanmasına yardımcı olabilecek lentolar, eşik taşları ve döşeme taşları kayıptır. Bunun yanı sıra adadaki özellikle kıyı şeridindeki yapılara ait taşların ve profilli parçalar ile sütun başlığı gibi mimari plastik parçaların, ana karada yeni yapıların inşasında kullanılmak amacıyla yağmalanmış olduğu bilinmektedir (Varinlioğlu, 2015, s.465). Bu durum, yapı grubunun anlaşılması için adadaki diğer kiliseler ile karşılaştırmayı zorlaştırmıştır.

5. RESTİTÜSYON

Restitüsyonda Kilise 1, Kilise 5 ve bu yapılara bağlı alt mekânlar ele alınmıştır. Yapı grubunun kronolojik analizde belirlenen dönemlerde nasıl işlediği ve yapıların birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik problemler, Geç Antik döneme tarihlendirilen Kilikya ve Pamfilya bölgelerindeki benzer örnekler üzerinden tanımlanarak yapı grubunun restitüsyonu önerilmiştir.

Yapı grubundaki ana yapıların planları genel olarak anlaşılabilir durumdadır. Özellikle Kilise 5'in büyük oranda korunmuş olması bu yapının restitüsyonunu kolaylaştırmıştır. Ancak restitüsyonda karşılaşılan ana sorunlar şu şekilde sıralanabilir: Yapıların içine doğru dökülmüş taşlar ve yığılmış olan toprak, zemin kotlarının anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bu durum yapılar arasındaki kot farkı probleminin açıklanmasına yönelik bir engel teşkil eder. Büyük orandaki parça kayıpları ve mimari bileşenlerdeki kayıplar da özellikle kapı ve pencere boşluklarının tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Kilise 1'in cephelerinin neredeyse tamamen yıkılmış durumda olması nedeniyle yapının cephe ve üst örtüsünün restitüsyonu konusunda bu yapıdan veri elde edilememiştir. Yapı grubunun çevresinde, yapılardan düşmüş taşlardan dolayı hareket etmek oldukça güçtür. Ayrıca yoğun bitki örtüsü de yapıların izlerinin takip edilmesini zorlaştırmaktadır.

5.1. Restitüsyon Verileri

Restitüsyon verileri yapıdan elde edilen veriler ile Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik döneme tarihlendirilen benzer örnekler üzerinden elde edilmiştir. Araştırma kapsamında yapının fotoğraflarıyla birlikte benzer özellikteki yapıların çizimleri, fotoğrafları ve bu yapılarla ilgili çalışmalar incelenmiştir.

5.1.1. Yapıdan elde edilen veriler

Yapı grubunu oluşturan kiliselerin ve sarnıçların korunabilmiş kapı, pencere açıklıkları, yapım teknikleri, alanda bulunan mimari plastik parçalar ve bu yapı grubu ile ilgili akademik yayınlar restitüsyon için kaynak olarak ele alınmıştır.

5.1.2. Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik döneme ait benzer nitelikteki yapılardan elde edilen veriler

Tez konusunu oluşturan yapı grubu da dahil edildiğinde Boğsak Adası'nda farklı büyüklüklerde yedi kilise bulunduğu ve bunların altı tanesinin üç nefli, olasılıkla galerili bazilikalardan oldukları bilinmektedir (Varinlioğlu, 2019a, s.8). Kilise 1'in güney yönündeki basamaklı caddenin güneyinde yer alan Kilise 7 ise buradaki yoğun bitki örtüsü nedeniyle yeteri kadar incelenememiştir (Varinlioğlu, 2014b, s.137). Adadaki kiliselerde kullanılan yapım teknikleri, malzeme ve mimari plastik öğeler benzer niteliktedir.

Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik döneme tarihlendirilen çok sayıda kilise bulunur. Bu kiliseler farklı plan özellikleri göstermektedir; ancak dördüncü yüzyıldan altıncı yüzyılın sonuna kadar bazilika hem Doğu hem de Batı'da temel plan tipini oluşturmuştur (Mango, 2006, s.50). Bu bazilikalardan transeptin, yan odaların, çevre koridorunun, avlunun bulunup bulunmamasına veya bunlar gibi farklı niteliklere göre sınıflandırılabilir. Çok geniş bir sınıflandırılma yapılabilen bölgede tez kapsamında yalnızca Kilise 1 ve Kilise 5'e plan, cephe ve kesit bakımından benzer özelliklerdeki kiliseler ve söz konusu kiliselerin restitüsyonu ile ilgili teknik problemlerin çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülen yapılar ele alınacaktır.

5.1.2.1. Plan ve iç mekân özelliklerine göre değerlendirme

Kilikya Bölgesi'ndeki kiliselerin plan özellikleri belli bir kuralı yansıtmaz ve planın topografyaya göre değişime uğradığı görülür. Bu kiliseler çoğunlukla yan odalı olan, yarım daire veya at nalı planlı bir apsisi bulunan, genellikle üç nefli ve galerili yapılardır. Çoğu kilisede yan odaların da apsisi bulunur (Eichner, 2018, s.269). Bölgedeki bazilikalardan çoğunda ana yapı üç nefli bir plana sahiptir; ancak bu plan şeması üzerinde birtakım değişiklikler yapıldığı görülür.

Kilise 1

Boğsak Adası'ndaki Kilise 1, üç nefli bazilikal planlıdır. Yapının güney ve doğu yönlerinde çevre koridoru bulunur. Kilise 1'in boyutları, güney ve doğu çevre koridorları dahil edildiğinde 23.40x16.60 m'dir.²⁹ Kilisenin güneyinde ve alt kotunda yapıya paralel uzanan basamaklı bir cadde yer alır. Yapının ana girişi güney cephesi üzerindeki nartekse ve naosa açılan ve yan yana konumlanan iki kapıdandır. Ana apsis yarım daire planlıdır ve 2.76 m çapındadır. Bu apsisin her iki yanında, doğu çevre koridoruna geçişi sağlayan kapılara ait izler mevcuttur. Bu bağlamda kilisenin zemin katında yan odaların bulunmadığı anlaşılır. Çevre koridorunun doğu duvarının kuzeyinde ve güneyinde yarıçapları ortalama olarak 1.30 m olan ve yarım daire planlı iki apsis bulunmaktadır. Doğu koridorunun zemininde ana apsisten düştüğü anlaşılan bir sütun yer alır. Bu sütuna dayanarak ana apsisin tek sütunla ayrılmış çift kemerli bir pencere düzenine sahip olduğu düşünülmektedir.

Kilikya Bölgesi'nde Kilise 1 ile plan ve iç mekân özellikleri bakımından benzer kiliseleri araştırırken öncelik doğu ve güney yönlerinde çevre koridoru olan ve doğu koridorunun doğu cephesi üzerinde dışarı çıkan çift apsisi bulunan yapılara verilmiştir.³⁰ Bu bağlamda benzer nitelikteki kiliseler Yanıkhan Güney ve Kuzey kiliseleri, Şaha Bazilikası ve Korykos'da bulunan Kilise I³¹ olarak belirlenmiştir. Işıkkale Bazilikası da doğu yönünde çift apsisi bir oda yer alması bakımından Kilise 1'e benzerdir. Ancak diğer örneklerin tümünde çevre koridorunun apsisi yarım daire planlıyken Işıkkale Bazilikası'nın apsisi içeride yarım daire, dışarıda ise kare planlıdır.

Kilikya Bölgesi'ndeki bazı kiliselerin (Hagia Thekla Bazilikası, Yanıkhan Güney Kilisesi) güney yönlerinde Boğsak Adası'ndaki yapı grubunda olduğu gibi bir cadde yer alır. Varinlioğlu, yapı grubunun güneyindeki bu basamaklı caddenin *locus sanctus*³² ile bir ilişkisi olabileceğini belirtmektedir (Varinlioğlu, 2019b, s.104).

²⁹ Kilikya kiliseleri içinde bu boyutlara en yakın olan kilise Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'dır. Bölgede Kilise 1 ile benzer özelliklere sahip yapıların boyutları için bkz. Çizelge D.1.

³⁰ Kilise 1 ile benzer plan özelliklerine sahip yapıların karşılaştırılması için bkz. Çizelge D.2.

³¹Bu kilise, Guyer tarafından yanlış değerlendirilerek Büyük Ermeni Kilisesi (GroBe Armenische Kirche extra muros) olarak tanımlanmıştır (Hill, 1996, s.136). Yapı bazı kaynaklarda bu isimle anılmaktadır.

³² Locus Sanctus: Hacı olmak amacıyla yapılan hareket. Hristiyanlar, kutsallığın fiziksel olarak aktarılabilmesine inanıyordu. Bu nedenle hacı olmak amacıyla kutsal sayılan objelerin, bir azizle

Narteks

Kilise 1 ile benzer örneklerin batı yönünde bir narteks bulunur, Şaha Bazilikası'nın batısında tam olarak narteks olarak tanımlanamayan bir mekân yer alır (Şekil D.2 ve Tablo D.3). Mazılık Kilisesi'nde ise narteks yoktur ve batı cephesindeki giriş tek bir kapıdan sağlanır, yapının ana girişi ise güneydedir (Şekil D.7).³³

Nartekse giriş batı cephesinden bir *tribelonla*³⁴ sağlanabileceği gibi batı, kuzey ve güney cephelerinden bir veya daha fazla kapıyla da sağlanabilir. “*Kiliselerin güney cephelerindeki kapılar oldukça yaygındır ve daha büyük bazilikaların bazılarının kuzeyde de girişi vardır. Suriye bazilikalarını takip eden Ovalık Kilikya'daki yapıların bazılarında güney giriş batı girişinden daha önemlidir*” (Hill, 1996, s.21). Narteksin kuzey ve güney uçlarındaki kapılar genellikle binanın kuzeyi veya güneyi boyunca bir koridorun olduğu veya yan odaların vaftizhane olduğu kiliselerde kullanılmıştır (Hill, 1996, s.17).

Yanıkhan Güney ve Kuzey kiliseleri, Kanlıdivane 1 ve 4 numaralı bazilikaların batı cephesinde tribelonlu giriş bulunur (Şekil D.1). Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika ve Susanoğlu kiliseleri ise narteks plan tipi bakımından diğer örneklerden ayrılır. Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın narteksinin batı yönünde “...antik çağdan kalan sağlam ve güzel bir duvar korunarak, basilika'nın girişini yağmurdan koruyan sundurmayı taşıyan bir unsur olarak kullanılmıştır. Bir başka ihtimal olarak da bu ara yolun üstünün ahşaptan kapalı olduğu ve burada bir kat meydana getirildiği düşünülebilir. Böylece yolun üstünde ahşap bir *gynekaion* (kadınlar mahfili) bulunduğu da akla gelir” (Eyice, 1971, s.427). Bu bazilikanın ana girişi narteksin ve güney nefin güney duvarının ortasına konumlanan kapılardan sağlanır (Şekil D.4 ve Şekil D.9). Susanoğlu Mezar Kilisesi ve Kent Kilisesi'nde ise narteksin batı cephesi toprak altındadır (Şekil D.5 ve Şekil D.6). Batıdan girişi olmayan Susanoğlu kiliselerinde ana giriş naosun kuzey ve güneyinden sağlanır. Susanoğlu Mezar Kilisesi'nin naosunun güney duvarında bir girişi daha bulunur. Eyice'nin Kanlıdivane

bağlantısı olan kutsal yerlerin veya aziz röliklerinin dahil olduğu ibadetler gerçekleştiriliyordu (Kazdhan, 1991, s.1244).

³³ Mazılık ve Şaha'daki kiliselerin batı yönünde narteks olarak tanımlanabilecek bir mekâna dair ize rastlanmamaktadır (Hill, 1996, s.203 ve s.244).

³⁴ Tribelon: İki duvar arasında, iki sütun üzerine oturan üç kemerli açıklıktır (Kazdhan, 1991, s.2114). Geçiş açıklığının iki sütunla üç bölmeye ayrılmasından dolayı “üç bölme” olarak da adlandırılır. Ortadaki bölme, yandaki iki bölmeden daha geniş olabilir (Grossman, 1991).

3 numaralı Bazilika'nın narteksine ait tanımı Kilise 1'in batı yönünde Platform 1 ve Büyük Sarnıç ile arasında, narteksin batısında bu tanımdakine benzer bir sundurma veya galeri katı olabileceği fikrini akla getirmektedir. Kilise 1'in narteksinin bir kısmının batı cephesinde kısmen toprak altında kalması da Susanoğlu kiliseleri ile benzerlik gösterir.

Kilikya Bölgesi'ndeki nartekslerin iki katlı olduğuna dair izler bulunur (Hill, 1996, s.18). Çatıören Kilisesi'nin narteksin doğu duvarı üzerindeki taş konsollar, bu mekânın bir üst katı olduğunu göstermektedir (Aydın, A., 2002, s.106) (Şekil D.10). Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın narteksinde, üst kat döşemesini taşıdığı anlaşılan taş konsollar bulunur (Şekil D.20). Çoğu yapıda ise üst kat döşemesi için beden duvarları üzerine konsol yerleştirmek yerine kiriş deliği açıldığı görülür (Şekil D.11). Merdivenlerin çoğunlukla narteksin kuzey ucunda bulunan bir ahşap merdiven olduğu düşünülür. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin narteksinin merdiveni yapının dışında, batı cephesindedir; Korcykos Kuzey Kilisesi'nin merdiveni ise kuzey nefinin kuzeybatı ucundadır ve buradan narteksin üst katına çıkar (Hill, 1996, s.18).

Naos

Narteksten naosa geçiş çoğunlukla üç kapı açıklığı ile sağlanır. Bahsi geçen örneklerde bu geçişi sağlayan kapı açıklıkları düz atkıdır ve üzerlerinde hafifletme kemeri bulunur (Şekil D.11). Yan nefler, kiliselerin çoğunda ana neften bir sütun dizisiyle veya nadiren kâgir ayaklarla ayrılır (Eichner, 2018, s.269) (Şekil D.22 ve Şekil D.26). Kilise 1'de bulunan *in situ* sütun kaidesi, neflerin birbirinden sütun dizisi ile ayrıldığını göstermektedir. Alahan Batı ve Doğu Kilisesi, Dağ Pazarı Ambülatuarlı Kilise, Dağ Pazarı Mezar Kilisesi, Meryemlik'teki büyük ve küçük Aya Thekla bazilikalarında arkad sırasının altında sylobat³⁵ bulunur (Şekil D.13). Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin yan neflerinin zemin kotu ve her iki yönde ana neften bir basamak yüksektedir. Bu durum Kilise 1'in zemininde benzer bir kot farkı veya arkad sırasının altında bir stylobatın varlığının sorgulanmasına neden olmuştur.

Yapıların güney nefinden dışarıdan naosa giriş verilmesi sık rastlanan bir durumdur. Kanlıdivane 1, 2 ve 3 numaralı bazilikalar, Yanıkhan Kuzey Kilisesi, Susanoğlu'ndaki

³⁵ Eyice, Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın plan restitüsyonunda da arkad sırasının altında stylobat olduğunu önermiştir (Eyice, 1971, s.424, fig.11).

Mezar ve Kent kiliseleri, Ura Kent Kilisesi ve Mazılık Kilisesi güney nefinden naosa giriş olan kiliselerdir (Şekil D.2, Şekil D.3 ve Şekil D.4, Şekil D.7 ve Şekil D.16).

Bütün Kilikya kiliselerinin galerili olması muhtemeldir (Hill, 1996, s.20). “*Binbirkilise bazilikalarında neflerin üzerleri kâgir beşik tonozlar ile örtülmüştür. Bu tonozlar ayrıca, enine atılmış taştan kemerlerle takviye edilmiştir*” (Eyice, 1971, s.145). Ancak bölgedeki çoğu kilisenin galeri döşemesinin ahşap olduğu naos duvarları üzerindeki kiriş deliklerinden anlaşılmaktadır (Şekil D.12). Galeri döşemesi ahşap da olsa ana nefi yan neflerden ayıran sütun dizisinin üzerinde bir duvar örgüsü bulunur. Bu duvar üzerindeki sütunların arasındaki açıklıklar kemerli veya düz atkılı olabilir. Açıklıkların kemerle geçilmesi durumunda naosun zemin kat yüksekliğinin düz atkılı tipe göre daha yüksek olacağı bilinmektedir. Hill, Yanıkhan Güney ve Kuzey Kiliselerinde yapıların korunmuş kat yüksekliklerini hesaba katarak bu kiliselerde sütun dizilerinin düz atkılı olabileceğini düşünmüştür (Hill, 1996, s.262).

Canbazlı Bazilikası oldukça iyi korunmuş Kilikya kiliselerinden biridir (Şekil D.30 ve Şekil D.31). Yapının güney nefine ait sütun dizisi, üzerindeki güney galerinin sütunlarıyla birlikte korunmuştur. Işıkkale Bazilikası'nın zemin katında her iki yönündeki sütun dizisi ve Alahan Doğu Kilisesi'nin her iki yönündeki sütun dizisi galeri katındaki sütunlarla birlikte ayaktadır (Şekil D.22 ve Şekil D.23). Hasanaliler Kilisesi'nin neflerini ayıran dizi dikdörtgen ayaklarla oluşturulmuştur (Şekil D.25 ve Şekil D.26). Tüm bu örneklerde sütun ve ayakların arasındaki mesafe kemerle geçilmiştir. Mazılık Kilisesi'nin naosunda pilaster izine rastlanmamaktadır; burada pilasterin olması gereken duvar yüzeyinde kiriş deliği bulunur. Bu durum kilisenin neflerini ayıran sütun dizilerinde ahşabın taşla birlikte kullanıldığının düşünülmesine neden olmuştur (Edwards, 1982, s. 27). Edwards, 1979'da kilisenin yakın çevresinde bulunduğu dokuz sütun kaidesinin yapının zemininde bulunan kaide ile aynı boyutlarda ve özellikle olduğunu belirtmektedir (Edwards, 1982, s.26). Hill, bundan yola çıkarak yapının arkad sırasının zemin katta taş sütunlardan oluştuğu ve üst kat galerisine ait sütunların ise ahşap olabileceğinden bahsetmiştir (Hill, 1996, s.205).

Yanıkhan Kuzey Kilisesi, Susanoğlu kiliseleri, Kanlıdivane 1 ve 2 numaraları bazilikalar, Canbazlı Kilisesi, Işıkkale Bazilikası, Çatıören Kilisesi naosun batı ve doğu duvarlarındaki pilasterlerin korunduğu örneklerdendir (Şekil D.12 ve Şekil D.18). Böylece bu yapıların üç nefli düzene sahip olduğu anlaşılır. Işıkkale

Bazilikası'nda, Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'da ve Çatıören Kilisesi'nde naosun batı duvarı üzerinde üst kata ait kapı açıklığı korunmuştur ve böylece bu yapıların galeri katı olduğu kesin olarak bilinmektedir (Şekil D.11, Şekil D.18 ve Şekil D.20). Hasanaliler Kilisesi'nin güney arkad sırasının üzerindeki giriş delikleri, Canbazlı Kilisesi'nin galeri katının korunan sütun dizisi ve Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin kuzey duvarındaki giriş deliklerinden yola çıkarak bu yapıların da galerili olduğu anlaşılmaktadır. Alahan Manastırı Doğu Kilisesi, Öküzlü Kuzey Kilisesi, Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika ise galeri katının varlığına dair kesin veriler elde edilen kiliselerdir (Şekil D.20 ve Şekil D.23)

Kilikya Bölgesi'ndeki kiliselerden ışık katına dair veri elde etmek oldukça güçtür. Hill, Alahan Doğu Kilisesi ve Öküzlü Kuzey Kilisesi'nin ışık katına dair kesin veriler sunan iki yapı olduğundan bahseder (Hill, 1996, s.20). Bu yapılardan Öküzlü Kuzey Kilisesi bir transeptli bazilikadır ve yapının ışık katına ait duvar parçası bu transeptin doğu duvarıdır, kilisenin ana nefi üzerinde bir ışık katı olduğuna dair yapıdan veri elde edilmemektedir.³⁶ Alahan Doğu Kilisesi'nin ise apsisinin batısında bir kule olduğu anlaşılmaktadır; Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın transeptinin üstünde de Alahan Doğu Kilisesi'ndeki gibi bir kule olduğuna dair restitüsyon önerileri geliştirilmiştir (Şekil D.54).³⁷ Aydın, Çatıören Kilisesi'nde naosun batı duvarının yukarı devam etmesi nedeniyle bu duvarın korunamayan ışık katına ait olduğunu düşünmüştür (Aydın, A., 2002, s.106) (Şekil D.18). Ancak duvarın üzerindeki bozulmuş kemer izinden bu duvarın galeri katına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Kilikya Bölgesi'ndeki kiliselerin ana nefin tamamının üstünde olacak şekilde bir ışık katı olduğunu kanıtlayacak hiçbir buluntuya rastlanmaz. Bir diğer iyi korunmuş yapı olan Canbazlı Kilisesi'nin ise korunan çatı silmesinden yola çıkarak yapıda ışık katının olmadığı anlaşılmaktadır (Şekil D.31).

Hill, Kilikya Bölgesi'ndeki kiliselerin çoğunda ışık katının var olabileceğinden bahsetmiştir (Hill, 1996, s.20). Hill'in bu görüşü öne sürmesinin nedeni bölgedeki

³⁶ Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Öküzlü Kuzey Kilisesi için hazırladığı restitüsyonda ana nefin üstünde bir ışık katı olduğu önerilmiştir. Burada bir ışık katı olduğu veya olmadığı yönünde yapıdan bir veri elde edilememesi nedeniyle bu öneri kısmen doğru kabul edilebilir. Öküzlü Kuzey Kilisesi'nin restitüsyonu için bkz. Muluk, 2006, Levha 34.

³⁷ Kanlıdivane bazilikalarının restitüsyon önerileri için bkz. Iacobini, Della Valle, Paribeni, 2007, s. 397-419.

kiliselerin zemin katında, özellikle kuzey cephesinde çoğunlukla pencere açılmamış olması, Kilikya kiliselerini Suriye'deki kiliselere benzetmesi ve bazilikal plan tipinde ışık katının yaygın olması olabilir. Ancak Kilikya'daki yapıların çoğunun galeri katının varlığını dahi kanıtlayamayacak derecede bozulması nedeniyle ışık katının varlığına ait verilere de ulaşılamaz. Bunun yanı sıra Suriye'nin korunan erken dönem kiliselerinde galeri katı bulunmaz ve büyük olasılıkla bu nedenle yapıların ana nefinin üstünde ışık katı yükselir (Şekil D.21).

Tüm bunların sonucunda Suriye'deki kiliselerden kesit olarak farklılık gösteren Kilikya kiliseleri için Kilikya Bölgesi'nden elde edilen verilere göre ana nefin üstünde bir ışık katının bulunduğu veya bulunmadığına dair hiçbir veri elde edilememektedir. Bu nedenle restitüsyonlarda yapıdan kesin veri elde edilemediği durumda tüm olasılıkların değerlendirilmesi ve iki farklı durum için de öneri geliştirilmesinin yürütülen çalışma için daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

Apsis

Ana apsisler genelde yarım daire veya at nalı planlıdır (Hill, 1996, s.21). Kiliselerde synthronon yaygındır (Hill, 1996, s.22). Alahan Batı ve Doğu Kilisesi, Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, Binbirkilise 21 numaralı Bazilika ve Dağpazarı Ambülatuarlı Kilise taş synthrononu korunan örneklerdendir (Şekil D.14). Hill, Kanlıdivane 2 numaralı Bazilika'nın apsis duvarındaki deliklerin ise ahşap synthronona ait olabileceğini belirtmiştir (Hill, 1996, s.22).

Apsisin aydınlatması birçok kilisede yarım daire kemerli bir pencere veya sütunlu çift kemerli pencerelerle sağlanmıştır (Eichner, 2018, s.280). Susanoğlu Mezar Kilisesi'nin ana apsisi tek kemerli, Yanıkhan kiliselerinin ana apsisi ise tek sütunla ayrılmış çift kemerli pencere düzenindedir (Şekil D.12 ve Şekil D.15). Çevre koridoru bulunan bir kilisenin ana apsisine pencere açılmasının iki nedeni olabilir. Birincisi zayıf bir ihtimal olsa da doğu koridorunun ışık almasıdır. İkinci neden ise bir ritüel programı ile ilişkili olabilir.

Kilise 1'in ana apsisinin kuzey ve güney yönlerinde yan oda bulunmamaktadır. Yanıkhan Güney ve Kuzey kiliseleri, Şaha Bazilikası ve Işıkkale Bazilikası'nda da yan oda bulunmaz. Bu kiliselerde apsisin her iki yanından doğu çevre koridoruna geçiş sağlanır. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nde doğu koridoruna geçişi sağlayan kapı

açıklıkları korunabilmiştir ve bu kapıların üzerinde hafifletme kemeri olmadığı görülür (Şekil D.12).

Doğu çevre koridoru

Apsisin arkasındaki doğu çevre koridoru Kilikya kiliselerinin en dikkat çeken karakteristik özelliğidir (Hill, 1996, s.28). Cemaat veya manastır kiliselerinin doğu koridorlarının belirli bir üslup farkı yoktur (Hill, 1996, s.30). Doğu koridoru apsisin etrafında dolaşılmasına olanak sağlar (Eichner, 2018, s.271).

Doğusunda çevre koridoru bulunan kiliselerin zemin katında apsisin her iki yanında yan oda bulunmaz ve buralardan doğu koridoruna geçiş verilir. Hill, bu koridorun iki katlı olduğunu ve zemin katta bulunmayan yan odaların üst katta bulunmuş olabileceğinden bahsetmiştir (Hill, 1996, s.30) (Şekil D.19). Aynı zamanda doğu çevre koridorunun bir ritüelle ilişkili olabileceğini belirtmiştir (Hill, 1996, s.30). Analoji çalışmasında Kilikya kiliselerinde koridorlar arasında bir kot farkı olduğuna dair veri elde edilememektedir. Ancak Boğsak Adası'ndaki Kilise 1'den elde edilen veriler yapının güney koridoru ile doğu koridorunun zemini arasında bir kot farkı olduğunu düşündürmektedir.³⁸

Yanıkhan Kuzey ve Güney Kilisesi, Şaha Bazilikası, Korykos Kilise I ve Işıkkale Bazilikası'nın doğu çevre koridorunun kuzey ve güney yönlerindeki apsisler, ana apsisle oranla daha küçük boyuttadır. Işıkkale Bazilikası'nın apsisleri içeride yarım daire, dışarıda ise kare planlıdır. Diğer kiliselerin apsisleri ise yarım daire planlıdır ve tüm yapıların çevre koridorundaki apsisleri cephede doğuya doğru çıkar. Bu kiliselerde doğu koridorunun cephelerinde ve buradaki apsislerin üzerlerinde pencere izi bulunmamaktadır. Korykos Kilise I'nın apsislerinin de penceresiz olduğu düşünülür; ancak bu iki apsisin arasında pencere olabilecek açıklıklar yer almaktadır.

Hill, Yanıkhan Güney ve Kuzey Kiliselerinin, Şaha Bazilikası'nın ve Susanoğlu Kiliselerinin doğu çevre koridorunun batı duvarı, yani kilisenin ana apsisinin bulunduğu duvar üzerinde yer alan kemer izleri ve giriş deliklerinden yola çıkarak bu yapıların doğu koridorlarının üst kata sahip olduğunu düşünmüştür (Hill, 1996).³⁹

³⁸ Kilise 1'in doğu ve güney yönlerindeki çevre koridorları arasındaki kot farkı restitüsyon önerileri başlığı altında ele alınmıştır. Bkz. s. 95-96.

³⁹ Hill, 1996, Yanıkhan Güney K., s.259; Yanıkhan Kuzey K., s.261, Şaha Bazilikası, s.245, Susanoğlu Kent K., s. 242, Susanoğlu Mezar K., s.243.

Çatıören Kilisesi'nde apsisin arkasında bulunan mekânın korunan batı duvarı üzerindeki konsollar apsis arkasındaki bölümün iki katlı olduğunu göstermektedir (Aydın, A., 2002, s.107) (Şekil D.19). Işıkkale Bazilikası'nın kuzeydeki galerisinin doğu duvarındaki kapı açıklığı da bu yapının doğusundaki mekânların iki katlı olduğu kanıtlar (Şekil D.22). Büyük oranda korunmuş olan Canbazlı Kilisesi ve Emirzeli 2 numaralı Bazilika'da da doğuda yer alan mekânlar iki katlıdır (Şekil D.31). Hasanaliler Kilisesi'nin doğusundaki mekân Kilise 1'den farklı bir plan düzenine sahiptir. Ancak apsis duvarı üzerindeki giriş delikleri Hasanaliler Kilisesi'nin doğusundaki kapalı hacmin iki katlı olduğunu gösterir (Aydın, A., 2000, s. 245) (Şekil D.27).

Yanıkhan Güney Kilisesi'nin doğu çevre koridorundaki iki apsis arasında kare planlı bir mekân bulunur. Bu mekânın üst örtüsünün kubbe olduğu anlaşılmaktadır ve kuzey duvarı üzerinde bir *arkosolium* yer alır (Hill,1996, s.259). Yapının narteks ve ana nefi arasındaki kapı üzerinde 4. yüzyılın geç dönemine tarihlendirilen bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt, Kilikya'da bir martyrium olduğuna dair tek epigrafik kanıttır (Varinlioğlu, 2019b, s.107). Hill, mekânın iç düzenine ve yazıtta dayanarak bu kare yapının bir martyrium olduğunu öne sürmüştür ve bu yapı ile çevre koridorunun yapının özgün detayları olduğunu, sonradan eklenmediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda bu kare mekânın penceresi olup olmadığına dair herhangi bir kanıt bulunmadığını belirtmiştir (Hill, 1996, s.259). Yanıkhan Kuzey Kilise'nin doğu çevre koridorunun zemininde bulunan bir lahit kapağı parçası bu koridorun da martyriumla ilgili bir işleve sahip olduğunu düşündürmüştür de bu parçanın kilisenin kuzeyindeki nekropolden taşınmış olabileceği de unutulmamalıdır (Hill, 1985, s.95).

Güney çevre koridoru

Ana yapının güneyinde açık veya kapalı bir koridor olduğuna dair veri elde edilebilen yapılar Yanıkhan Güney Kilisesi, Aya Thekla Bazilikası, Şaha Bazilikası ve Mazılık Kilisesi'dir.

Mazılık Kilisesi'nin güney cephesinin güneyinde bir duvar kalıntısı bulunmaktadır (Şekil D.7). Edwards bu duvarı kilisenin güneyindeki bir ek binanın kuzey duvarı olarak nitelendirmiştir (Edwards, 1982, s.28) Kilisenin batısında bir narteks bulunmaması Hill'e bu duvarın yapının güneyindeki narteksi tanımlayabileceğini düşündürmüştür (Hill, 1996, s.205). Aynı zamanda kilisenin altındaki mağarayla ilişkili olarak bu güney koridorun martyrium ile ilgili bir işleve sahip olabileceğini

belirtmiştir (Hill, 1996, s.208). Şaha Bazilikası da batısında narteks olmayan bir yapıdır. Bu yapının güney cephesi üzerindeki kiriş delikleri Mazılık Kilisesi'ne benzer bir şekilde güneydeki bir narteks olarak tanımlanabileceği gibi, güney çevre koridorunun bir üst kata sahip olduğu şeklinde de yorumlanabilir.⁴⁰

Yanıkhan Güney Kilisesi'nin güneyinde bulunan ve yapıya paralel olan bir yoldan merdivenle güney koridoruna ulaşılmaktadır. Bu koridorun yakın çevresinde bulunan ve buradan düştüğü düşünülen sütun başlıkları ve sütun gövdesi parçaları buranın açık bir koridor olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Hill,1996, s.258). Koridorun doğu ucunda, doğu çevre koridoruna girişi sağlayan kapalı bir mekân bulunması Yanıkhan Güney Kilisesi'nin ayırt edici özelliklerinden biridir.

Meryemlik'teki Aya Thekla Bazilikası'nın güney cephesinin doğu ve batı köşelerindeki güneye doğru devam eden duvarlar burada açık bir çevre koridoru olduğunu düşündürmektedir (Hill,1996, s.223). Bu çevre koridoruna güneydeki yoldan basamaklarla ulaşılır ve bazilikanın altındaki Mağara Kilisesi'ne giriş verilir. Hill, Aya Thekla Bazilikası'nın güney çevre koridorunu plan şeması olarak Mazılık Kilisesi'nin güney koridoru ile benzer olduğunu belirtmektedir (Hill, 1996, s.223). Mazılık Kilisesi'nin altındaki mağara, Aya Thekla Bazilikası'nın altında bulunan Küçük Bazilika ile Yanıkhan Güney Kilisesi'nin doğu koridorundaki kubbeli mekânın varlığı güney çevre koridorunun martyrium işlevindeki yapılarda tercih edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Kilise 5

Boğsak Adası'ndaki Kilise 5 yaklaşık olarak kare içinde haç planlıdır. Haç kollarının duvarları üzerinde, dördü beşik kemerli ve ikisi düz atkılı olmak üzere altı adet niş bulunur. Yapının yarım daire planlı apsisi, doğu cephesinde doğuya doğru çıkar. Batı yönünde Kilise 1 ile arasındaki geçişi sağlayan narteks bulunur. Apsis ve narteks dışarıda bırakılırsa, plan 6.12x6.52 m ölçülerindedir. Yapıya giriş batıda narteks,

⁴⁰ Hill, çalışmasında Şaha Bazilikası'nın güneyindeki bu kiriş deliklerini koridorun üst kata sahip olduğunun kanıtı olarak değerlendirmiştir (Hill, 1996, s.245). Ancak Mazılık Kilisesi'nde bu kiriş delikleri narteksin üst katı olarak tanımlanabiliyorsa; Mazılık Kilisesi'ndeki gibi batısında narteks bulunmayan Şaha Bazilikası için de bu kiriş delikleri güneydeki narteksin üst katına ait olarak yorumlanabilir. Şaha Bazilikası'nın batısında kapalı bir ön mekân bulunmaktadır; ancak burası narteks olarak tanımlanamaz. Bu mekân, Hill'in Şaha'daki kiriş deliklerinin tanımında daha kesin ifadeler kullanmasına neden olmuş olabilir. Ancak her iki yapının güney cephesindeki kiriş deliklerinin güney çevre koridorunun üst örtüsüne ait olabileceği de unutulmamalıdır.

güneyde Platform 2 ve kuzeyde nekropol alanından olmak üzere üç yönden sağlanır. Haç kollarının üst örtüsü beşik tonoz ve apsisinki ise yarım kubbedir. Orta mekânın üst örtüsünün kubbe olduğu anlaşılmaktadır. Kubbe kasmağı kısmen korunmuştur; ancak kubbe korunamamıştır.

Kilise 5 ile benzer niteliklere sahip yapılar araştırılırken öncelik yapının planına, boyutuna, sirkülasyon şemasına ve iç mekân düzenlemesine verilmiştir.⁴¹ Bu bağlamda Kilikya Bölgesi'nde belgelenmiş örneğin Akkale'deki "anıt mezar" olduğu tespit edilmiştir. Bu yapının dışında Kilikya'da benzer plan şemasında başka bir yapı belgelenmemiş veya henüz açığa çıkartılmamıştır. Binbirkilise'deki 12 numaralı yapı teknik benzerlikleri açısından ele alınmıştır. Kilise 5 Aydın tarafından bir martyrium olarak tanımlanmıştır (Aydın, A., 2004, s.269). Varinlioğlu yüzey araştırmaları sonucu elde edilen verilere dayanarak bu görüşü desteklemiştir (Varinlioğlu, 2017b, s.475). Bu nedenle Pamfilya Bölgesi'ndeki Side Antik Kenti'nde bulunan Psikoposluk Sarayı Kilisesi'ne ve AA Bazilikası'na ait martyriumlar da Kilise 5'in tanımlanması amacıyla ele alınmıştır.

Narteks/ Ön mekân

Benzer örneklerin kilise işleviyle tanımlanmaması nedeniyle bu ön mekânlar narteks olarak isimlendirilmemektedir. Akkale'deki yapı yakınındaki başka bir yapıyla bağlantılı değildir ve girişinde Kilise 5 ile benzer nitelikte bir ön mekân olduğuna dair bir iz de bulunmamaktadır. Bunun yerine zemin katın güney yönündeki köşe odaları ön mekân olarak işlevlendirilmiş olabilir (Şekil D.36). Binbirkilise'deki 12 numaralı yapının ana girişlerinden biri güneydeki 21 numaralı Bazilika'nın kuzey nefindedir (Şekil D.33). İkinci giriş ise batı haç kolunun kuzeyindeki narteks benzeri ön mekândan sağlanır (Şekil D.34 ve Şekil D.35).

Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi'nin martyriumlarına giriş yapıların batı yönündeki, çevre koridoru olarak tanımlanabilecek bir ön mekândan sağlanır.⁴² Yine Side'deki AA Bazilikası'nın martyriumuna giriş kuzey yönündeki bir ön mekândandır. Bu ön mekâna giriş iki yöndendir. Birincisi AA Bazilikası'nın güney nefinin doğu ucundadır

⁴¹ Kilise 5 ile benzer plan özelliklerine sahip yapıların karşılaştırılması için bkz. Çizelge D.3.

⁴² Side Antik Kentinde yer alan ve martyrium olarak tanımlanan yapılara ait tüm bilgiler Dr. Şener Yıldırım'ın doktora tezinden elde edilmiştir. Bkz. Yıldırım, 2013.

ve bazilikadan yapıya girişi sağlar. Kapı açıklığının olduğu bölümün mimari özellikleri ve ek mekânın duvar örgüsü, burada yer alan kapı açıklığının ek mekânlara geçiş amacıyla açılmadığını, kiliseye güneydoğu uçtan zaten bir girişin var olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2013, s.199). İkincisi kapı açıklığı ise bu ön mekânın batı cephesi üzerindedir.

Naos

Akkale’de yer alan ve Edwards (1989) tarafından “kubbeli anıt mezar” olarak tanımlanan yapının, kazılar sonucunda üç katlı olduğu anlaşılmıştır (Mörel, 2017, s.100). Yapının zemin katı kare içinde haç planlıdır, üst katların ise kare planlı tek odadan oluşan mekânlar olduğu düşünülmektedir (Şekil D.36). Zemin katın köşelerinde dikdörtgen planlı odalar bulunur. Bu odalara girişin naosun haç kolları üzerindeki kapılarla sağlandığı anlaşılmaktadır. Güney yöndeki köşe odalara dışarıdan da giriş bulunur. Bu yöndeki iki oda ön mekân olarak kullanılmış olabilir. Üst kata erişimin zemindeki köşe odaları vasıtasıyla olduğunu mevcut durumdaki kalıntılardan anlamak mümkün değildir (Edwards, 1989, s.79). Yapıda korunabilmiş olan tek açıklık batı cephesindedir, bu açıklık boyutu ve yapının zemin kotundan yüksekliği göz önüne alındığında pencere olarak tanımlanmıştır (Şekil D.37). Yapının Guyer ve Edwards tarafından hazırlanan planlarında batı cephesinde bir kapı açıklığı bulunur; ancak bu açıklık korunamamıştır (Edwards, 1989, fig.2; Guyer, 1950, s.31).

Binbirkilise’de bulunan 12 numaralı yapı teknik detayları açısından Kilise 5 ile benzerdir. Bu yapı, 21 numaralı bazilikal planlı kilisenin kuzey cephesine bitişiktir (Şekil D.33). Serbest haç planlıdır, doğusunda doğuya doğru çıkan yarım daire planlı apsis bulunur. Eyice 12 numaralı yapının bir mezar şapeli, martyrium veya vaftizhane olabileceğini belirtmiştir; ancak yapı iyi korunmuş olsa da içeri doğru dökülen taşlar nedeniyle tanımlanamamıştır (Eyice, 1971, s.174-5). Kuzey ve batı haç kollarının ana duvarları üzerinde küçük boyutlu dikdörtgen pencereler bulunur (Şekil D.34 ve Şekil D.40). 21 numaralı Bazilika’daki yapının onarım geçirdiğine dair izler, kuzey ve güneydeki bu ek yapıların bazilikanın onarımı veya yeniden inşa edildiği dönemde eklendiğini düşündürmüştür (Bell ve Ramsay, 1909, s.117).

Pamfilya’da yer alan Side Antik Kenti’ndeki Piskoposluk Sarayı Kilisesi ve AA Bazilikası’nın ek mekânları olan kare içinde haç planlı yapılar martyrium olarak tanımlanmaktadır. Piskoposluk Sarayı Kilisesi’nin güneybatısında yan yana üç adet

yapı yer almaktadır. Bu yapılardan kuzey uçtaki ve ortadaki kare içinde haç planlı, güneydeki ise dikdörtgen planlıdır. Kuzey uçtaki ve ortadaki mekânların boyutları 8.30x8.30 m'dir. Bu yapılara girişin, her ikisinin de batı cephesinin ortasındaki bir kapıdan sağlandığı anlaşılmaktadır. İki yapı arasındaki duvar üzerinde bir pencere bulunur.

AA Bazilikası'nın güneydoğusuna eklenmiş olan kare içinde haç planlı yapı ise 4.85x4.88 m boyutlarındadır. Bu mekâna, kuzeyindeki ön mekânın güney duvarındaki bir kapıdan ulaşılır. Bazilikanın naosunun güney cephesi üzerindeki pencerenin kapatılmış olması martyriumun bazilikaya sonradan eklendiği görüşünü destekler (Yıldırım, 2013, s.199).

Apsis

Guyer planında Akkale'deki yapının doğu cephesini apsis olarak tamamlamıştır; ancak Edwards'ın belirttiğine göre doğu yönünde apsis olduğuna dair bir iz yoktur (Edwards, 1989, s. 49; Guyer, 1950, s.31). Binbirkilise 12 numaralı yapının ise yarım daire planlı bir apsisi vardır. Apsisin ortasında tek sütunla ayrılmış çift kemerli pencere bulunur ve bu pencerenin kemerleri at nalı biçimindedir (Şekil D.41 ve Şekil D.42).

İç mekân

Kilise 5'in haç kollarının duvarları üzerinde bulunan nişler yapının işlevinin tanımlanabilmesi açısından çok değerli mimari öğelerdir. Side'deki AA Bazilikası'nın martyriumu olarak tanımlanan mekânın kuzey ve güney haç kollarının üzerinde toplam dört adet beşik kemerli niş bulunur. Bu nişlerin içerisinde raf bulunduğu dair izler vardır (Yıldırım, 2013, s.60). Piskoposluk Sarayı Kilisesi'nin martyriumlarının içerisinde de her yapının köşe payeleri üzerinde dört adet olmak üzere iki yapıda toplam sekiz adet beşik kemerli niş yer alır. Akkale'de ise nişe rastlanmaz.

Akkale'deki anıt mezarın zemin katında, doğu haç kolunun güney duvarının köşesinde kireçtaşına oyulmuş akantus yaprağı motifli bir sütun başlığı yer alır (Şekil D.39). Bu başlık duvar üzerinde kesme taş örgüden tonozla geçilen noktada bulunan silmenin hemen altında konumlanır. Eyice, yapıyı ziyaret ettiği sırada tonozların kilit taşlarının üzerinde kabartmalı haç motifi olduğunu belirtmiştir (Eyice, 1981, s.997). Side AA Bazilikası'nın martyriumunun içerisinde siyah beyaz mermer parçaları bulunmaktadır ve batı duvarı üzerinde bir fresk kalıntısı korunmuştur (Yıldırım, 2013, s.60).

Binbirkilise 12 numaralı yapıda tonozun başladığı seviyedeki silme, Kilise 5’de olduğu gibi haç kollarının cephe duvarları dışında kalan iç duvarlarda görülür (Şekil D.40). Akkale’deki yapıda tonozun başlangıç seviyesindeki silme tüm kat boyunca devam eder (Şekil D.37). Side’deki martyriumların iç duvarlarında ise silme bulunmaz (Şekil D.39).

Üst örtü

Akkalede’ki anıt mezarın zemin katının, Binbirkilise 12 numaralı yapının, Side AA Bazilikası martyriumu ve Piskoposluk Sarayı martyriumlarının orta mekânlarının üst örtüsü kubbedir. Akkale’deki anıt mezarın ve AA Bazilikası martyriumunun kubbesi tamamen korunmuştur. Binbirkilise’deki 12 numaralı yapının kubbesi ise 1909 yılın kısmen ayakta idi (Bell ve Ramsay, 1909, s.122). Side’deki Piskoposluk Sarayı Kilisesi’nin ikiz martyriumlarının içerisi yıkılmış olan kubbeye ait taşlarla doludur (Yıldırım, 2013, s.135). Tüm bu yapılarda kubbeye geçiş Kilise 5’de olduğu gibi pandantifle sağlanır (Şekil D.37 ve Şekil D.40).

Akkale’deki yapının birinci katında tonozların tepe noktasının yüksekliği, kubbenin yüksekliğinden biraz daha fazladır (Edwards, 1989, s.49). Bu durumda üst katta tonozlarla birlikte kubbenin de üzerinde bir döşeme dolgusu olduğu düşünülmektedir.

Analoji çalışmasında karşılaştırma yapılan yapılar arasında Kilise 5 dışındaki yapılarda kubbe kasnağı bulunmamaktadır. Side’deki AA Bazilikası’nın martyriumunun kubbesi dıştan basamaklı bir örgü sistemine sahiptir ve cephe duvarlarının yükseltilerek kubbeyi dıştan bir çevre duvarı ile gizlediği görülmektedir (Yıldırım, 2013, s.60).

Binbirkilise’deki 12 numaralı yapının ve Kilise 5’in apsisinin üst örtüsü yarım kubbedir. Bell’in 1907 tarihli fotoğraflarında görüldüğü şekilde 12 numaralı yapının apsis yarım kubbesi cephede algılanacağı şekilde düzgün inşa edilmemiştir (Şekil D.34 ve Şekil D.42). Aynı durum Kilise 5’in apsis kubbesi için de geçerlidir. Bu durum her iki yapıda da kubbenin üzerinde tek yöne eğimli bir kırma çatı olduğunun göstergesi sayılabilir.

Tüm örneklerde haç kollarının üst örtüsü beşik tonozdur (Şekil D.37, Şekil D.38 ve Şekil D.40). Side’deki AA Bazilikası’nın martyriumunun ön mekânının üst örtüsü de beşik tonozdur. Binbirkilise 12 numaralı yapının kuzeyindeki ön mekânının tonozu ise

at nalı biçimindedir (Şekil D.34 ve Şekil D.35). Kilise 5'in narteksinin kuzey duvarı korunabilmiştir ve bu nedenle buranın üst örtüsünün tek yöne eğimli çatı olduğu anlaşılmaktadır.

5.1.2.2.Cephe özellikleri

Bölgedeki yapıların büyük bir kısmı korunamamış olsa da Kilikya kiliselerinin cephelerinin sade görüldüğü düşünülür. Bazı kiliselerin cephesinde silme olduğuna dair kalıntılara rastlanır. Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın doğu cephesindeki çift kemerli pencerenin üzerindeki kat silmesinin bir kısmı korunmuştur. Binbirkilise'deki pek çok yapının (Örneğin; 1, 4, 12, 31, 32 numaralı yapılar) cephesinde özellikle apsis penceresinin denizliğin altında ve kat seviyesinde, çok sade profilli silmeler Bell'in 1905 ve 1907 tarihli fotoğraflarında görülür (Şekil D.34, Şekil D.43 ve Şekil D.44). Alahan Doğu Kilisesi'nin lento ve sövelerindeki kabartmalı motifler ise dikkat çekicidir (Eyice, 1971, s.96).

Kilikya Bölgesi'nde kiliselere giriş çoğunlukla batı ve güney yönlerinden sağlanmaktadır. Yanıkhan Kiliseleri ve Korykos Kilise I'nın giriş batı cephesindeki tribelondandır. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın batı cephesi korunabilmiştir ve burada tribelon görülebilmektedir (Şekil D.1). Narteksin diğer üç cephesindeki veya naosun güneyinde konumlanan kapılar ise genelde düz atkılıdır. Buna örnek olarak Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın sövesiyle birlikte korunabilmiş olan ana giriş kapısı verilebilir (Şekil D.20). Kiliselerin kuzey yönlerindeki kapıların üzerinde, kapının her iki yanındaki konsola oturan beşik tonozlu taş saçak kullanımı çok yaygındır (Eichner, 2018, s.285) (Şekil D.45).

Zemin seviyesindeki aydınlatma hiçbir zaman zengin değildir ve genellikle mazgal penceresi gibi açıklıklarla sağlanır ve bu açıklıklara çoğu zaman kuzey duvarında rastlanmaz (Hill, 1996, s.20). Kilise 1'in naosunun kuzey duvarındaki korunmuş teppe penceresinin iç mekâna bakan açıklığı geniştir, cephedeki açıklığı ise iç açıklığına oranla daha dardır. Galeri katında daha zengin bir pencere düzeni olduğu anlaşılmaktadır (Hill, 1996, s.20). Eyice, bu bölgede yapıların kuzey yönünden çok şiddetli yağış aldığı için kuzey cephelerinin sağır veya çok az pencere açıklığına sahip olduğunu belirtmiştir (Eyice, 1971, s.430).

Kullanılan pencereler kemerli veya dikdörtgen biçimindedir. Kemerli pencereler tek başına kullanıldığı gibi birden fazla pencerenin yan yana konumlanmasıyla da oluşabilir. Çoklu düzen genel olarak üç farklı dizilimden oluşur. Birincisi yan yana dizilen tek kemerli pencerelerdir. İkincisi tek sütunun ayırdığı çift kemerli penceredir. Üçüncüsü ise üç kemerli pencerenin yan yana dizilmesinden oluşur. Bu dizilimde ortadaki pencere açıklığı daha yüksek veya geniş olabilir.

5.1.2.3.Yapım tekniği ve malzeme özellikleri

Duvarlar ve temeller

Ana yapı malzemesi yerel kireçtaşıdır. Aynı dönemde sarnıç ve hamamlarda yaygın olarak kullanılmasına rağmen tuğla, kiliselerde hemen hemen hiç kullanılmamıştır (Hill, 1996, s.11). Yapılarda iki farklı duvar örgüsü kullanıldığı görülür. Bunlardan birincisi duvarları düzgün kesme taş bloklardan oluşturulan bir sıra duvar örgüsüdür. Bu örgü tonozlarda ve kubbelerde kullanılmıştır. İkinci örgü tipi ise yine kesme taş veya kaba yonu taşla örülmüş, arasında harçlı moloz dolgu bulunan çift cidarlı duvardır. Edwards, Akkale'deki anıt mezarın duvar örgüsünde iç ve dış cidardaki blokların arasında yer alan harçlı moloz dolgunun *opus caementicum*⁴³ olduğunu belirtmiştir (Edwards, 1989, s.49). Yapıların genelinde kaba yonu taşlı duvar örgüsü görülür, Yanıkhan Kuzey Kilisesinin ise ana apsisi ve bu apsisin bulunduğu naosun doğu duvarı da kesme taştan inşa edilmiştir.

Yapıların temeli anakayadır. Bazı yerlerde düzeltilen ve bazı yerlerde ise aralarına duvar örülen anakaya kütleleri üzerine döşenen kireçtaşı bloklar bir su basman seviyesi oluşturur. Bu döşemenin üzerinde de kaplama olması muhtemeldir.

Kiliselerin çoğunun iç mekân ve cephe duvarları üzerindeki giriş delikleri kapatılmamıştır. Korunabilmiş örneklerin bazılarının duvarları üzerinde sıva kalıntısı bulunmaktadır.

⁴³ *Opus Caementicum*: Taş ve tuğla kırıklarının kireç harcı veya pozzalona ile karıştırılıp kalıba dökülmesiyle elde edilen Roma betonudur. Opus Caementicum'un ana malzemesi olan volkanik malzemenin burada bulunmasından dolayı Anadolu'da kullanıldığı tek bölge Kilikya'dır (Özer, 2013, s.478).

Üst örtü

Tüm örneklerde ana çatılar ahşap ve kiremitten oluşmuştur (Hill, 1996, s.14). Apsislerin üst örtüsü ise yarım kubbedir. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin ve Hasanaliler Kilisesi'nin korunabilen ana apsisinin yarım kubbesi (Şekil D.15 ve Şekil D.24) ile Kilise 5'in apsisinin yarım kubbesinin yapım tekniği aynıdır. Bu kubbelerin cepheden algılanabilir olmadığı ve bunların üzerinde kırma çatılı olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde Side'deki AA Bazilikası'nın martyriumuna ait kubbe cephede bir duvarla çevrelenmiştir (Yıldırım, 2013, s.60). Bu yapının kubbesinin bir kasnağının olmaması, söz konusu durumu desteklemektedir.

Çatıdaki yağmur suyu tahliye edilmiştir. *Korykos'taki Mezar Kilisesinde çatıdaki yağmur suyunun toplandığını gösteren kanıtlar vardır. Güney duvarının doğu ucunda, muhtemelen apsisin altındaki sarnıca yağmur suyunu aktaran kurşun boru parçaları bulunur* (Hill, 1996, s.14). Kilise 5'in çatısının kuzey yönünde kireçtaşına oyulmuş bir su kanalı bulunmaktadır; ancak burada suyun bir sarnıca aktarıldığına dair iz bulunmaz.

5.1.2.4.Mimari parçalar

Kilikya kiliselerinde naosu neflere ayıran sütun dizilerini oluşturan sütunlar genelde elips planlıdır. BOGA'nın yüzey araştırmaları sırasında Kilise 1'in zemininde elips kesitli sütun gövdesi parçalarının yanında bir adet dikdörtgen kesitli ayak parçası bulunmuştur. Bu dörtgen ayağın alanda tek olması, bunun yapının geçirdiği bir onarım sırasında mı eklendiği yoksa naosun zemin katı ile galeri katındaki sütunların kesitlerinin farklı mı olduğu konularının sorgulanmasına neden olmuştur.

Kanlıdivane 2 numaralı Bazilika'ya ait "*apsisin dış cephesinde duvara saplanmış bazı küçük konsolların varlığı dikkat çeker. Miss Bell, bunların üzerine oturan kemerlerin evvelce bir tabanı taşıdığını tahmin etmiştir*" (Eyice, 1971, s.425). Benzer şekilde Kilise 1'in güney çevre koridorunun alt kotunun kuzey duvarı üzerinde, aralarında 1.21 m olan duvara gömülü iki konsol bulunur. Kanlıdivane 2 numaralı Bazilika'daki bu konsollar, Kilise 1'deki konsolların işlevinin sorgulanmasına neden olmuştur.

5.1.2.5.Yapıların tarihlendirilmesi

Yapıların tarihlendirilebilmesi için dikkate alınan kriterlerin başında mimari plastik parçalar gelir. Yanıkhan Güney Kilisesi'nde naosun ana kapısının üzerindeki yazıt

nedeniyle Hill yapıyı 4. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmiştir (Hill, 1996, s.257). Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin Güney Kilise ile plan ve teknik detaylar açısından çok benzer olması bu yapının da aynı dönemde inşa edildiğini düşündürmüştür (Hill, 1996, s.262). Ancak Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin narteksinde bulunan kolymbion nişi bu tarihlendirmenin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu tür nişlere 5. yüzyıl ikinci yarısı ile 6. yüzyıl başları arasına tarihlenen kiliselerde rastlanır (Aydın, A., 2005, s.93).

Kanlıdivane bazilikaları için alanda bulunan sütun başlıklarına dayanarak Eyice bu yapıların 4. yüzyıl sonları ile 6. yüzyıl ortası arasındaki bir dönemde inşa edilmiş olabileceğini düşünmüştür (Eyice, 1971, s.436). Hill, çalışmasında Susanoğlu Kent Kilisesi'ne ait olduğu düşünülen bir sütun başlığından bahsetmiş ve buna göre yapıyı 5. yüzyılın geç dönemine tarihlendirmiştir (Hill, 1996, s.242). Aynı zamanda söz konusu bu başlığın 4. yüzyıl yapılarında da kullanıldığını ifade etmiştir; ancak sütun başlığını tanımlamaması nedeniyle hangi tipin her iki yüzyılda da kullanılmış olabileceği anlaşılamamıştır. Susanoğlu Mezar Kilisesi'nin ise Kent Kilisesi'nden daha önce inşa edildiğini öne sürmüş ve bu kilise için 4. yüzyılın son çeyreğini önermiştir.

Akkale'de bulunan ve anıt mezar olarak tanımlanan yapı, içerisindeki akantus yaprağı motifli sütun başlığı nedeniyle 5. yüzyıl sonu veya 6. yüzyıl başına tarihlendirilmiştir (Hellenkemper ve Hild, 1990, s.166). Kazı sırasında bulunan kabartmalı parçalar da 5. yüzyıl özelliği göstermektedir (Mörel, 2017, s.100). Side'de AA Bazilikası'nda yer alan ve martyrium olarak tanımlanan yapı ve ön mekânı için Yıldırım 6. yüzyılı önermiştir (Yıldırım, 2013, s.209). Binbirkilise'deki yapılar hakkındaki akademik yayınlarda bu yerleşimle ilgili çok farklı tarihlendirmeler yapılmıştır. Eyice, tüm çalışmaları göz önüne alarak buradaki yapılar için yerleşimin başlangıcının 4. yüzyıl olduğunu, yapıların çoğunun ise 5.-6. ve 7. yüzyıl gibi çok uzun bir aralıkta inşa edilmiş olabileceğini belirtmiştir; ancak buradaki kiliseler için yapılacak kesin bir tarihlendirmenin sağlıklı olmayacağından bahsetmiştir (Eyice, 1971, s.138).

5.2. Kronolojik Analiz

Yapı grubunun dönemleri kronolojik analizde gösterilmiştir ve grubun üç evresi tespit edilebilmektedir (Şekil E.57). Birinci evrede Kilise 1, Platform 1 ve Büyük Sarnıç'ın alana inşa edilen ilk yapılar olduğu düşünülmektedir. Kilisenin batısındaki platform

ve sarnıçla birlikte inşa edilmediği durumda, yapının ana girişinin Kilikya Bölgesi'nde yaygın olduğu şekilde batı cephesinden tribelonla verilebileceği akla gelmektedir. Büyük Sarnıç'ın güney cephesine dik konumlanan duvar parçasının Kilise 1'e bakan doğu yüzeyi üzerindeki giriş delikleri (Şekil C.7) de bu iki yapı arasında, Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın batı cephesinde olduğu gibi⁴⁴, üstü örtülü bir koridor veya sundurma olduğunu düşündürmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığından bu yapıların aynı dönemde inşa edildiği kabul edilmiştir. Hellenkemper ve Hild sütun başlıklarından dolayı Kilise 1'i 5. yüzyılın ikinci yarısı ve 6. yüzyıl arasındaki döneme tarihlendirmiştir (Hellenkemper ve Hild, 1986, s.37). Benzer şekilde yapı Varinlioğlu tarafından mimari plastiğe dayanarak adada belgelenmiş diğer kiliselerle birlikte 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir (Varinlioğlu, 2012, s.176). Analoji çalışmasından elde edilen veriler ve sonraki dönemlerde eklendiği düşünülen mekânlarla ilişki söz konusu olduğunda yapı grubunun birinci evresi için 5. yüzyılın son çeyreği ile 6. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki dönem önerilebilir. Ancak adadaki yerleşimin 4. yüzyılının sonunda ortaya çıktığı göz önüne alınırsa (Varinlioğlu, 2019a, s.5) adanın neredeyse zirvesinde konumlanan ve bu nedenle Boğsak Adası'ndaki en önemli dini mekân olduğu düşünülen bu yapı grubu için 6. yüzyıl oldukça geç bir tarih olabilir. Bu nedenle yapı grubunun birinci evresinin tarihlendirilmesi için 5. yüzyılın son çeyreği daha muhtemeldir.

Kilise 1'in kuzey duvarının yapım tekniğinin +3.09 m'den itibaren değişiyor olması bu yapının bir onarım geçirdiğine işaret etmektedir. Duvarın üst kotunda kullanılan yapım tekniği Ek-A'nın yapım tekniği ile aynıdır. Bu durum Ek-A'nın ana yapının onarımı sırasında veya yakın bir tarihte eklenmiş olduğunu düşündürmektedir. Biraz daha geç bir tarihte Kilise 1'in kuzeydoğu ucuna Kilise 5 ve Platform 2'nin dahil edildiği düşünülen bu dönem, yapı grubunun ikinci evresi olarak tanımlanmaktadır. Bu evrenin tarihlendirilebilmesi için iki konuya dikkat edilmesi gerekmektedir. Birincisi Kilise 5'in mimari özelliklerine göre hangi dönemde inşa edilmiş olabileceğidir. Yapıyı 1906-07 yıllarında ilk inceleyen akademisyen Guyer, kiliseyi 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmiştir (Varinlioğlu, 2017c, s.261). Hellenkemper ve Hild yapının Akkale'deki anıtsal mezar ile kıyaslandığında 5. yüzyıla ait olabileceğini;

⁴⁴ Bu konu "narteks" başlığı altında ele alınmıştır, bkz. s.68-69.

ancak kesinlikle 6. yüzyıldan sonraya ait olamayacağını belirtmiştir (Hellenkemper ve Hild, 1986, s.37). Aydın, yapının içerisinde devam eden silmeye dikkat çekerek bu mimari ögenin Kilikya ve Isaurya bölgesinde 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyılın başı arasındaki döneme tarihlendirilen dini yapılarda görülen ortak özellik olduğundan bahsetmiştir (Aydın, A., 2015, s.270). Kubbenin de aynı dönemde kullanıldığını belirterek yapı için 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyılın başı arasında kalan bir dönemi önermiştir (Aydın, A., 2005, s.271). Varinlioğlu, Kilise 5'in adadaki diğer altı kiliseden plan şeması ve dekorasyon programı açısından farklılık gösterdiğini ve bu yapının 5. yüzyılın sonu veya 6. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğinden bahsetmiştir (Varinlioğlu, 2019a, s.9). İkinci ve en önemli konu ise Kilise 1'in geçirdiği onarımın ne kadar kapsamlı olduğudur. Yapının onarım sonrası örülen duvarının korunan yüzeyi üzerinde galeri katına ait giriş delikleri bulunmamaktadır (Şekil C.14 ve Şekil E.21). Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik dönemde inşa edilen kiliselerin çok büyük bir kısmının yan neflerinin üst örtüsü tonoz değil, ahşaptır. Bu durum Kilise 1'in onarım geçirmesine neden olan bozulmanın, galeri katı ve buna bağlı olarak çatı da dahil büyük çaplı bir yıkım olabileceğini düşündürür. Yapının birinci evresinin tarihlendirilmesini olumlayan bu yıkımın nedeninin 525 tarihli Büyük Kilikya Depremi olabileceği düşünülmektedir. Bu deprem 525 yılının Ekim ayında, 9 şiddetinde gerçekleşmiştir ve depremin ardından bir tsunaminin meydana geldiği düşünülmektedir (Erel ve Adatepe, 2007, s.243). Aynı depremde Mersin İlinin Mezitli İlçesindeki Soli Kenti harap olmuştur (Bilir, 2014, s.240). Bunlara dayanarak Kilise 1'in büyük oranda yıkılıp, kısmen yeniden inşa edildiği ve bu onarım sırasında veya yakın bir dönemde doğu çevre koridorunun kuzeyine önce Ek-A'nın, daha sonra ise yapının doğusuna Platform 2 ve Kilise 5'in dahil edildiği düşünülür. Yapı grubunun ikinci evresi olarak tanımlanan bu onarımın 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebileceği düşünülmektedir.

Üçüncü evrede ise yapı grubunun kuzeyine kavisli bir çevre duvarı eklenmiştir. Bu duvarla Kilise 1 arasında kalan alanda da yeni yapılar inşa edildiğine dair izler bulunur. Kuzeyindeki ek yapıların yapım tekniği Kilise 1'in onarım sırasında örülen kuzey duvarı ve Kilise 5 ile benzerdir. Bu nedenle çalışmanın başında kuzeydeki ek yapıların ikinci evrede veya ikinci evreye yakın bir dönemde inşa edildiği düşünülmüştür. Ancak bu ek yapıların konumları, boyutları ve birbirleriyle olan ilişkileri düşünüldüğünde hepsinin aynı dönemde inşa edilmiş olabileceği fikri akla

gelmektedir. Bunun sonucunda bu mekânların yapının üçüncü evresinde çevre duvarının inşasından sonra özelleşen Kilise 1'in kuzey avlusuna eklendiği düşünülmektedir. Ancak bu mekânların işlevine yönelik yapılardan veri elde edilememektedir. Güney çevre koridorunun alt kotunun batı ucundaki mekânın kemerli giriş açıklığının örülerek kapatılmış olması ve aynı koridorun doğu ucundaki mekânın ise Güney Sarnıç'a dönüştürülmesinin de bu dönemde gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu bağlamda yapı grubunun alt mekânlarının bu üçüncü evrede bir işlev değişikliğine bağlı olarak değişime uğradığına yönelik bir öneri geliştirilmiştir. Adadaki seramik buluntularına göre yapı grubunun üçüncü evresi 9.-10. veya 12. yüzyıla tarihlendirebilir; ancak bu tarihlendirme için kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir.

5.3. Restitüsyon Önerileri

Yapı grubunun restitüsyon önerisinde öncelik yapıların birbirleriyle olan ilişkisini anlamak amacıyla zemin kotlarına verilmiştir. Ancak alandaki yapılardan dökülmüş taşlar nedeniyle önerilen kotların ne kadar doğru olduğu anlaşılamamaktadır. Bu nedenle özellikle Kilise 1'in zeminine yönelik problemlerin çözümü, benzer örnekler üzerinden kurgulanmıştır. Tez kapsamında yapı grubu bütünüyle ele alınmış olsa da çalışmanın amacı bu gruptaki iki kilisenin restitüsyonudur. Bu nedenle sarnıç ve mezar yapıları ile ilgili ayrıntılı analogi çalışması yapılmamış ve detaylı öneri geliştirilmemiştir.

Kilise 5 oldukça iyi korunmuştur, Kilise 1'in cephe ve kesitine yönelik yapıdan veri elde edilememiştir. Analogi çalışmasında Kilikya kiliselerinde ışık katının varlığına dair kesin bir sonuca ulaşılammıştır. Bu nedenle yapı için iki öneri geliştirilmiştir. Birinci öneride ana nefin üstünde ışık katı bulunurken, ikinci öneride ışık katının olmadığı durum ele alınmıştır.

5.3.1. Yapı grubunun 1. evresi

Yapı grubunun birinci evresinde Kilise 1, Büyük Sarnıç, Platform 1, Platform 3 ve Platform 4 ile güneyindeki basamaklı caddenin inşa edildiği düşünülmektedir (Şekil E.58).

5.3.1.1.Kilise 1

Platform 3

Yapı grubunun güneyindeki basamaklı caddenin Kilise 1'e bir merdivenle bağlanıyor olması muhtemeldir. Merdivenin ulaştığı noktada kotun sabitlenebilmesi için bir platform inşa edilmiş olmalıdır ve burası Platform 3 olarak isimlendirilmiştir. Platform 3'den kilisenin iki ana kapısına, doğu çevre koridoruna ve Platform 1'in altındaki tonozlu mezar odasına giriş sağlanmaktadır; ancak yapıdan düşen taşların zeminde birikmesi nedeniyle Platform 3'ün varlığına dair yapıdan henüz kesin bir veri elde edilememektedir (Şekil E.59).

Narteks

Yapının batı cephesinin ortasındaki açıklık çalışmanın ilk aşamasında kapı açıklığı olarak değerlendirilmiştir (Şekil C.7). Ancak bu açıklığın genişliği (81 cm) cephenin güney yönündeki pencere açıklığı olduğu düşünülen açıklıkla (84 cm) neredeyse aynıdır (Şekil C.6). Ayrıca buranın eşik kotu, yapının restitüsyonda önerilen zemin kotundan +2.92 m yüksektedir (Şekil C.11 ve Şekil E.61). Bu durumda bu açıklık bir tepe penceresi olarak tanımlanmaktadır.

Kilise 1'in batı cephesi ile Platform 1 arasındaki alanın zemin kotu ile yapının kendi zemin kotu arasında 2.71 m'lik kot farkı bulunur (Şekil E.61). Kilise 1'in zemini, Platform 1 ile arasındaki kapalı koridordan aşağıdadır. Bu durum nartekse batı yönünden bir giriş verilmiş olması durumunda burada bir merdivenin olması gerektiğini düşündürür; ancak burada bir merdivene ait hiçbir kalıntı bulunmaz (Şekil E.58). Analoji çalışmasında Kilikya Bölgesi'ndeki Geç Antik dönem kiliselerinde yapıların girişlerinin narteksten genelde batıda bir tribelonla veya kuzey, batı ve güney cepheleri üzerindeki kapılardan sağlanabileceği sonucuna varılmaktadır. Bunlara dayanarak narteksin güney cephesinin ortasında konumlanan 1.65 m genişliğindeki kapı açıklığı yapının ana girişi olarak tanımlanmıştır (Şekil E.69).

Narteksin kuzey duvarı oldukça harap durumdadır bu nedenle mekânın kuzey yönünden bir girişinin olup olmadığı anlaşılamamaktadır (Şekil C.10 ve Şekil C.13). Ancak narteksin zemin kotu ile kuzey avlusu arasındaki 2.61 m'lik kot farkı kuzeyde bir giriş olması olasılığın düşük olduğunu düşündürmektedir (Şekil E.63 ve Şekil E.64).

Batı cephesinin kuzey yönünde plandaki izinin kısmen korunması burada üçüncü bir pencere açıklığının olabileceği düşündürmektedir (Şekil E.58). Ancak bu pencere açıklığının köşe duvarları ve eşik kotu korunabilmiş değildir. Bu bağlamda restitüsyonda yapının batı cephesinin kuzey yönünde de 80 cm genişliğinde bir pencere olduğu önerilmektedir (Şekil E.65).

Doğu duvarı üzerindeki pilasterler kısmen korunmuştur. Batı duvarı üzerindeki pilasterler ise dökülen taşların altında kalmıştır; ancak izleri planda görülebilir durumdadır. Bu pilasterlerden yola çıkarak narteksin bir üst katının olduğu ve üst kat döşemesinin pilasterlerin üzerine oturan kemerlerle desteklendiği anlaşılmaktadır (Şekil E.61).

Naos

Mevcut durumda yapının zemin kotu +41.60 m olarak belirlenmiştir; ancak zemin yapıdan düşen taşlarla doludur. Kuzey nefin sütun dizisine ait *in situ* bir sütun kaidesinden yola çıkarak yapının özgün kotu anlaşılmalı çalışılmıştır (Şekil C.102). Bu sütun kaidesinin zemin kotu mevcut durumda görülmektedir ve kesin olmamakla birlikte bu kot +41.77 m olarak belirlenmiştir. İç mekânındaki dökülmüş taşların temizlendiği kiliselerde (Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, Alahan Manastırı Doğu Kilisesi, Side AA Bazilikası vb.) ana nef ve yan neflerin arasında kot farkı olabileceği gibi sütun dizisinin altında bir stylobat bulunduğu da görülür. Yapının doğu çevre koridorunun doğu duvarının bir kısmı korunmuştur ve bu duvarın korunabilen yüzeyine göre doğu koridorunun zemin kotu, sütun kaidesinin zemin kotundan 50 cm aşağıdadır. Yan neflerden doğu çevre koridoruna geçiş sırasında iki basamaklık bir kot farkı yerine bir basamaklık fark olabileceği ve bu durumda kuzey ve güney neflerinin kotunun ana nefle aynı olduğu ve sütun kaidelerinin altında yaklaşık 25 cm yüksekliğinde bir stylobat olduğu önerilmektedir (Şekil E.63 ve Şekil E.64). Tüm bunların sonucunda yapının ana ve yan neflerinin, narteksinin ve Platform 3'ün zemin kotu +41.52 m (+-0.00 m), sütun dizilerinin altında olduğu düşünülen stylobatın kotu +41.77 m (+0.25 m) ve doğu çevre koridorunun zemin kotu ise +41.27 m (-0.25 m) olarak belirlenir. Henüz bir veri elde edilemese de örnekler doğrultusunda (Alahan Doğu ve Batı kiliseleri, Olba Manastırı Kuzey Kilisesi) apsis zemininin de ana neften bir basamak kadar yükselerek +41.77 m (+0.25 m) kotunda olduğu düşünülmektedir (Şekil E.61).

Yan nefler ana neften bir sütun dizisi ile ayrılır. Alandaki mimari plastik parçalardan yola çıkarak bu sütun dizilerinin dikdörtgen tabanlı bir sütun kaidesi üzerine oturan elips kesitli sütunlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır (Şekil E.61). Her iki yöndeki sütun dizisinin de batı ve doğu ucunda pilaster bulunur (Şekil C.11). *In situ* kaideden yola çıkarak bu pilasterlerin arasına beş adet sütunun yerleştirildiği hesaplanmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi bu sütunların bir stylobat üzerinde yükselmiş olma ihtimali yüksektir. Ancak bu stylobatın varlığının ve mimari düzeninin anlaşılması henüz mümkün değildir.

Yan neflerin doğu ucunda, apsisin her iki yanından doğu çevre koridoruna geçiş sağlanmaktadır. Bu geçişlerden güney yönündeki korunmuştur ve kapı açıklığı 1.20 m genişliğindedir (Şekil E.64). Kuzey nefin doğu ucundaki kapı ise korunmamıştır. Restitüsyonda kuzey nefin kapısı, güney nefin kapısının boyutlarına göre çizilmiştir.

Güney nefin güney duvarı üzerinde 1.40 m genişliğinde bir kapı bulunmaktadır (Şekil C.23). Bu kapının ikinci bir ana giriş olduğu ve naosa dışarıdan direk girişin sağlandığı düşünülmektedir (Şekil E.69).

Mevcut durumda korunmuş duvarların üzerinde galeri katına ait kiriş deliği bulunmamaktadır (Şekil C.14). Kiriş deliğinin olmaması, yapının galeri katının varlığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Narteksin doğu ve batı duvarındaki pilasterler, buranın bir üst kata sahip olduğunu ve üst kat döşemesinin bu pilasterle oturan kemerlerle desteklendiğini düşündürmektedir (Şekil E.61). Bu bağlamda narteksin iki katlı olduğu ve yapının narteksinin üst katıyla bağlantılı bir galeri katına sahip olduğu sonucuna varılır. Analogik veriler de Kilise 1'in galerili olduğu görüşünü desteklemektedir. Alanda galeri katına çıkan merdivene ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu durumda merdivenin narteksin kuzey ucunda konumlanan ahşap bir merdiven olması muhtemeldir.

Yapının batısındaki kapalı koridorun zemin kotu ve mevcut duvar yükseklikleri arasındaki ilişki göz önüne alınarak zemin katın yüksekliği +5.26 m olarak hesaplanır. Bu durumda sütun dizisi arasındaki açıklıklar düz atkıyla değil, kemerle geçilmiş olmalıdır ve bu kemer açıklıkları 1.85 m olarak hesaplanır.

Galeri katının yüksekliğine yönelik yapıdan veri elde edilememektedir. Kilikya Bölgesi'nin en iyi korunmuş kiliselerinden biri olan Canbazlı Kilisesi'nin zemin katındaki ve galeri katındaki sütun yüksekliklerinin birbirine oranı restitüsyonda veri

olarak ele alınmıştır.⁴⁵ Bunun sonucunda Kilise 1'in galeri katındaki sütunların yüksekliği 1.14 m olarak hesaplanır (Şekil E.61, Şekil E.63 ve Şekil E.64). Alanda çok sayıda bulunan sütun gövdesi parçaları, sütun yüksekliğinin 1.14 m olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Canbazlı Kilisesi'nde yapının zemin ve galeri katlarında farklı yüksekliklerde sütun başlığı kullanıldığı görülmektedir. Kilise 1'in zemininde ve yakında çevresinde bulunan tüm sütun başlıkları ise 35 cm yüksekliğindedir. Restitüsyonda Canbazlı Kilisesi'ndeki sütun başlığı oranları kullanılarak zemin katta 35 cm, galeri katında ise 25 cm yüksekliğinde sütun başlığı kullanıldığı önerilmiştir. Yapının zeminindeki sütun gövdesi parçalarının bir kısmının çapı 40 cm, bir kısmının ise 35 cm'dir. Bu durum, 40 cm çapındaki sütunların zemin katta, 35 cm çapındaki sütunların ise galeri katında kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Alanda bulunan sütun kaidesi tek tiptir ve bu nedenle zemin ve galeri katlarına aynı tip kaide önerilmektedir. Galeri katında sütunların arasında levhaların kullanılmış olması da muhtemeldir (Şekil C.98 ve Şekil E.61).

Yapının ışık katı olduğunu varsayan birinci öneride, bu katın yüksekliğine dair yapıdan veri elde edilememektedir (Şekil E.61, Şekil E.63 ve Şekil E.64). Çok sayıda ışık katının korunduğu Suriye kiliselerinde bu kata ait duvar nefin arkad sırasındaki kemerin üst noktasından nadiren üç ya da dört sıra (1.75 m ila 2.50 m) daha yüksektir (Butler, 1929, s.197). Kilise 1'in ışık katı olduğu birinci öneride bu katın yüksekliği Suriye kiliselerindeki yüksekliklere de uygun olarak 1.80 m olarak belirlenmiştir. Işık katının üstünde beşik çatı olduğu önerilmiştir. Canbazlı Kilisesi'nden yola çıkarak çatının eğimi %39 olarak çizilmiştir (Şekil D.31).

İkinci öneri için temel oluşturan Kilikya Bölgesi'nde en iyi korunan örnek Canbazlı Kilisesi'dir. Bu kilisenin üst örtüsünün tek bir beşik çatı bulunduğu anlaşılmaktadır (Şekil D.30). Bu nedenle ikinci öneride Kilise 1'in narteks, naos ve doğu çevre koridorunun üstünün bir beşik çatı ile örtülü olduğu önerilmektedir (Şekil E.74 ve Şekil E.75). Güney çevre koridorunun üst örtüsü yine tek yöne eğimli çatı olarak çizilmiştir. Ancak ana yapının üstünde beşik çatı yerine bir kırma çatı olma ihtimali de unutulmamalıdır.

⁴⁵ Canbazlı Kilisesi'ne ait tüm yükseklikler, yapının restorasyon projesini hazırlayan Revzen Mimarlık Restorasyon'la yapılan görüşmeler sonucundan elde edilmiştir.

Naosun zemin katının kuzey duvarında birinci evrede pencere olduğuna dair bir iz bulunmamaktadır. Naosun güney duvarı çok bozuk olduğu için bu yönden de cepheye ve iç mekân aydınlatmasına dair veri elde edilememektedir. Bu durumda geliştirilen cephe önerilerinin tamamı yapının güney yönünde, kuzey yönünden daha fazla pencere olduğunu anlatmak amacıyla temsili bir öneri olarak sunulmuştur (Şekil E.68 ve Şekil E.69). Cephe önerisinde kullanılacak pencerelerin biçimi kemerli veya düz atkılı olabilir. Her iki öneride de kemerli pencere düzeni kullanılmıştır.

Apsis

Yapının ana apsisi yarım daire planlıdır. Yapıdan düşmüş taşlar nedeniyle burada synthronona ait bir ize rastlanmamaktadır. Ancak analogi çalışmasına göre burada bir veya iki basamaklı taş veya ahşap bir synthronon olabileceği önerilmektedir (Şekil E.58 ve Şekil E.64).

Doğu çevre koridorunun zemininde ana apsisten düştüğü anlaşılan bir sütun bulunur (Şekil C.85). Buna dayanarak apsisin tek sütunla ayrılmış çift kemerli pencere düzeninde olduğunu önerilmektedir. Bu sütun, tek parça olarak korunabilmiştir ve yüksekliği 1.02 m'dir. Özellikle apsisi korunmuş olan Yanıkhan Kuzey Kilisesi, Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika ve Işıkkale Bazilikası'nın apsis pencere düzeni göz önüne alınarak Kilise 1'in ana apsisinin penceresinde bu örneklerde olduğu gibi sütunun üzerinde bir sütun başlığı bulunmadığı önerilmiştir (Şekil D.12, Şekil D.20 ve Şekil D.22).

Çevre koridorları

Güney çevre koridoru

Yapının güney çevre koridorunun yalnızca alt kotu korunabilmiştir ve bu nedenle buranın açık veya kapalı bir koridor mu olduğu ilk incelemelerde anlaşılamaz. Güney çevre koridorunun kapalı bir koridor olarak tanımlanmasını sağlayacak bozulmuş duvar izine, naosun güney cephesi üzerinde rastlanmamaktadır (Şekil C.24). Bu nedenle koridorun açık veya yarı açık bir düzene sahip olduğu düşünülmektedir (Şekil E.58).

Koridorun tanımlanabilmesi için dikkat edilmesi gereken iki ana konu vardır. İlk olarak Kilikya Bölgesi'nde, güney yönünde açık bir koridor olduğu düşünülen diğer yapılar ele alınmalıdır. Kilise 1'in Yanıkhan Güney Kilisesi'nde olduğu gibi

güneyinde açık bir koridor bulunsaydı, alanda buradan düşmüş sütun dizisine ait parçalar olması gerekirdi. Ancak burada bu durumu doğrulayabilecek mimari plastik parçalara rastlanmamıştır. Yanıkhan Güney Kilisesi'nde olduğu gibi Boğsak Adası'ndaki yapı grubunun güneyindeki basamaklı caddeden Kilise 1'in güney koridoruna bir merdivenle ulaşım sağlandığı düşünülür (Varinlioğlu, 2019a, s.10); ancak bu merdivenin varlığı alandaki yoğun bitki örtüsü nedeniyle henüz anlaşılamamıştır. Koridorun zemin katına ait yeteri kadar kalıntı korunamadığı için burada Yanıkhan'da olduğu gibi doğu çevre koridoruna geçişi sağlayan kapalı bir mekân olduğuna dair bir ize de ulaşamamaktadır.

İkinci olarak, yapının güney cephesinde bulunan ve naosa geçişi sağlayan kapı açıklığının konumunun koridorun tanımlanması açısından önem taşıdığı düşünülmektedir (Şekil C.23). Güneyinde çevre koridoru bulunmayan Kanlıdivane 1, 2, 3 numaralı bazilikalarda ve Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nde yapıların ana girişlerinden biri naosun güney cephesinin orta aksındaki kapıdandır (Şekil D.2, Şekil D.3, Şekil D.4 ve Şekil D.16). Kilise 1'in güney koridorunun açık olduğu durumda, naosun güney cephe düzeninin mevcut durumdaki gibi sıkışık bir düzende olamayacağı düşünülmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında yapıdan elde edilen veriler ve analogi çalışması sonucunda buranın, doğu duvarı üzerinde pencerelerin bulunduğu yarı açık bir koridor olması muhtemeldir (Şekil E.69).

Yapının zemin kotunu eşitlemek için güney yönünde teraslama yöntemi kullanılmıştır ve çevre koridorunun altında oluşan mekânlara işlev verilmiştir (Şekil C.25). Mevcut durumda bu mekânların işlevlerine dair herhangi bir ize ulaşamamaktadır. Analogi çalışmasında benzer plan özelliği gösteren yapıların güney koridorlarının bir mezar odasıyla ilişkili olması (Yanıkhan Güney Kilisesi, Aya Thekla Bazilikası ve Mazılık Kilisesi) Kilise 1'deki bu mekânların da mezar odası işleviyle kullanıldığını düşündürmektedir (Şekil E.60). Yapı grubunun çevresindeki nekropol alanı ve Platform 1'in altındaki mezar odası da buranın mezar işlevinde kullandığı görüşünü destekler niteliktedir.

Bu mezar odalarının üst örtüsünün nasıl olabileceğine dair beş olasılık bulunur. Birincisi, buranın üst örtüsünün yani güney çevre koridorunun döşemesinin ahşap kirişlerden meydana geldiğidir. Ancak bu mekânın korunan tek duvarı olan kuzey duvarı üzerinde giriş deliği bulunmamaktadır (Şekil C.24). Bunun üzerine ikinci

olarak üst örtünün kuzey duvarındaki mevcut taş konsolların üzerine oturan ahşap giriş veya tonozlarla oluşturulduğu düşünülebilir (Şekil C.26). Ancak konsolların kuzey duvarı boyunca devam ettiği durumda koridorun doğu ucundaki mekânın içerisine tuğla bir duvar örülerek yapının üçüncü evresinde Güney Sarnıç'a dönüştürülemeyeceği anlaşılmaktadır (Şekil C.27). Söz konusu Güney Sarnıç'ın doğu-batı eksenindeki tonoz üst örtüsünün mevcut konsollardan yüksekte olması, alt kotun üst örtüsünün çözümünde bu konsolların bir işlevi olmadığı sonucuna varılmasına neden olmuştur. Üçüncü olarak buranın üst örtüsünün doğu-batı ekseninde tek parça tonoz olduğu veya dördüncü ihtimalle naosun güney duvarına dik konumlanan ve yan yana birkaç tane tonoz olarak inşa edildiği düşünülmüştür. Rölövede naosun güney cephesi üzerinde tonoz taşlarının oturabileceği seviyede bir konsol yoktur, tonozun oturabileceği ek bir duvara ait iz de bulunmaz (Şekil C.24). Aynı şekilde her mekânın üzerinin, naosun güney cephesine dik konumlanan yan yana beşik tonozlarla örtüldüğü durumda da naosun güney cephesi üzerinde bir duvar izi kalması gerekirdi. Ancak burada herhangi bir duvar izi bulunmamaktadır.

Beşinci olasılığa göre, korunmuş taş konsolların 90 cm üzerindeki iskele delikleri üst örtüyü taşımak amacıyla da kullanılmış olabilir (Şekil C.24). Bu deliklerin arasındaki mesafe ortalama olarak 1.25 m'dir. Buralara yerleştirilen ahşap veya taş konsolların üzerinde doğu-batı ekseninde taş veya ahşap girişler bulunduğu ve oluşan bu tabanın üzerine doğu-batı ekseninde tek parça bir tonozun oturduğuna önerilmektedir.

Birinci öneride yapı grubundaki tonozların tümünün beşik tonoz olması nedeniyle, mekânın üst örtüsünün beşik tonoz olduğuna yönelik bir öneri geliştirilmiştir (Şekil E.62, Şekil E.63 ve Şekil E.64). Bu öneri ile korunmuş konsolların raf işlevi ile kullanılması için uygun yükseklik sağlanmaktadır ve doğu ucundaki mekânın Güney Sarnıç'a dönüştürülebilmesi için de uygun şartlar elde edilmektedir. Bu nedenle beşinci olasılığın uygulanmış olma ihtimalinin diğer olasılıklara oranla daha muhtemeldir. Bu üst örtü ile güney çevre koridorunun zemin kotu, Platform 3'ün zemininden 1.47 m yükselir (Şekil E.62). Koridora, rıhtı 20-24 cm arasında değişen yedi basamakla ulaşılabilir (Şekil E.58). Bu bağlamda güney çevre koridorunun zemini ile doğu çevre koridorunun zemini arasında, rıhtı 20-25 cm arasında değişen sekiz basamaklık (1.73 m) bir kot farklı oluşmaktadır. Bu durum çevre koridorlarının bir ritüelle ilişkili olarak planlandığı şeklinde yorumlanmıştır.

İkinci öneride ise mekânın üst örtüsünün, erken Bizans döneminde kullanılan bir diğer tonoz tipi olan basık tonoz olduğu önerilmektedir (Şekil E.75 ve Şekil E.76). Bu durumda Platform 3 ile güney çevre koridoru arasındaki kot farkı 86 cm'dir. Öneride, kot farkının rıhtı ortalama 22 cm olan 4 basamakla geçildiği varsayılmaktadır (Şekil E.73).

Güney koridorunun alt kotunun batı ucundaki mekâna girişin sağlandığı 2.26 m genişliğindeki kemer korunmuştur (Şekil C.25). Aynı koridorun doğu ucundaki mekâna ait kemerin ise sadece bir adet taşı korunabilmiştir ve bu kemerin genişliğinin 1.12 m olduğu anlaşılmaktadır (Şekil C.28). Bu bağlamda restitüsyonda cephe, bu iki kemerli açıklığın arası 2.26 m genişliğinde üç kemerli açıklıkla tamamlanmıştır (Şekil E.69). Alt kotun doğu ucunda, yapının doğu köşesinde güneye doğru çıkan bir duvar örgüsü bulunmaktadır ve burası Platform 4'ün bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Doğu çevre koridoru

Yapının doğu koridoruna giriş apsisin her iki yanındaki kapı açıkları ile sağlanmaktadır (Şekil E.64). Güney çevre koridorundan buraya geçişte kapalı bir mekân olduğuna dair iz bulunmamaktadır. Güney çevre koridorunun altındaki mekânların üst örtüsünün beşik tonoz olduğu durumda doğu çevre koridorunun zemin kotunun güney çevre koridorunun zemininden 1.73 m, naosun zemininden ise 25 cm aşağıdadır. Bu doğrultuda birinci öneride her iki mekândan da buraya basamakla inildiğine önerilmektedir (Şekil E.58). Güney çevre koridorunun alt mekânlarının üst örtüsünün basık tonoz olduğu ikinci öneride ise iki koridor arasındaki bu kot farkı 86 cm'dir ve bu durumda yine doğu koridorunun zemini güney koridorundan alçaktadır (Şekil E.73).

Koridorun doğu cephesi üzerinde iki adet apsis bulunur. Bu apsisler ana apsisle oranla daha küçük boyutlardadır. Yapının birinci evresinde bu apsislerin içerisinde sunak bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. Apsisler, burada pencerenin varlığını kanıtlayacak kadar iyi korunamamıştır. Analoji çalışması sonucunda da Kilikya Bölgesi'ndeki doğu çevre koridoru apsislerinde pencere olduğuna dair bir iz rastlanmamıştır. Mevcut durumda koridorun kuzey ucundaki Ek-A'nın kuzey duvarının korunan yüksekliği Kilise 1'in doğu çevre koridorunun iki katlı olduğu göstermektedir. Analogik veriler de Kilikya Bölgesi'ndeki doğu çevre koridorlarının iki katlı olduğunu belirtir.

Koridorun iki katlı olması, buradaki apsislerin de iki katlı olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmiştir. Bu konuya dair yapıdan ve analogi çalışmasından kesin veri elde edilememiş olması nedeniyle Kilise 1'in her iki önerisi için doğu cephesine iki öneri geliştirilmiştir. Kilise 1'in ışık katının olduğu birinci öneride analogi çalışmasına uygun olacak şekilde doğu çevre koridoru ve buradaki apsislerin iki katlı, apsislerin zemin katta penceresiz ve ikinci katta ise pencereli olduğu durum 1A evresi olarak önerilmektedir (Şekil E.70). Doğu cephesinin 2A önerisinde ise çevre koridorunun apsislerinin tek katlı ve pencereli olduğu durum ele alınmaktadır (Şekil E.71). Aynı iki öneri yapının beşik çatılı olduğu ikinci öneri için de düzenlenmiştir (Şekil E.77 ve Şekil E.78).

Koridorun kuzey ucundaki, Ek-A olarak tanımlanan mekânın yapım tekniği ile Kilise 1'in onarım öncesine ait duvarlarının yapım tekniği farklılık göstermektedir. Bu nedenle birinci evrede doğu koridorunun kuzey ucunun kuzey nefe kadar düz devam ettiği önerilmektedir (Şekil E.58 ve Şekil E.68).

Üst örtü

Yapının üst örtüsüne ait veriler analogi çalışmasından elde edilmiştir. Birinci öneride ışık katı beşik çatılı; yan neflerin, çevre koridorlarının ve narteksin üst örtüsü ise tek yöne eğimli kırma çatıdır (Şekil E.61, Şekil E.62, Şekil E.63, Şekil E.69 ve Şekil E.70). Işık katının olmadığı ikinci öneride ise narteksin, naosun ve doğu çevre koridorunun üst örtüsünün beşik çatı olduğu; güney çevre koridorunun üstünün ise tek yöne eğimli çatıyla örtüldüğü varsayılmaktadır (Şekil E.74, Şekil E.75 ve Şekil E.78).⁴⁶ Canbazlı Kilisesi'nin korunan çatı eğimi kullanılarak çatılar %39 eğimle çizilmiştir.

Yine analogik veriler doğrultusunda apsislerin üst örtüsünün yarım kubbe olduğu ve kubbenin dışarıdan algılanmadığı sonucuna varılmaktadır (Şekil E.61). Doğu çevre koridorundaki apsislerin kubbeleri üzerinde bir döşeme inşa edilerek, bu apsisler yapının üst katında da apsis olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer ihtimalle bu apsislerin koridorun tümünün aksine tek katlı inşa edildiği ve kubbelerin üstünde tek yöne eğimli bir kırma çatı olduğu fikri akla gelmektedir; ancak her iki durumu da kanıtlamak mümkün değildir.

⁴⁶ Işık katının olmadığı düşünülen Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika ve Canbazlı Kilisesi'nin restitüsyon önerileri için bkz. Şekil D.52 ve Şekil D.54.

5.3.1.2.Kapalı koridor ve üst katındaki kapalı ön mekân

Kilise 1 ve Büyük Sarnıç arasında kapalı bir koridor yer aldığı düşünülmektedir. Bunun nedeni Büyük Sarnıç'ın güney cephesine dik konumlanan duvarın, Kilise 1'e bakan doğu parçası üzerindeki kiriş delikleridir (Şekil C.10). Bu, yapı grubu içerisinde korunabilen tek kiriş deliği grubudur. Büyük Sarnıç'ın "L" planlı merdiveninin en alt basamağına göre koridorun zemin kotunun +44.23 m olduğu anlaşılmaktadır (Şekil C.67). Bu durumda koridora ulaşım +41.52 m kotundaki Platform 3'den rıhtı 15 cm olan toplam 16 basamakla sağlanabilir (Şekil E.58). Mevcut durumda burada bir merdiven olduğuna dair iz bulunmamaktadır. Ancak Platform 1'in Kilise 1'e bitişik inşa edilmemesi ve merdivenin yerleştirildiği iki yapı arasındaki alanın mevcut durumda toprak dolgu olduğunun anlaşılması sonucu burada bir merdiven olması muhtemeldir. Alanda korunmuş merdivenler göz önüne alınarak çoğu zaman rıhtın 15 cm'den yüksek olabileceği ve bu durumda basamak sayısının da azalacağı unutulmamalıdır.

Kiriş deliklerinden yola çıkarak bu koridorun kat yüksekliği 2.22 m olarak hesaplanmaktadır (Şekil E.61 ve Şekil E.65). İlk olarak koridorun üzerinde bir kat veya yalnızca bir çatı olduğu düşünülmüştür. Büyük Sarnıç'ın güney cephesine dik konumlanan duvarın yüksekliği bu ikilemin çözümüne olanak sağlar. Korunan kiriş deliklerinin yüksekliği, Büyük Sarnıç'ın "L" merdiveninin mevcut durumda ilk altı basamağı ile ulaşılan sahanlığına denk gelmektedir. Burada bir çatı olduğu durumda Büyük Sarnıç'ın güney cephesine dik konumlanan duvarın yüksekliğinin 2.20 m olması yeterli olurdu. Ancak bu duvarın korunan yüksekliği 3.21 m'dir ve daha da yüksek olması muhtemeldir. Duvarın yüksekliğinden yola çıkarak koridorun üzerinde kapalı bir mekân olduğu kanısına varılmaktadır. Bu mekâna yine bu koridordan, rıhtı 18 cm olan on dört basamaklı ahşap bir merdivenle ulaşım sağlanmış olabilir. Koridorun üzerinde oluşan bu kapalı mekândan Kilise 1'in narteksinin üst katına erişimin sağlandığı öngörülmektedir. Narteksin üst katının zemini ile kapalı koridorun üst katının zemini arasında geçiş sağlanabilmesi için burada rıhtı 27 cm olan bir basamak olması gerekmektedir (Şekil E.61). Kapalı üst mekândan Kilise 1'in narteksinin üst katına bir basamaklı ve tribelonlu bir giriş önerilmektedir (Şekil E.65). Sonuç olarak bu mekân üst kattaki kapalı bir ön mekân olarak tanımlanabilir.

Edwards'ın 1979 tarihli fotoğraflarında Mazılık Kilisesi'nin güney cephesindeki giriş delikleri dikkat çeker (Edwards, 1982, plate 1b). Bu giriş deliklerinin yükseklikleri naosun kuzey duvarındaki giriş deliklerinden bir taş sırası alçaktır (Hill, 1996, s. 204). Bu kilisenin batısında bir narteks yoktur ve bu nedenle Hill bu giriş deliklerinin güneydeki nartekse ait olabileceğini öne sürmüştür. Yapının güneyinde bir narteksi olduğunda buranın üst katının kotu yapının galeri kotundan 1 basamak düşük olacaktır. Bu durum, Kilise 1'in üst katındaki kapalı ön mekân ile galeri katının zemin kotu arasındaki kot farkının bir benzerinin Kilikya'da başka kiliselerde de uygulanmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

5.3.1.3. Büyük Sarnıç ve Platform 1

Kilise 1'in batısındaki koridordan Büyük Sarnıç ve Platform 1'in arasındaki avluya giriş sağlanır. Avlunun zemin kotu, koridorun kotu ile aynıdır (+44.23 m). Buranın üstünün kapalı olduğuna dair bir iz bulunmaz (Şekil E.61). Avlunun batı yönündeki duvarın izi mevcut durumda planda görülebilir durumdadır. Bu duvarın bir parapet işlevi görmüş olabilir. Duvar, yaklaşık 1 m yüksekliğinde basit bir duvar örgüsüyle inşa edilmiş olabileceği gibi, kemerli ve sütunlu bir düzene sahip olması da mümkündür. Ancak alanda buradan düşmüş sütun gövdesi parçalarının bulunmaması nedeniyle restitüsyonda sade bir duvar olarak önerilmiştir (Şekil E.58).

Kilise 1'in batı yönünde zemin kotunu eşitlemek için Platform 1'in inşa edildiği düşünülmektedir. Bu platformun altında oluşan mekânlar, güney cephesinden girişi olan tonozlu mezar odası ve "L" planlı sarnıçtır (Şekil C.89, Şekil E.66 ve Şekil E.67). Tonozlu mezar odasının zemin kotu +41.72 m'dir. Bu durumda tonozlu mezar odasının su basman seviyesinin Platform 3'den 20 cm yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Şekil E.67). Mezar odasının cephesindeki niş için zeminden 50 cm yüksekte, Hasanaliler Kilisesi'nin platformunun cephesindeki kolymbion nişinin bir benzeri önerilmiştir (Şekil C.93, Şekil D.28 ve Şekil E.69).

Platformun üst kotunda kapalı bir mekân olduğuna dair izler planda görülebilir durumdadır (Şekil C.3, Şekil E.58). Yapıdan elde edilen verilere göre buranın zemin kotu avlunun kotundan 16 cm yüksektir ve +44.39 m'dir (Şekil E.66). Bu mekânın içerisinde "L" planlı sarnıcın küçük odasının üzerinde bir açıklık bulunmaktadır (Şekil E.67). Mekânın içerisinde alt kotundaki sarnıca ait açıklığın yer alması ve Büyük Sarnıç'a ulaşımın avludan sağlanması, buranın bir servis mekânı olabileceğini

düşündürür. Mekâna girişin kuzey cephesinin doğu ucundan sağlandığını gösteren veriler mevcuttur. Platformun üzerindeki bu kapalı mekânın birden fazla kata sahip olduğuna dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Çatı örtüsü ise Kilikya Bölgesi'nde yaygın olarak kullanılan kırma çatı olarak önerilmiştir.

Bu mekânın kuzeyinde Büyük Sarnıç yer alır. Büyük Sarnıç'ın zemin kotuna yönelik bir öneride bulunmak olanaksızdır. Yapının sarnıç hacmi ve "L" planlı merdivenine ait basamakların büyük bir kısmı korunmuştur. Eksik olan basamakları hesaba katıldığında, "L" planlı merdiven iki sahanlıklı bir merdiven olarak tanımlanabilmektedir (Şekil E.61). İlk sekiz basamağın ardından, merdivenin ilk sahanlığı olan dokuzuncu basamağın kotu +46.31 olmalıdır. Bu sahanlıktan dört basamak sonra ikinci sahanlığa çıkılmaktadır. Bu sahanlığın kotu ise +47.2 m'dir ve sarnıcın ana hacmine buradan ulaşılır (Şekil E.68). Bu kottan altı basamak çıkılarak sarnıcın mevcut durumda korunan en üst basamağının kotuna (+48.06 m) ulaşılır; ancak buradan üst kottaki mekâna giriş olanaksızdır. Bu nedenle yapının güney cephesine bitişik üç basamak daha olduğu ve mekâna girişin bu şekilde sağlanması muhtemeldir (Şekil E.61 ve Şekil E.67). Toplamda 22 basamağın sonunda yapının +49.23 kotundaki birinci katına çıkıldığı öngörülmektedir.

Yapının birinci katının döşemesi kısmen korunabilmiştir ve duvarlarına ait iz planda görülebilir durumdadır. Ancak bu duvarların yüksekliğine dair yapıdan veri elde edilmemektedir. Bu bağlamda mekânın açık veya kapalı olabileceği düşünülür; ancak her iki durumun da doğru olma ihtimali eşittir. Bu nedenle söz konusu mekânın dört tarafının duvarla çevrili olduğu durumda, buraya iki sarnıçla ilişkisi olan bir avludan ulaşıyor olması mekânın kilise görevlilerine ait olabileceği düşündürmektedir. Öte yandan buranın açık mekân olduğu durumda ise yapı grubunun Boğsak Koyu'ndan görülen tek yapısı olan Büyük Sarnıç'ın bir kule işleviyle kullanılmış olabileceği kanısına varılır. Tez kapsamında Kilikya Bölgesi'nin kırsal mimarisine yönelik analogi çalışması yapılmaması nedeniyle Büyük Sarnıç'ın restitüsyon önerisi yalnızca kütleyle sınırlı kalmıştır.

Mekânın kat yüksekliğine dair yapıdan veri elde edilememektedir. Bu nedenle kat yüksekliğinin adadaki diğer yapıların yüksekliklerine göre karar verilebileceği düşünülmektedir. Adada kat yüksekliği yaklaşık olarak hesaplanabilecek tek yapının BOGA tarafından ST001 olarak isimlendirilen yapı olduğu belirlenmiştir. ST001'de

korunan kemerin üst kotu +2.51 m'dir ve kemerin üzerine gelecek duvar örgüsü, döşeme dolgusu hesaba katıldığında önerilecek yüksekliğin yaklaşık +3.00 m veya yakın bir değer kadar olabileceği düşünülmektedir. Ancak Büyük Sarnıç'ın üst katındaki bu mekânın işlevi kesin olarak bilinmemektedir ve işlevine göre kat yüksekliği ile ilgili çeşitli öneriler sunulabilir.

5.3.2. Yapı grubunun 2. evresi

Kilise 1'in büyük bir onarım geçirmiş olduğu düşünülmektedir. Bu onarım, 2A Evresi olarak tanımlanmıştır ve yapıdan elde edilen verilere göre bu süreçte Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzey ucuna Ek-A'nın dahil edildiği önerilmektedir. 2B Evresi ise bu onarımdan daha sonra gerçekleşen yakın bir dönem olarak belirlenmiştir, bu süreçte ise Kilise 1'in doğusuna Kilise 5 ve Platform 2'nin inşa edildiği öngörülmektedir.

5.3.2.1. Kilise 1

Naosun kuzey duvarının +3.09 m kotundan itibaren yapım tekniğinin değişmesi bu yapının bir onarım geçirdiğine işaret etmektedir (Şekil C.14). Yapının kuzey cephesindeki dikdörtgen tepe penceresinin zeminden +3.09 m yüksekte olmasından dolayı bu pencerenin 2A evresinde eklendiği anlaşılır (Şekil E.80 ve Şekil E.82). Bu pencere açıklığı ile aynı kotta, naosun kuzey duvarı üzerinde başka bir pencere izi bulunmamaktadır.

Doğu çevre koridorunun kuzey cephesinin her iki köşedeki taşların boyutlarının aynı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum koridorun sınırlarını belirlemeye yardımcı olmuştur. Yapım tekniği nedeniyle ana yapıya sonradan dahil edildiği anlaşılan bu mekân Ek-A olarak isimlendirilmiştir. Bu mekânın cephesindeki köşe taşlarından yola çıkarak Kilise 5'den önce inşa edildiği anlaşılmaktadır (Şekil C.34 ve Şekil C.34) ve bu inşa dönemi 2A evresi olarak önerilir (Şekil E.82). Mevcut durumda bu mekânın içerisindeki tonoz (Şekil C.31), Ek-A'nın 2B evresinde bir değişime uğradığını göstermektedir. Analoji çalışmasının sonucunda bu tonoz örtülü mekânın bir mezar odasını tanımlıyor olması muhtemeldir (Şekil E.87 ve Şekil E.88). Buraya tonozun inşa edilebilmesi için koridorun doğu duvarının yaklaşık 90 cm batısına bir duvar daha inşa edildiği görülür. Bu iki duvar arasında kalan mesafe ise moloz ve toprakla doldurulmuştur. Korunmuş kuzey duvarının yüksekliğinden yola çıkarak Ek-A'nın iki katlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durumda tonozun yüksekliği göz önüne

alınarak, mezar odasının üstünde yeni bir mekân daha oluştuğu anlaşılır. Oluşan bu yeni mekâna kuzey avlusundan bir giriş verilmiş olabilir; ancak eldeki veriler burayı tanımlamak için yeterli değildir (Şekil E.81, Şekil E.83).

Kilise 1'in doğu çevre koridorunun zemininde güney apsisin sınırları içinde kalacak şekilde tek sıra kiremitten oluşan bir taban bulunmaktadır (Şekil C.39). Kuzey apsisin içerisinde benzer bir buluntu varsa da yapıdan düşmüş taşların altında kalmış olabilir. Güney apsisin içinde mevcut durumda yalnızca dört adet kiremit görülebilir durumdadır. Bu kiremit tabanın batısındaki bir adet kireçtaşının tabana bakan yüzeyinde kırmızı renkli bir sıva kalıntısına rastlanır. Bu sıvanın görünüşünün Büyük Sarnıç'ta kullanılan sıvaya benzemesi bunun bir hidrolik sıva olabileceği düşündürmektedir. Kiremit tabanın olmadığı durumda doğu koridorundaki bu apsisler rölik veya kutsal sayılan objelerin konulması amacıyla kullanılmış olabilir. Ancak Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin narteksinin altında bulunan kiremit tabanlı ve duvarları sıvalı mezarlar (Özyıldırım ve Yeğin, 2018, s.173-4) ve bölgedeki doğu çevre koridorlu kiliselerin martyrium işlevine sahip olduğu görüşü (Hill,1996, s.30) güney apsisin içindeki bu kiremit döşemenin bir mezara ait olabileceğinin düşünülmesine neden olmaktadır. Koridorun kuzey ucunda yer alan ve mezar odası olduğu düşünülen Ek-A'nın içindeki tonozlu mekân da Kilise 1'in doğu çevre koridorunun apsislerinde de mezar olabileceği fikrini kuvvetlendirmektedir. Apsislerde mezar olması halinde, gömünün doğu-batı ekseninde konumlanması gerekir; ancak gömü için doğu-batı eksenindeki uzunluk güneydeki apsiste 71 cm, kuzeydeki apsiste ise sadece 74 cm'dir. Bu durum yapıyla eş zamanlı bir gömünün gerçekleşmesi yerine, defnedilen kişiye ait kalıntıların buraya sonradan taşınmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Eldeki bu veriler Ek-A'nın dönüşüme uğradığı 2B evresinde apsislere gömü yapılmış olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak mevcut durumda bu kiremit döşeli ve büyük olasılıkla hidrolik sıvalı alanın mezar olarak tanımlanması henüz mümkün değildir.

5.3.2.2.Kilise 5 ve Platform 2

Çalışmaya yapının zemin kotu belirlenerek başlanmıştır. Naosun kuzey cephesindeki kapı açıklığının korunmuş eşik taşı, mevcut zemin kotundan 35 cm yüksektedir. Yapının zemin döşemesi ve büyük ihtimalle bu döşemenin üzerindeki *opus sectile* kaplamasının yükseklikleri hesaba katıldığında mevcut zemin kotunun, yapının özgün

döşeme kotundan daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda yapının özgün kotu, mevcut kottan (+39.57 m) 33 cm yukarıda (+39.90) olarak kabul edilmiştir. Eşik taşının önünde, yapının içinde bulunan üst yüzeyi düzeltilmiş ana kaya kütlesi de bu görüşü destekler niteliktedir (Şekil C.54).

Platform 2

Yapının güney yönündeki basamaklı caddeden buraya çıkışı sağlayan merdivene ait sekiz basamak korunabilmiştir (Şekil C.5). Bu basamakların devam ettiği düşünüldüğünde, korunan basamaklarla birlikte burada yaklaşık 50 veya daha fazla basamaklı bir merdivenin olması muhtemeldir. Bu basamakların sonunda Kilise 5'in önündeki yaklaşık 50 m²'lik bir terasa ulaşıldığı sonucuna varılır (Şekil E.84, Şekil E.85 ve Şekil E.86).

Yapının güney cephesindeki kapı açıklığına, kuzey cephesindeki kapının korunmuş eşik taşına benzer bir eşik taşı önerilmiştir. Platform 2 ve Kilise 5'in zemin kotunun aynı olduğu durumda (+39.90) güneydeki kapıdan yapının içine girerken eşik taşının rıhtının 50 cm olduğu hesaplanmıştır; ancak bu yükseklik çok gerçekçi değildir. Bu nedenle Platform 2'nin zemin kotu, Kilise 5'in kotundan 18 cm yükseltilerek +40.08 olarak önerilmiştir (Şekil E.85 ve Şekil E.86). Bu durumda yapının güney kapısındaki eşik taşının rıhtı 35 cm olarak hesaplanmaktadır. Korunan basamakların yüksekliklerine bakıldığında bu basamak yüksekliği önceki yüksekliğe oranla daha olasıdır.

Narteks

Mevcut durumda narteks, hacim olarak büyük oranda korunmuştur. Buranın zemin kotunun Kilise 5'in naosu ile aynı olduğu (+39.90) düşünülmektedir ve bu durumda mekânın batısındaki Kilise 1 ile arasında 1.20 m'lik bir kot farklı oluşur (Şekil E.87 ve Şekil E.88). Mevcut durumda burada taş bir merdivene ait bir ize rastlanmaması nedeniyle kotlar arası geçişin, rıhtı 25 cm olan beş basamaklı ahşap bir merdivenle sağlanmış olabileceği önerilmiştir (Şekil E.84). Ancak rıhtın değişmesi durumunda basamak sayısının değişeceği unutulmamalıdır.

Yapıdan elde edilen verilere göre nartekse Platform 2'den ikinci bir girişin olduğu sonucuna varılır. Bu giriş mekânın güney cephesindedir ve Kilise 5'in naosu ile Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzey apsisi arasında kalan duvardan sağlanır (Şekil

E.87). Buradaki giriş açıklığının maksimum 98 cm genişliğinde olabileceği hesaplanmıştır. Platform 2'nin zemin kotunun, Kilise 5'in narteks ve naosundan yüksek olması nedeniyle bu kapıdan mekâna giriş için en az 18 cm'lik bir basamak olması gerekmektedir ve eşik taşı da hesaba katıldığında bu yükseklik artabilir. Mevcut durumda yapının güney cephesinde bu kapının üzerinde bozulmuş bir kemer izi görülebilir durumdadır (Şekil C.45). Kemerin kapı üzerinde konumlanan bir hafifletme kemeri veya giriş açıklığı ile birlikte çalışan bir kemer olabileceği düşünülmektedir. Platform 2'nin zemin kotu hesaba katıldığından bu giriş açıklığının lentolu bir kapı olduğunda yüksekliği yaklaşık olarak 1.90 m, kemerli bir açıklık olduğunda ise 2.94 m olarak hesaplanmıştır. Bozulmuş kemer izinin Kilise 5'in kuzey ve güney kapılarının üzerinde yer alan hafifletme kemerleriyle olan benzerliği nedeniyle burada lentolu bir kapının olduğuna yönelik öneri geliştirilmiştir (Şekil E.89). Yapıdan elde edilen verilere göre narteksin doğu duvarı üzerindeki kapıdan Kilise 5'in naosuna geçiş sağlandığı anlaşılmıştır (Şekil E.86).

Yüzey araştırması sırasında narteksin zemininde *opus sectile*ye ait parçalar bulunmuştur. Bu parçalar yapının inşa edildiği ve yoğun olarak kullanıldığı dönemde iç mekânın çok nitelikli parçalarla dekore edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Naos

Yapının ana girişi batısındaki narteksten sağlanır. Bu kapıya ait iki adet kemer taşı ve güney yönündeki lento yatağı korunabilmiştir (Şekil C.49). Eldeki verilerden yola çıkarak naosun ana girişi için 1.28 m genişliğinde ve 2.06 m yüksekliğinde bir kapı önerilmektedir (Şekil E.86, Şekil E.87 ve Şekil E.88).

Naosun iki girişi daha bulunur. Yapı güneyde Platform 2, kuzeyde ise nekropol alanı ile ilişkilidir (Şekil E.84). Kuzey yönündeki kapının eşik taşı korunmuştur, restitüsyonda güneydeki kapıya bu eşik taşının boyutlarında bir eşik taşı önerilmiştir (Şekil E.87 ve Şekil E.88). Mevcut durumda korunmuş olan üzengi yatakları özgün kabul edilirse kapıların yükseklikleri kuzeyde 1.53 m, güneyde ise 1.38 m olarak hesaplanmaktadır (Şekil E.85 ve Şekil E.86). Güneydeki kapının yüksekliğinin çok düşük olmasından dolayı mevcut lento yatağının özgün olup olmadığı sorgulanmıştır. Mevcut durumda tamamen bozulmuş olan hafifletme kemerinin izi güney cephesinde görülebilir durumda olsa da kemerin boyutları tam olarak anlaşılamamaktadır. Lento yatağının yüksekliğini belirlemek ise bozulmadan dolayı mümkün değildir. Yapının

her iki yönündeki kapının da lentolu bir kapı olduğu önerildiğinde belirlenen yükseklikler oldukça düşüktür. Analoji çalışması sırasında da bu denli düşük yükseklikte kapılara rastlanmamıştır. Kilise 5 hakkında daha önce yayınlanmış akademik çalışmalarda bu iki kapı Eyice'nin restitüsyon önerisinde kemerli kapı olarak ifade edilmiştir (Şekil D.51); Aydın da bu kapıları kemerli olarak tanımlamıştır (Aydın, A., 2004, s. 264). Kapıların kemerli olduğu durumda yüksekliklerinin yaklaşık 2.20 m olacağı hesaplanmıştır ve bu yükseklik bir kapı için oldukça uygundur.

Naosun kuzey kapısı oldukça iyi korunmuştur ve kapıların tanımlanabilmesi için buradan iki önemli veri elde edilebilmektedir (Şekil C.52 ve Şekil E.88). İlk olarak kapının üzerindeki kemerin özensiz yapım tekniği dikkat çeker. Bu kemer duvarın iki cidarında iki farklı kemer olarak inşa edilmiştir ve bu nedenle iki cidar arasındaki moloz dolgu dökülebilecek durumdadır. Kapının kemerli kapı olduğu durumda bu kemerin, korunan apsis penceresine ait kemer taşlarında ve Kilise 1'in korunan hafifletme kemerinde olduğu gibi tek sıra kesme taştan inşa edilebileceği anlaşılmaktadır (Şekil C.11 ve Şekil C. 59). Ancak duvarın iki cidarında iki farklı kemer olarak inşa edilen bu kemerin kapı kemeri olduğu durumda, cidarlar arasındaki moloz dolgunun dökülmesini engellemek için ne gibi bir önlem alındığına dair bir iz bulunmaz (Şekil C.56). Kapının üzerindeki kemer yapım tekniği nedeniyle bir hafifletme kemeri olarak tanımlanabilir. Bu kemer aynasının duvar örgüsü ile doldurulduğu düşünülmektedir. Kapının lentosunun oturduğu yükseklik mevcut durumda görülebilir durumdadır (Şekil C.52 ve Şekil E.88). Bu kot ile hafifletme kemeri arasında yalnızca bir taş sırası bulunur ve böylece bu kotun lentonun özgün kotu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda naos ile nekropol alanı arasında geçişi sağlayan kuzey kapısının yüksekliği 1.53 m olarak belirlenir (Şekil E.86).

Kuzey kapısının lentolu olduğu sonucuna varılması ile güney kapısı da lentolu bir kapı olarak önerilmiştir (Şekil C.53 ve Şekil E.87). Bu kapının özgün detayları korunamamış olsa da üzerindeki kemerin izi cephede görülebilir durumdadır ve bu izle göre bu kemerin de hafifletme kemeri olduğu düşünülmektedir. Güneydeki kapının lentolu olduğu durumda, lento yuvasının en azından korunan duvar yüksekliğinden bir taş sırası yüksekte konumlanması gerektiği belirlenmiştir. Bu durumda kapının yüksekliği en az 1.60 m olarak hesaplanmaktadır. Tüm bunların sonucunda yapıya her iki yönden eğilerek girilip çıkıldığı sonucuna varılmaktadır. Ayrıca bu durum Kilise 5'in bir martyrium işlevine sahip olduğu görüşünü desteklemesi açısından önemlidir.

Bununla ilişkili olarak yapının içerisindeki nişlerin, rölik veya kutsal emanetlerin yerleştirilmesi amacıyla kullanıldığı önerilmektedir. Kemerli nişlerle düz atkılı nişler arasında işlev farkına yönelik bir ize rastlanmaz.

Apsis

Hild ve Hellenkemper tarafından 1986 yılında yayınlanan Kilise 5'e ait fotoğraflar, apsisin tek sütunla ayrılmış çift kemerli bir pencere düzenine sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Şekil D.46 ve Şekil D.47). Mevcut durumda yapıya yakın bir konumda, buradan düştüğü anlaşılan bir sütun gövdesi bulunur (Şekil C.87). Bu sütun gövdesi tek parça olarak korunmuştur ve yüksekliği 95 cm'dir. Kilise 5'in apsis penceresinin yüksekliği, bu sütunun yüksekliği ile pencerenin kemer taşlarının açısı hesaba katılarak 1.32 m olarak hesaplanır (Şekil E.85 ve Şekil E.91).⁴⁷

Üst örtü

Narteksin kuzey duvarının tamamen korunmuş olması, bu mekânın üst örtüsünün tek yöne eğimli (doğu) çatı olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır (Şekil D.45 ve Şekil E.88). Korunan duvardaki eğim %22'dir ve Kilise 5'deki diğer çatıların eğimi de bu duvara göre verilmiştir.

Naosun haç kollarının üst örtüsü içeride beşik tonozdur, orta mekânının üst örtüsünün ise kubbe olduğu anlaşılmaktadır (Şekil C.63). Kubbe kasnağı kısmen korunabilmiştir (Şekil C.65). Kubbe kasnağından yola çıkarak kubbenin cephede algılanabilir olduğu düşünülmektedir. Çatının kuzey yönündeki taşlara oyulmuş su kanalı burada bir beşik çatı olduğunun göstergesi sayılabilir (Şekil C.83, Şekil E.85, Şekil E.86 ve Şekil E.91).

Apsisin üst örtüsü yarım kubbedir (Şekil C.58 ve Şekil C.64). Yapım tekniğinden dolayı bu kubbenin cepheden algılanamadığı öngörülmüştür ve bu nedenle restitüsyonda kubbenin üstünde tek yöne eğimli (doğu) kırma çatı olduğu önerilmektedir (Şekil E.87, Şekil E.88, Şekil E.89, Şekil E.90 ve Şekil E.91).

⁴⁷ Kilise 1'in ışık katının olduğu 1. öneri ile beşik çatılı olduğu 2. önerinin gerçekleştiği durumlarda Kilise 5 ve Kilise 1 arasındaki ölçek farkının anlaşılabilmesi için Kilise 1'in doğu cephesi her iki durumla birlikte çizilmiştir. Bkz. Şekil E.91 ve Şekil E.92.

5.3.3. Yapı grubunun 3. evresi

Bu dönemde ilk olarak yapının kuzeyine kavisli çevre duvarının inşa edildiği düşünülmektedir. Buradaki ek mekânlar ise duvarın inşasından sonra avluya dahil edilmiş olmalıdır.

5.3.3.1.Kuzeydeki ek yapılar ve çevre duvarı

Yapının kuzeyinde birden fazla ek yapıya ait iz bulunur (Şekil E.93). Çalışmanın başında bu mekânların yapı grubunun ikinci evresine tarihlendirilebileceği düşünülmüştür; ancak mekânların boyutları, plan özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri nedeniyle bu eklerin yapının üçüncü evresinde çevre koridorunun inşasından sonra özelleşen kuzey avlusuna dahil olduğu önerilmiştir.

Ek mekânlar plan izi olarak kısmen korunabilmiştir. Duvarların korunan yüksekliklerinin çok düşük olmasından dolayı bu mekânların kesit ve cephe restitüsyonları için yapıdan veri elde edilememiştir ve bu nedenle kuzeydeki ek mekânlar için yalnızca plan bazında öneri geliştirilmiştir.

Ek-B, Kilise 1'in kuzeydoğu köşesinde, Ek-A'nın batı cephesine bitişiktir. Yine Ek-A'nın batı cephesine bitişik inşa edilmiş yaklaşık 60 cm kalınlığındaki duvar örgüsünden dolayı Ek-B'nin yapı grubuna 2. evreden sonra dahil edildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihlendirme 2B evresi veya 3. evre olabilir. Diğer ek mekânlarla birlikte düşünüldüğünde buranın 3. evrede inşa edildiği önerilmektedir. Yapıya Kilise 1'den giriş sağlandığına yönelik bir iz yoktur ve bu nedenle giriş kuzey avlusundan sağlanmış olabilir. Ek-C ise Ek-B'nin batı cephesine bitişiktir ve sadece plan izi olarak korunmuştur.

Ek-D, kavisli çevre duvarı ile Ek-A'nın kuzey cephesine bitişik inşa edilmiştir. Burası kendi içerisinde iki mekâna ayrılır. Batıdaki mekânın duvar izleri kesin olarak tanımlanamamaktadır. Bu nedenle buranın kapalı bir mekân olmasının yanı sıra bir basamak yüksekliğinde bir platform olması da ihtimal dahilindedir.

Ek-F ve Ek-G'nin yalnızca doğu duvarı planda iz olarak korunabilmiştir. Bu iki mekânın arasındaki ilişkiye yönelik iki olasılık söz konusudur. Birincisi Ek-G'nin Ek-F'nin içine sonradan dahil edildiğidir. İkincisi ise Ek-F'nin Ek-G'nin doğu cephesine sonradan inşa edilmiş olmasıdır. Büyük Sarnıç'ın doğu cephesindeki ek duvarın bu dönemde Ek-G ile ilişkili olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Ek-G'nin

kat yüksekliğine yönelik bir tahmin yürütmek mümkündür. Ek-H ise Ek-G'nin sınırları içerisinde kalacak şekilde Büyük Sarnıç'ın doğu cephesine bitişik inşa edilmiştir.

Kilise 1'in kuzey cephesi ile kavisli çevre duvarı arasındaki avluda inşa edilmiş ek yapılar plan şeması ve boyut olarak birbirlerinden farklı özellikler göstermektedir. Ek-F, Ek-G ve Ek-H arasındaki ilişki başta olmak üzere, boyutları nedeniyle benzerlik gösteren Ek-H, Ek-C ve Ek-D'nin doğu bölümü arasındaki ilişki ve bu ek mekânların işlevlerinin doğru bir şekilde tanımlanabilmesi için kuzey avlusunun zemin kotunun özel olarak çalışılması gerekmektedir.

5.3.3.2.Kilise 1

Yapı grubunun 1. evresinde batı cephesinin kuzey yönünde bir pencere olduğu önerilmişti (Şekil E.58).⁴⁸ Mevcut durumda bu pencerenin batı cephesinin bitişiğinde bir paye yer alır (Şekil C.66). Payenin Ek-G'nin güney duvarına ait olması muhtemeldir. Bu bağlamda bu pencere açıklığının içerisinde, yapının 3. evresinde bu payeyi desteklemek amacıyla doldurulmuş olabileceği kanısına varılmaktadır (Şekil E.93).

Yapının güney çevre koridorunun doğu ucundaki Güney Sarnıç'ın bu dönemde mezar odasından sarnıca dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Odanın iç duvarı boyunca devam eden bir sıra tuğladan örülmüş duvar örgüsünün üzerine yerleşen mekânın üst örtüsüne ait tonoz taşların bir kısmı korunabilmiştir. Bu taşların konumuna göre tonozun yönü doğu-batı eksenindedir. Aynı dönemde güney çevre koridorunun alt kotunun batı ucundaki mekânın kemerli giriş açıklığının da duvar örülerek kapatıldığı anlaşılmaktadır (Şekil E.94). Analoji çalışması sonucunda mezar odası olduğu önerilen mekânların, yapının tespit edilen bu evresinde giriş açıklıklarının kapatılmasıyla birlikte bir kısmınınsa sarnıca dönüştürüldüğüne yönelik veriler kesin olmamakla birlikte bu dönemde yapı grubunun işlevinin değişime uğradığının göstergesi sayılabilir.

⁴⁸ Bu öneri Kilise 1'in 1. evre restitüsyonunda ele alınmıştır bkz. sayfa 89.

6. RESTORASYON

Arkeolojik miras, geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesini oluşturur. Bu mirasın korunması yalnız arkeolojik tekniklerin uygulanması ile başılamayacağı ve daha geniş mesleki ve bilimsel birikime, becerilere gerek duyulduğu bilinmektedir (URL2). Arkeolojik mirasın bir bölümünü mimari yapıtların oluşturduğu ve mimari miras kapsamına giren bu kalıntıların Venedik Tüzüğü'ne göre korunması gerektiği uluslararası tüzükler ile belirlenmiştir. Arkeolojik mirasın hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynak olduğu ve bu mirasın yok oluşunu en aza indirmek gerekliliği arkeolojik alan çalışmalarında temel prensip olarak kabul edilmelidir (URL2). Çalışılan yapı grubu önemli bir arkeolojik miras değeri taşır. Bu nedenle restorasyonda önerilen müdahaleler bu değeri ve yukarıda bahsedilen temel prensipleri göz önünde bulundurarak kararlaştırılmıştır.

6.1. Restorasyon Kararlarına Temel Oluşturan Etmenler

Yapı grubundaki üç ana yapıdan en iyi korunanı Kilise 5'tir. Büyük Sarnıç'ın zemin kat seviyesi oldukça iyi korunmuştur; ancak bu yapının birinci katına dair yeteri kadar veri günümüze ulaşmamıştır. Kilise 1 ise çalışma sırasında elde edilen verilere göre grupta en çok değişime uğrayan yapıdır. Bu kilisenin plan şeması, yapının farklı evrelerinin tanımlanmasını sağlayacak kadar korunabilmiştir.

Arkeolojik alanın restorasyonunda kabul edilen genel görüş, anıta minimum müdahale ederek özgün değerlerini korumaktır. Venedik Tüzüğü'nün 15. maddesinde, arkeolojik alanların restorasyonu hakkında mimari kalıntıların sürdürülebilir bir şekilde korunması için gerekli önlemlerin alınması önerilmektedir (URL1).

Boğsak Adası'nda, mevcut durumda, kısmen korunmuş çok sayıda yapı bulunur. Bu yapıların günümüze kadar korunabilmiş olmasının sebebinin adadaki yerleşimin yaklaşık 12. yüzyılda terk edilmesinin ardından burada yeni bir yerleşimin kurulmaması olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde ise 12. yüzyıldan bu yana

kullanılmayan yapıların yıkıntıları ve yoğun bitki örtüsü adada yürümeyi çok zorlaştırmakta ve dolaşımı tehlikeli hale getirmektedir. Bu nedenle yalnızca adanın zirvesine yakın konumlanan yapı grubunu ele alan bu tez kapsamında adanın tümünün veya herhangi bir kısmının ziyaretçiye açılmasına yönelik bir restorasyon önerisi geliştirilmemiştir. Bu çalışmadaki restorasyon önerisinin amacı öncelikle yapı grubunun mevcut durumunun devamlılığının sağlanmasıdır.

Boğsak Adası'nda yalnızca bir yapı grubunun restorasyonu ile adada herhangi bir noktanın kültür turizmi amacıyla ziyarete açılması söz konusu olamaz. Adanın tamamında sürdürülecek araştırmalar sonucunda belli noktalarda, yapıların zeminlerine düşen taşların kısmen temizlenmesi ve yine adanın belli noktalarında yapıların rölövelerinin çizilmesi, özellikle kiliselerin restitüsyonlarının hazırlanması gerekmektedir. Eichner'in de belirttiği üzere Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki kiliseler hakkındaki yayınlar oldukça yüzeyseldir (Eichner, 2018, s.269). Söz konusu bu yapıların büyük bir kısmının detaylı mimari rölövesi yerine kroki çizimleri yapılmaktadır. Kilikya kiliselerinin detaylı restitüsyon önerilerini içeren yayın sayısı da oldukça azdır. Adanın tümüne yayılacak bir koruma projesi kapsamında, iyi durumdaki yapıların ve mimari öğelerin mevcut durumunun devamlılığını sağlamak amacıyla müdahaleler belirlenmeli ve detaylı belgeleme çalışmalarına devam edilmelidir.

6.2. Yapıların Restorasyonuna İlişkin Önerilen Müdahaleler

Yapıların her birinde bozulma düzeyleri farklılık göstermektedir. Bu bozulmalara uygun müdahale yöntemleri sağlamlaştırma, bütünleme ve temizliktir. Bütünleme yapının sağlamlaştırılması amacıyla kendi malzemesi ve uygun harçla bütünlenmesi ile yerinden ayrılan az sayıda yapı elemanının yerine yerleştirilmesi şeklinde önerilmektedir. Temizlik önerisi malzeme temizliği ve yapılardan düşen taşların temizlenmesi olmak üzere ikiye ayrılır. Yapılardan düşen taşların temizlenmesiyle ortaya çıkacak yeni alanların da araştırılacağı önerilmektedir ve bu araştırmalar sonucunda da elde edilecek yeni veriler doğrultusunda yapılara ek müdahale gerekebilir. Ancak buranın bir ada yerleşimi olmasından dolayı yapıların zemininden temizlenecek taşların nereye, ne şekilde taşınacağı konusu dahi ciddi bir çalışma gerektirmektedir. Bunun yerine yapı grubunda statik sağlamlaştırma amacıyla kritik

olduğu belirlenen belli bir alanda yapıdan düşen taşların temizlenebileceği düşünülmektedir. Zeminden temizlenmeyen taşların ise yerinde bırakılarak alanın bu taşların altındaki kalıntıların tespit edilebileceği bir hasarsız test ve değerlendirme yöntemi⁴⁹ için deneme sahası olarak kullanılabilceği önerilmektedir.

6.2.1. Sağlamaştırma

Sağlamaştırma önerileri boşalan derzlerin uygun harçla doldurulması, bütünleme ve çelik konstrüksiyon ile destekleme olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Bütünlemede Ahunbay'ın önerdiği üzere yapının özgün karakterini bozmayan, gerçek yapısal verilere dayanan öneriler geliştirilmiştir (Ahunbay, 2014, s.97).

Bütünleme ve çelik konstrüksiyon ile müdahaleden önce tüm yapılarda boşalan derzlerin hazırlanacak uygun harçla doldurulması önerilmektedir. Yapılar için tespit edilen uygun harçların içerikleri şu şekildedir:⁵⁰ Kilise 1 için hazırlanacak harcın tek bağlayıcısı kireç olmalı ve agregasında tuğla kırığı kullanılmamalıdır. Kilise 5'ten alınan örnekler yapının duvarının iki cidarı arasındaki moloz dolgudan, niş içerisinden ve kubbe kasağındadır. Tüm bu örneklerde kullanılan harcın bağlayıcısının kireç ve kil olduğu, agregada ise mermer kullanıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda yapının farklı bölümleri için hazırlanacak harcın bu örneklere mekanik, fiziksel ve kimyasal olarak benzer nitelikte olması gerekmektedir. Büyük Sarnıç için hazırlanacak harç ise kireç bağlayıcılı olmalı ve agregasının içerisinde az miktarda da olsa tuğla kırığına rastlanmalıdır. Kavisli çevre duvarının harcı kil ve kireç bağlayıcılı olmalı ve agregasında ise tuğla kırığı kullanılmamalıdır.

Kemer ve tonoz blokları arasındaki bağlantıların, yukarıda bahsedildiği üzere her yapı için özel hazırlanacak uygun harcın enjeksiyonla uygulanmasıyla sağlamaştırılmalıdır. Dış etkilere açık olan duvarlarda, iki cidar arasındaki üstü açık olan dolgu kısmının uygun harç ve molozla doldurularak dış etkilere karşı kapatılmasını amaçlayan şapkalama (*capping*) sisteminin uygulanması önerilmektedir (Şekil E.97, Şekil E.98, Şekil E.99 F Kesiti, Şekil E.102 K Kesiti ve Şekil E.106).

⁴⁹Non-destructive testing and evaluation methods. Magnetometri (*Magnetometry*), Manyetik Duyarlılık Testi, GPR (*Ground Penetrating Radar*, Yeraltı Radarı), Elektromanyetik Araştırma (EM, *Electromagnetic survey*) sıkça başvurulan hasarsız tespit yöntemleridir (Gaffney, 2008, Tablo 1).

⁵⁰ Eroğlu tarafından yapılardan alınan örneklerin analiz sonuçları için bkz. s.48 Tablo 4.4 ve Tablo 4.5, (Eroğlu, 2018).

Kilise 1

Kilise 1'in korunmuş olan narteks ve naosunun arasındaki duvar, mevcut durumda zeminden 1.50 m yükseklikten itibaren batıya doğru eğilmiş durumdadır. Öncelikle Kilise 1'in zeminindeki yapıdan düşen taşların bu duvarın çevresindeki bir kısmının, kilisenin özgün zemin kotuna ulaşılan kadar temizlenmelidir. Çelik konstrüksiyon, eğilen duvarın etrafından dolaşarak, ulaşılan sağlam zemine oturarak birbirine bağlanan U profillerle oluşturulmalıdır (Şekil E.98, Şekil E.99 F Kesiti ve Şekil E.104). Bu şekilde çelik konstrüksiyonun duvara zarar vermemeli ve tamamen zeminle ilişkili bir şekilde ayakta kalarak duvarı desteklemelidir. Çelik konstrüksiyonu oluşturan malzemenin boyutları, söz konusu malzemenin adada taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla küçük tutulmalıdır. Aynı duvar üzerinde korunmuş olan hafifletme kemerinin de bu konstrüksiyonun bir parçası olacak çelik bir kemerle desteklenmesi önerilmektedir (Şekil E.99 F Kesiti). Duvar yüzeyinde parça kayıplarının olduğu bölgeler ise daha fazla yapı elemanının kaybını önlemek amacıyla, yapının kendi malzemesi ve uygun harçla bütünlenmelidir.

Kilise 5

Yapı grubunda sağlamlaştırma çalışmalarının en yoğun uygulanacağı yapının Kilise 5 olduğu belirlenmiştir. Adada en iyi korunmuş anıt olan Kilise 5 aslında strüktürel açıdan oldukça kritik bir durumdadır. Kilisenin güney yönündeki Platform 2'nin işlevini yitirmesi sonucunda yapı güneye doğru 1-2° arasında eğilmiştir (Şekil E.100). Restorasyonda öncelikle Kilise 5'in askıya alınarak Platform 2'nin bütünlenmesi önerilmektedir. Bu bütünleme sırasında Platform 2'nin alanda bulunan kendi malzemesi ve hazırlanacak uygun harcın kullanılacağı öngörülmüştür.

Kilise 5'in kuzey ve güney yönlerindeki kapıların hafifletme kemerleri, bulunduğu duvarın her iki cidarında iki farklı kemer olarak inşa edilmiştir. Bu durum kemerlerin iki cidarda farklı oranlarda bozulmasına neden olmaktadır. Kuzey kapısının iki yöndeki hafifletme kemerlerinin arasındaki moloz dolgu, harç birleştirici özelliğini kaybettiğçe dökülecek durumdadır (Şekil E.52 ve Şekil C.56). Bu moloz dolgunun kalan kısmının uygun harçla sabitlenmesi gerekmektedir (Şekil E.101). Güneydeki kapının ise hafifletme kemeri korunamamıştır ve bu duvarın da iki cidarındaki bozulma oranı kuzey duvarında olduğu gibi birbirinden farklıdır (Şekil C.41 ve Şekil C.53). Aynı zamanda güney duvarında hafifletme kemeri korunamadığı için duvarın

iki cidarı arasındaki dolgu, harç birleştirme özelliğini yitirdikçe dökülmüştür (Şekil C.55). Bu nedenle naosun güney duvarındaki mevcut bozulmanın genişlemesini ve iki cidar arasındaki dolgunun daha fazla dökülmesini önlemek amacıyla duvar çelik profillerle oluşturulacak bir kemerle desteklenmesi önerilmektedir (Şekil E.101 ve Şekil E.105).

Kilise 5'in apsis duvarının 1986'da yayımlanan fotoğraflarında kısmen ayakta olduğu görülür (Şekil D.47 ve Şekil D.48). Buranın Platform 2'nin bütünlüğünü kaybetmesi sonucunda yıkıldığı düşünülmektedir. Mevcut durumda apsisin yarım kubbesi, apsis duvarının korunamaması nedeniyle havada asılı ve desteksiz durumdadır (Şekil C.42 ve Şekil C.51). Bu durum apsisin korunan duvarları ve kubbesinin de yakın bir zamanda yıkılabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle doğu cephesi için hazırlanan birinci öneride apsis kubbesinin yapın kendi malzemesi ve uygun harçla bütünlenmesi; bütünlenen bu kubbenin çelik konstrüksiyonla desteklenmesi önerilmektedir (Şekil E.100, Şekil E.101, Şekil E.105 ve Şekil E.106). Yapının doğu haç kolunun kuzey ve güney yönlerindeki düz atkılı nişlerin bozulmasını durdurmak amacıyla nişlerin içerisindeki bozuk yüzeyler uygun harçla sabitlenmelidir (Şekil E.101).

Büyük Sarnıç

Büyük Sarnıç'ın doğu cephesinin kuzey ucundaki duvar bozulmadan dolayı havada asılı durumdadır (Şekil C.68 ve Şekil C.69). Yapıyı sağlamlaştırmak amacıyla bu duvarın bir kısmının, yapının kendi malzemesi ve uygun harçla bütünlenmesi önerilmektedir (Şekil E.108 Doğu ve Kuzey Cepheleri). Aynı yapının batı cephesinin büyük bir bölümü yıkılmıştır ve duvar kısmen havada asılı durumdadır (Şekil C.71). Havada asılı duran bu duvar da yapının kendi malzemesi ve uygun harçla bütünlenmeli, duvar ve tonoz desteklenmelidir (Şekil E.103 M Kesiti).

Yapının "L" planlı merdivenine ait olan ve yerinden ayrılmış iki basamağın yerine yerleştirilmesi önerilmektedir (Şekil C.67, Şekil E.103 M Kesiti, Şekil E.107 Güney Cephesi). Yapının kuzey cephesinin batı ucundaki taşların yerinden ayrılmasını önlemek amacıyla boşalan derzler hazırlanacak uygun harçla doldurulmalıdır (Şekil C.70 ve Şekil E.107 Kuzey Cephesi).

6.2.2. Malzeme temizliği

Kilise 5, Büyük Sarnıç ve Platform 1'in altındaki tonozlu mezar odasında kireçtaşı üzerinde görölen hava kirliliği kaynaklı siyah kabuklar mekanik yöntemle temizlenmelidir (Şekil C.61, Şekil C.62 ve Şekil C.63; Şekil E.103 M Kesiti, Şekil E.100 A Kesiti ve Şekil E.101 C Kesiti). Bu temizliğin uzman kişiler tarafından, su kullanılmadan gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Özellikle Kilise 5'teki siyah kabuk tabakasının altında boya tabakasına rastlanma ihtimalinin yüksek olması, burada yapılacak temizlik çalışmalarında dikkatli ve özenli olunmasını gerektirmektedir.

Özellikle Büyük Sarnıç'ın batı cephesindeki büyük odunsu bitki öbeği ile duvar yüzeylerindeki diğer otsu bitkilerin temizlenmesi, bu temizliğin ardından derzlerde oluşacak boşlukların uygun harçla doldurulması gerekmektedir (Şekil C.71, Şekil E.103 M Kesiti).

6.2.3. Çağdaş malzeme ile bütünleme

Platform 1'in altındaki L Sarnıç'a ait olan açıklık, zemine oturan çelik bir profille desteklenen ahşap bir kapakla kapatılacaktır (Şekil E.97 ve Şekil E.102 K Kesiti). L Sarnıç içerisindeki hava sirkülasyonunun sağlanması ve mekân içerisindeki nem oranını dengelemek için, çelik profilde hava kanalları açılacaktır. Bu açıklığın kapatılması ile sarnıç içerisine su girişinin kısmen engellenmek, mekânın nem dengesini sağlanmak ve duvar yüzeylerindeki nem kaynaklı bozulmanın önüne geçmek amaçlanmaktadır.

6.2.4. Yapılardan düşen taşların temizlenmesi ve araştırma

Kilise 1

Alandaki düşmüş taşların temizlenmesi yapı grubunda en çok Kilise 1 için önem taşımaktadır. Mevcut durumda yapının özgün zemin kotu görülebilir durumda değildir. Bu durum restitüsyondan elde edilen verilerin doğrulanmasını gerekli kılar. Ancak alandaki taşların nereye ve nasıl taşınacağı konusu birtakım problemleri beraberinde getirir. Bu nedenle koruma projesi kapsamında kısa vadede Kilise 1'in zemininde temizlenmesi gereken bölge narteks ve naos arasındaki batıya doğru eğilen duvarı çevreleyecek çelik konstrüksiyonun oturacağı yer ile sınırlandırılmıştır.

Uzun vadede yapının zeminindeki taşların temizlenmesine yönelik bir çözüm geliştirildiği durumda veya yapıdan dökülmüş bu taşların altındaki alanda hasarsız test ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasıyla özellikle restitüsyonda önerilen yapının zemin kotunun seviyesi, apsis, doğu çevre koridoru ve naos arasındaki kot farkı, sütun dizisi altındaki stylobat ve apsisdeki synthrononun varlığı gibi konular açıklığa kavuşacaktır (Şekil E.104 ve Şekil E.99 F Kesiti). Aynı zamanda restitüsyonda güney çevre koridorunun zemin kotuna yönelik daha sağlıklı bir karara varılabilecektir. Güney çevre koridorunun alt kotundaki mekânların işlevi de burada yapılacak temizlik çalışmaları sonucunda tanımlanabilecektir. Platform 3 ve Platform 4'ün varlığının anlaşılması için de alanda bulunan yapıdan düşmüş taşların temizlenmesi şarttır. Doğu çevre koridorundaki apsislerin zeminindeki dökülen taşların temizlenmesi ve buraların araştırılması sonucunda kuzey apsisin içinde güney apsisine benzer bir kiremit tabanın varlığı sorgulanmalıdır. Aynı zamanda araştırmalar sonucunda bu kiremit tabanlı alanın işlevine yönelik daha sağlıklı önerilerde bulunulabileceği düşünülmektedir. Kilise 1'in kuzey avlusundaki ek yapıların birbirleriyle olan ilişkini anlamak açısından da burada yapılacak araştırmalar çok büyük önem taşımaktadır (Şekil E.107 Doğu Cephesi).

Kilise 5

Kilise 5'in, yapıdan elde edilen verilere göre, mevcut zemin kotunun özgün kotundan 33 cm veya daha fazla bir değerde düşük olduğu düşünülmektedir. Kilise 5'in bir martyrium olduğu görüşü göz önüne alınarak naos zemininin bir mezar aramak amacıyla kazı yapılmadan, hasarsız test ve değerlendirme yöntemleri kullanılarak araştırılması önerilmektedir. Anıtın çatı kotundaki su kanalı, buranın çatısından suyun tahliye edildiğini gösterir; ancak görünürde yapının yakınında bu suyun toplanabileceği bir mekân bulunmamaktadır. Bu nedenle yapının yakın çevresinde suyun aktarılmış olabileceği bir sarnıç olup olmadığı hasarsız test ve değerlendirme yöntemleri kullanılarak araştırılmalıdır.

Narteksin zeminindeki yapıdan düşen taşların temizlenmesi ile narteks zemin kotunun belirlenmesi ve Platform 2'nin kotunun kesinlik kazanması mümkün olabilecektir (Şekil E.101 C Kesiti,). Bunların sonucunda Kilise 1 ve Kilise 5 arasındaki kot farklı problemi çözüme kavuşacak ve gruptaki tüm yapıların birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik daha doğru veriler elde edilebilecektir.

Sondaj Kazısı

Arkeolojik ve tarihi veriler dolayısıyla yapı grubunun bulunduğu alanda bilinen dönemlerinden daha erken bir evrede bir yerleşimin varlığı araştırmak amacıyla her iki kilise içinde de sondaj kazısı yapılması önerilmektedir. Kazının yapılması önerilen alan Kilise 1 için *in situ* sütun kaidesinin yakın çevresi, Kilise 5 için ise yapının narteksi ile kubbe örtüsünün altında kalan naosun orta hacmidir.

6.2.5. Bakım

Önerilen müdahalelerin uygulanmasının ardından yapının sürekli olarak bakımı yapılmalıdır. Derz boşalması sonucunda duvar yüzeylerinde otsu ve odunsu bitki oluşması ihtimali oldukça yüksektir, aynı nedenden dolayı yapı elemanları da kaybedilebilir. Bu nedenle özellikle tamamı dış etkilerden korunamayan bu gibi yapılarda derz boşalmasının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Şapkalama uygulanan derzlerde ise şapkalama sistemi işlevini yitirdiğinde duvarın ciddi bir şekilde zayıflayacağı göz önüne alınmalıdır. Bu derzlerin bakım altında tutulması yapının ömrünü uzatmak açısından önemlidir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Boğsak Adası, büyük olasılıkla Hristiyanlığın resmi din kabul edildiği 4. yüzyılda yerleşim görmeye başlamış ve bu yerleşim 7. yüzyıla kadar gelişmeye devam etmiştir. Seramik buluntuları adanın tümünde değil, daha dar bir alanda yerleşimin 12. yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir. 8. yüzyılda bölgenin Arap etkisi ile sosyo-ekonomik gelişimin duraksadığı, Kilikya Bölgesi'ndeki diğer yerleşimlerde olduğu gibi nüfusun azaldığı varsayılmaktadır. 12. yüzyıldan sonra adanın yerleşim gördüğüne dair arkeolojik veya tarihi bir veri bulunmaz.

20. ve 21. yüzyıllarda adayı ziyaret eden araştırmacılar az sayıda yayın yapmıştır. Bu yayınlarda tez kapsamında ele alınan yapı grubunun kiliselerinden de bahsedilmektedir. Boğsak Adası, 2010 yılından beri Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması'nın merkezi konumundadır. Yüzey araştırması kapsamında Boğsak Adası vaziyet planının hazırlanması, yapıların tekil planlarının ve mimari parçalarının çizilmesi, yapı envanterinin oluşturulması ve arkeometri çalışmalarıyla belgelenmektedir.

Bu çalışma kapsamında Boğsak Adası'nın zirvesine yakın konumlanan ve Kilise 1, Kilise 5, Büyük Sarnıç, Platform 1, Platform 2, L Sarnıç, Tonozlu Mezar Odası, Kavisli Çevre Duvarı, Kilise 1'e sonradan eklenen Güney Sarnıç ve sekiz ek yapıdan oluşan yapı grubu için detaylı rölöve çizilmiştir. Yapı grubu 2016 yılında lazerle taranmıştır ve rölöve bu taramadan elde edilen ortofotolar üzerinden hazırlanmıştır. Yapı grubunun bu denli çevresiyle birlikte ele alınabilmesi de alanın lazerle taranmasından dolayı mümkün olabilmiştir. Rölövenin ortofotolar üzerinden çizilmesiyle statik açıdan birtakım kritik sonuçlar elde edilmiştir. Günümüzde Kilise 5 güneye doğru 1-2° arasında eğiktir; ancak aslında bu eğilme gözle algılanabilir değildir ve ortofotodan anlaşılmaktadır. Bu sayede mevcut durumda işlevini yerine getiremeyen Platform 2'nin, Kilise 5'in temelini kuvvetlendirdiği görüşü kesinlik kazanmaktadır.

Yapıların kendilerinden ve analogi çalışmalarından elde edilen verilere göre restitüsyonda üç evresi tespit edilebilmektedir. 5. Yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen 1. evrede buraya inşa edilen yapıların Kilise 1, Platform 1 ve Büyük Sarnıç; 6. Yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen 2. evrede Kilise 5, Platform 2 ve Ek-A; kesin olmamakla birlikte 9.-12. yüzyıla tarihlendirilebilecek 3. evrede ise Kavisli Çevre Duvarı, kuzey avlusundaki ek yapılar ve Güney Sarnıç'ın yapı grubuna dahil edildiği önerilmektedir.

Restitüsyon kapsamında yapılan analogi çalışması Kilikya Bölgesi'nde Geç Antik döneme tarihlendirilen bazilikal planlı kiliselerin orta nefinin üstünde yükselen bir ışık katının varlığına dair kesin bir verinin bulunmadığını göstermesi açısından önemlidir. Işık katının varlığının kanıtlanamaması nedeniyle restitüsyonda yapının üst örtüsünün ışık katlı veya beşik çatılı olduğu iki öneri geliştirilmiştir. Bu iki restitüsyonun farklı varyasyonlarının gerçekleşmiş olma olasılığı da yüksektir.

Analoji çalışmasında Kilise 1 benzer nitelikte olduğu belirlenen kiliselerle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma söz konusu yapıların tümünün doğusundaki çift apsisli mekânın kapalı olduğunu ve bununla birlikte güney çevre koridorunun Kilikya'da çok yaygın uygulanan bir mimari öge olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Kilise 1, doğu ve güney yönlerinde bulunan L planlı çevre koridoruna sahip plan şemasıyla Kilikya Bölgesi'ndeki bu yapılardan farklı plan özelliği göstermektedir ve "iki yönünde çevre koridoru bulunan bazilikal planlı" bir kilise olarak sınıflandırılabilir (Tablo D.2). Kilikya'da güney çevre koridorlu bazilikal planlı kiliselerin (Yanıkhân Güney Kilisesi, Aya Thekla Bazilikası, Mazılık Kilisesi) martyrium işlevine göre planlandığı düşüncesi, Kilise 1'in de martyrium işlevinde olduğu görüşünü akla getirmektedir. Yapının güney çevre koridorunun altındaki mekânların işlevinin analogi çalışması sonucunda mezar odası olduğu önerilmektedir. Martyrium olduğu düşünülen bazilikal planlı ve güney koridorlu Kilikya kiliselerinin her birinin güney koridoru bir mezarla ilişkilidir. Kilise 1'in güney çevre koridorunun giriş aksında yer alan Platform 1'in altındaki tonozlu mezar odasının da bu koridorla bir ilişkisi olabileceği ihtimal dahilindedir. Kesin olmamakla birlikte elde edilen veriler yapının doğu koridorunun doğu duvarındaki apsislerinin içine sonradan bir gömü yapılmış olabileceğine işaret etmektedir. Yapıdan elde edilen veriler doğu koridorunun ucundaki Ek-A'nın içine sonradan bir tonoz örüldüğünü göstermektedir ve bu tonozlu mekânın bir mezarı tanımlaması olasıdır. Güney çevre koridorunun altındaki mezar

odalarının üst örtüsünün çözümüne yönelik öneriler güney ve doğu koridorlarının zemini arasında kot farkı olduğunu göstermesi açısından önemlidir ve bu durum yapının bir ritüele göre planlandığı fikrini destekler niteliktedir. Yapı grubunun güneyindeki basamaklı caddeden Kilise 1'e bir merdivenle ulaşılmış olabilir ve bu ihtimal Aya Thekla Bazilikası ve Yanıkhan Güney Kilisesi'nin güney çevre koridoru ile benzerlik gösterir. Tüm bunların sonucunda eldeki arkeolojik ve analogik veriler Kilise 1'i güney ve doğu koridorlarının her ikisinin de bir veya daha fazla mezarla ilişkisi olan bazilikal planlı bir martyrium olarak tanımlanabileceğini düşündürmektedir.

Kilise 5 için yapılan analogi çalışması Kilikya ve Pamfilya'da bu yapı ile aynı plana sahip başka bir yapının bulunmadığı veya varsa bile henüz açığa çıkartılmadığını göstermektedir. Kare içinde haç plan şeması, orta mekânın kubbe örtüsü ve köşe payeleri üzerindeki nişler göz önüne alındığında Kilise 5 bir martyrium olarak tanımlanabilir. BOGA'nın yüzey araştırmaları sonucunda bu yapının adadaki diğer kiliselerden daha zengin bir dekorasyon programına sahip olduğunun anlaşılması (Varinlioğlu, 2017c, s.261), Kilise 5'in özel bir amaca yönelik inşa edildiği görüşünü desteklemektedir. Kilise 5'e üç yönden girişin sağlanması yapının özgün karakteristik özelliklerinden biridir. Tez kapsamında elde edilen veriler sonucunda yapının kuzey ve güney duvarlarının üzerindeki kapı açıklıklarının yükseklikleri bu yapıya her iki yönden eğilerek girilip çıkıldığını göstermektedir ve bu durum yapının bir martyrium olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Aynı zamanda bu yapıya güneydeki basamaklı caddeden bir merdivenle ulaşıyor olması da bu düşünceyi kuvvetlendirir. Buranın bir martyrium olduğu fikri kabul edilirse, apsisin içerisine bir lahit yerleştirilmiş olabilir. Kilisenin temelinde bir mezar olması söz konusu olduğunda ise mevcut durumda yapının zemininin özgün kotundan 15 cm veya daha fazla düşük olduğu düşünülmektedir ve zeminde bir mezara ait iz bulunmamaktadır. Kilise 1'e sonradan eklendiği düşünülen Ek-A'da yer alan tonozlu mezar veya kilisenin kuzey cephesine bitişik inşa edilmiş olan khamosorion⁵¹ tipi mezar da bir

⁵¹ Kilise 5'in kuzey cephesinin hemen önünde iki adet khamosorion tipi mezar bulunmaktadır. Yapının narteksinin kuzey cephesine bitişik inşa edilmiş mezarın ise yarısı kayaya oyma, yarısı kaba yonu taşı harçlı duvar örgüsüdür. Mezarın buraya konumlandırılması için özel çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır. Yapının kuzey kapısından nekropole eğilerek girilip çıkılması da bu mezarın bir martyre ait olduğu fikrini kuvvetlendirir.

martyr'e ait olabilir. Tüm bunların yanı sıra bir yapının martyrium olarak tanımlanabilmesi için bir mezara ihtiyaç yoktur ve köşe payelerin üzerindeki nişlerde rölikler veya buraya taşınmış kutsal emanetler yer almış olabilir.⁵²

Tüm bunlar göz önüne alındığında analogi çalışması ve yapıların üzerindeki izlerden elde edilen bulgulara göre Boğsak Adası'ndaki bu yapı grubunun bünyesindeki her iki kilisenin de birer martyrium olma ihtimali yüksektir. Bunun yanı sıra Kilise 5'in, Kilise 1'den bağımsız olduğu düşünüldüğünde bu yapı tek başına kilise işlevini yerine getirmek için yeterli değildir. Bu nedenle Kilise 5, Kilise 1 ile birlikte gerçekleştirilen ritüel programına dahil olan bir şapel olarak tanımlanabilir.

Koruma projesi minimum müdahaleyi amaçlayan malzeme ve strüktür sağlamlaştırmasına yönelik öneriler içermektedir. Geliştirilen restitüsyon önerileri göz önüne alınarak yapıların zeminindeki taşlar belirlenen yerlerde özgün zemin kotuna ulaşılan kadar temizlenmelidir. Yapı grubunun bir ada yerleşiminin parçası olması nedeniyle buranın tümünü kapsayan bir zemin temizliği çalışmasının yapılması mümkün değildir. Bu nedenle yapılardan düşen taşların yerinde bırakılarak alanın hasarsız test ve değerlendirme yöntemleri kullanılarak araştırılması önerilmiştir ve araştırmanın ardından yapı grubunun rölöve ve restitüsyonu güncellenmelidir.

1976'da ICOMOS'un yayımladığı "Kültür Turizmi Tüzüğü", sit alanlarını ve kültür varlıklarını ekonomik yarar ve kültür eğitimi için bir kaynak olarak tanımlamaktadır (Eres, 2016, s.123). Tez kapsamında yapılan ve BOGA'nın bugüne kadar yürütmüş olduğu çalışmalar sonucunda elde edilen kanaat Boğsak Adası'nın tamamının veya bir bölümünün ziyarete açılması için yeterli değildir. Günümüzde adadaki yapıların çok büyük bir kısmının yapı malzemesi yıkıldığı yerde, yani yapıların kendi zeminindedir. Yapılardan düşen taşlar ve yoğun bitki örtüsü nedeniyle adada hareket etmek oldukça güç ve tehlikelidir. Adanın kültür turizmine yönelik düzenlenmesi için çok daha geniş çaplı bir çalışma yürütülmelidir; ancak yürütülecek bu çalışma sonucunda da yapıların zeminindeki taşların temizlenerek adada veya ana karada bir alana taşınması, ayakta kalmış diğer yapılarda sürdürülecek restorasyon uygulamaları ve tüm adayı dolaşacak bir aks belirlenerek yıkılmış yapıların üzerinde, bu yapılara zarar vermeden bir geçit

⁵² Hristiyanlıkta rölikler ve gömü adetleri için bkz. Saradi, 2006, s.432-439; Kilikya-Isaurya Bölgesi Rölik Kültü için bkz. Aydın, 2009, s.63-82.

inşa edilmesinin maliyeti son derece yüksek olacaktır. Özellikle adaya ulaşımın zor olması ve burada bütünlüğü korunabilen az sayıda yapı bulunması Boğsak Adası'nın ziyarete açıldığı durumda, hem konunun uzmanı olmayan genel ziyaretçiye hemen hemen hiç bilgi veremeyeceği, hem de bununla birlikte doğal bir sonuç olarak ekonomik getirisinin oldukça düşük olacağı öngörülmektedir. Öte yandan ana karada, Boğsak Adası ile hemen hemen aynı dönemlerde yerleşim görmüş ve bünyesinde bütünlüğü korunan çok sayıda yapı kalıntısı bulunan arkeolojik alanların varlığı Boğsak Adası yerine genel ziyaretçinin buralara yönlendirilmesinin daha doğru olacağı görüşünü desteklemektedir. Tüm bunların sonucunda Boğsak Adası'nın dijital olarak, Boğsak Eski İlkokul Binası'nın arazisinde kurulacak Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (BOGA) Araştırma ve Tanıtım Merkezi'nde sanal gerçeklikle (*Virtual Reality*) topluma sunulması önerilmektedir.

12. yüzyıldan sonra burada yerleşimin devam ettiğine dair herhangi bir arkeolojik veya tarihi verinin bulunmaması Boğsak Adası'nı, tüm özgün değerlerinin korunduğu bir Geç Antik dönem Bizans ada yerleşimi olarak tanımlar. Adanın sanal gerçeklikle mevcut durumun gözlenmesi mümkündür. Bunun yanı sıra sanal gerçekliğin artırılmış gerçeklikle (*Augmented Reality*) birleşmesi sonucu Boğsak Adası'nın belli dönemleri ele alınarak bu Geç Antik dönem yerleşiminin sanal rekonstrüksiyonu yapılabilir. Bu rekonstrüksiyon adanın tümünü kapsayabileceği gibi, belli dönemlerden oluşan özel canlandırmaları da içerebilir. Örneğin bu tez kapsamında yapı grubu için önerilen kronolojik sıra, artırılmış gerçeklik tabanlı bir sanal gerçeklik ortamında canlandırılabilir. Bu durumda ziyaretçiler sanal ortamda yapı grubundaki kiliselerin inşa sürecine dahil olabilir, kiliselerde gerçekleştirildiği önerilen ritüellere katılabilir ve kendilerini Boğsak Adası'nın halkından biriymiş gibi hissedebilirler. Böylece ziyaretçilerin bir Geç Antik dönem Hristiyan yerleşimindeki hayatı deneyimlemesi ve bu kültüre sanal ortamda dahil olarak yerleşim hakkında bilgi edinmesi mümkün olabilir.

Güneyinde yarı açık, doğusunda ise çift apsisli kapalı bir çevre koridoru olan bazilikal planlı Kilise 1, Kilikya kiliseleri içerisinde son derece özgün bir plana sahiptir. Kilise 5 ise doğusunda apsisi olan ve yaklaşık kare içinde haç plan şemasıyla Kilikya Bölgesi ve yakın çevresinde bu plan şemasına sahip korunan en iyi yapılardan biridir. Yapı grubu, bünyesindeki kiliseler ile bağlantısı bulunan güneyindeki basamaklı cadde ve kesin olmamakla birlikte bünyesindeki her iki kilisenin de birer martyrium olduğuna

yönelik bulgularla birlikte Kilikya Bölgesi'nde önemli konumdaki orta boyutlu bir kilise kompleksi olarak tanımlanabilir. Özgün planları oldukça iyi korunmuş olan bu kilise kompleksinde araştırma çalışmalarının devam ettirilmesi ve yapıların mevcut korunma durumlarının devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ADAM, J.P. (1994). *Roman Building Materials and Techniques*, Çev.: Anthony Mathews. Routledge, Londra.

AHUNBAY, Z. (2014). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. (7. Baskı)*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları. İstanbul.

AKYOL, A. ve EROĞLU, M. (2017). “Antik Yapı Malzemesi Olarak Tuğla ve Kiremit”, *Sanat ve Tasarım Dergisi (20)*, s.141-163, doi: 10.18603/sanatvetasarim.370745

AYDIN, A. (2000). “Kilikya’da Ayaklı Kiliselere bir Örnek: Hasanaliler Kilisesi”, *Adalya IV*, Suna ve İnan Kiraç Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 243-257.

AYDIN, A. (2002). “Çatıören Kilisesi”, *Olba V*, KAAM Yayınları, Mersin, s.105-112.

AYDIN, A. (2004). “Boğsak Adası’ndaki Merkezi Planlı Yapı”, *Adalya VII*, Suna ve İnan Kiraç Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 263-268.

AYDIN, A. (2005). “Mersin-Silifke Sömek Köyü Kiliseleri Yüzey Araştırması”, 22. *AST (1. Cilt)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Konya, s. 85-100.

AYDIN, A. (2006). “Kilikya ve İsaurya Bölgesi Vaftiz Yapıları”, *Sanat Tarihi Dergisi Sayı: XV/1*, s.1-19, e.t.: 19.03.19, e.a.: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/152485>

AYDIN, A. (2009). “Hıristiyan Dinindeki Martir-Aziz ve Rölik Kültürünün Kilikya-Isaurya Bölgesi Hıristiyanlığına Yansımaları”, *Olba XVII*, KAAM Yayınları, Mersin, s.63-82.

AYDINOĞLU, Ü. (2017). “Dağlık Kilikia’da Kırsal Yerleşimlerde Kentsel Mimari: Işıkkale ve Karakabaklı Örnekleri”, *Antik Dönemde Akdeniz’de Kırsal ve Kent Sempozyum Bildirileri*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, s.61-77.

BELL, G. ve RAMSAY, W. M. (1909). *The Thousands and One Churches*, University of Pennsylvania Museum of Archeology and Anthropology, Philadelphia.

BİLİR, A. (2015). “Antik Çağ’da Korsanlığın Kilikya Ekonomisine Etkisi”, 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, Halikarnas Matbaacılık, Bodrum, s.12-23.

BORGIA, E. (2017). “Cilicia And The Roman Empire: Reflections On Provincia Cilicia And Its Romanisation”, *Studia Europaea Gnesnensia*, e.t. 30.04.19, e.a.: <http://steurngn.pl/steurngn-162017.html>

BROWNE, E.A. (1912). *Early Christian and Byzantine Architecture*, Adam and Charles Black, Londra.

BUTLER, H.C. (1920). *Ancient Architecture in Syria: Section B Northern Syria Part 6*. Brill Publishers, Leyden, Hollanda.

BUTLER, H.C. (1929). *Early Churches in Syria Fourth to Seventh Centuries*, Princeton University.

CAMERON, A. (1996). “The eastern provinces in the seventh century AD: Hellenism and the emergence of Islam”, *Collected Studies Series: Changing Cultures in Early Byzantium*, Variorum, Londra, s.287-313.

EBERSOLT, J. ve THIERS, A. (1913). *Les Eglises de Constantinople. Album de planches*, e.t.:18.04.19, e.a.: <https://bibliotheque-numerique.inha.fr/collection/item/16388-les-eglises-de-constantinople-album-de-planches>

EDWARDS, R. W. (1982). “Two New Byzantine Churches In Cilicia”, *Anatolian Studies Vol.32*, British Institute in Ankara, s. 23-32.

EDWARDS, R. W. (1989). “The Domed Mausoleum at Akkale in Cilicia: The Byzantine Revival of a Pagan Plan”, *Byzantinoslavica- Revue internationale des Etudes Byzantines (50.sayı)*, Prag, s. 46-56.

EICHNER, I. (2011). *Frühbyzantinische Wonhauser in Kilikien*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.

EICHNER, I. (2018). “The Late Antique/Byzantine Churches an Houses of the Region around Seleuceia on the Calycadnus in Rough Cilicia”, *Church Building in Cyprus (Fourth to Seven Centuries)*, Waxmann, Münster, Almanya, s.267-292.

EREL, T.L. ve ADATEPE, F. (2007). “Traces of Historical earthquakes in the ancient city life at the Mediterranean region”, *Journal of the Black Sea / Mediterranean Environment Vol 13*, s. 241-52.

ERES, Z. (2016). *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

ERSAN, M. (1998). "Rupenliler Dönemin'de Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukuroava'da Hakimiyet Mücadelesi", pp.83-95, e.t.: 30.03.19 e.a.: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58409>

EYİCE, S. (1971). “Silifke çevresinde incelemeler: Kanlıdivan (=Kanytelis-Kanytelideis Basilikaları)”, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No. 1587, İstanbul.

EYİCE, S. (1977). “Silifke Dolaylarında Yapılan Araştırmalar”, *Belleten XLI S:161*, TTK Basımevi, Ankara, s.193-194.

EYİCE, S. (1980). “Silifke ve Dolaylarında Yapılan Topraküstü Arkeolojik Araştırmalar Raporu (1978)”, *Belleten XLIV S:73*, TTK Basımevi, Ankara, s.111-121.

EYİCE, S. (1981). “Silifke Çevresinde İncelemeler: Elaiussa-Sebaste (=Ayaş) Yakınında Akkale”, *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyesi I.: Türk Tarih Kurumu'nda yayımlanmış çalışmaları*, Hazırlayan: Sema Doğan (2015), TTK Yayınları, Ankara, s.990-1019.

EYİCE, S. (1988a). "Bizans Mimarisi", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, I, s.45-51, e.t.: 19.03.19, e.a.: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1727/Eyice.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

EYİCE, S. (1988b). “Ricerca e Scoperte Nella Regione di Silifke Nella Turchia Meridionale”, *Milion I*, s.15-33.

GAFFNEY, C. (2008). “Detecting Trends In The Prediction Of The Buried Past: A Review Of Geophysical Techniques In Archaeology”, *Archaeometry 50/2*, s.313-336, doi: 10.1111/j.1475-4754.2008.00388.x

GOUGH, M. (1968). “Alahan Monastery: A Masterpiece of Early Christian Architecture”. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin Vol. 26, No. 10*, s. 455-464.

GUYER, S. (1950). *Grundlagen mittelalterlicher abendländischer Baukunst: Beiträge zu der vom antiken Tempel zur Kreuzförmigen Basilika des abendländischen mittelalters führenden Entwicklung*. Benziger Verlag. Zürich.

HALDON, J.F. (2005). *Bizans Tarih Atlası*, Çev.: Ali Özdamar, Alfa Yayınları.

HILD, F. ve HELLENKEMPER, H. (1986). *Neue Forschungen in Kilikien (Tabula Imperii Byzantini Vol. 4)*, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Viyana.

HILD, F. ve HELLENKEMPER H. (1990). *Kilikien und Isaurien (Tabula Imperii Byzantini Vol. 5)*.

HILL, S. (1985). “Matronianus, Comes Isauriae: An Inscription From an Early Byzantine Basilica at Yanikhan Rough Cilicia”, *Anatolian Studies XXXV*. Ayrı basım, s. 93-98.

HILL, S. (1996). *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isaura*, Variorum Press, Hampshire.

HODDINOTT, R. (2015). *Early Byzantine churches in Macedonia and southern Serbia*. e.t.: 11.03.19, e.a.:

http://macedonia.kroraina.com/en/rheb/rheb_3_1.htm#175_1

- IACOBİNİ, A. DELLA VALLE, M. ve PARİBENİ, A., (2007).** “Kanytella: cristianizzazione e riuso dello spazio urbano in una città paleobizantina della Cilicia”. *Medioevo mediterraneo: l’Occidente, Bisanzio e l’Islam*, Electa, Milano, s. 397-419.
- JONES, A.H.M. (1971).** *The Cities of The Eastern Roman Provinces (2.baskı)*, Oxford University Press, Londra.
- KAYA, M.A. (2005).** “Anadolu’da Roma Eyaletleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.11-30.
- KOCH, G. (2008).** *Erken Hıristiyan Sanatı*, Çev.: Ayşe Aydın, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- KRAUTHEİMER, R. (1965).** *Early Christian and Byzantine Architecture (1.baskı)*, Penguin Books,
- KURT, M. (2010).** “Roma Egemenliğinde Kilikya ve Roma İç Savaşlarının Bölgedeki Yansımaları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt XXV Sayı 2*, s.483-501.
- LASSUS, J. (1966).** *The Early Christian and Byzantine World*, Paul Hamlyn, Londra.
- MANGO, C. (2006).** *Bizans Mimarisi*, Çev.: Mine Kadiroğlu, Özel Basım.
- MATHEWS, T.F. (1971).** *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy*, The Pennsylvania State University Press, Londra.
- MARTA, R. (1991).** *Tecnica Costruttiva Romana: Roman Building Techniques*, Edizioni Kappa, Roma.
- MITCHELL, S. (2006).** *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*. Çev.: Turhan Kaçar (2016), TTK Yayınları, Ankara.
- MÖREL, A. (2017).** “Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi’nde (Isauria) Bir Liman Yerleşimi: Akkale”, *Antik Dönemde Akdeniz’de Kırsal ve Kent Sempozyum Bildirileri*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, s.99-101.
- OUSTERHOUT, R. (1990).** “The Temple, the Sepulchre, and the Martyrion of the Savior”, *Gesta Vol.29 No.1*, The University of the Chicago Press.
- OUSTERHOUT, R. (2008).** *Bizans’ın Yapı Ustaları*, Çev.:Fügen Yavuz (2016), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- OSTROGORSKY, G. (1981).** *Bizans Devleti Tarihi (7.basım)*, Çev.: Tevabil Alkaç (2017), TTK Yayınları, Ankara.
- ÖZER, E. (2013).** “Antik Mimaride İki Yapı Ögesi Opus Caementicium ve Tonoz”, *Stratonikeia’dan Lagina’ya Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, Ayrı basım, s.475-82.
- ÖZYILDIRIM, M. ve YEĞİN, Y. (2018).** “Olba Manastırı Kuzey Kilisesi’nin Değerlendirilmesi”, *Seleucia VIII*, Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd.Şti., s. 165-190.

PEPPARD, M. (2016). *The World's Oldest Church: Bible, Art, and Ritual at Dura-Europos, Syria*, Yale University Press,

ROUECHE, C. (2007). “Asia Minor and Cyprus”, *The Cambridge Ancient History XIV Late Antiquity Empire and Successors A.D. 425-600 (4.baskı)*, Cambridge University Press, Cambridge, s.570-87.

ROTH, L.M (2000). *Mimarlığın Öyküsü (3.Baskı 2006)*, Çev.: Ergün Akça, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

SARADI, H.G. ve S.M.A.S. (2006). *The Byzantine City in The Sixth Century Literary Images and Historical Reality*, Perpina Publication, Atina.

SÖĞÜT, B. (2003). “Dağlık Kilikia Bölgesi Mezar Nişleri”, *Olba VII*, KAAM Yayınları, s.239-260.

SÜRÜCÜ, O. ve BAŞAR, M.E. (2016). “Kültürel Mirası Korumada Bir Farkındalık Aracı Olarak Sanal Gerçeklik”, *Artium cilt:4 sayı: 1*, s.13-26.

TEKİN, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (M.Ö. 12-M.S. 4.yüzyıllar arası)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, A. (2006). “Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı)*, s.67-102.

ÜNAL, A. ve GİRGINER, S. (2007). *Kilikya-Çukurova: İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul.

VAN MILLINGEN, A. (1912). *Byzantine Churches in Constantinople: Their History and Architecture*, MacMillen and Co., Londra.

VARİNLİOĞLU, G. ve ESMER, M. (2017). “Houses On An Island: Boğsak (Asteria In Isauria) In Late Antiquity”, *The Archeology of Anatolia Volume II: Recent Discoveris (2015-2016)*, Cambridge Scholars Publishing, s. 255-274.

VARİNLİOĞLU, G. (2010). “Geç Antik Dönemde Silifke Kırsalında Yerleşim: 2002-2007 Yılları Yüzey Araştırması Sonuçları”, *27. AST (3.cilt)*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara, s.201-214.

VARİNLİOĞLU, G. (2012) “Boğsak Adasında Yerleşim Arkeolojisi (2010)”, *29. AST (2.cilt)*, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara, s.171-184.

VARİNLİOĞLU, G. (2014a) “Boğsak Yüzey Araştırması (2012)”, *31. AST (1.cilt)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Muğla, s.20-27.

VARİNLİOĞLU, G. (2014b) “Boğsak Yüzey Araştırması 2013”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Aralık, s. 135-9.

VARİNLİOĞLU, G. (2015) “Boğsak Yüzey Araştırması (2013)”, 32. *AST (2.cilt)*, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık, Ankara, s.465-474.

VARİNLİOĞLU, G. (2017a) “Boğsak Yüzey Araştırması (2015)”, 34. *AST (1.cilt)*, Trakya Üniversitesi Matbaacılık, Edirne, s.91-110.

VARİNLİOĞLU, G. (2017b). “Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması 2016 / Boğsak Archaeological Survey 2016,” *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 15, s 133-40.

VARİNLİOĞLU, G. (2017c) ““Built like a city” Boğsak Island (Isauria) In Late Antiquity”, *Bibliothèque de l'Antiquité Tardive (35. Sayı)*, *New cities in late antiquity, documents and archeology*, Brepols Publishers, Turnhout, Belçika, s. 247-266.

VARİNLİOĞLU, G. (2018) “Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması (Boga) 2016 Sezonu”, 35. *AST (1.cilt)*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Matbaası, Bursa, s.471-492.

VARİNLİOĞLU, G. (2019a) “Taşucu Körfezi’nde Peyzaj ve Yerleşim: Boğsak ve Dana Adaları”, *baskıda*.

VARİNLİOĞLU, G. (2019b) ““Imagine There is No (Is)land”: Conceptualizing Byzantine Islands in Southern Asia Minor”, *Identity And The Other In Byzantium Papers From The Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium 23-24 Haziran 2016, İstanbul*.

VARİNLİOĞLU, G. (2019c). “Boğsak’tan Dana’ya Uzanan Bir Ada Öyküsü Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 67, Aktüel Arkeoloji Yayınları, İstanbul, s.8-13.

VASILIEV, A.A. (1952). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (1.basım), Çev.: Tevabil Alkaç (2016), Alfa Yayınları, İstanbul.

VOGUÉ, M. (1865). *Syrie centrale: Architecture civile et religieuse du Ier au VIIe siècle, par le cte de Vogüé*, J. Baudry, Paris.

Antik Kaynaklar:

STRABON. *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, Çev.: Adnan Pekman (2000), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

VITRUVIUS. *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev.: Suna Güven (1990), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (2015).

Tezler:

BİLİR, A. (2014). “Roma Dönemi Doğu Akdeniz Deniz Ticaretinde Kıyı Kilikya Bölgesi’nin Yeri ve Önemi” (Yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya.

EROĞLU, M. (2018). “Boğsak Adası (Silifke, Mersin) Geç Antik Dönem Yerleşimi Yapı Malzemelerinin Korunmasına Yönelik Arkeometrik Çalışmalar”

(Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Anabilim Dalı.

MULUK, Y. (2006). “Öküzlü Kuzey Kilisesi Örneğinde Erken Bizans Dönemi Kilikia ve Isauria Transeptli Bazilikalari” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

PEKMEZCİ POLAT, I. (2012). “Çukurova Bölgesindeki (Kilikya) Bazı Tarihi Yapılarda Kullanılan Harçların Karakterizasyonu ve Onarım Harçları İçin Öneriler” (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.

YILDIRIM, Ş. (2013). “Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi” (Yayımlanmamış doktora tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Eskişehir.

Ansiklopedi ve Sözlük:

AHUNBAY, M. (1997). “Kilise”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt:2), YEM Yayın, s.1010-1014.

AYDIN, M. (2002). “Kilise”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, e.t.: 18.03.2019, e.a.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#1>

AYDOĞAN, Ş. (1997). “Kilikia”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt:2), YEM Yayın, s.1008-9.

GROSSMAN, P. (1991). “Trybelon”, *The Coptic Encyclopedia Volume 1* (Ed.: Atiya, A.S.). e.t.: 09.02.2019, e.a.: <http://ccdl.libraries.claremont.edu/cdm/singleitem/collection/cce/id/237/rec/2>

HASOL, D. (2012). “Bazilika”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (12. Baskı), YEM Yayın, S.76.

KAZDHAN, A. P. (Ed.) (1991). *The Oxford dictionary of Byzantium*. Oxford University Press. New York.

Tüzükler:

URL1, (1964). *Venedik Tüzüğü*. Çev.: Cevat Erder, e.t.:25.04.19, e.a.: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL2, ICOMOS (1990). *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*. Çev.: Zeynep Ahunbay, e.t. 25.04.19, e.a.: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf

URL3, ICOMOS (1999). *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü*. Çev.: Zeynep Ahunbay, e.t.:25.04.19, e.a.: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf

URL4, ICOMOS (2008). Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, e.t.: 25.04.19, e.a.: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf

Fotoğraf Arşivi:

Bell, G. *Newcastle Üniversitesi Gertrude Bell Arşivi*, e.t.:19.12.18, e.a.: <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photos.php>

Inglis, E. (2012). *ARTS 335- Saints and Relics in Medieval and Renaissance Art*, Oberlin College & Conservatory, Sanat Bölümü, e.t.:20.03.19, e.a.: <http://www2.oberlin.edu/images/Art335/Art335.html>

Rumsay, D. *David Rumsay Tarihi Harita Koleksiyonu*, e.t.: 04.04.19 e.a.: <https://www.davidrumsey.com>

EKLER

A. KİLİKYA BÖLGESİ'NİN HARİTALARI

Şekil A. 1. Kilikya Bölge haritası (Kiepert, 1903, Kaynak: DRTHK, e.t.:04.04.19, e.a.:

https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~34460~1180072:Asia-citerior-?sort=pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no).

Şekil A. 2. Stieler'in 1865 tarihli haritasında Taşucu Körfezi (DRTHK, e.t.:04.04.19, e.a.:

https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~242210~5512915:Das-Osmanische-Reich-in-Asien,-Ott?sort=pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no).

Şekil A. 3. Mersin İli uydu görüntüsü (Google Earth, 2019).

Şekil A. 4. Taşucu Körfezi uydu görüntüsü (Google Earth, 2019).

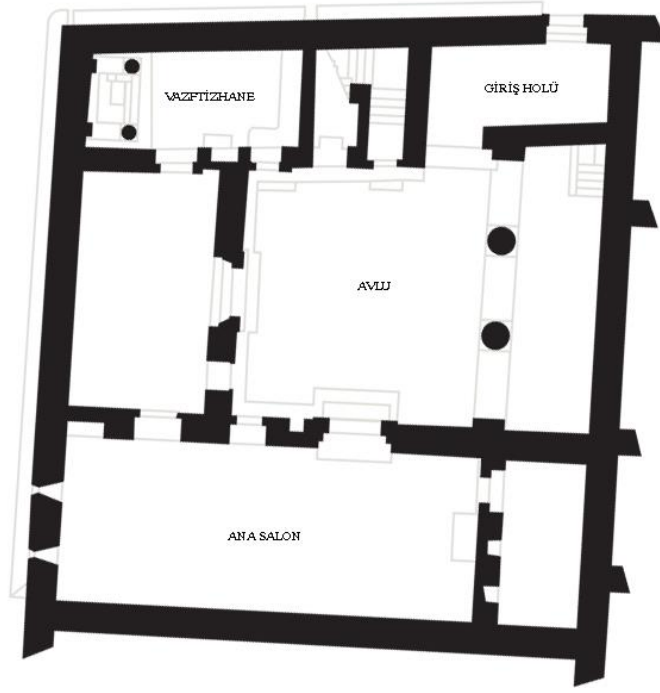

Şekil A. 5. Boğsak Koyu ve Boğsak Adası uydu fotoğrafı (Google Earth, 2019).

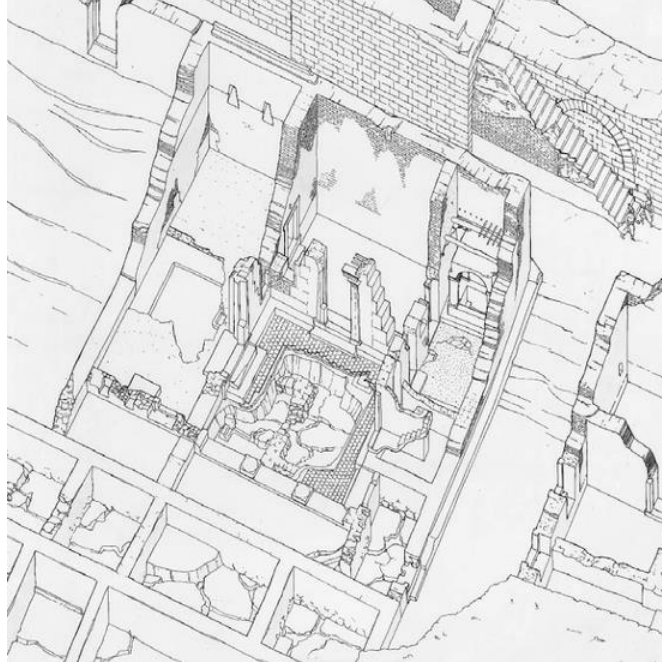

Şekil A. 6. Boğsak Adası üzerinde tez kapsamında çalışılan yapı grubunun konumu (Google Earth, 2019).

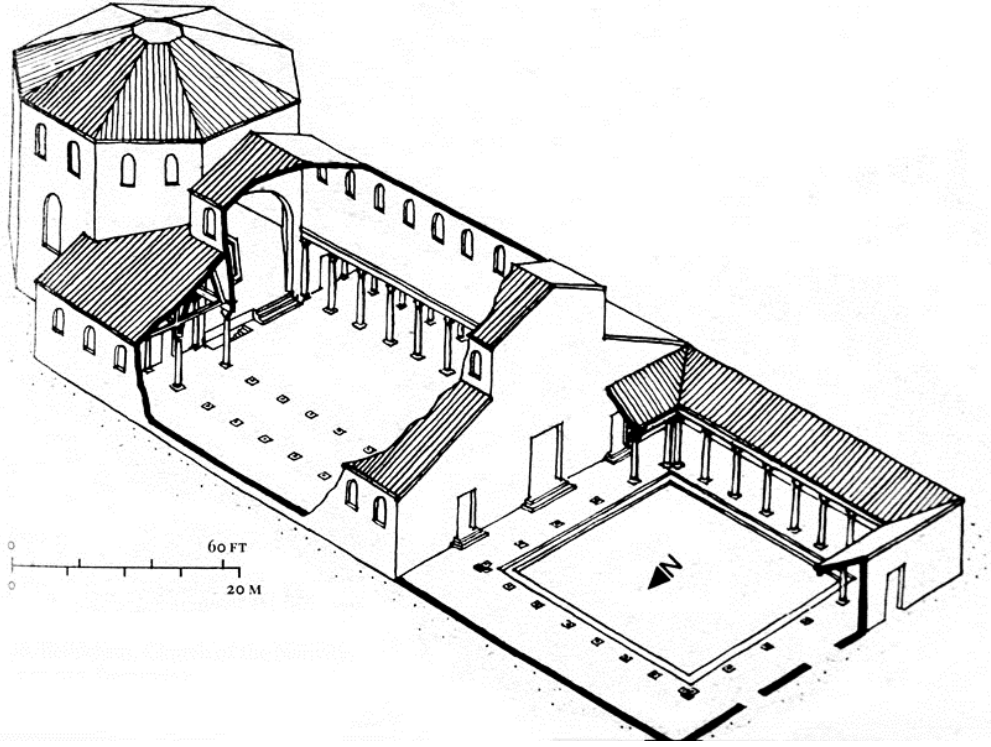
B. ERKEN BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİ

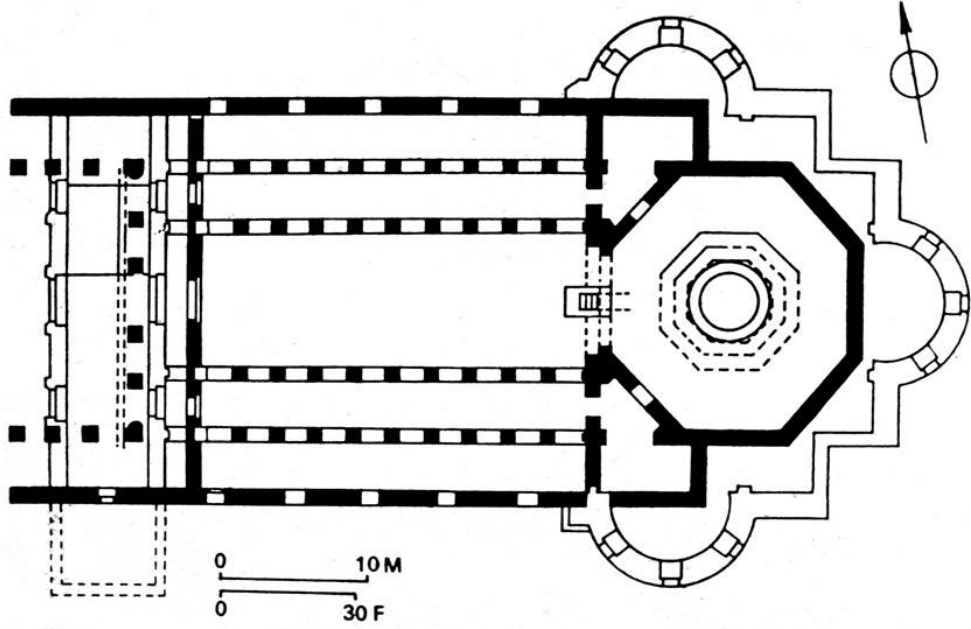
Şekil B. 1. Dura-Europos'taki Kilise Ev'in planı (Yale Üniversitesi Arşivi, e.t.: 20.03.19 e.a.: <http://media.artgallery.yale.edu/duraeuropos/dura.html>).

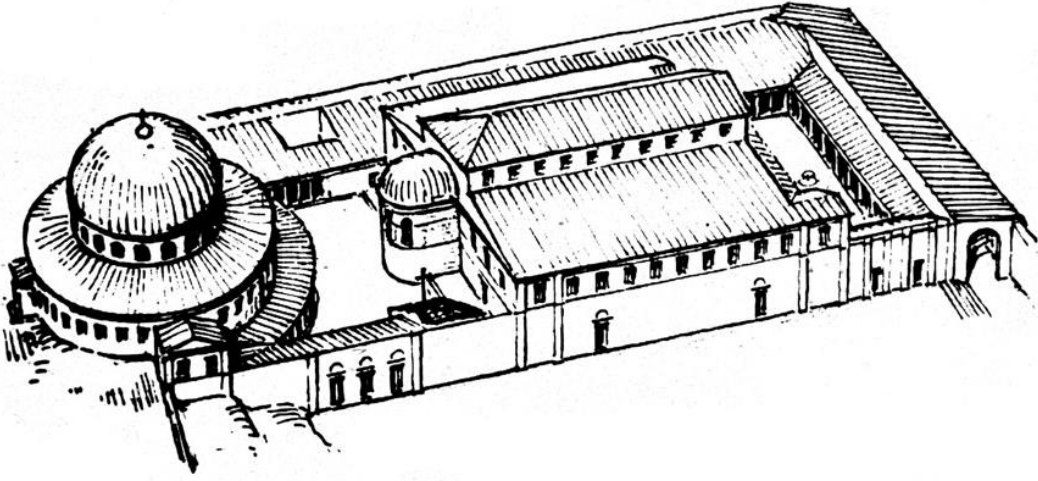
Şekil B. 2. Dura-Europos'taki Kilise Ev'in izometrik restitüsyonu (Peppard, 2016, fig. 1.5).

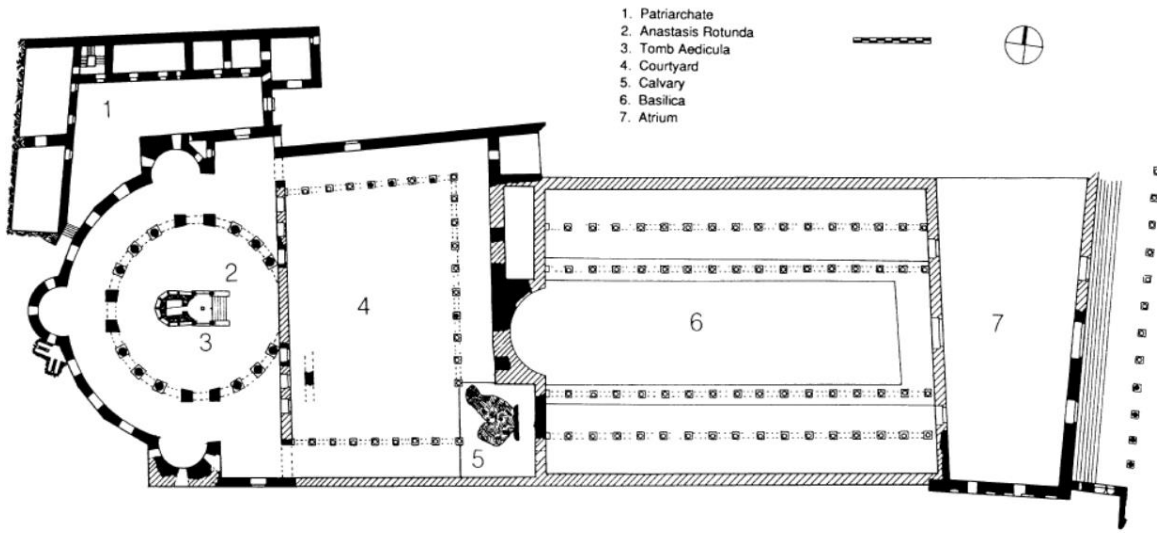
Şekil B. 3. Beytullahim'deki Kutsal Doğum Kilisesi'nin 4. yüzyıl restitüsyonu (Inglis, 2012, e.t.: 20.03.19, e.a.: <http://www2.oberlin.edu/images/Art335/335-059.JPG>).

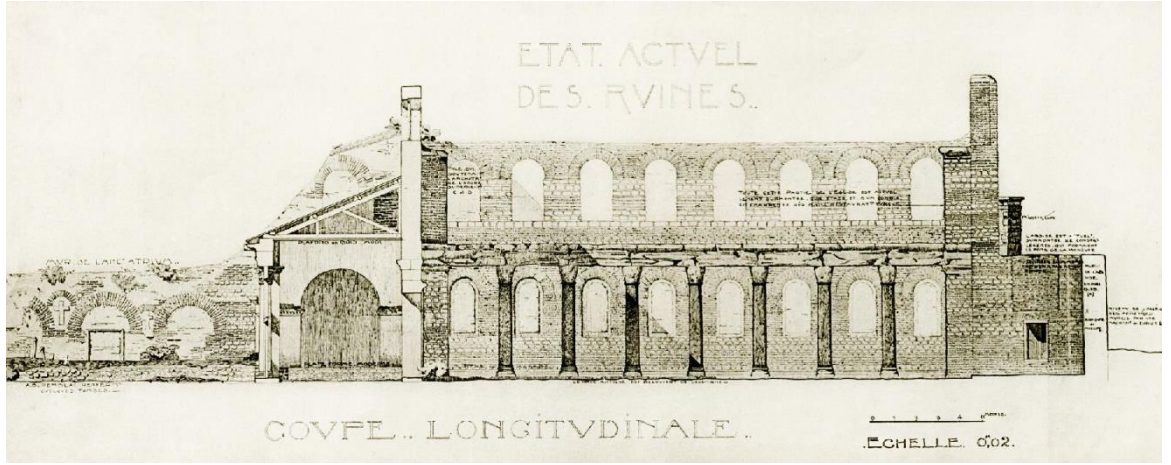
Şekil B. 4. Beytullahim'deki Kutsal Doğuş Kilisesi'nin planı, 4. yüzyıl restitüsyonu (Inglis, 2012, e.t.: 03.19, e.a.: <http://www2.oberlin.edu/images/Art335/335-061.JPG>).

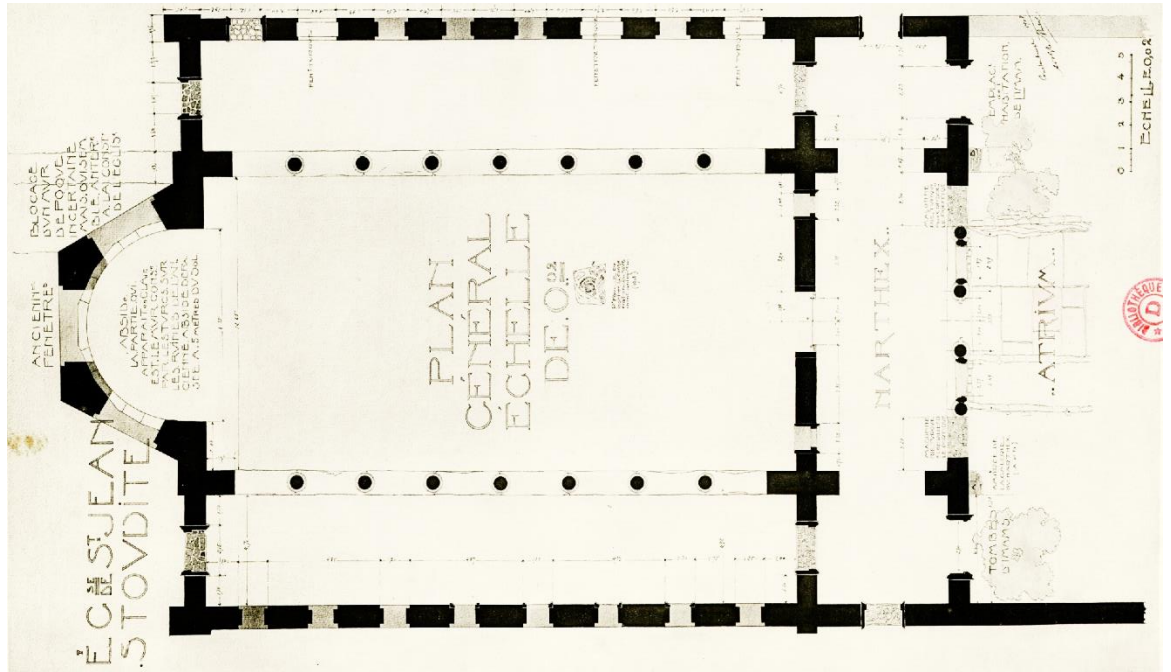
Şekil B. 5. Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'nin 4. yüzyıl restitüsyonu (Inglis, 2012, e.t.: 20.03.19, e.a.: <http://www2.oberlin.edu/images/Art335/Art335c.html>).

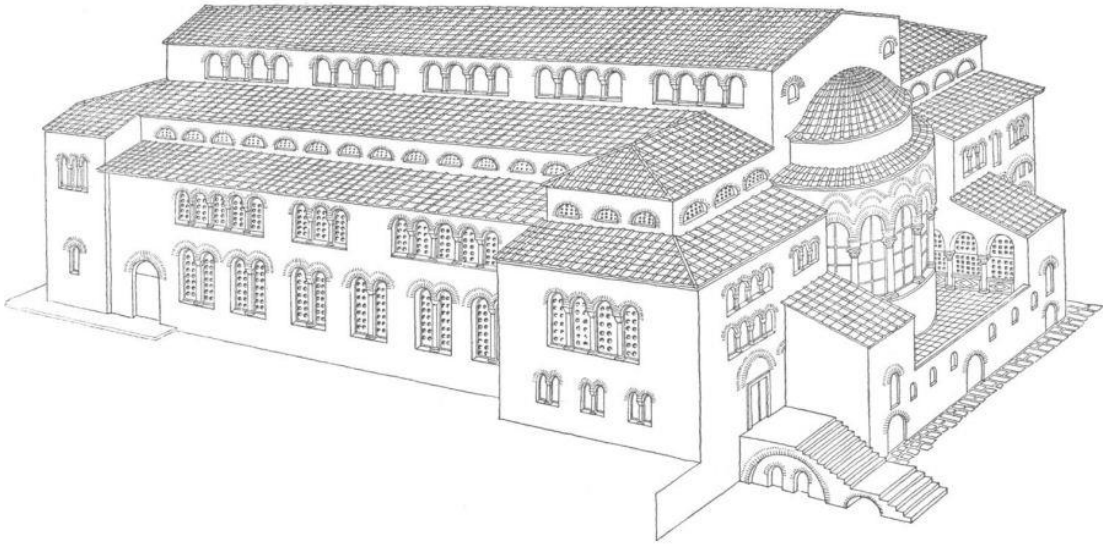
Şekil B. 6. Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'nin planı, 4. yüzyıl restitüsyonu (Ousterhout, 1990, fig.3).

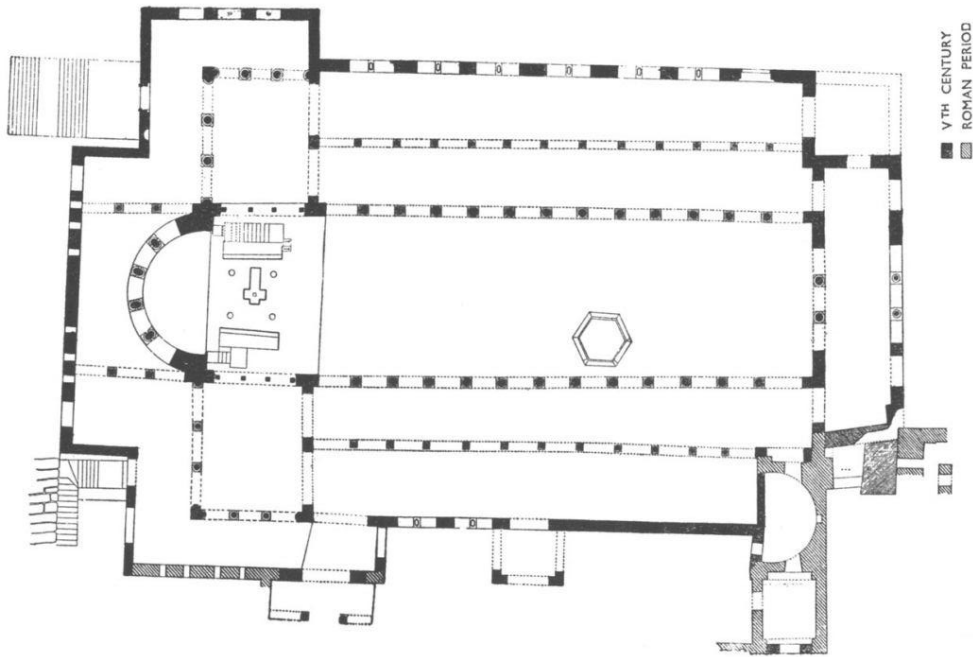
Şekil B. 7. Studios Bazilikası'nın kesiti (Ebersolt ve Thiers, 1913, Pl. II-3).

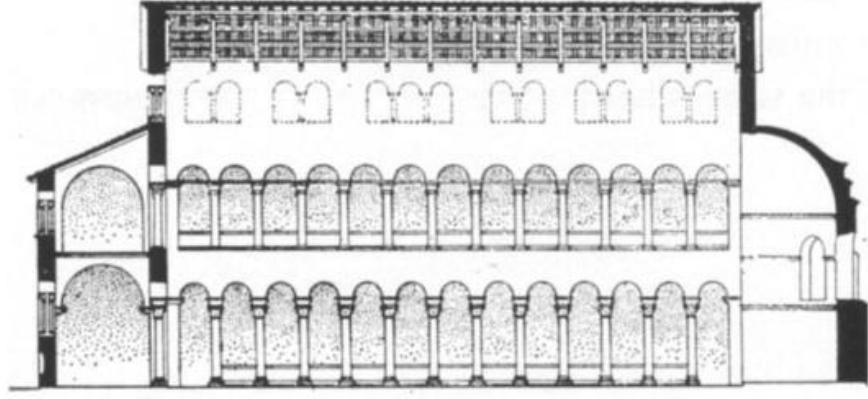
Şekil B. 8. Studios Bazilikası'nın planı (Ebersolt ve Thiers, 1913, Pl. I).

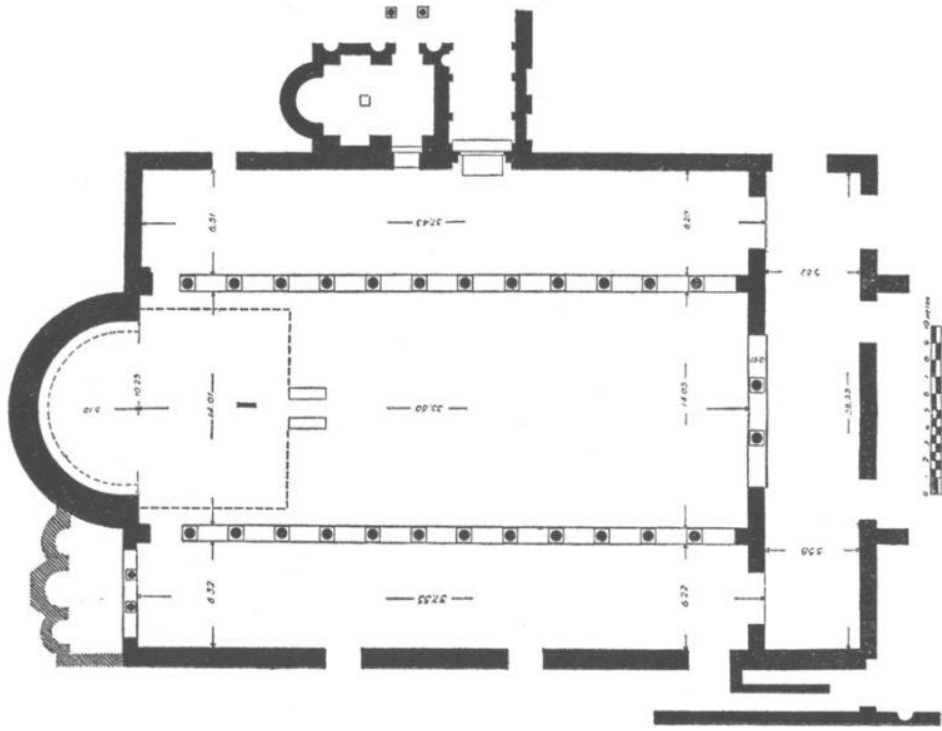
Şekil B. 9. Aya Dimitri Bazilikası 5. yüzyıl restitüsyonu (Sotiriou'ya göre)
(Hoddinott, 2015, fig.58).

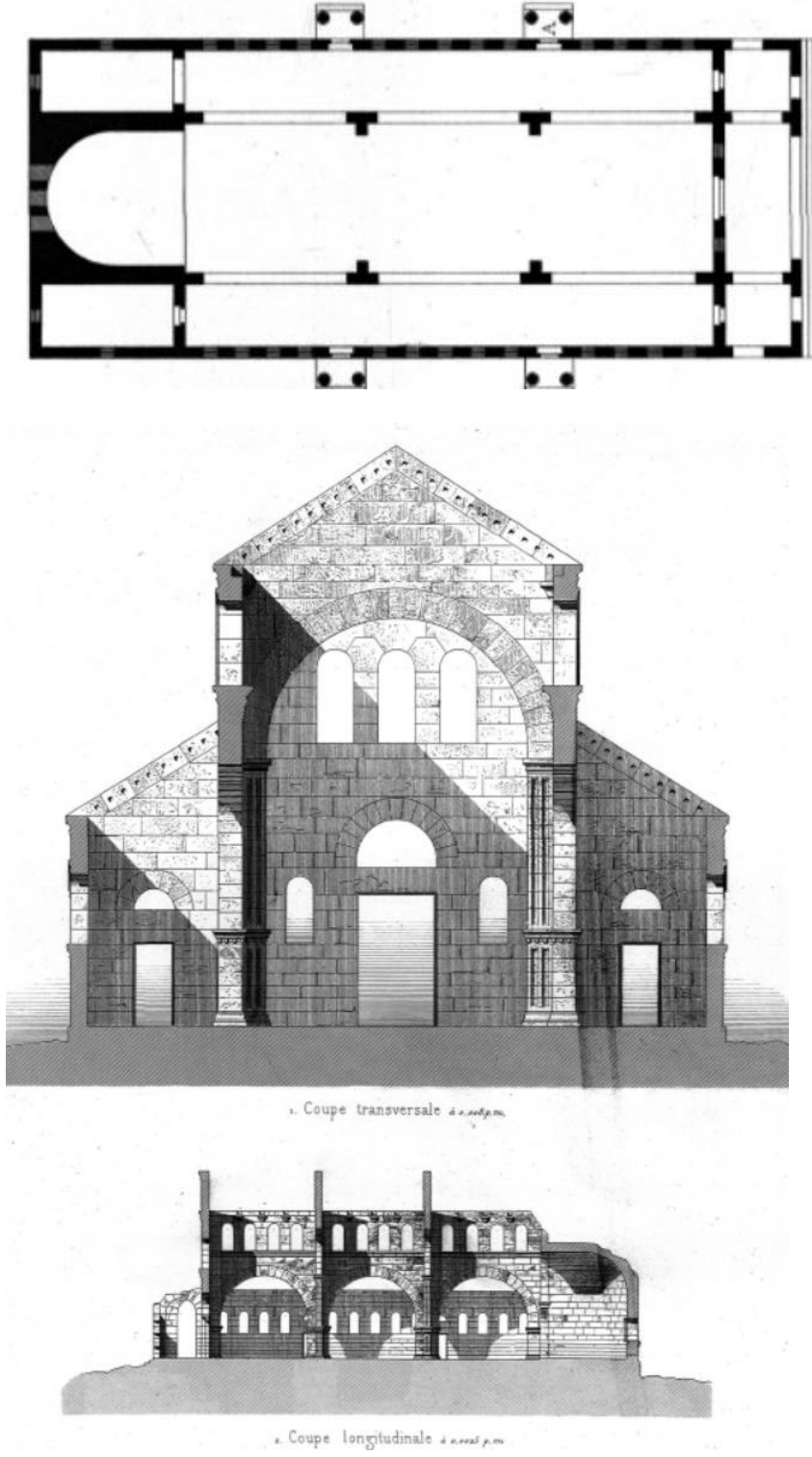
Şekil B. 10. Aya Dimitri Bazilikası planı Sotiriou'nun 5. yüzyıl restitüsyonu, 1952
(Hoddinott, 2015, fig.61).

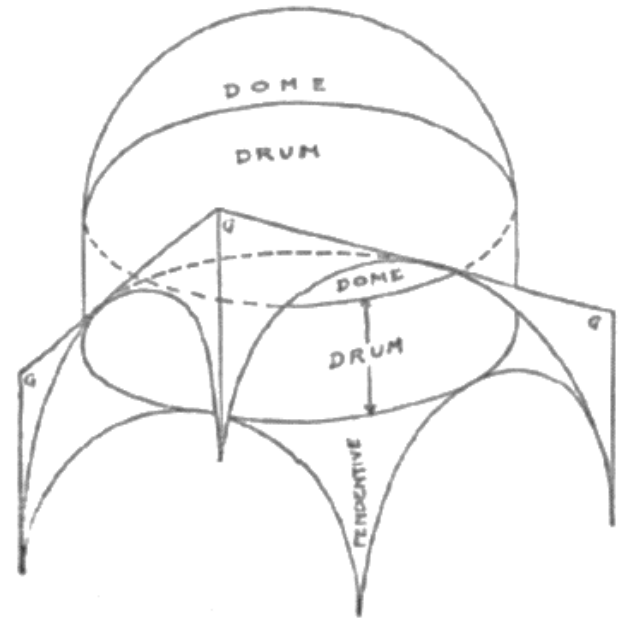
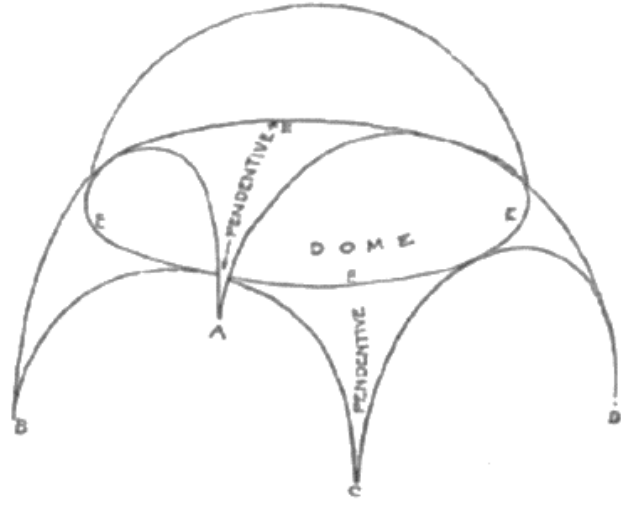
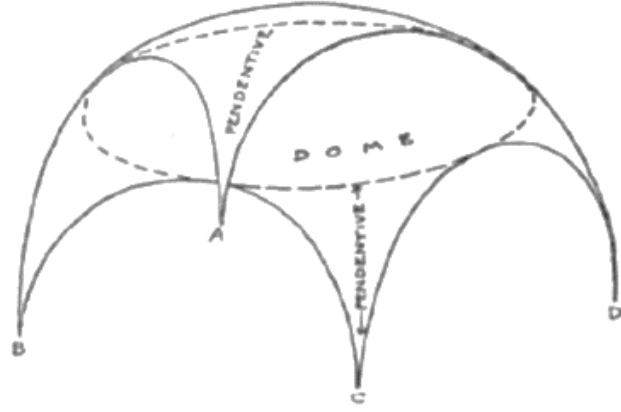
Şekil B. 11. Azize Meryem “Akheiropoietos” Bazilikası’nın restitüsyonu (Krautheimer, 1965, fig.25).

Şekil B. 12. Azize Meryem “Akheiropoietos” Bazilikası planı, Selanik (Hoddinott, 2015, fig.68).

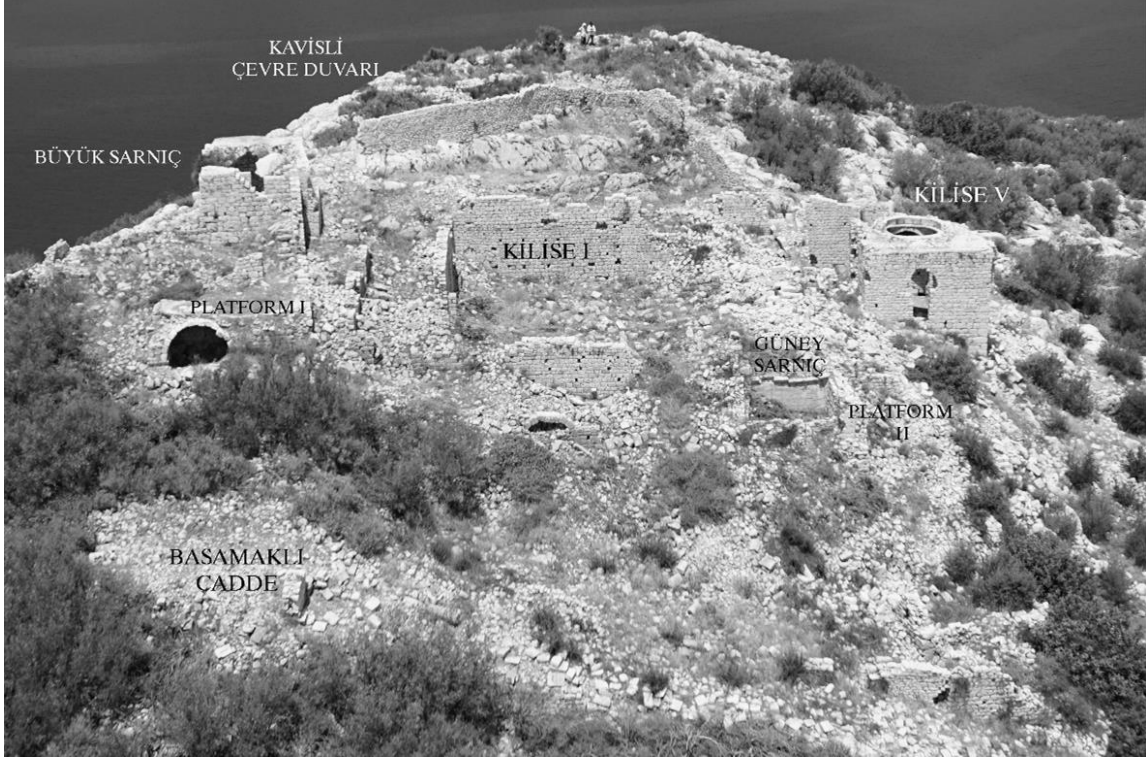

Şekil B. 133. Suriye'deki Roueiha Bazilikası plan ve kesitleri (Vogue, 1865, fig.68-69).

Şekil B. 14. Van Millingen'in Bizans kubbesini sınıflandırması (Van Millingen, 1912, fig.8, fig.9, fig.10).

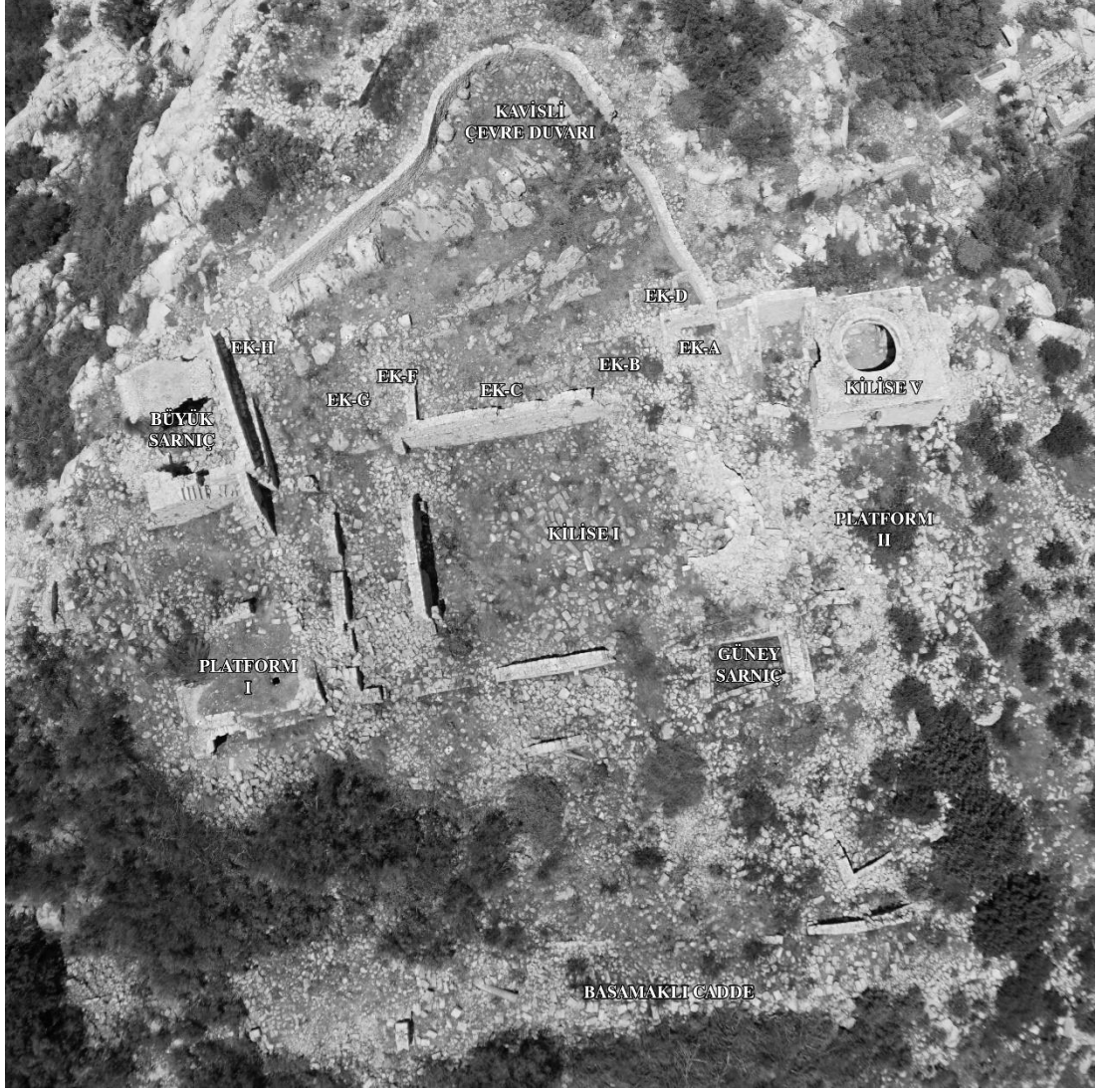
C. BOĞSAK ADASI'NDAKİ YAPI GRUBUNUN MEVCUT DURUM FOTOĞRAFLARI

Şekil C. 1. Yapı grubunun güney silüeti 2017 hava fotoğrafı (Fotoğraf: Medet Elmalı, ©BOGA Arşivi).

Şekil C. 2. Yapı grubuna doğudan bakış, 2017 hava fotoğrafı (Fotoğraf: Medet Elmalı, ©BOGA Arşivi).

Şekil C. 3. Yapı grubunun planı, 2017 hava fotoğrafı (Fotoğraf: Medet Elmalı, ©BOGA Arşivi).

Şekil C. 4. Yapı grubunun güneyindeki basamaklı cadde, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 5. Basamaklı caddeyi Platform 2'ye bağlayan merdivenin korunan basamakları, 2010 (©BOGA Arşivi).

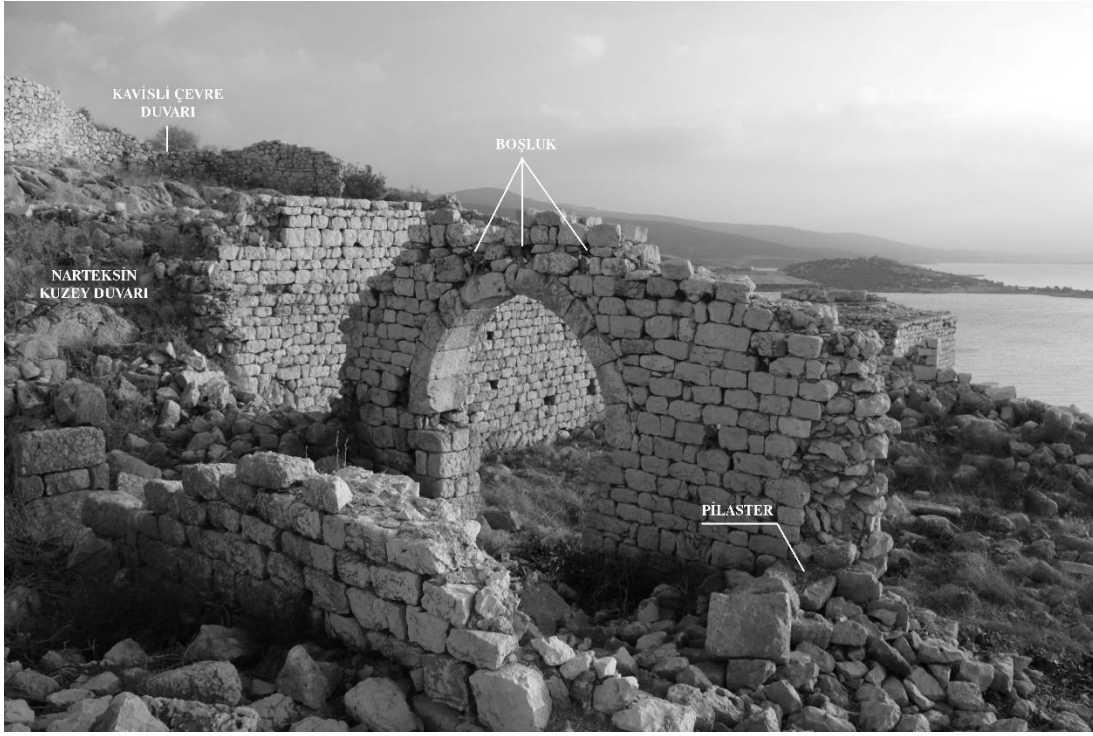
Kilise 1

Şekil C. 6. Solda narteksin güneyindeki ana giriş kapısının açıklığı, ortada batı duvarının güneyindeki pencere açıklığı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 7. Narteksin batı duvarının ortasında konumlanan pencere açıklığı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 8. Narteksten naosun ana nefine geçişi sağlayan hafifletme kemerli kapı açıklığı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 9. Ana nef geçişi sağlayan kapının narteksten görünüşü, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 10. Narteksin batı duvarının kuzey yönü ve arkada Büyük Sarnıç'ın doğu cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 11. Naosun batı duvarındaki ana giriş kapısı ve kapının her iki yanındaki pilasterler, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 12. Ana nefin giriş kapısı üzerindeki hafifletme kemerinde yer alan girinti, 2017 (©BOGA Arşivi).

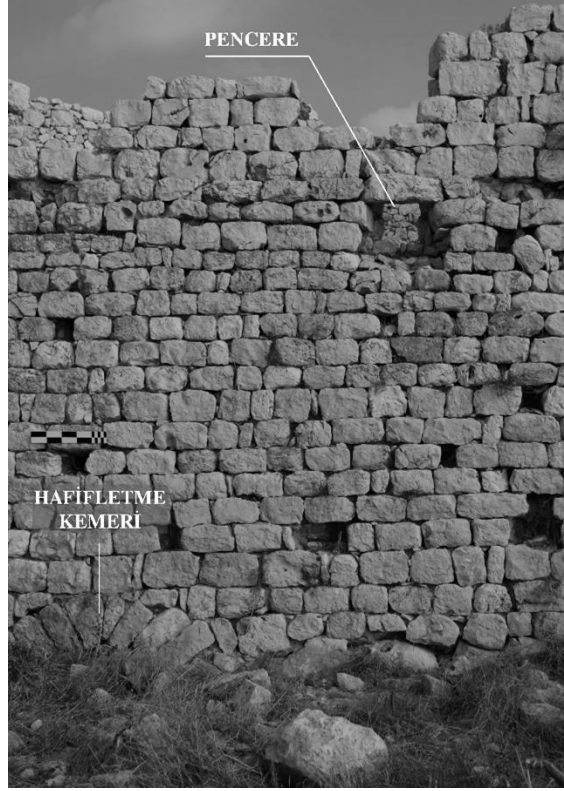
Şekil C. 13. Naosun batı duvarı ve kuzeybatı köşesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 14. Naosun kuzey duvarı. Kilisenin zeminindeki sütun gövdesi parçaları ve sağ altta akantus yaprağı motifli bir sütun başlığı, 2017 (©BOGA Arşivi).

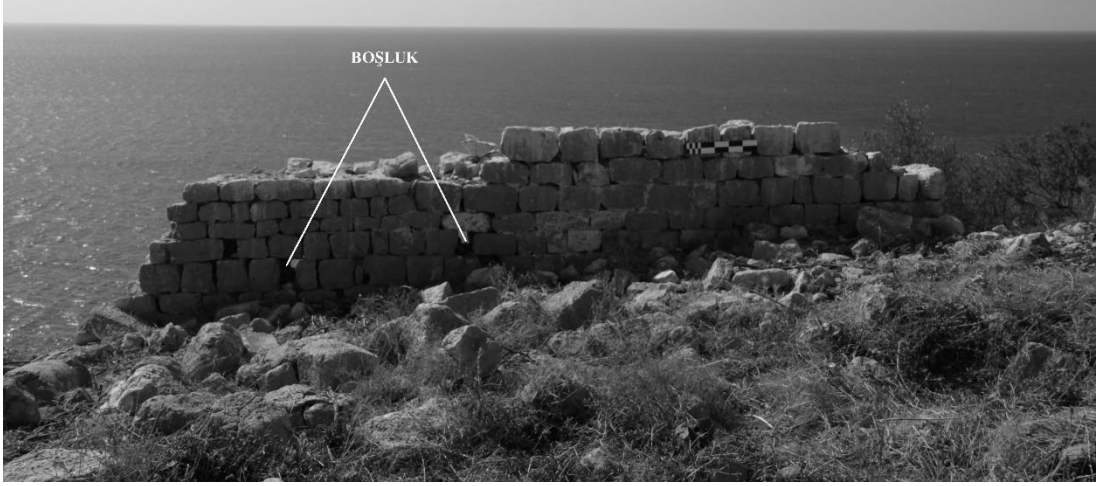
Şekil C. 15. Naosun kuzey duvarının batı yönü, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 16. Naosun kuzey duvarının orta bölümü, 2017 (©BOGA Arşivi).

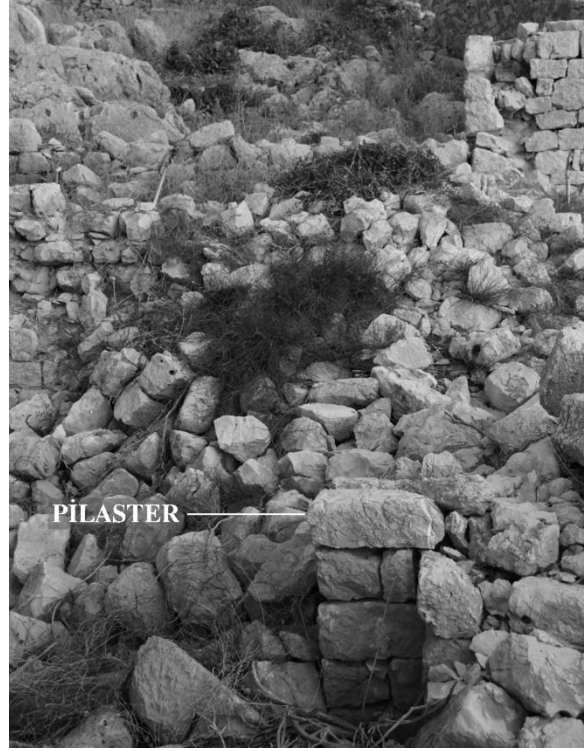
Şekil C. 17. Naosun kuzey duvarının doğu bölümü, 2017 (©BOGA Arşivi).

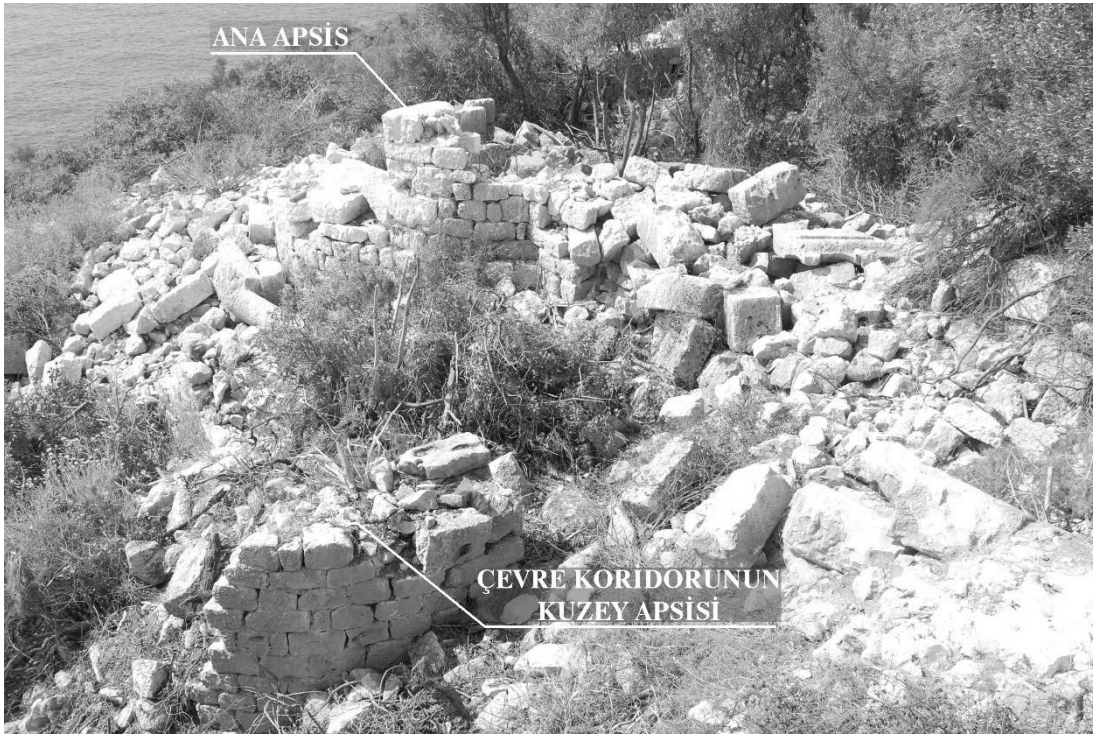
Şekil C. 18. Naosun güney duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

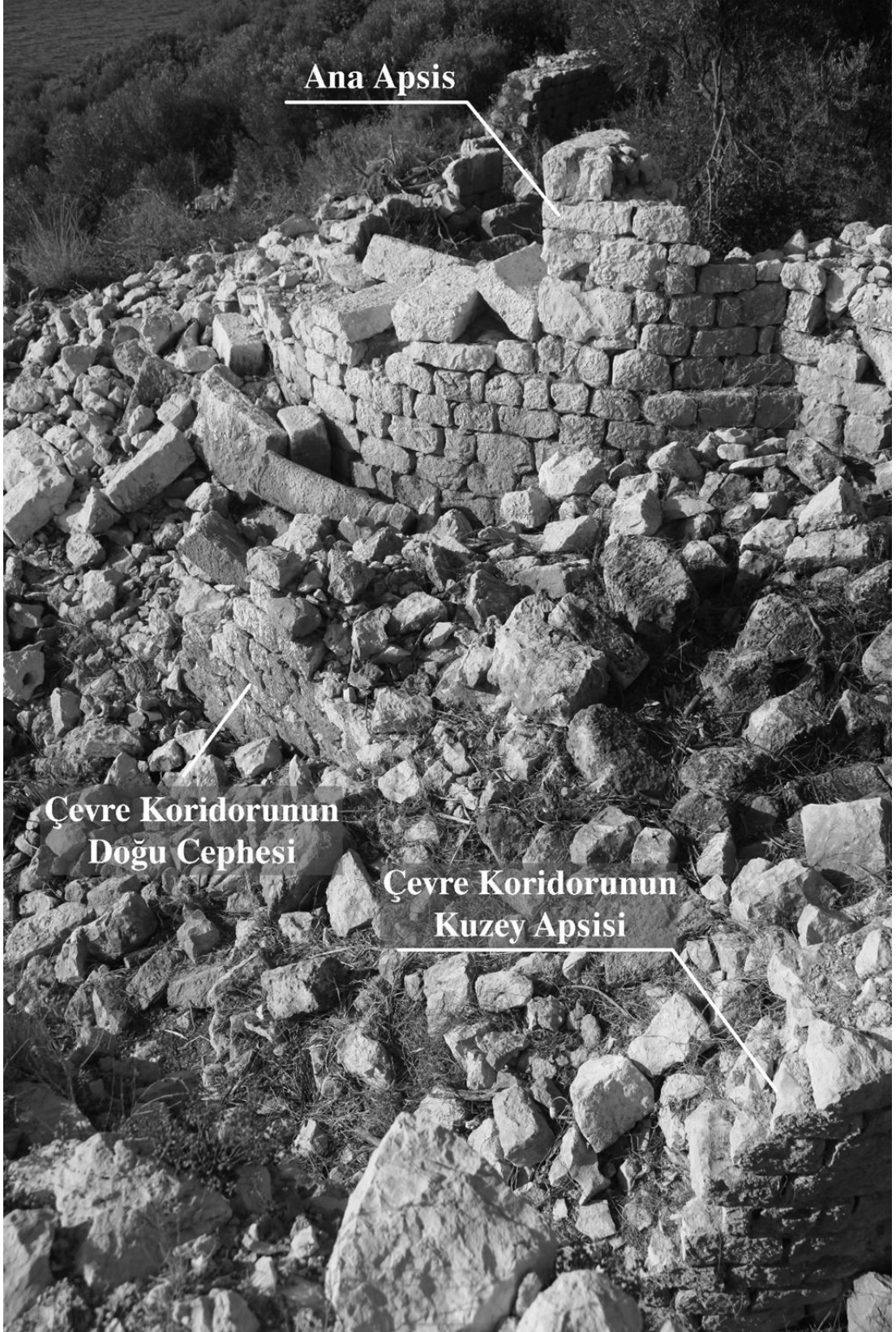
Şekil C. 19. Naosun doğu duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 20. Önde apsisin kuzey yönündeki pilaster ve arkasında naosun kuzeydoğu köşesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

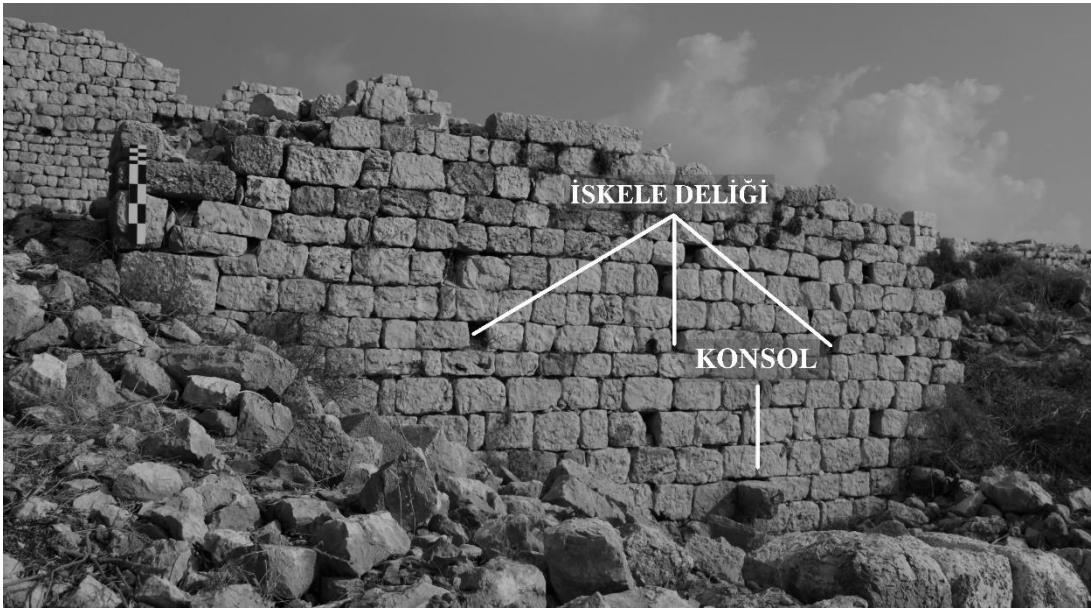
Şekil C. 21. Kilise 1 ana apsis ve doğu çevre koridorunun kuzey apsis, 2010 (©BOGA Arşivi).

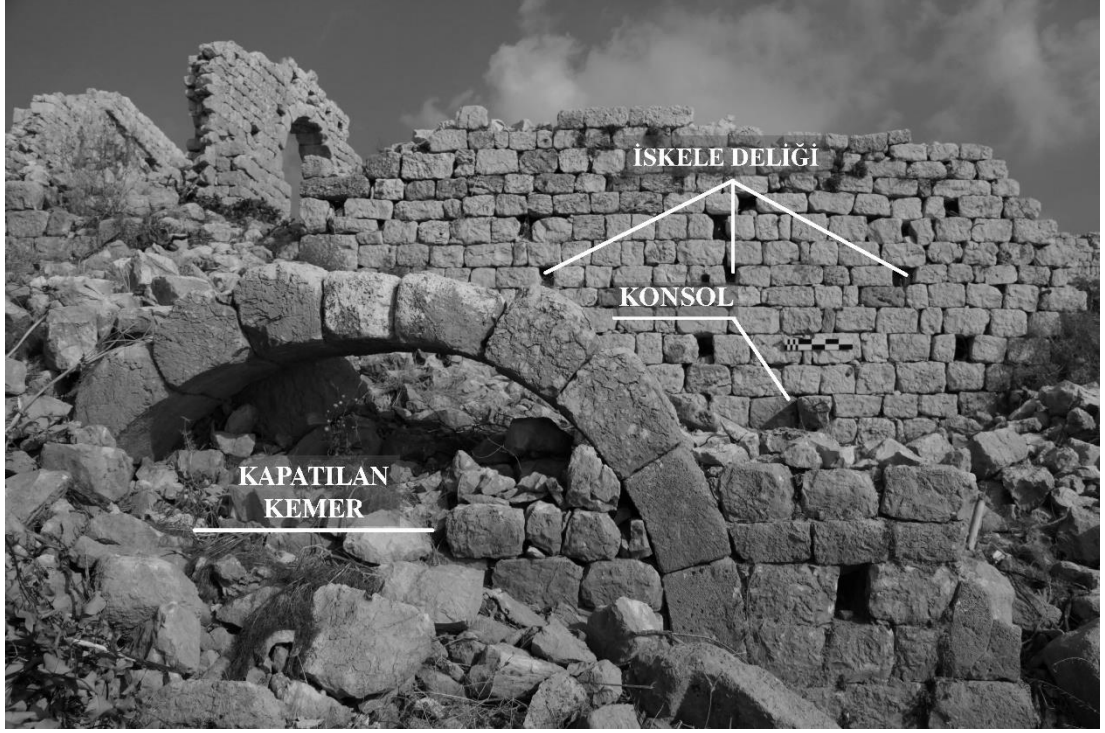
Şekil C. 22. Ana apsis ve doğu çevre koridorunun kuzey apsisine (sağda), Kilise 5'in çatısından bakış, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 23. Sağda yapının güney yan nefine girişi sağlayan kapı açıklığının güneyden görünüşü. Solda narteksin ana giriş kapısına ait açıklık, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 24. Güney çevre koridoru yıkıldığı için cephede görünüşe giren güney nefin güney duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

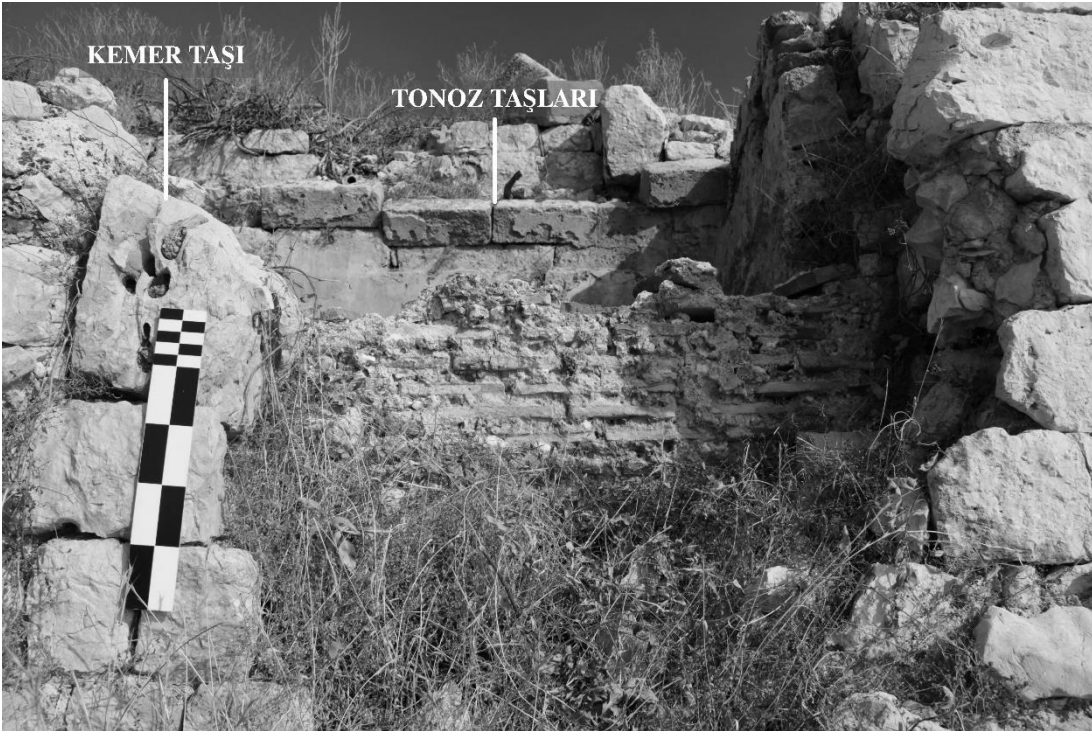
Şekil C. 25. Önde güney çevre koridorunun alt kotundaki mekânlardan birinin kemerli giriş açıklığı ve arkada güney nefin güney duvarı üzerindeki konsol, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 26. Güney nefin güney duvarı üzerindeki konsolun yandan görünüşü, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 27. Güney Sarnıç'ın içerisindeki hidrolik sıvalı tuğla duvar örgüsü ve korunan tonoz blokları, 2017 (©BOGA Arşivi).

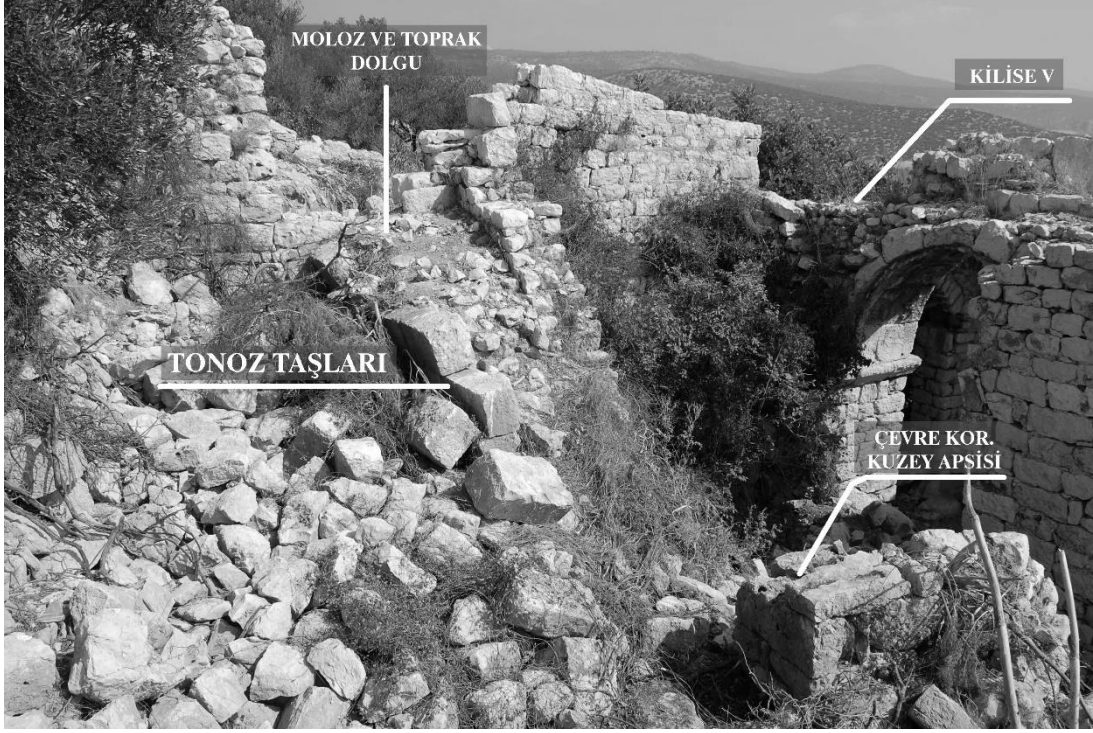
Şekil C. 28. Güney Sarnıç'ın güney cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 29. Güney Sarnıç'ın tonozuna ait bloklar ve üstündeki künk, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 30. Güney Sarnıç'ın doğu görünüşü, 2017 (©BOGA Arşivi).

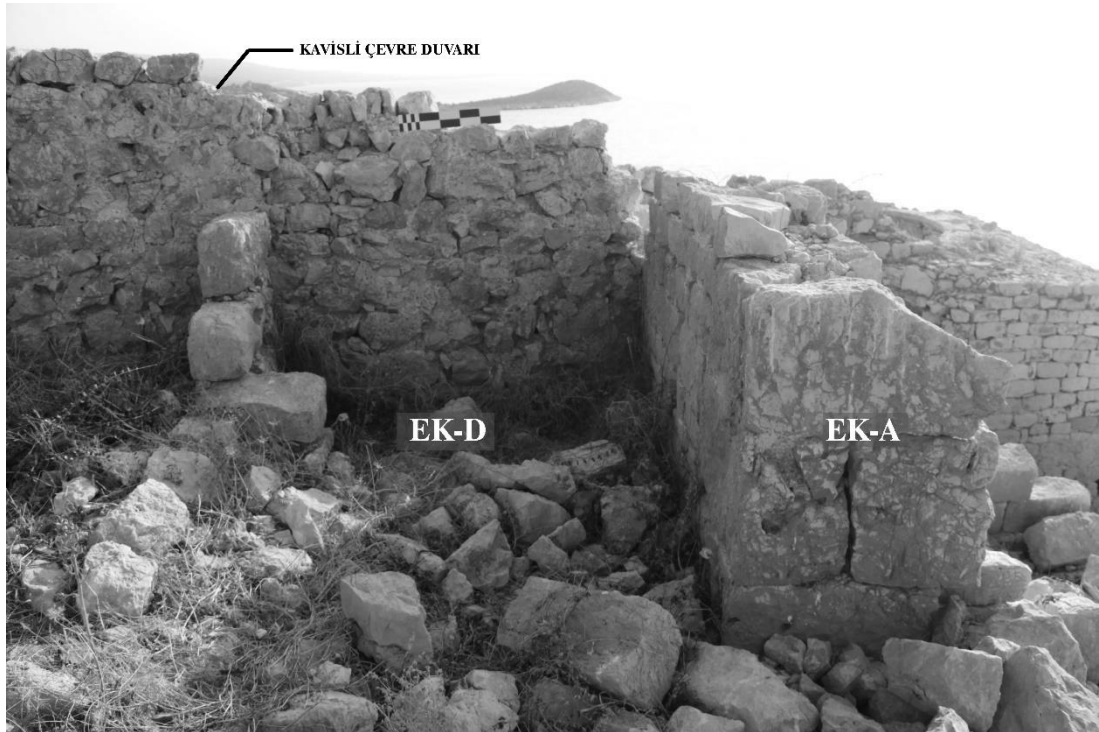
Şekil C. 31. Doğu çevre koridorunun ucundaki Ek-A'ya sonradan dahil edilen tonozun korunmuş tonoz blokları, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 32. Ek-A'nın duvar kesiti içerisinde dolgu malzemesi olarak harç yanında kiremit kullanıldığı görülmektedir, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 33. Kilise 5'in narteksi ile Ek-A'nın birleşim detayı, 2010 (©BOGA Arşivi).

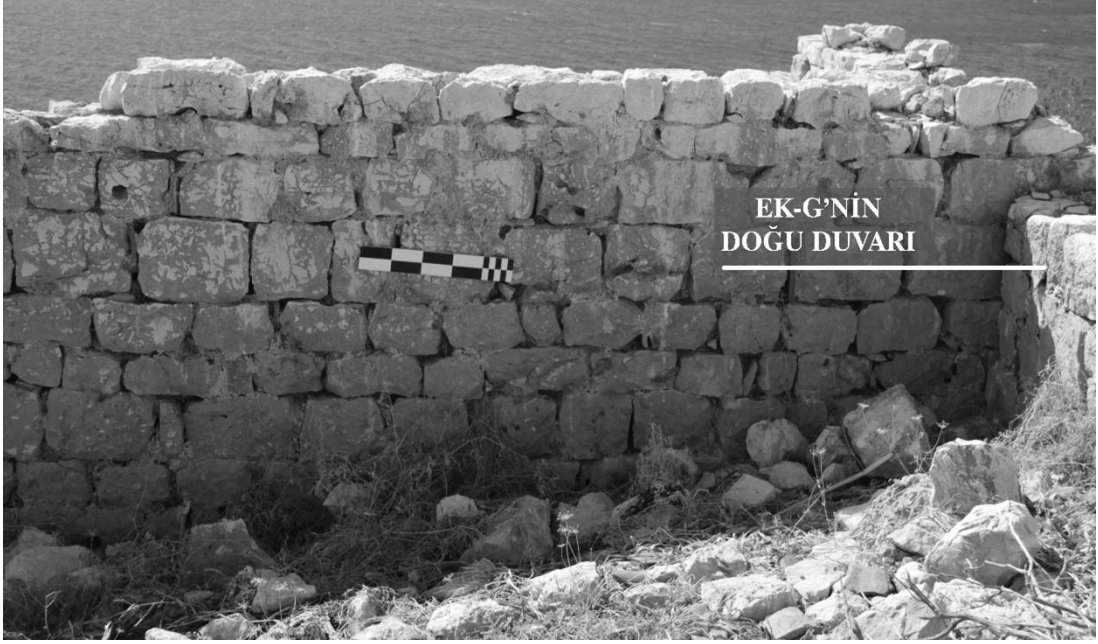
Şekil C. 34. Kilise 1'in doğu çevre koridorunun kuzey ucundaki Ek-A ve Ek-D arasındaki ilişki, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 35. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü, Kilise 1'in kuzey cephesi (doğu bölümü), 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 36. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü, Kilise 1'in kuzey cephesi (orta bölümü), 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 37. Naosun kuzey duvarının kuzeyden görünüşü, Kilise 1'in kuzey cephesi (batı bölümü), 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 38. Önde kilisenin kuzeyindeki Ek-G'nin doğu duvarı, arkada Büyük Sarıç'ın doğu cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 39. Doğu çevre koridorunun güney apsisinin içindeki kiremit döşeme ve hidrolik sıvalı kireçtaşı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Kilise 5

Şekil C. 40. Yapının kuzey cephesi. Soldan sağa doğru apsis, naos ve narteks, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 41. Yapının güney cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 42. Yapının güneydoğu köşesi, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 43. Yapının doğu cephesi, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 44. Narteksin doğu duvarı, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 45. Narteksin doğu duvarına köşeden bakış. Duvarın güney köşesinde bozulmuş kemer izi görülmektedir, 2010 (©BOGA Arşivi).

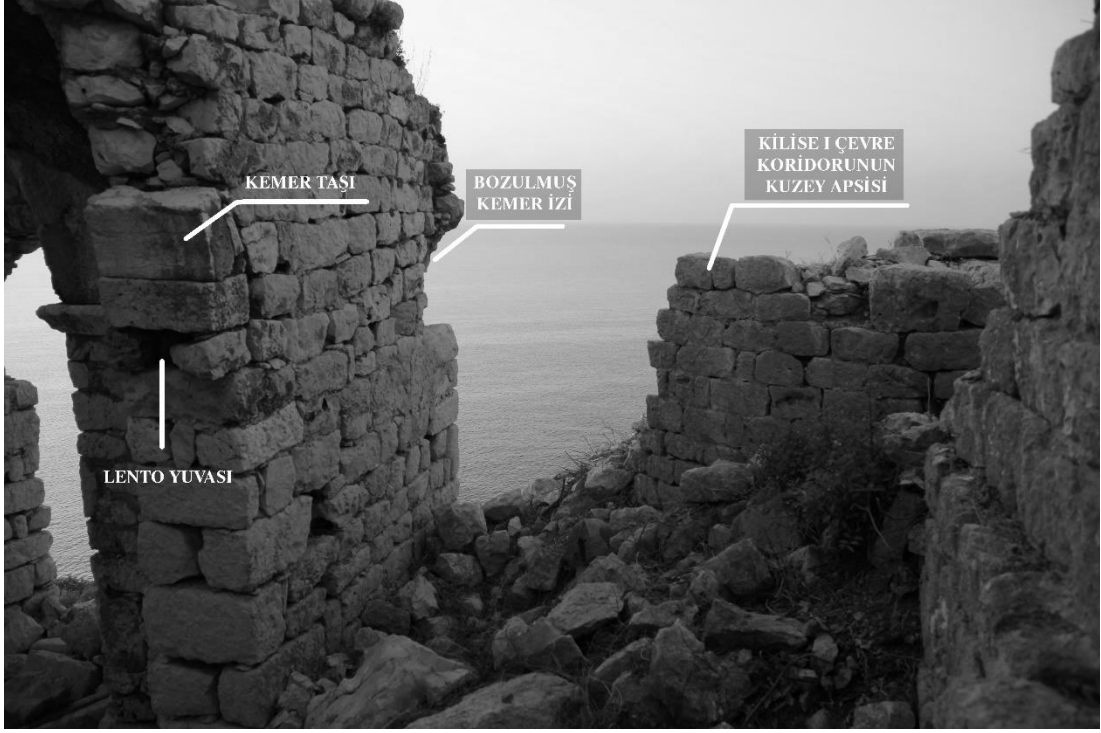
Şekil C. 46. Narteksin batı duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 47. Narteksin kuzey duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 48. Narteksin kuzey duvarı ile naosun kuzey cephesinin birleşimi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 49. Narteksin güney duvarı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 50. Batı haç koluna doğudan bakış, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 51. Doğu haç kolu ve apsise batıdan bakış, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 52. Kuzey haç kolunun kuzey duvarı, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 53. Güney haç koluna kuzeyden bakış, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 54. Naosun kuzeybatı köşesindeki paye (Solda batı haç kolunun kuzey duvarı; sağda kuzey haç kolunun batı duvarı üzerindeki kemerli niş), 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 55. Naosun güneybatı köşesindeki paye (Güney haç kolunun batı duvarı üzerindeki niş (Solda güney haç kolunun batı duvarı üzerindeki kemerli niş; sağda batı haç kolunun güney duvarı), 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 56. Naosun kuzeydoğu köşesindeki paye (Solda kuzey haç kolunun doğu duvarı üzerindeki kemerli niş; sağda doğu haç kolunun kuzey duvarı üzerindeki düz atkılı niş), 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 57. Naosun güneydoğu köşesindeki paye (Solda doğu kaç kolunun güney duvarı üzerindeki düz atkılı niş; sağda güney haç kolunun doğu duvarı üzerindeki kemerli niş), 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 58. Apsisin yarım kubbesi ve doğu haç kolunun beşik tonoz örtüsü, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 59. Doğu haç kolunun kuzey duvarı üzerindeki düz atkılı niş. Sağda apsis penceresine ait üç adet kesme taş blok görülebilir, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 60. Doğu haç kolunun güney duvarı üzerindeki düz atkılı niş, 2010 (©BOGA Arşivi).

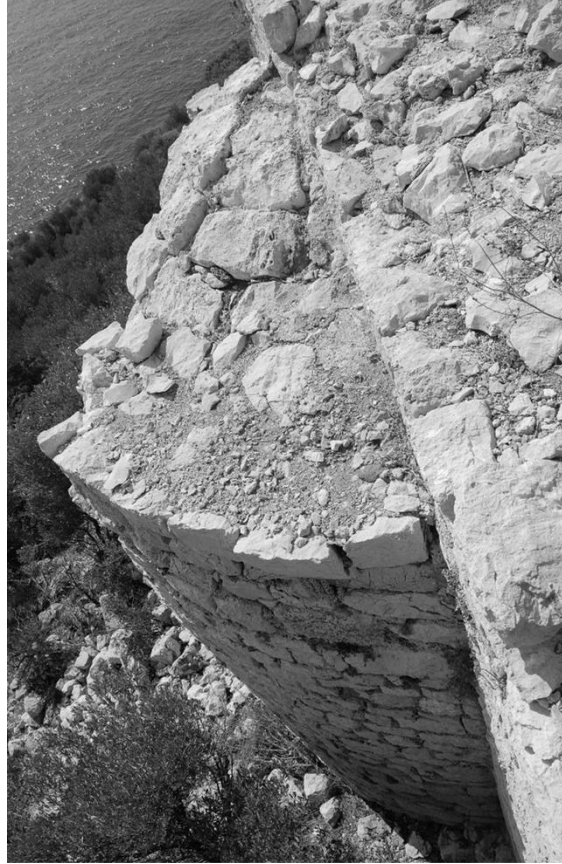
Şekil C. 61. Sırasıyla güney haç kolunun batı ve doğu duvarları üzerindeki nişler, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 62. Sırasıyla Kuzey haç kolunun doğu ve batı duvarları üzerindeki nişler, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 63. Naosun ortasının üzerindeki kubbe açıklığı ve kubbe kasağı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 64. Apsisin yırım kubbesi, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 65. Kubbe kasnağı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Büyük Sarnıç

Şekil C. 66. Yapının güney cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 67. Güney cephesine dik konumlanan duvar ve “L” planlı merdivenin ilk altı basamağı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 68. Yapının doğu cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 69. Yapının kuzeydoğu köşesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 70. Yapının kuzey cephesi ve doğusunda (solda) kavisli çevre duvarı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 71. Yapının batı cephesi, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 72. Doğu cephesi üzerindeki künkler. Sırasıyla güneydeki ve kuzeydeki künk, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 73. Yapının kapı açıklığının bulunduğu güney duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 74. Yapının doğu duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 75. Yapının batı duvarı üzerinde iyi korunmuş hidrolik sıva kalıntısı, 2017(©BOGA Arşivi).

Şekil C. 76. Güney cephesi üzerindeki künk, 2017 (©BOGA Arşivi).

Kavisli Çevre Duvarı

Şekil C. 77. Duvarın Kilise 1 ile arasında kalan avludan (güneyden) görünüşü, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 78. Solda duvarın kuzeyden görünüşü ve Büyük Sarnıç ile ilişkisi. Sağda duvara bitişik konumlanan mezar, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 79. Duvarın kavisinin kuzeydoğu köşesinden duvar ile Kilise 1'in arasında kalan kuzey avlusunun görünüşü, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 80. Duvarın kavisinin kuzeydoğu köşesinden Kilise 5'e bakış, 2017
(©BOGA Arşivi).

Yapım Teknikleri ve Malzeme Özellikleri

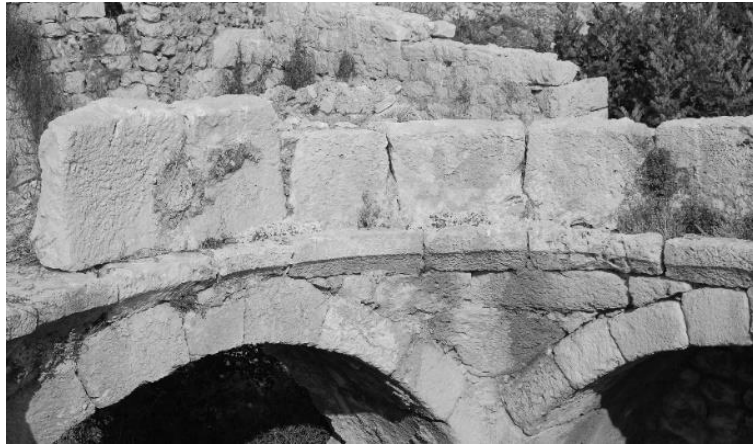
Şekil C. 81. Güney Sarnıç'ın güçlendirilmiş doğu duvarı, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 82. Büyük Sarıncı'nın birinci katna ait döşeme dolgusu, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 83. Kilise 5'in çatısının kuzeyindeki su kanalı, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 84. Kilise 5'in kubbe kasağının içindeki kesme taş bloklar ve pandantif, 2013 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 85. Kilise 1'in apsisinden düştüğü düşünülen sütun gövdesi, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 86. Kilise 1'in naosunun kuzey duvarı üzerindeki tepe penceresi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 87. Kilise 5'in apsis penceresine ait olduğu düşünülen sütun gövdesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 88. Kilise 1'in güneyindeki kapılarından birine ait olduğu düşünülen profilli sövenin önden ve yandan görünüşü, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 89. Platform 1'in altındaki tonozlu mezar odasının güney cephesi, 2017 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 90. Kilise 5'in kuzeyindeki eşik taşı ile korunmuş kapı açıklığı, 2013 (©BOGA Arşivi).

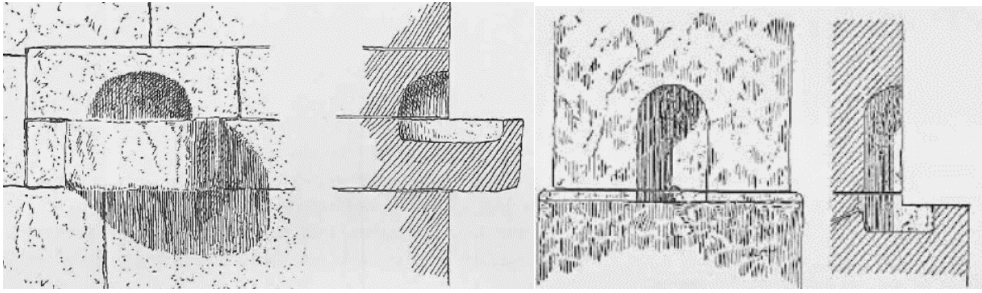
Şekil C. 91. Eşik taşının planı ve güneyden görünüşü, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 92. Kilise 5'in kuzey haç kolunun doğu duvarı üzerindeki beşik kemerli nişin içindeki desenli sıva kalıntısı, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 93. Platform 1'in güney cephesinde konumlanan tanımlanamayan niş, 2016 ortofotosu.

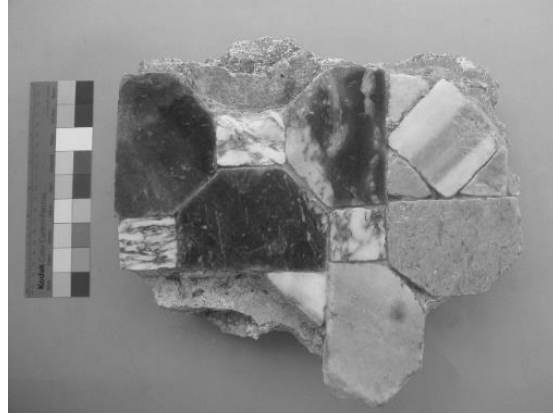
Şekil C. 94. Sırasıyla Umm idj-Djimâl'deki ve Ksêdjbeh Batı Kilisesi'nin *Kolymbion* olarak tanımlanan nişleri (Butler, 1929, s.217).

Şekil C. 95. Yanıkhan Kuzey Kilisesinde ana kapının yanında konumlanan *kolymbion*, 2015 (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yan%C4%B1khan13.jpg>).

Şekil C. 96. Kilise 5'in tabanında bulunan ve haç motifli olduğu anlaşılan levha parçası, 2010 (©BOGA Arşivi).

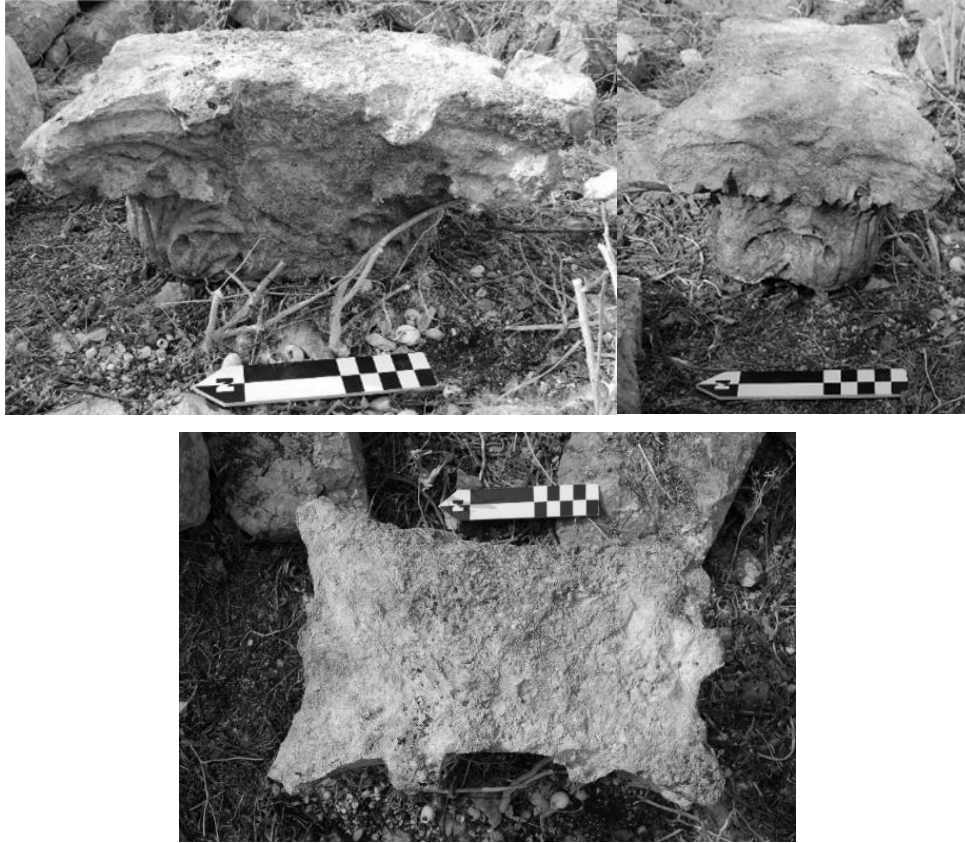
Şekil C. 97. Kilise 5'in narteksinin zemininde bulunan *opus sectile*, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 98. Sırasıyla Kilise 1'in zemininde bulunan haç kabartmalı levha parçaları, 2010 (©BOGA Arşivi).

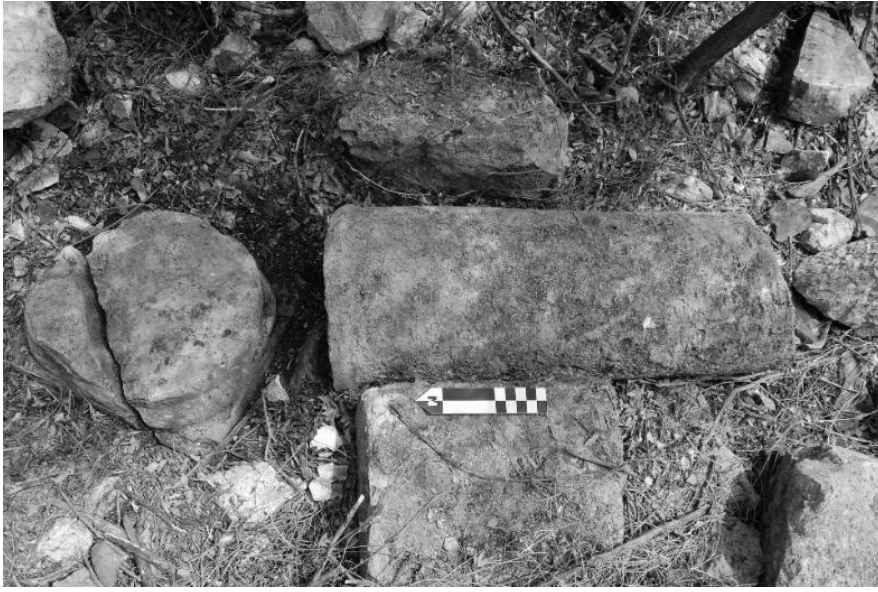
Şekil C. 99. Kilise 1'in zemininde bulunan, yerel kireçtaşından oyulmuş kenger yaprağı motifli sütun başlığı, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 100. Kilise 1'e ait olduğu düşünülen, iki sütunun oturabileceği genişlikte yerel kireçtaşından oyulmuş kenger yaprağı motifli sütun başlığının önden ve yandan ve üstten görünüşü, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 101. Kilise 1'in zemininde bulunan dikdörtgen kesitli sütun gövdesi parçası, 2010 (©BOGA Arşivi).

Şekil C. 102. Kilise 1'in *in situ* sütun kaidesi ve yanındaki sütun gövdesi parçaları, 2010 (©BOGA Arşivi).

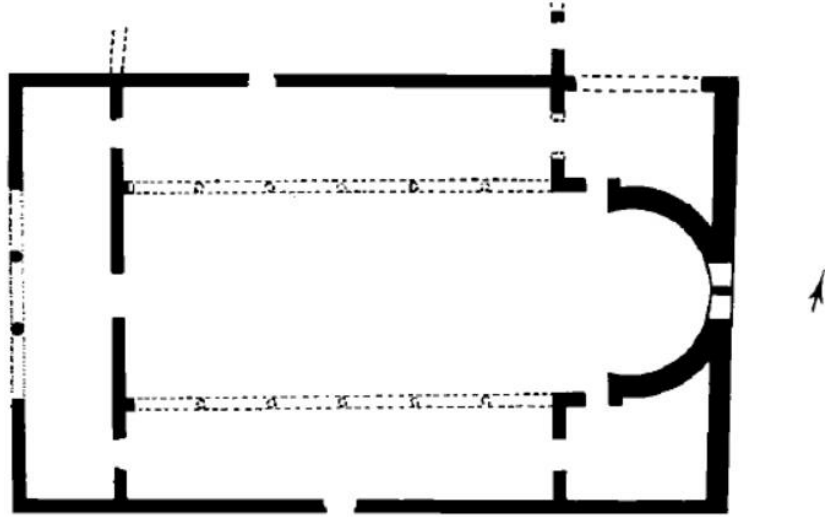

Şekil C. 103. Kilise 1'in yerinden ayrılmış sütun kaidesi, 2010 (©BOGA Arşivi).

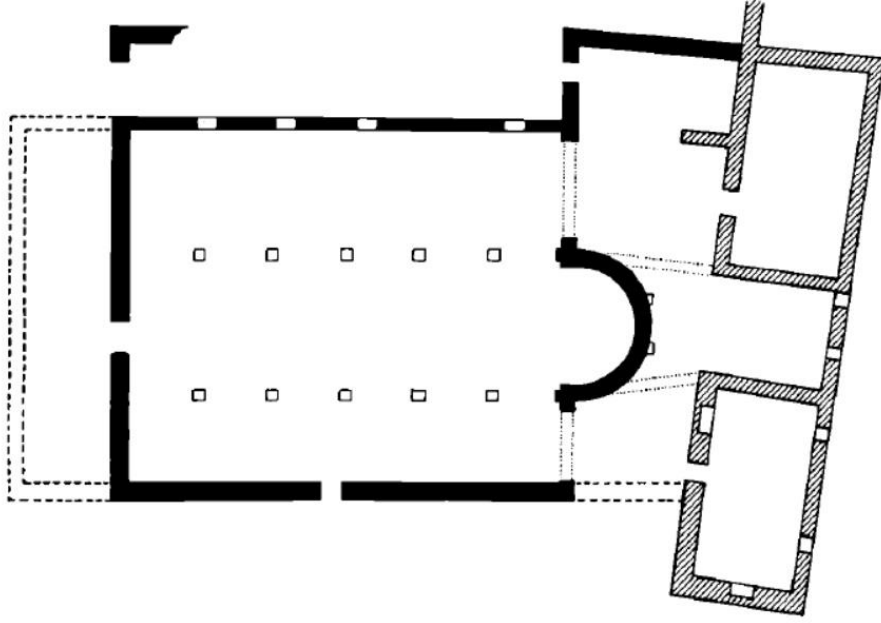
D. RESTİTÜSYON

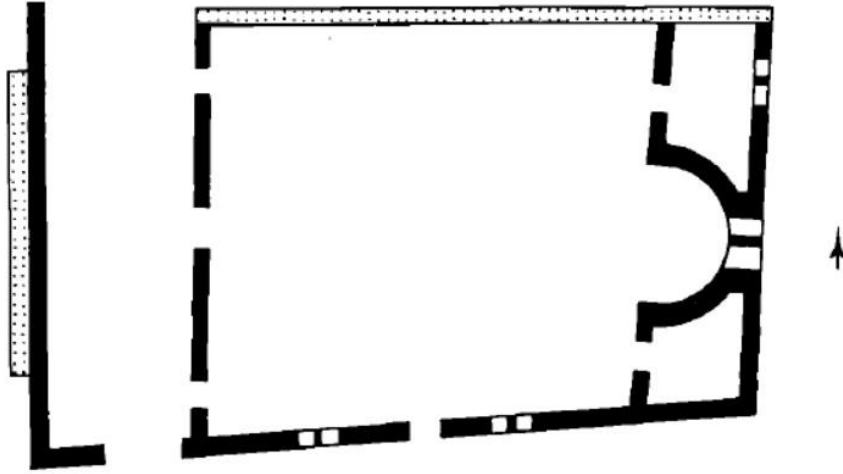
Şekil D. 1. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın batı cephesindeki tribelon (Eyice, 1971, fig.17).

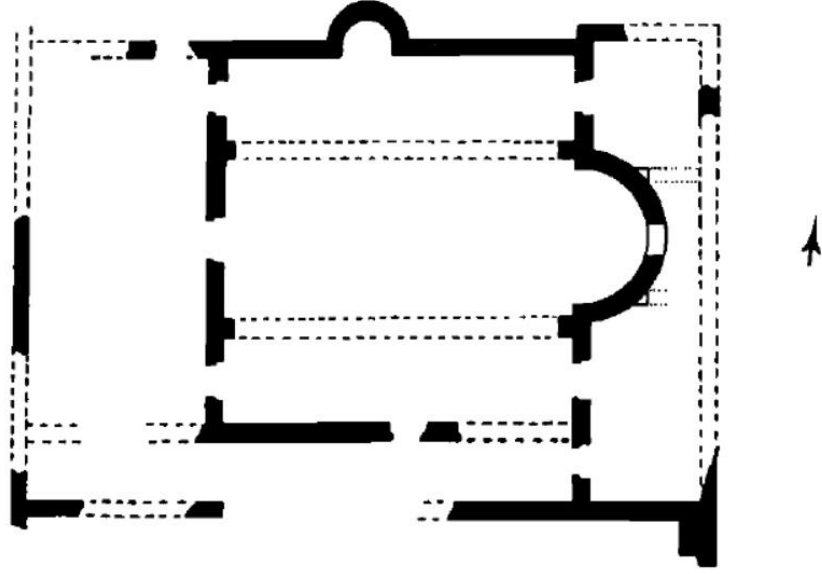
Şekil D. 2. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın planı (Hill, 1996, fig.36).

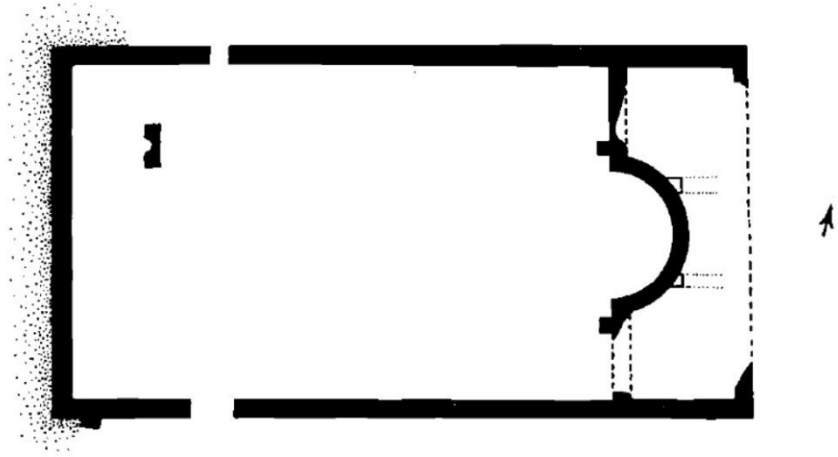
Şekil D. 3. Kanlıdivane 2 numaralı Bazilika'nın planı (Hill, 1996, fig.37).

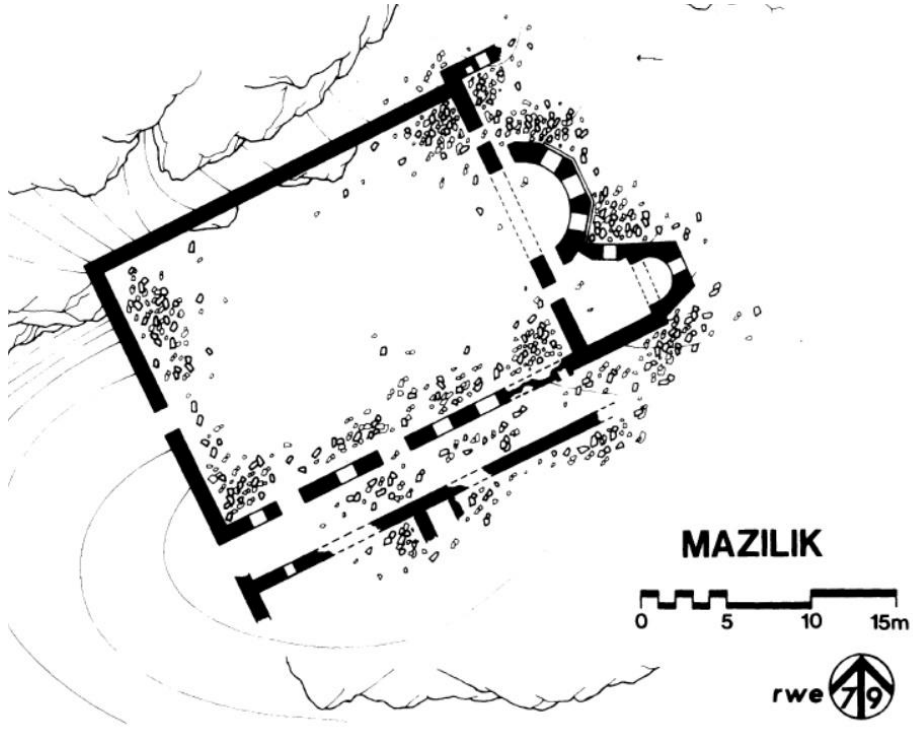
Şekil D. 4. Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın planı (Hill, 1996, fig.38).

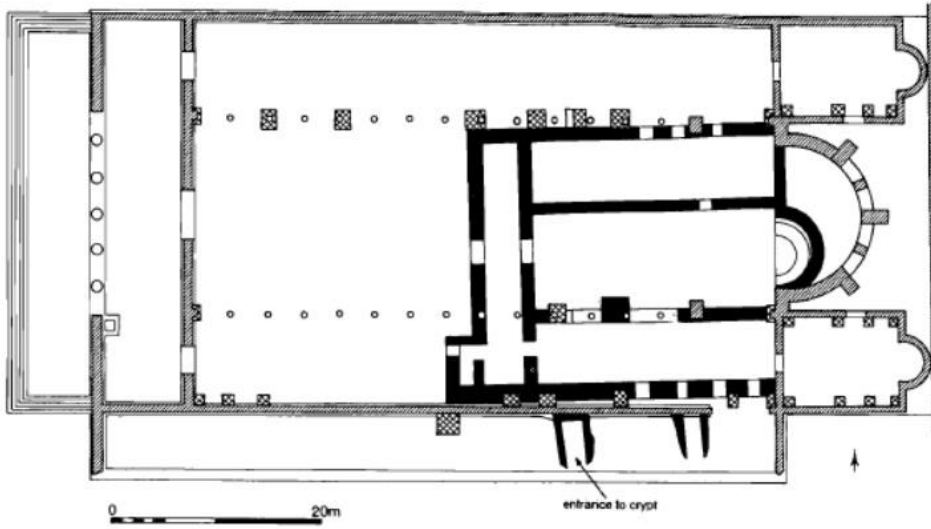
Şekil D. 5. Susanoğlu Mezar Kilisesi'nin planı (Hill, 1996, fig.49).

Şekil D. 6. Susanoğlu Kent Kilisesi'nin planı (Hill, 1996, fig.48).

Şekil D. 7. Mazılık Kilisesi'nin planı (Edwards, 1982, fig.2).

Şekil D. 8. Meryemlik Aya Thekla Bazilikası planı (Hill, 1996, fig.43).

Şekil D. 9. Kanlıdivane 3 numaralı Bazilika'nın narteksinin güney kapısı (Hill, 1996, fig.87).

Şekil D. 10. Çatıören Kilisesi'nin narteksinin doğu duvarı, 2016 (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren#/media/File:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren03.jpg>).

Şekil D. 11. Işıkkale Bazilikası narteksine batıdan bakış (e.t.: 11.03.19, e.a.: Survey Mersin <http://surveymersin.mersin.edu.tr/page13.html>).

Şekil D. 12. Yanıkhan Kuzey Kilisesi naosun güneybatı ucundan apside bakış (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Yan%C4%B1khan#/media/File:Yan%C4%B1khan10.jpg>).

Şekil D. 13. Alahan Batı Kilisesi'nin kuzey nefinin stylobatı (Gough, 1968, fig.10).

Şekil D. 14. Binbirkilise 21 numaralı yapının synthronon ve kathedrası (Bell, 1907).

Şekil D. 15. Yanıkhan Kuzey Kilisesi'nin ana apsisine doğudan bakış (e.t.: 11.03.19, e.a.:<https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Yan%C4%B1khan#/media/File:Yan%C4%B1khan09.jpg>).

Şekil D. 16. Yanıkhan Kuzey Kilisesi güney cephesi (Hellenkemper ve Hild, 1986, fig.110).

Şekil D. 17. Çatıören Kilisesi'nin naosunun batı duvarı üzerinde korunan, kuzey nef için ait plaster ve kemer taşları, 2016 (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren#/media/File:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren06.jpg>).

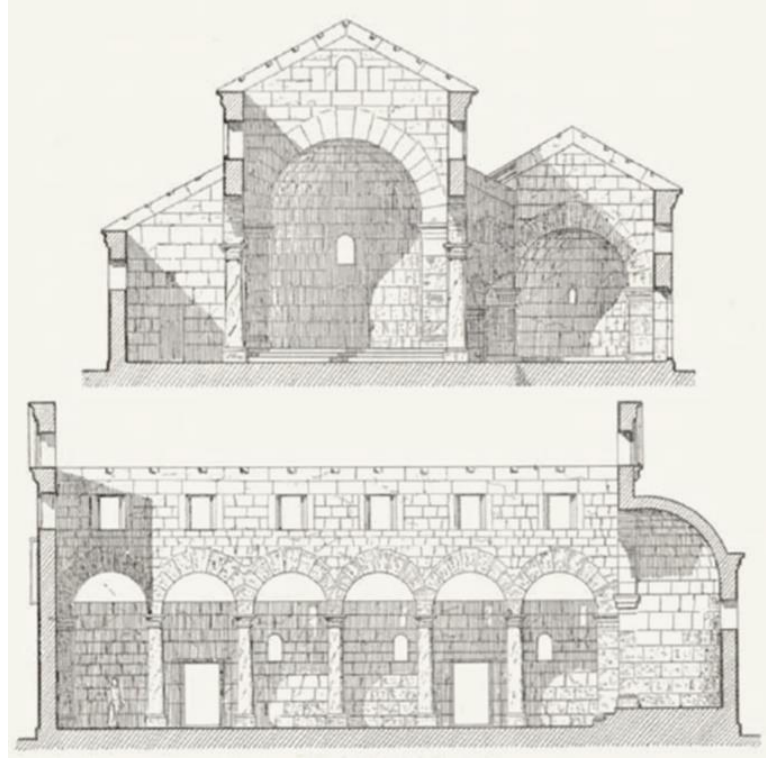
Şekil D. 18. Çatıören Kilisesi'nin naosunun batı duvarı, 2016 (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren#/media/File:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren07.jpg>).

Şekil D. 19. Çatiören Kilisesi doğu mekânlarının batı duvarı üzerindeki konsollar, 2013 (e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%87at%C4%B1%C3%B6ren#/media/File:Cati%C3%B6ren9.jpg>).

Şekil D. 20. Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın batı cephesi (Şeref Halıcıoğlu, 2009, e.t.:13.03.19 e.a.: https://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Mediterranean/Mersin/Kanlıdivane/photo1030685.htm).

Şekil D. 21. Burdj Hédar Batı Kilisesi'nin iki yönden kesiti (Butler, 1920, s.289).

Şekil D. 22. Işıkkale Bazilikası'nın neflerini ayıran sütun dizileri, 2014 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, E.t.: 11.03.19, e.a.: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Isikkale_Kirche_Mittelschiff_W.jpg).

Şekil D. 23. Alahan Doğu Kilisesi batıdan apside bakış (Fotoğraf: Şeref Halıcıoğlu, 2008, e.t.: 13.03.19, e.a.: https://www.trekearth.com/gallery/Middle_East/Turkey/Mediterranean/Mersin/Mut/photo947154.htm).

Şekil D. 24. Hasanaliler Kilisesi doğu cephesi, 2012 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Hasanaliler#/media/File:Hasanaliler1.jpg>).

Şekil D. 25. Hasanlıler Kilisesi'nin apsisi ve güney nefine ait arkad, 2012 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Hasanaliler#/media/File:Hasanaliler4.jpg>).

Şekil D. 26. Hasanlıler Kilisesi'nin arkadı, 2012 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Hasanaliler#/media/File:Hasanaliler3.jpg>).

Şekil D. 27. Hasanaliler Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki platform altında kalan tonozlu mekân ve cephesindeki kolymbion nişi, 2012 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hasanaliler5.jpg>).

Şekil D. 28. Hasanaliler Kilisesi'nin platformunun cephesindeki kolymbion nişi (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon, e.t.: 11.03.19, e.a.: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Hasanaliler#/media/File:HasanalilerKolymbion.jpg>).

Şekil D. 29. Hasanlıler Kilisesi'nin platformlarından biri. Tonozun başlangıcındaki silmenin Boğsak Adası'ndaki Platform ile aynı profilde olması dikkat çekicidir (Fotoğraf: Salih Saydam, e.t.: 11.03.19, e.a.: http://www.salihsaydam.com/mersin/hasanalilerkilisesi1_tr.html).

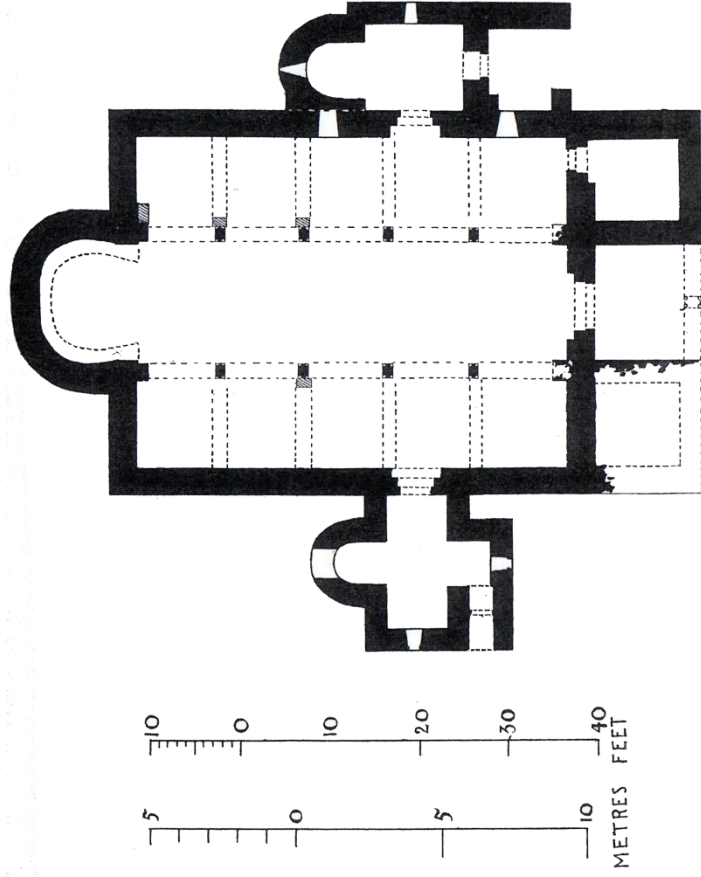
Şekil D. 30. Canbazlı Kilisesi batı cephesi (E.t.: 11.03.19, e.a.: <https://mapio.net/pic/p-17367839/>).

Şekil D. 31. Canbazlı Kilisesi güneydoğudan bakış (Fotoğraf: Zeynel Cebeci, e.t.: 14.03.19, e.a.: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cambazlı%20Church_03.JPG).

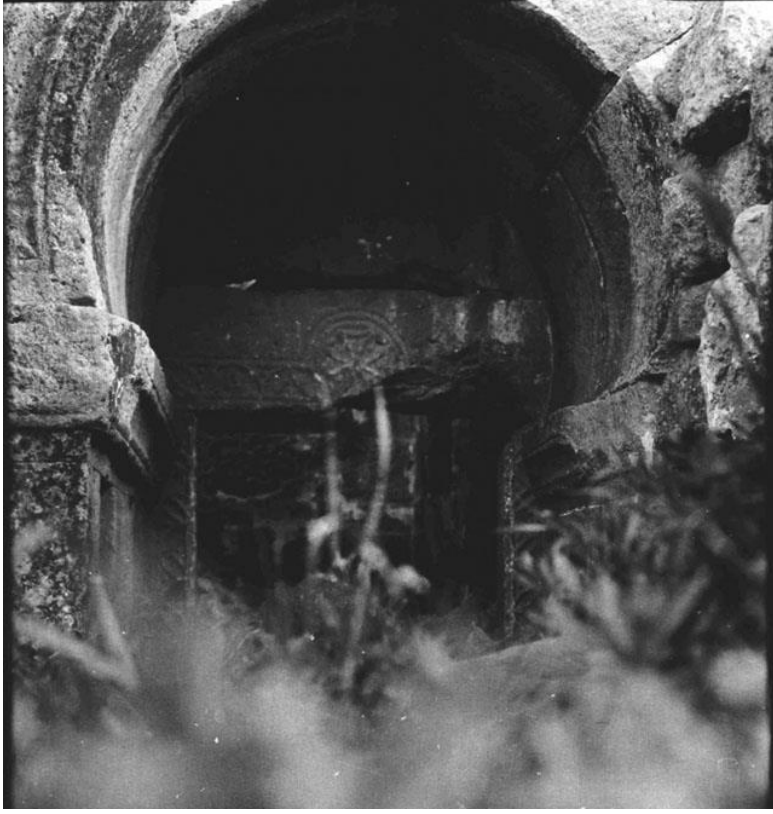
Şekil D. 32. Headlam'ın 1890'da çektiği Dağpazar Ambülatuarlı Kilise'nin doğu cephesi (Hill, 1996, fig.64).

Şekil D. 33. Aşağıdan yukarıya doğru Binbirkilise 12, 21 ve 22 numaralı bazilikalar (Bell ve Ramsay, 1909, fig.80).

Şekil D. 34. Binbirkilise 12 numaralı yapının kuzey cephesi (Bell, 1907, NUGBA Albüm H).

Şekil D. 35. Binbirkilise 12 numaralı yapının ön mekânına kuzeyden bakış (Bell, 1907, NUGBA Albüm H).

Şekil D. 36. Akkale'deki anıt mezar (Bell, 1905, NUGBA Albüm C).

Şekil D. 37. Akkale'deki anıt mezarın iç mekânı (Bell, 1905, NUGBA Albüm C).

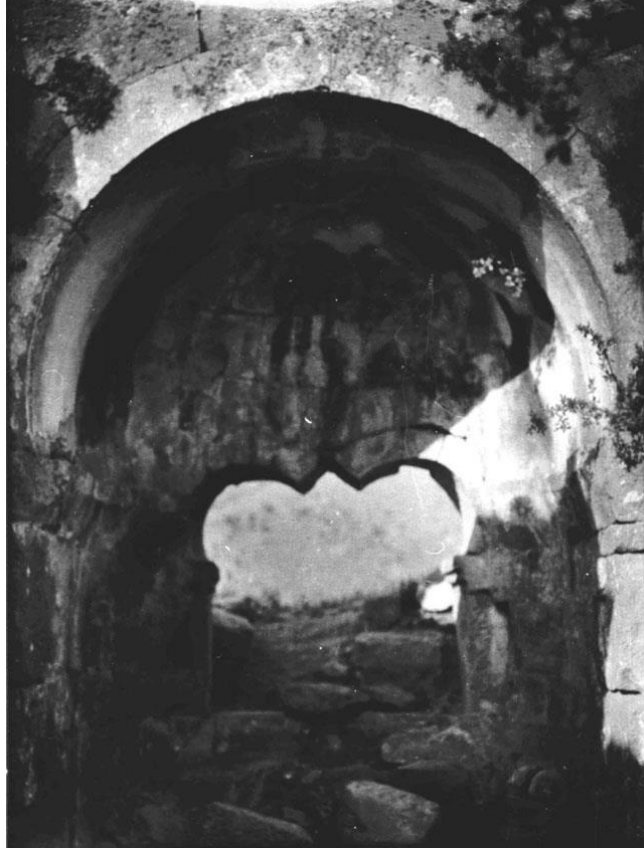
Şekil D. 38. Side Piskoposluk Sarayı Kilisesi Güney martyriumunun içerisindeki nişler (Yıldırım, 2013).

Şekil D. 39. Akkale'deki anıt mezarın içerisindeki sütun başlığı (Bell, 1905, NUGBA Albüm C).

Şekil D. 40. Binbirkilise 12 numaralı yapının iç mekânı (Bell, 1907, NUGBA Albüm H).

Şekil D. 41. Binbirkilise 12 numaralı yapının apsisine içeriden bakış (Bell, 1907, NUGBA Albüm H).

Şekil D. 42. Binbirkilise 12 numaralı yapının apsis cephesi (Bell, 1907, NUGBA Albüm H).

Şekil D. 43. Binbirkilise 1 numaralı Bazilika'nın batı cephesindeki kat silmesi (Bell, 1905, NUGBA Albüm D).

Şekil D. 44. Binbirkilise 33 numaralı Bazilika'nın apsis cephesinde pencerenin alt hizasındaki silme (Bell, 1905, NUGBA Albüm C).

Şekil D. 45. Korykos Mezarlık Kilisesi kuzey cephesindeki sundurma (Bell, 1905, NUGBA Albüm C).

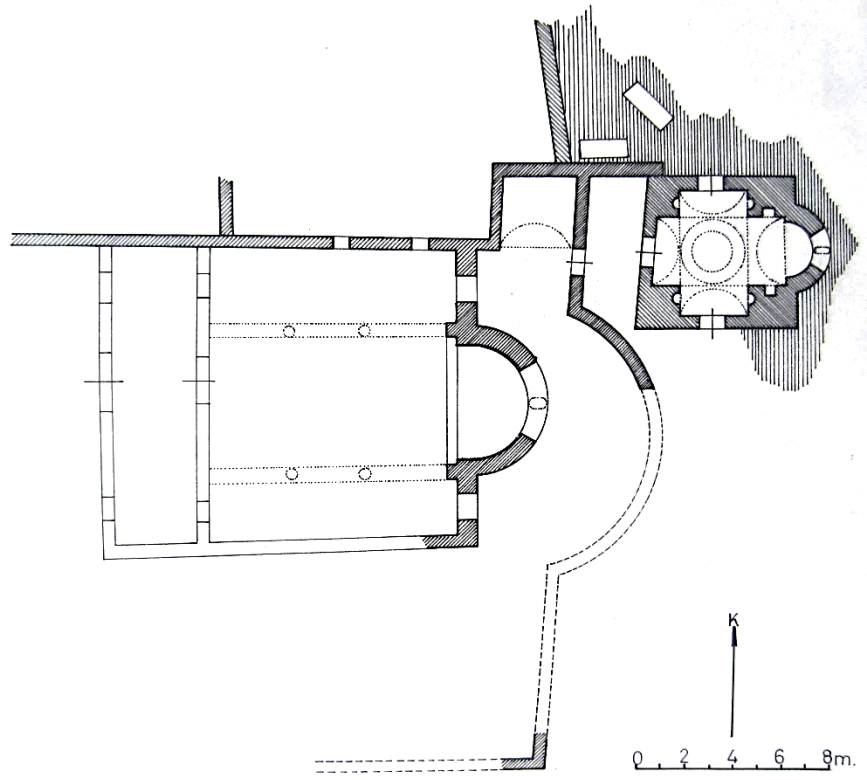
Şekil D. 46. Boğsak Adası'ndaki Kilise 5'in doğu cephesi (Hellenkemper ve Hild, 1986, fig.20).

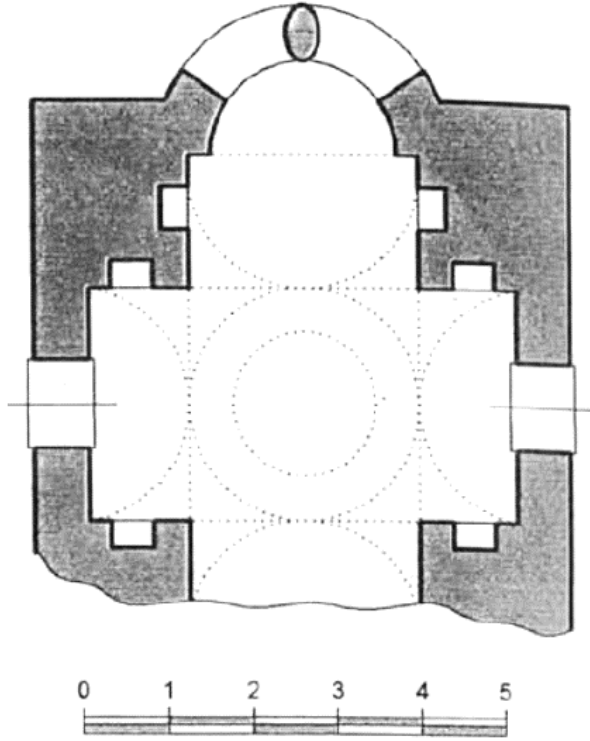
Şekil D. 47. Kilise 5'in apsisine içeriden bakış (Hellenkemper ve Hild, 1986, fig.21).

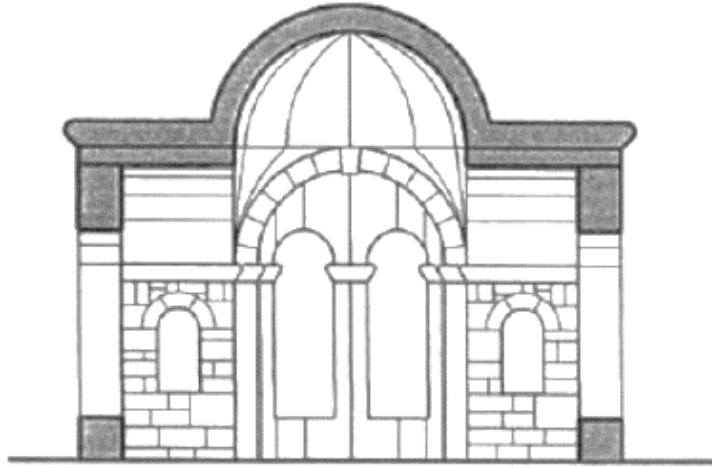
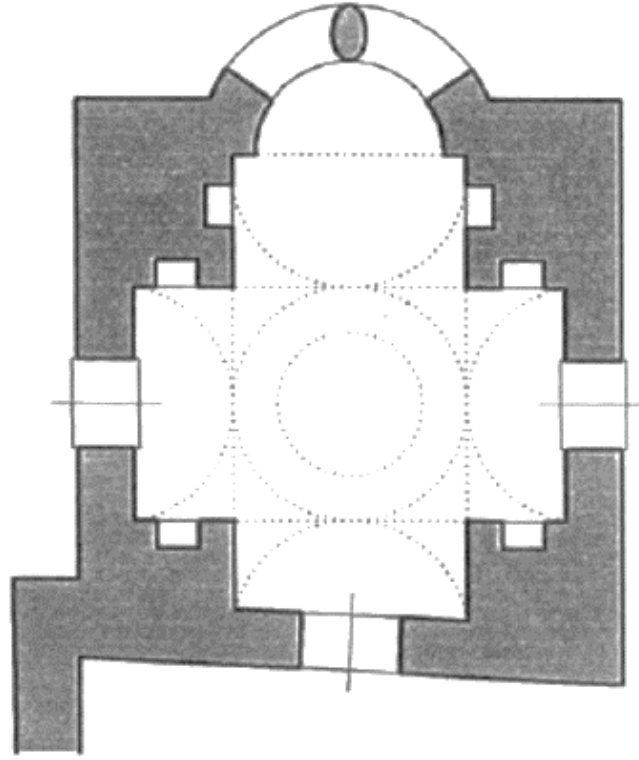
Şekil D. 48. Yapının kubbe kasağı (Hellenkemper ve Hild, 1986, fig.22).

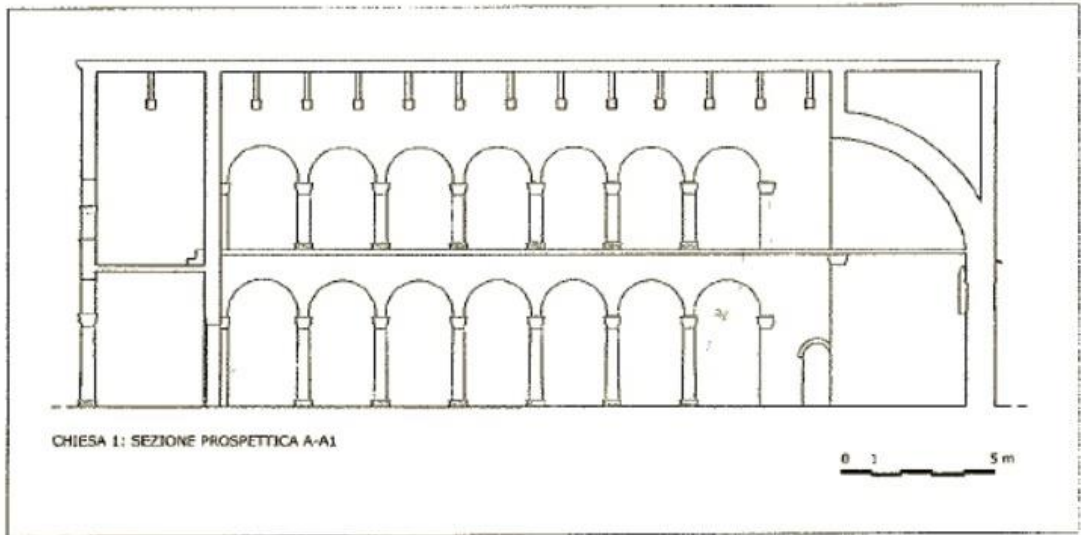
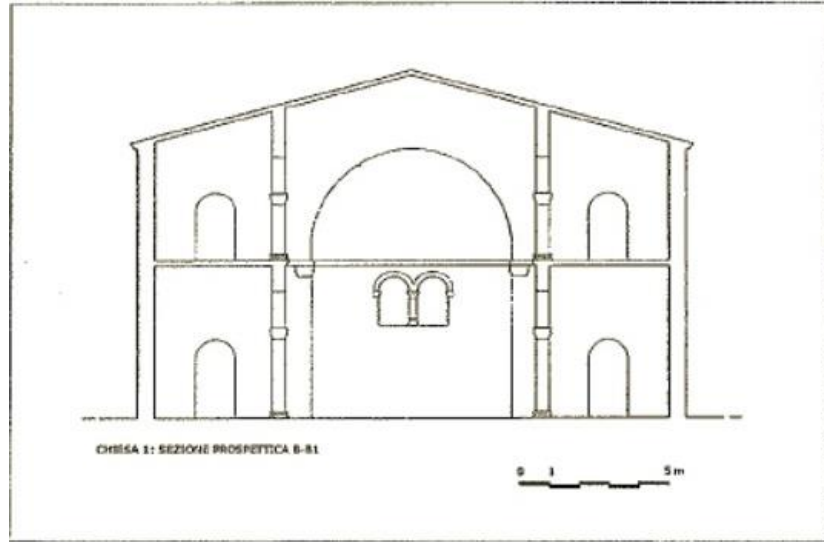
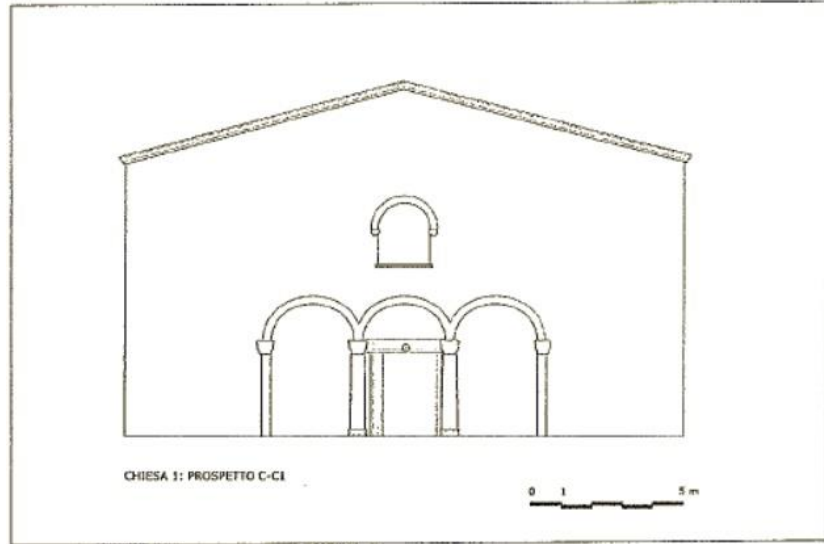
Şekil D. 49. Yapı grubunun Eyice tarafından önerilen restitüsyonu (Eyice, 1988b, Taf. III).

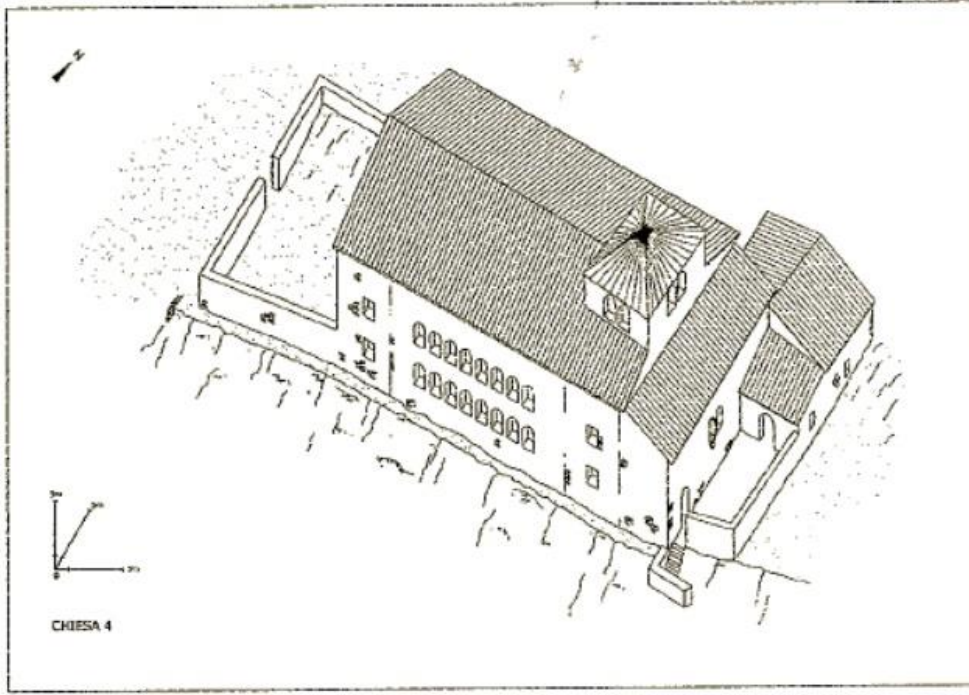
Şekil D. 50. Kilise 5'in S.Guyer tarafından yayınlanan planı (Guyer, 1950, s.69).

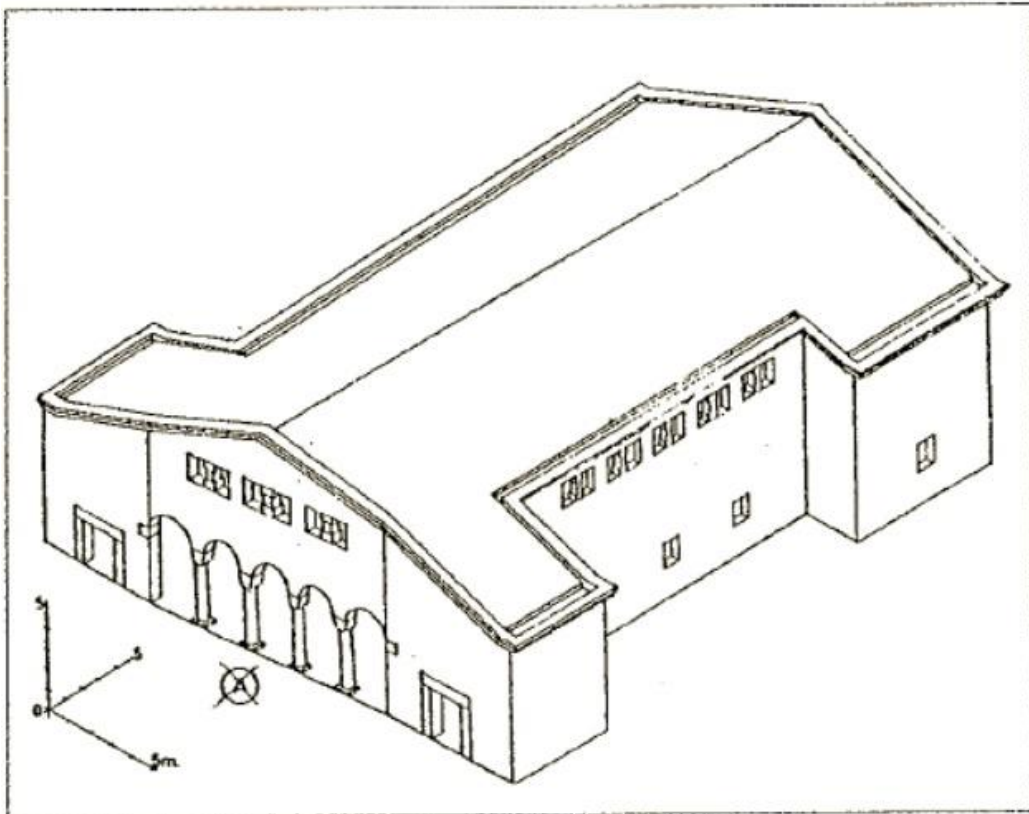
Şekil D. 51. Kilise 5'in restitüsyon planı ve kesiti (Çizen: S. Karanfiloğlu, Yayımlayan Eyice, 1988).

Şekil D. 52. Kanlıdivane 1 numaralı Bazilika'nın restitüsyonu (Hazırlayan: A.Gobbi, Iacobini, Della Valle ve Paribeni, 2007).

Şekil D. 53. Kanlıdivane 4 numaralı Bazilika'nın restitüsyonu (Hazırlayan: A.Gobbi, Iacobini, Della Valle ve Paribeni, 2007).

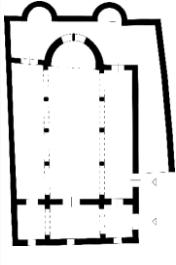
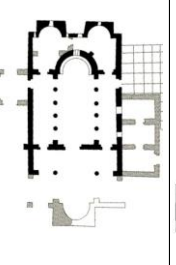
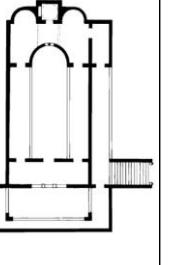
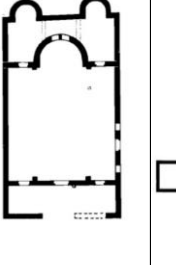
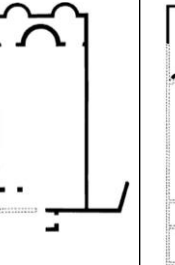
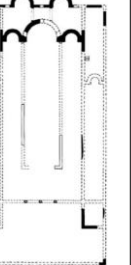

Şekil D. 54. Canbazlı Kilisesi'nin Eyice tarafından hazırlanan restitüsyonu (Iacobini, Della Valle ve Paribeni, 2007).

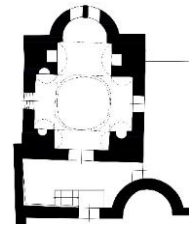
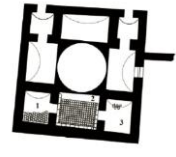
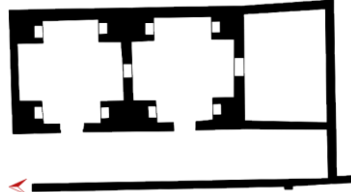

Tablo D. 1. Kilise 1'in boyutlarının Kilikya Bölgesi'ndeki benzer özellikteki yapılarla karşılaştırması.

Yapı	Boyutları (uzunluk x genişlik m)
Boğsak Adası Kilise 1	23.40x16.60
Kanlıdivane Bazilika 3	23.5x17.5
Alahan Doğu Kilisesi	23x15 (Narteksi hariç)
Susanoğlu Mezar Kilisesi	25x17
Yanıkhan Kuzey Kilisesi	27x14
Dağ Pazarı Ambülatuarlı Kilise	27x20
Kanlıdivane Bazilika 4	28x15.5 (Doğudaki mekânlar dışında)
Hasanaliler Bazilikası	28.5x18.5
Canbazlı Bazilikası	29x22
Yanıkhan Güney Kilisesi	30x15
Kanlıdivane Bazilika 1	31x18.4
Mazılık Bazilikası	32x17
Meryemlik Küçük Bazilika	33x26
Susanoğlu Kasaba Kilisesi	36x16
Alahan Batı Kilisesi	36.5x16
Şaha Bazilikası	39x17
Kanlıdivane Bazilika 2	41x18.6
Dağ Pazarı Bazilika	50x16.5
Meryemlik Büyük Bazilika	81x43

Tablo D. 2. Kilise 1'in benzer örnekler üzerinden değerlendirildiği analoji çalışması.

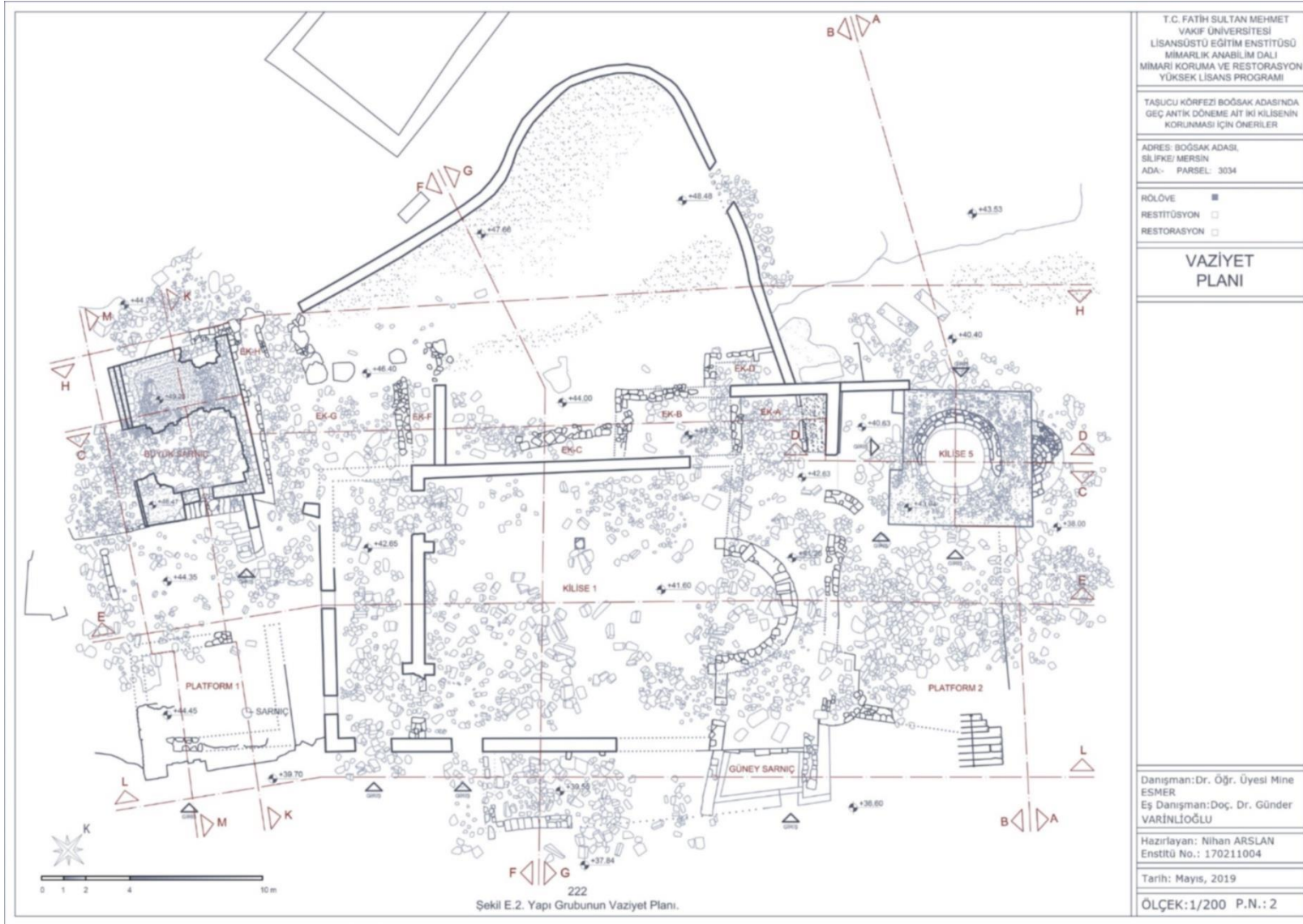
BÖLGE		KİLİKYA							
YER		Silifke, Mersin		Erdemli, Mersin					
YAPI		Boğsak Adası Kilise 1	İşikkale Bazilikası	Yanıkhan Güney Kilisesi	Yanıkhan Kuzey Kilisesi	Şaha Bazilikası	Korykos Kilise I		
TANIMI		Bazilika	Bazilika	Bazilika	Bazilika	Bazilika	Bazilika		
TARİHİ		5.yy'ın sonu	5.yy'ın sonu 6.yy'ın başı	4.yy'ın sonu?	5.yy'ın sonu	?	6.yy		
PLAN ÖZELLİKLERİ	Narteks	+	+	+	+	?	?		
	Giriş Yönü	G	B,G	B	B,G	B	B		
	Nef Sayısı	3	3	3	3	?	5		
	Galeri Katı	+	+	+	+	+	?		
	Ana Apşis	Plan	At Nali P.	-	-	-	-	-	
			Yarım Daire P.	+	+	+	+	+	
		Pencere	Çift K.	+	+	+	+	-	+
			Tek K.	-	-	-	-	-	-
	Yan Oda	-	-	-	-	-	-		
	Doğu Çevre Koridoru	Apşis	Kat Sayısı	2	2	2	2	2	
			Kare İçinde Yarım Daire Planı	-	+	-	-	-	-
			Yarım Daire Planı	+	-	+	+	+	+
	Güney Çevre Koridoru	Kat Sayısı	1	?	?	-	2	?	
		Kapalı	-	-	-	-	?	?	
		Yarı Açık	+	-	-	-	-	-	
Açık		-	-	+	-	-	-		
PLANLAR									
	I.Dönem Restitüsyonu		Aydınöglü, 2017	Hill, 1996	Hill, 1996	Hill, 1996	Hill, 1996		

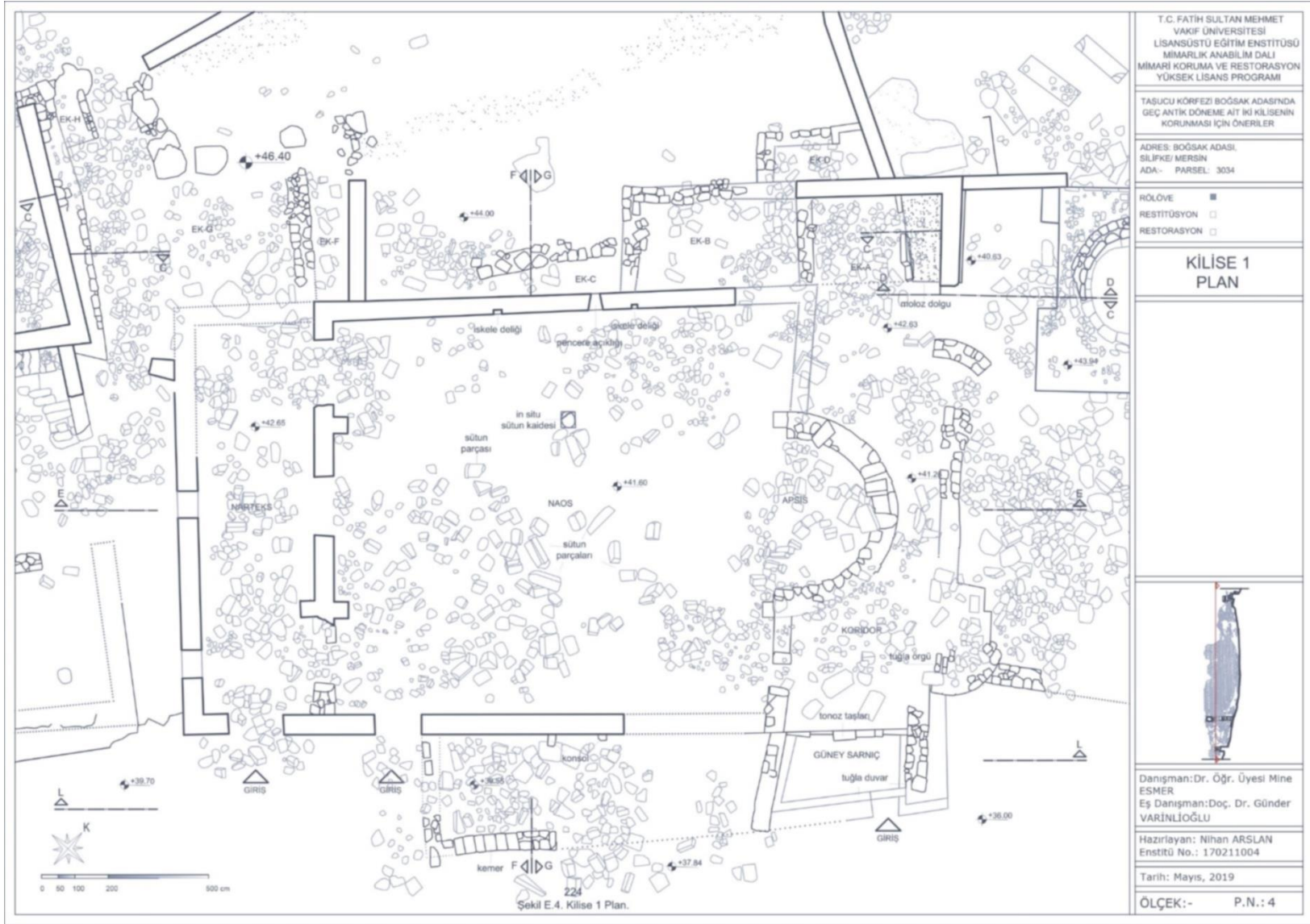
Tablo D. 3. Kilise 5'in benzer örnekler üzerinden değerlendirildiği analogi çalışması.

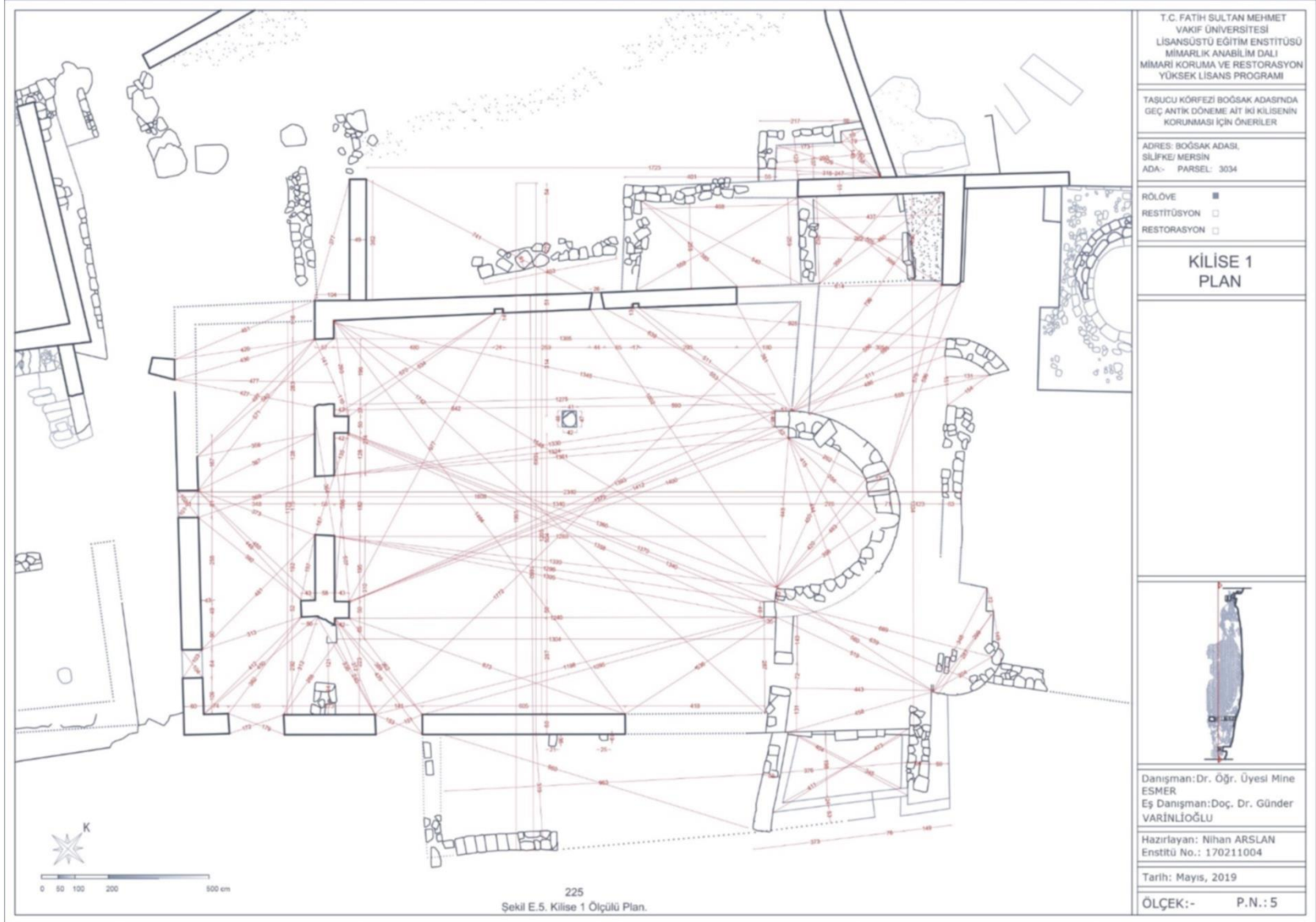
BÖLGE	KİLİKYA		PAMPHYLIA			
YER	Silifke, Mersin	Erdemli, Mersin	Side, Antalya			
YAPI	Boğsak Adası Kilise 5	Akkale'deki Kubbeli Yapı	Piskoposluk Sarayı Kuzey Ek Yapı	Piskoposluk Sarayı Güney Ek Yapı	AA Bazilikası Ek Yapı	
TANIMI	Rölik Şapeli	Anıt mezar	Mezar Yapısı (İkiz Yapı)		Mezar Yapısı	
TARİHİ	6.yy'ın ilk yarısı	5.yy'ın sonu	?		6.yy	
PLAN ÖZELLİKLERİ	Kare İçinde Haç P.	+	+	+	+	
	Naosun Boyutu (gxu)	6.12x6.52 m	9.93x10.63 m	8.30x8.30 m	8.30x8.30 m	4.85x4.88 m
	Ön Mekan	+	?	+	+	+
	Ö. M. Boyutu (gxu)	2.39x6.00 m	?	?		3.97x8.27 m
	Giriş Yönü	B,G,K	B	B	B	B,K
	Apsis	+	-	-	-	-
	Kat Sayısı	1	3	?	?	1
ÖRTÜ SİSTEMİ	Naos (Kubbe)	+	+	+	+	
	Naos (Kırma Çatı)	+	?	?	?	+
	Haç Kolu (Tonoz)	+	+	+	+	+
CEPHELER	Pencere	-	+	+	+	
	Apsis	+	-	-	-	
İÇ MEKÂN	Niş	+	-	+	+	
	Niş Sayısı	6	-	4	4	4
	Silme	+	+	-	-	-
	Sütun Başlığı	-	+	-	-	-
PLANLAR		 Zemin Kat Planı Mörel, 2017, s.115.	 Yıldırım, 2013, s.341.	 Yıldırım, 2013, s.375.		

E. ÇİZİMLER

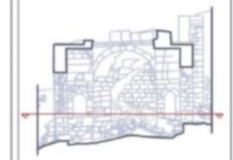
T.C. FATİH SULTAN MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASINDA
GEÇ ANTIK DÖNEME AİT İKİ KİLİSENİN
KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER

ADRES: BOĞSAK ADASI,
SİLİFKE/ MERSİN
ADA- PARSEL: 3034

RÖLÖVE ■
RESTİTÜSYON □
RESTORASYON □

KİLİSE 5 PLAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine
ESMER
Eş Danışman: Doç. Dr. Günder
VARINLIOĞLU

Hazırlayan: Nihan ARSLAN
Ensttü No.: 170211004

Tarih: Mayıs, 2019

ÖLÇEK: 1/100 P.N.: 6

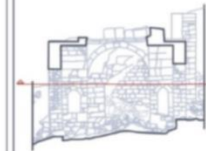
T.C. FATİH SULTAN MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASINDA
GEÇ ANTIK DÖNEME AİT İKİ KİLİSENİN
KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER

ADRES: BOĞSAK ADASI
SİLİFKE/ MERSİN
ADA- PARSEL: 3034

RÖLÖVE ■
RESTİTÜSYON □
RESTORASYON □

KİLİSE 5 TAVAN PLANI

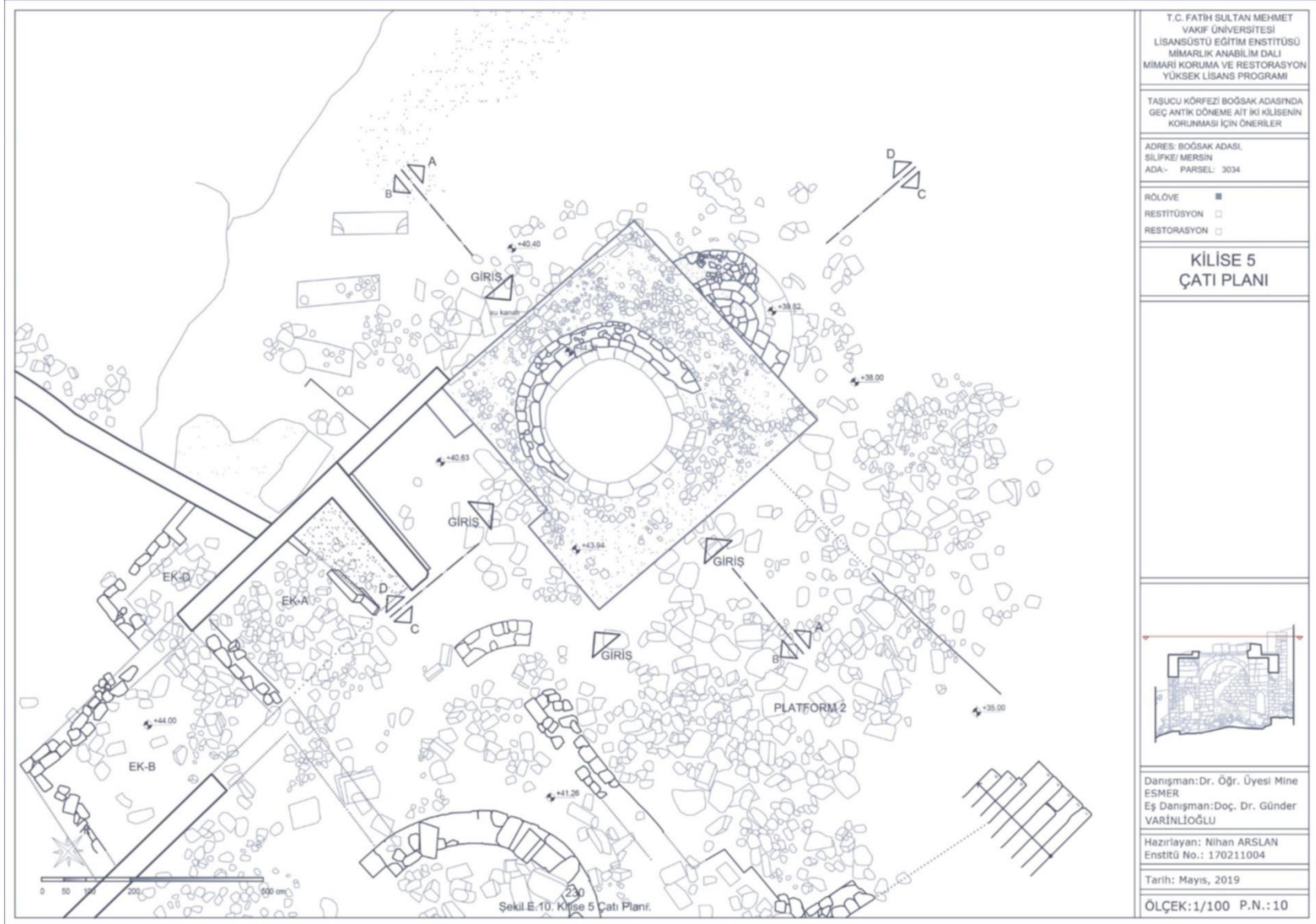
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine
ESMER
Eş Danışman: Doç. Dr. Günder
VARINLIOĞLU

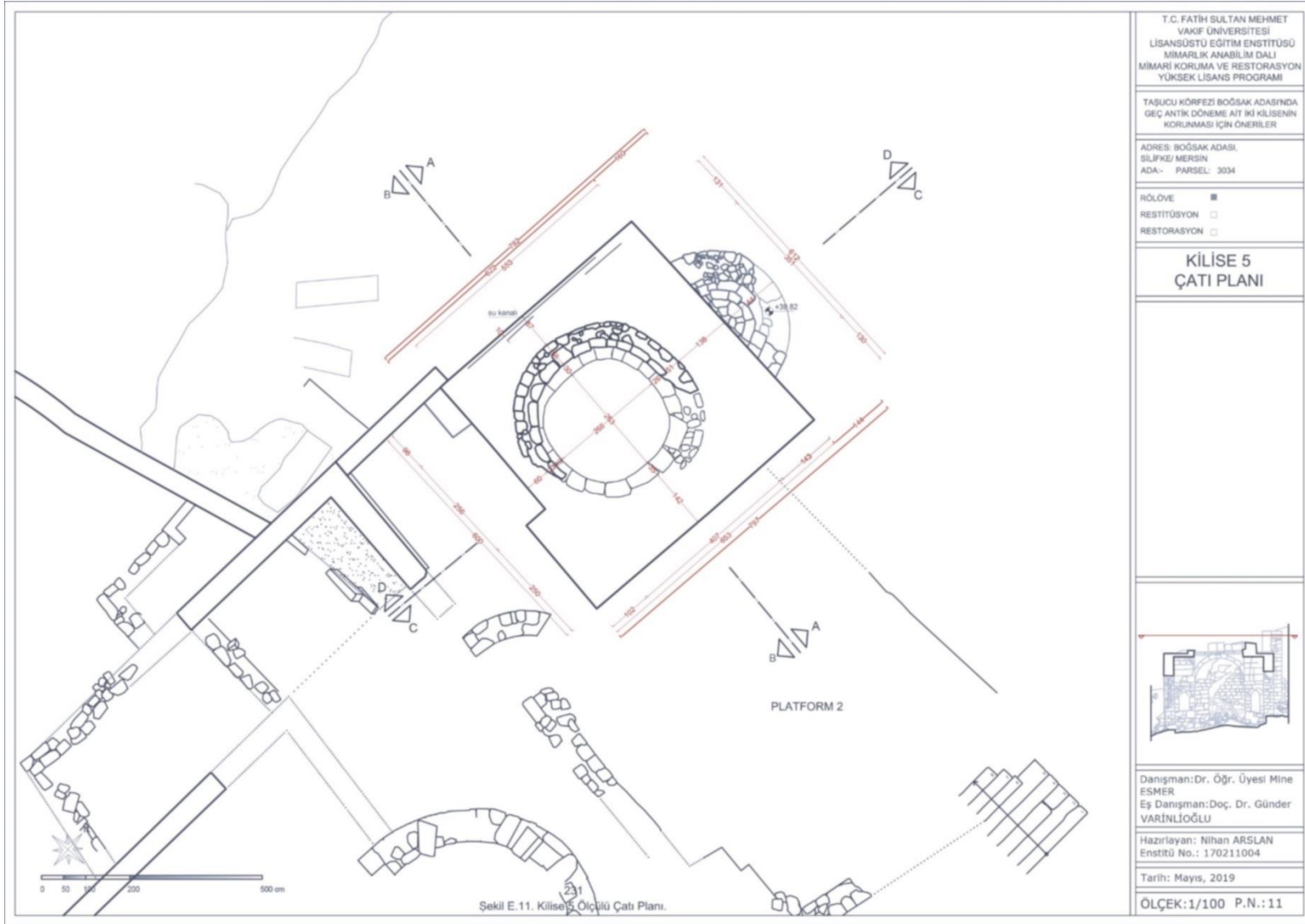
Hazırlayan: Nihan ARSLAN
Enstitü No.: 170211004

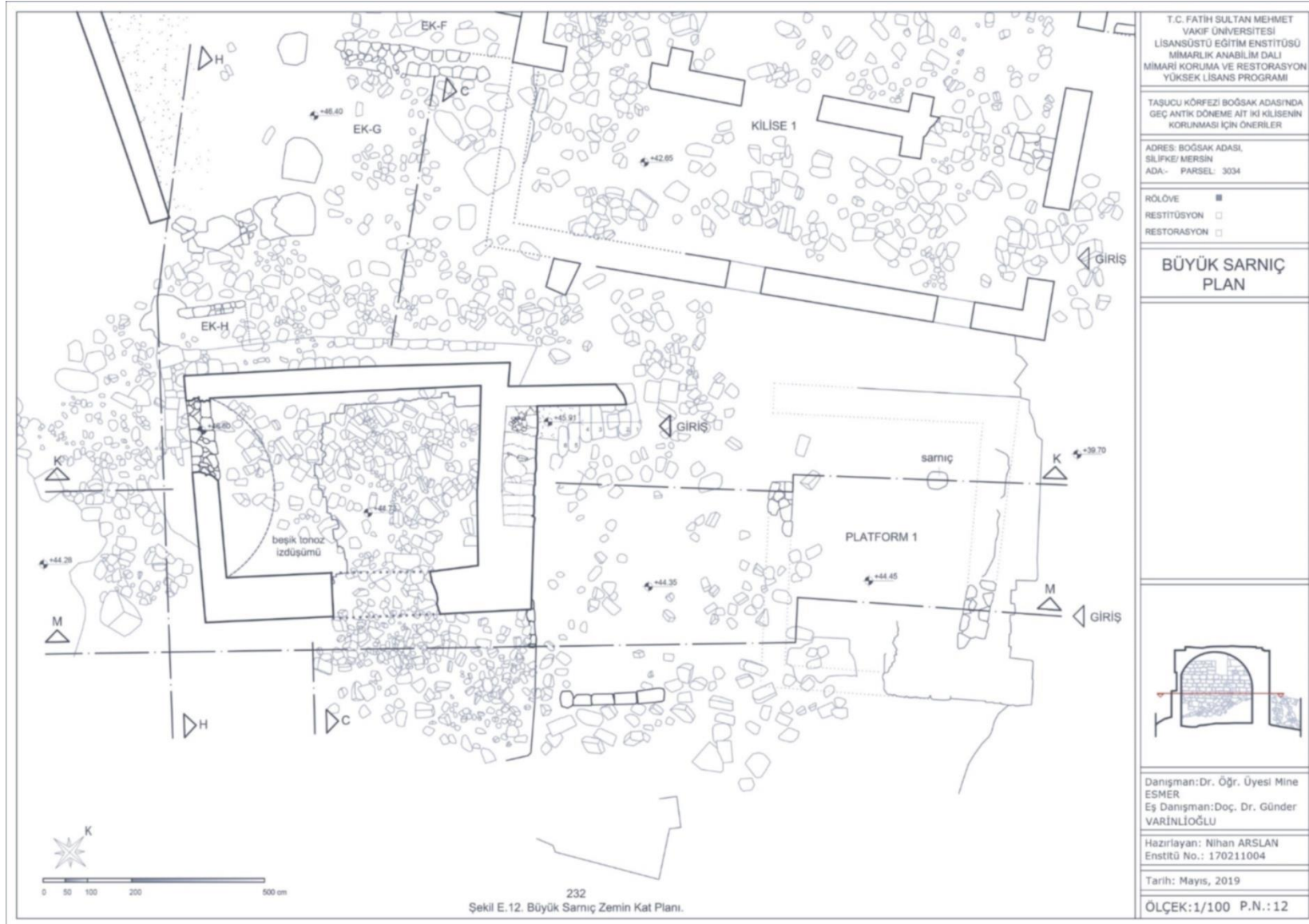
Tarih: Mayıs, 2019

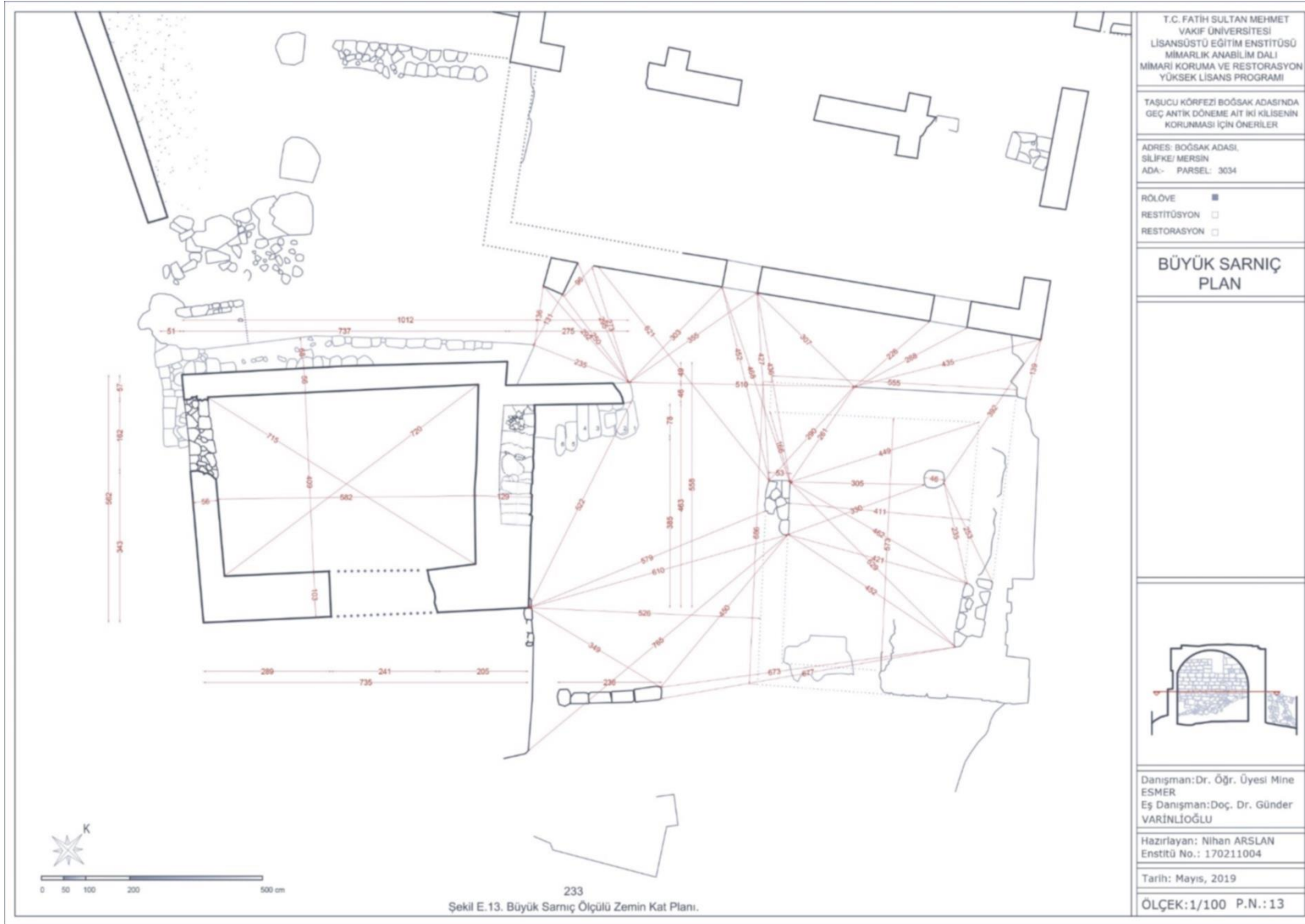
ÖLÇEK: 1/100 P.N.: 8

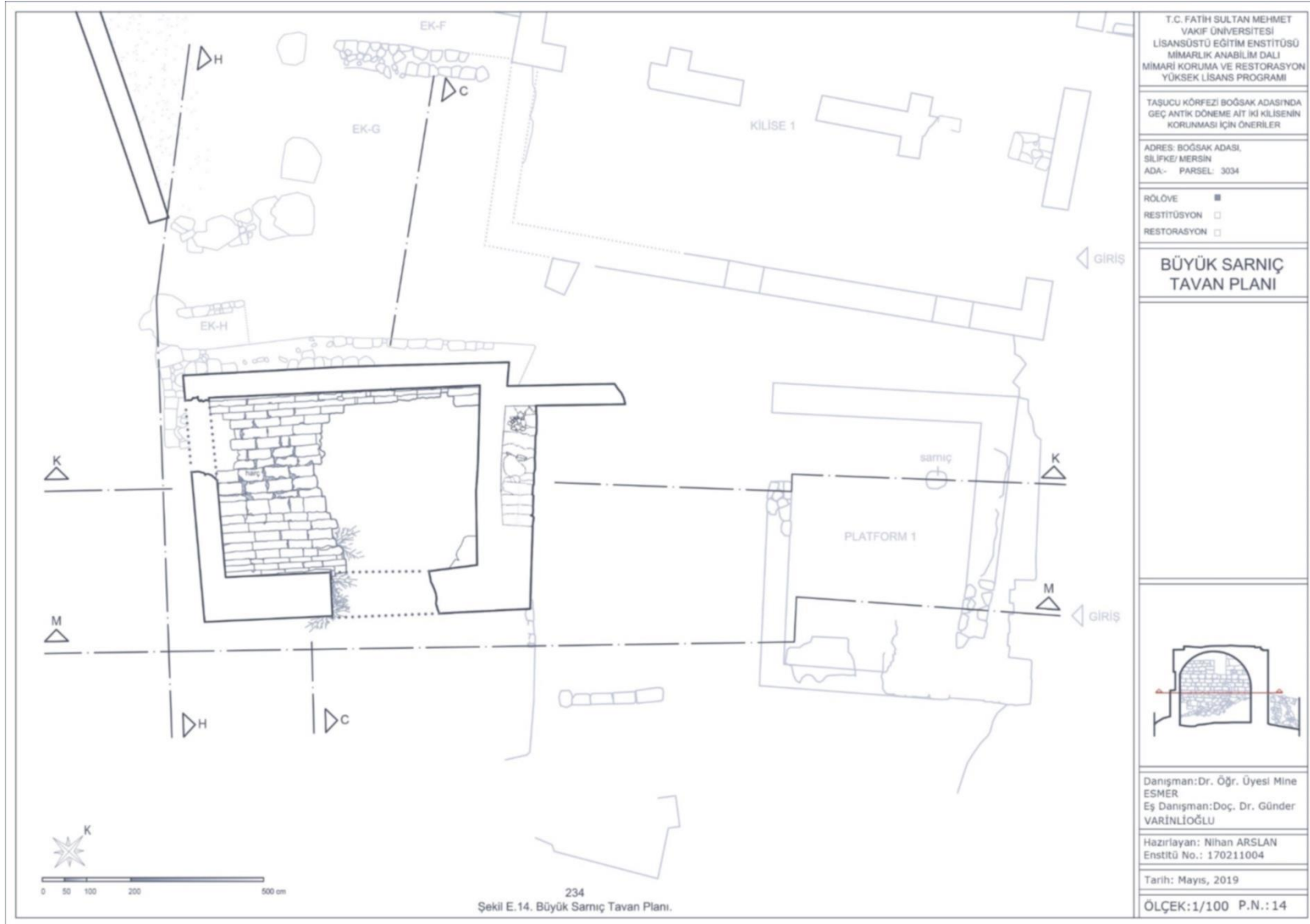

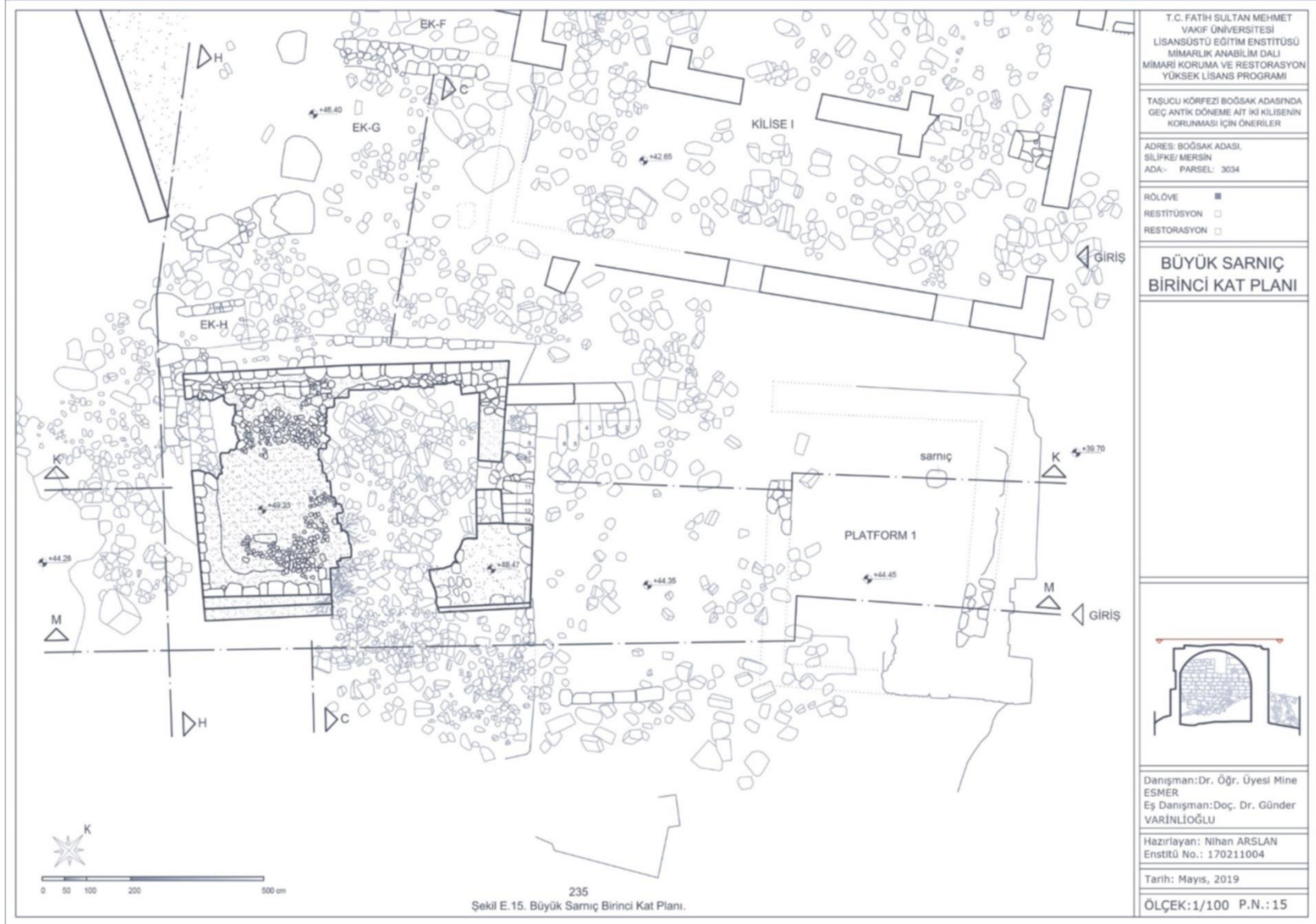

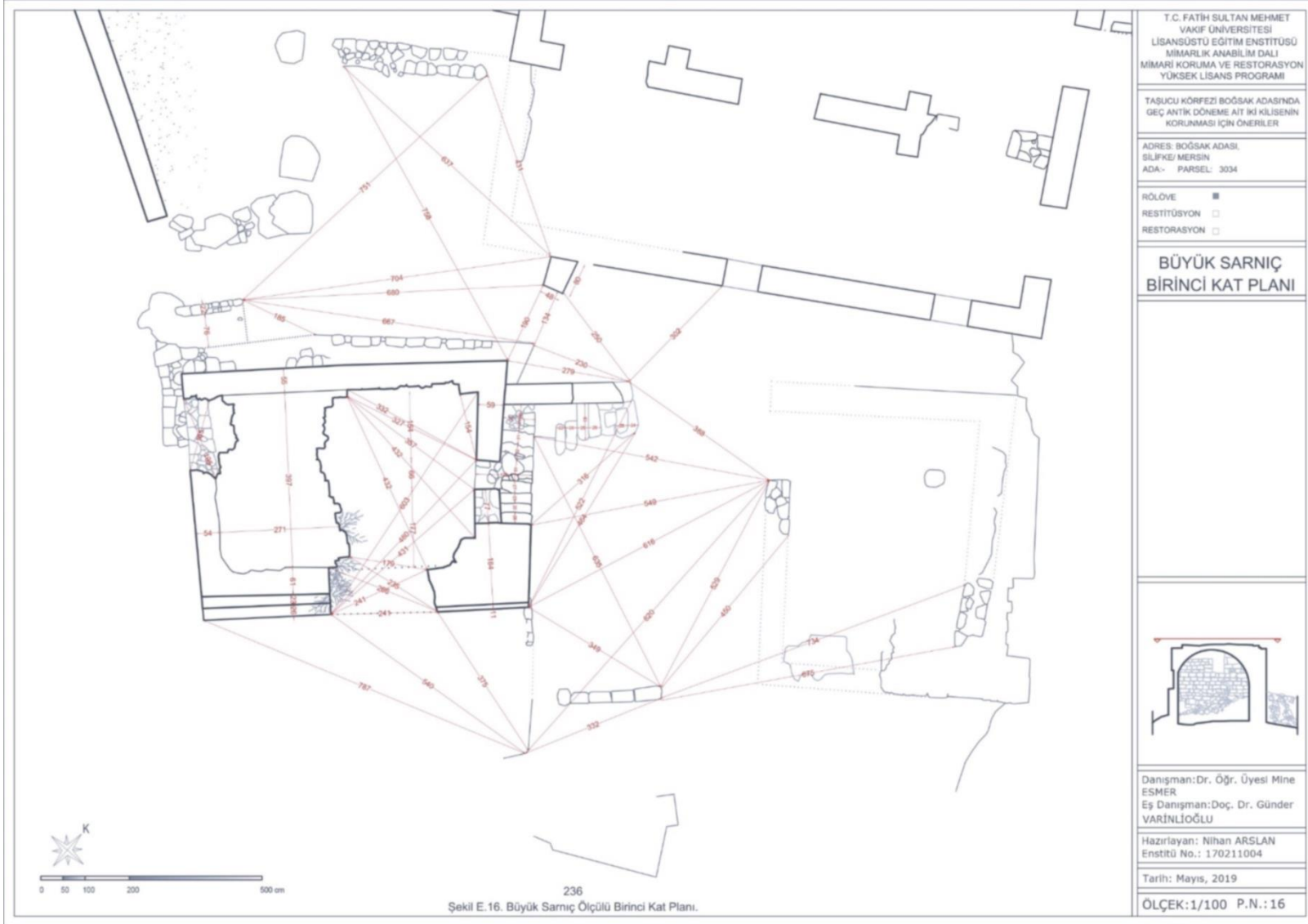

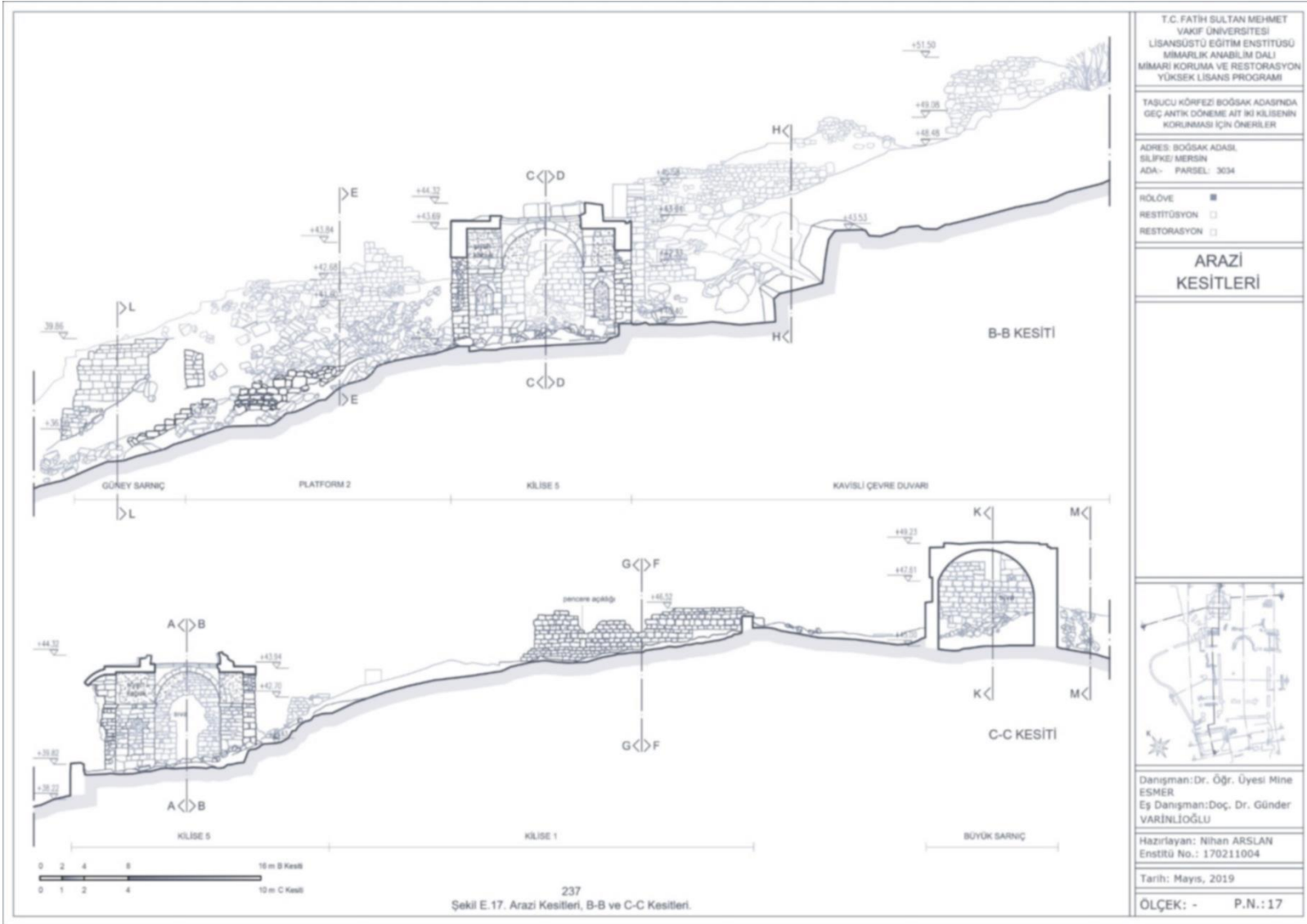

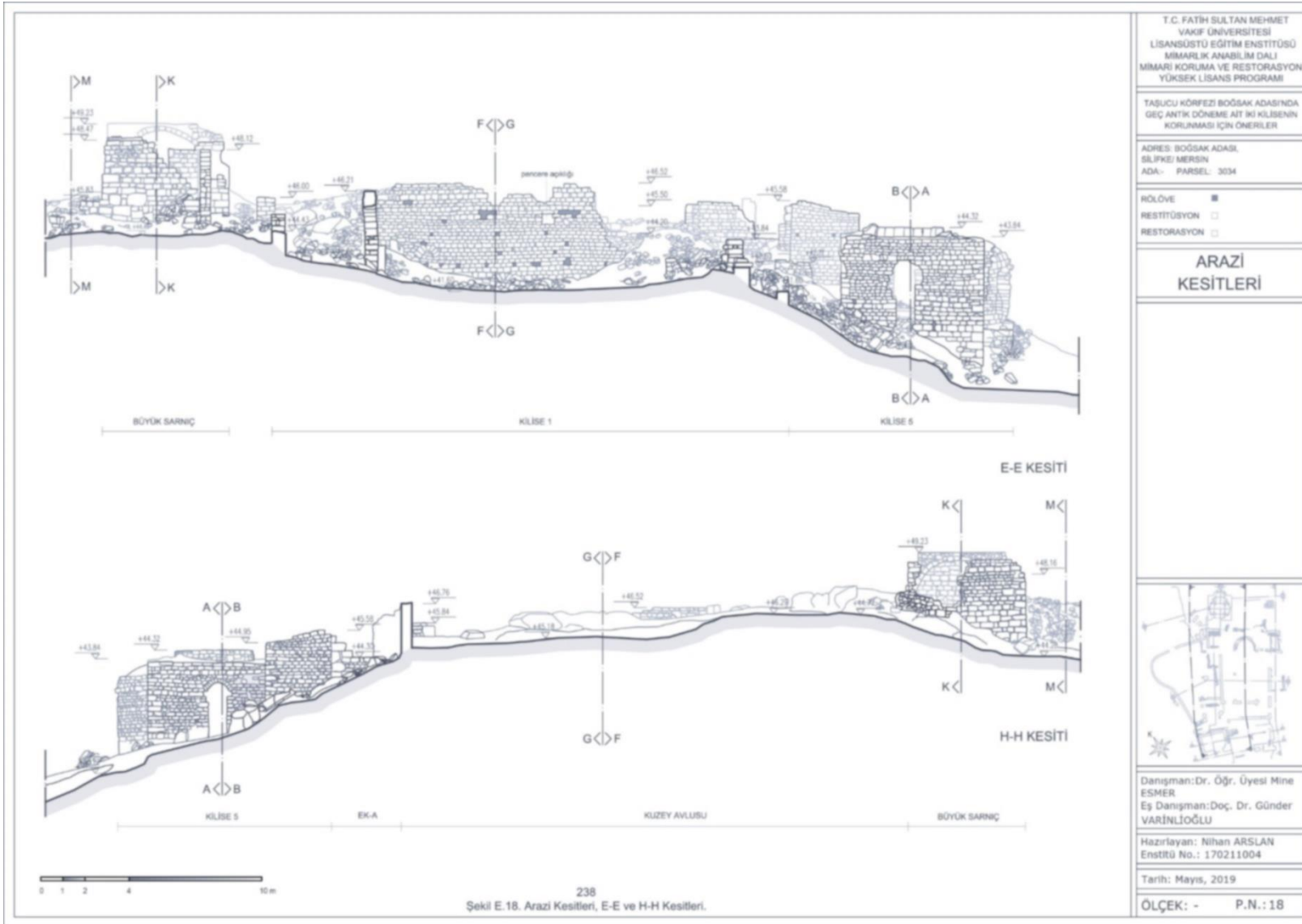

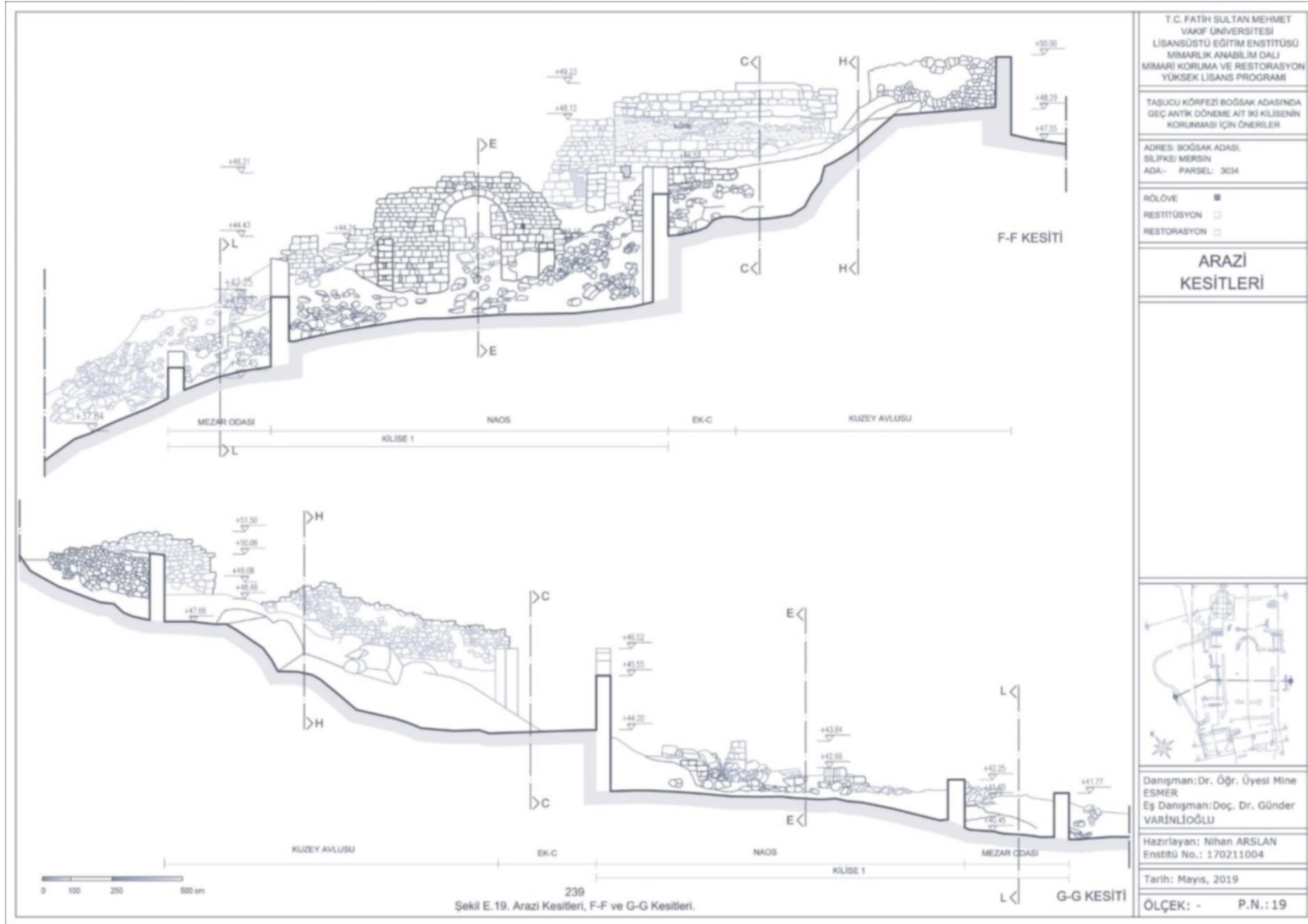

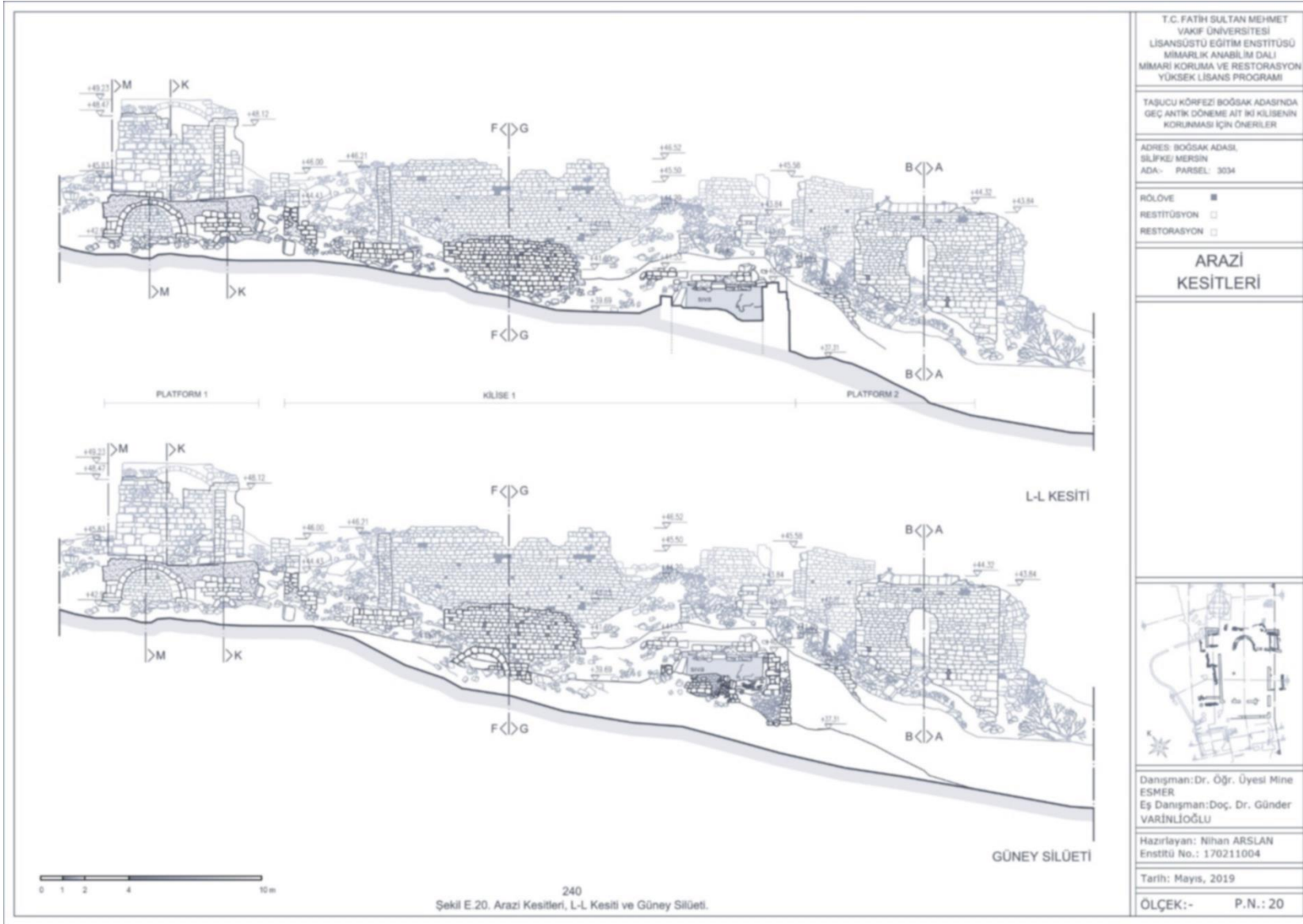

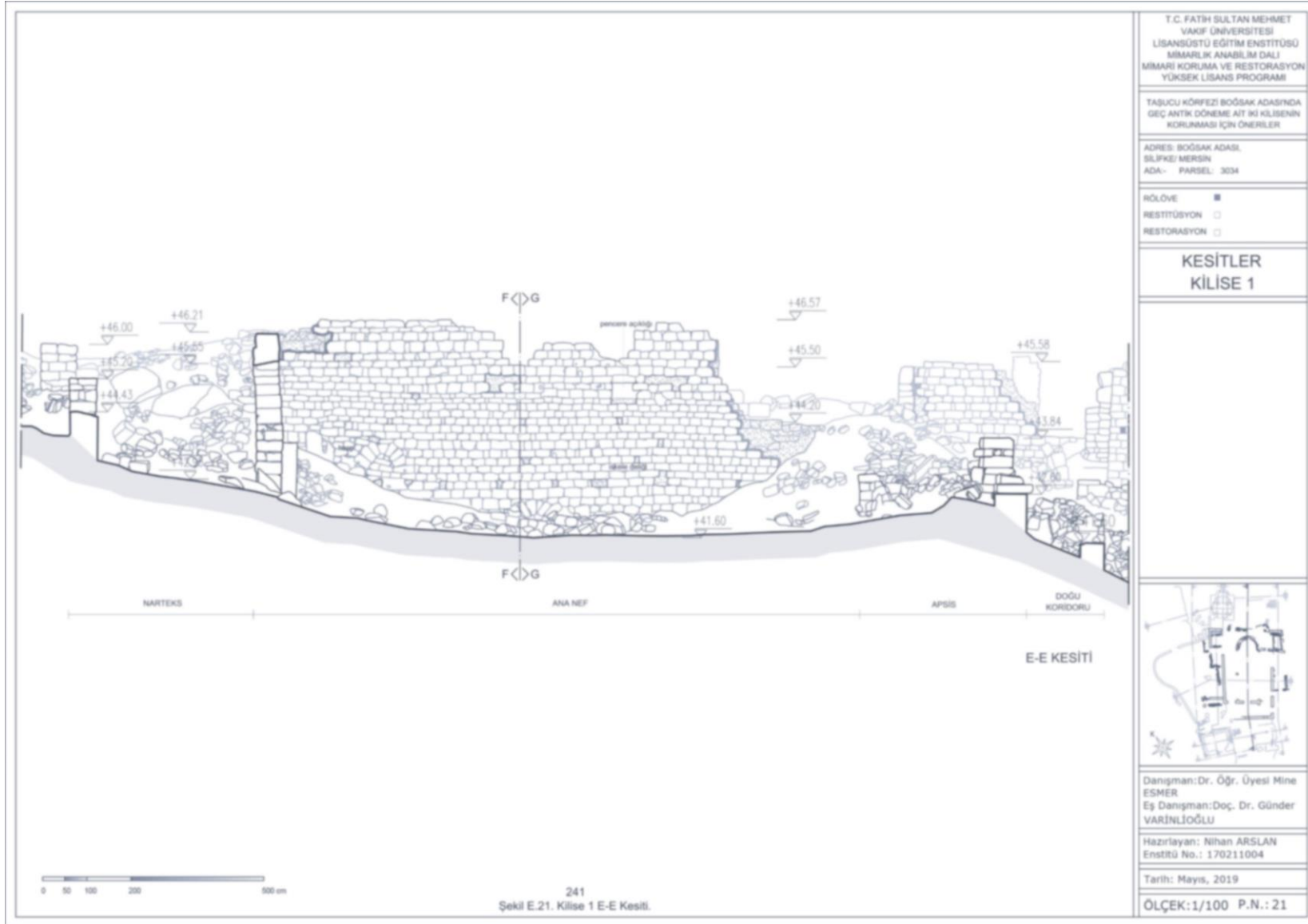

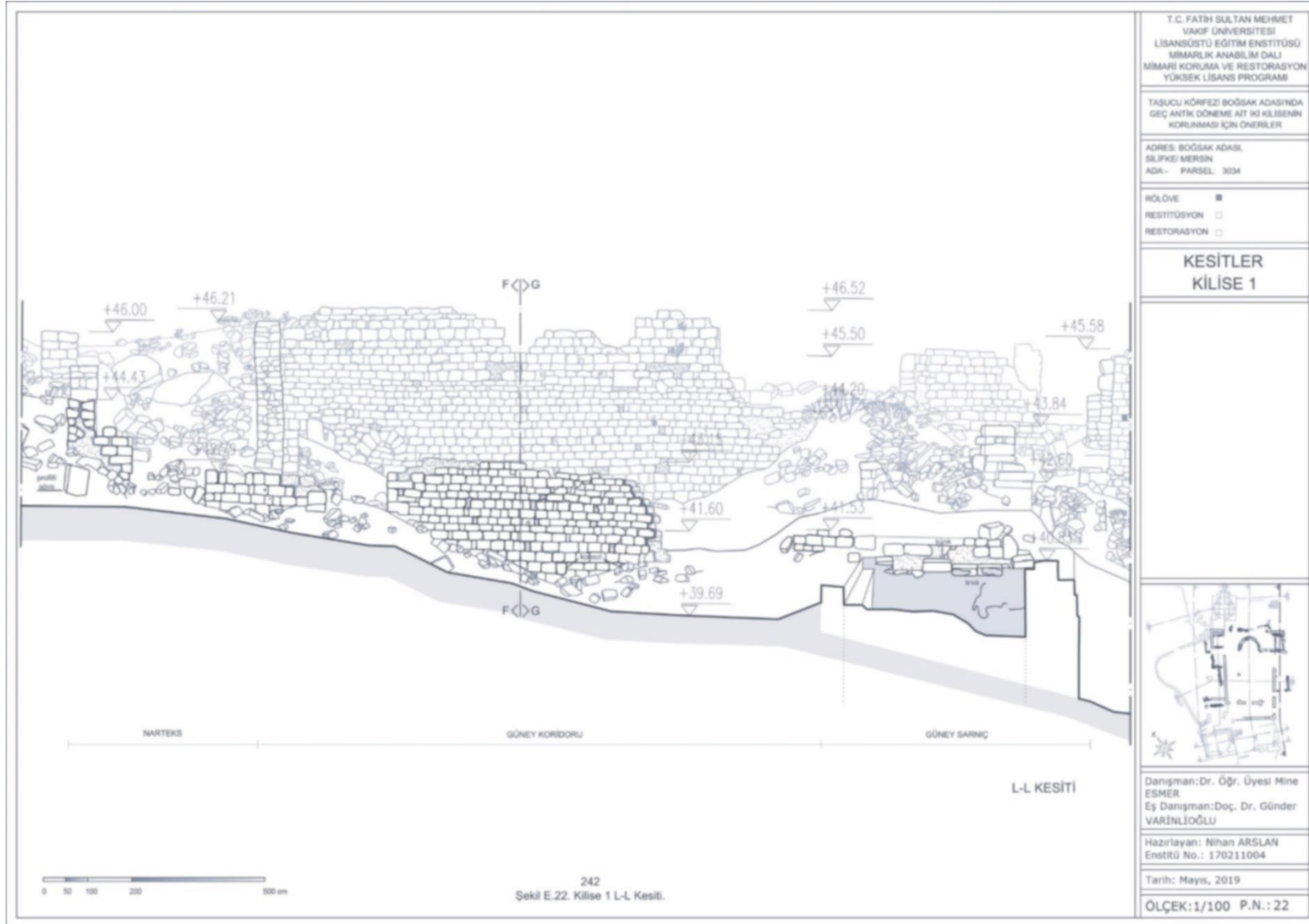

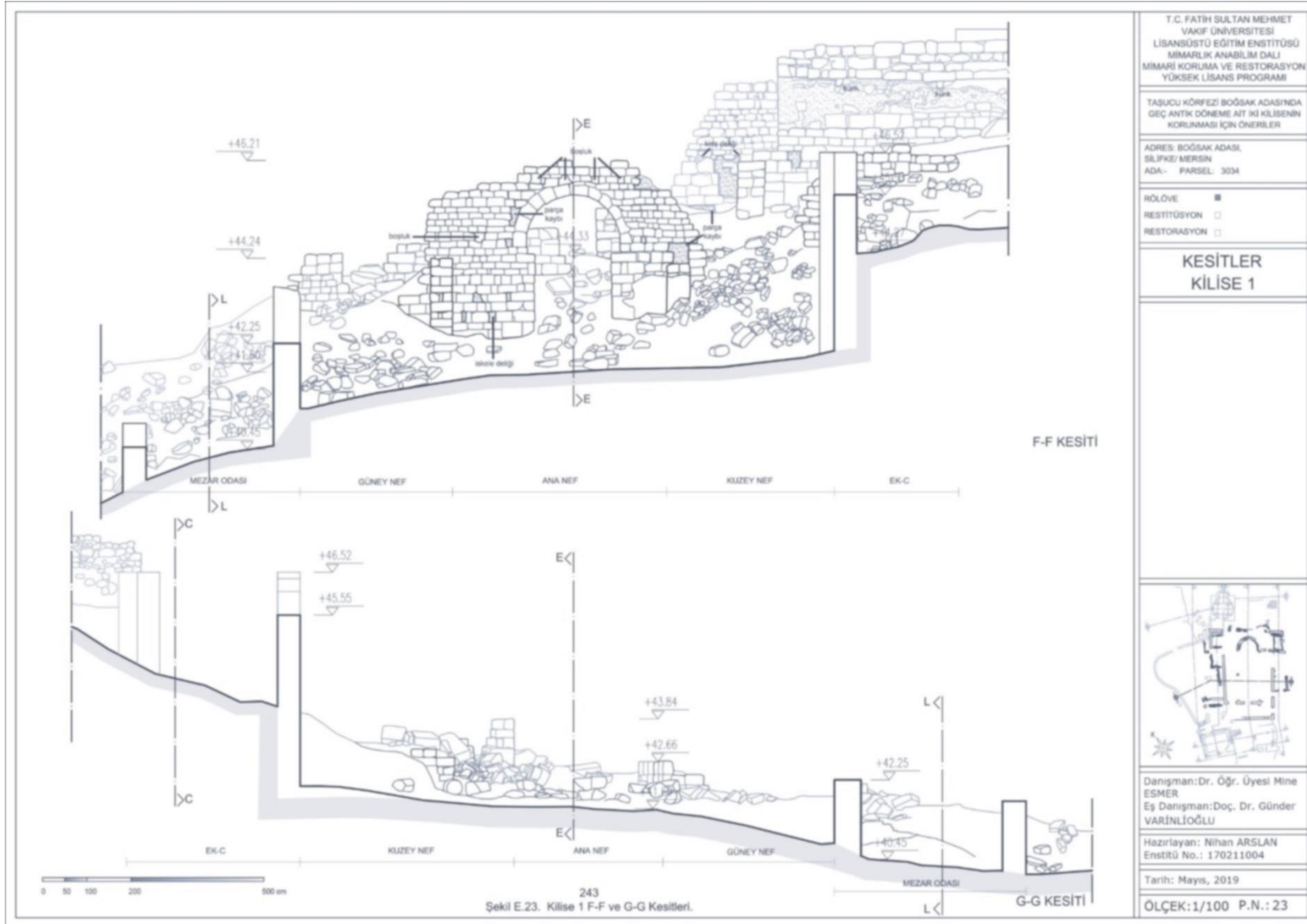

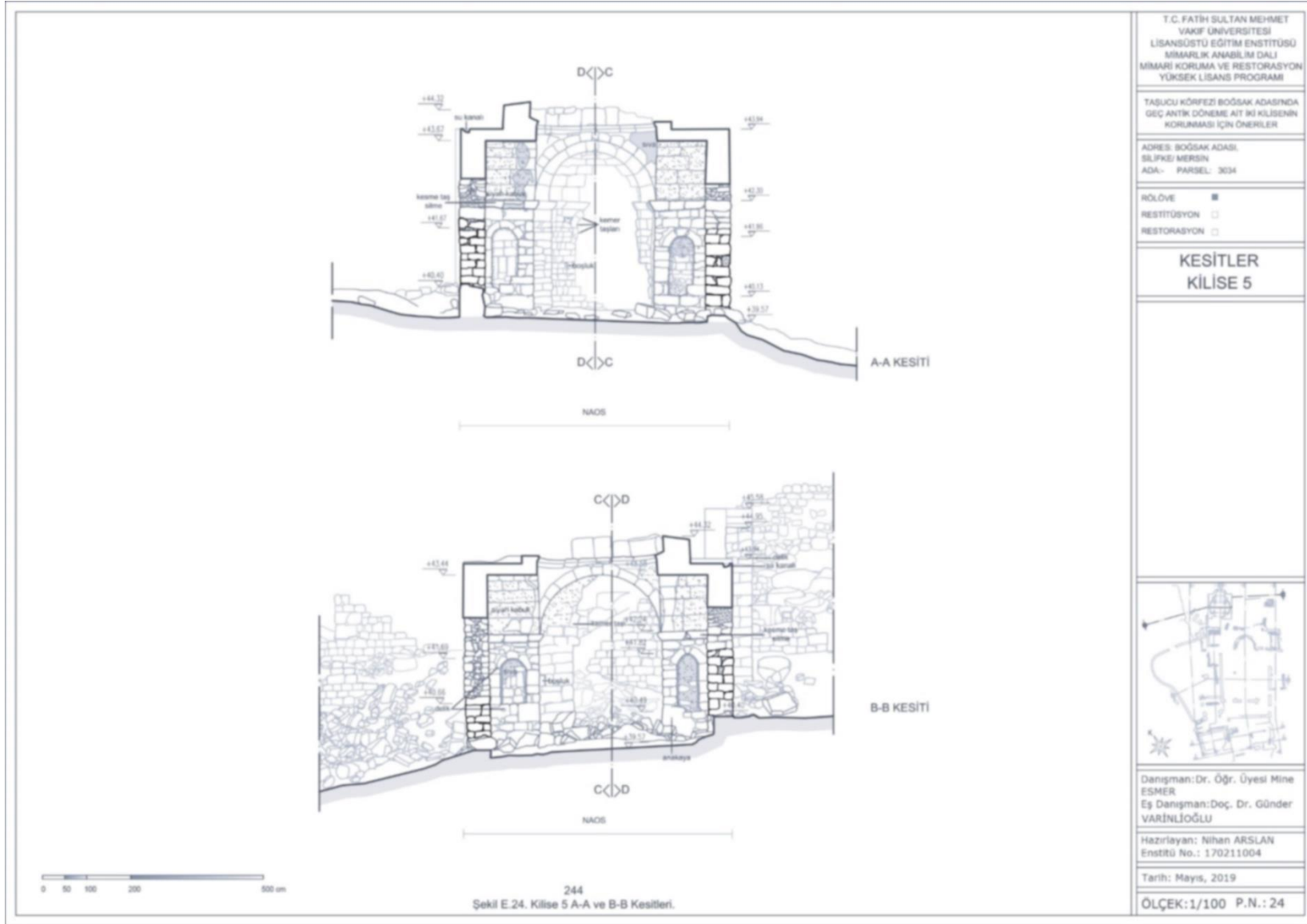

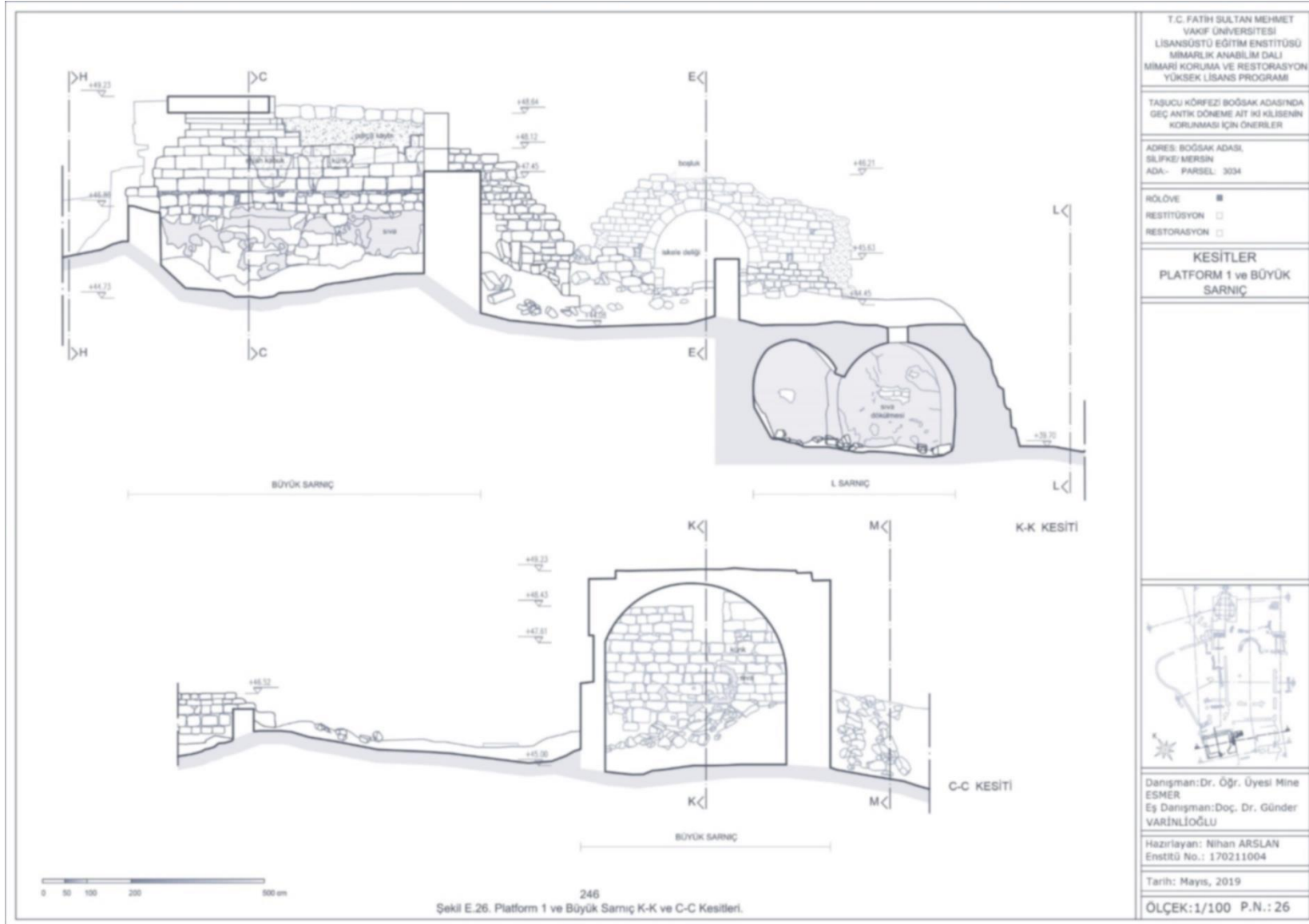
241
Şekil E.21. Kilise 1 E-E Kesiti.

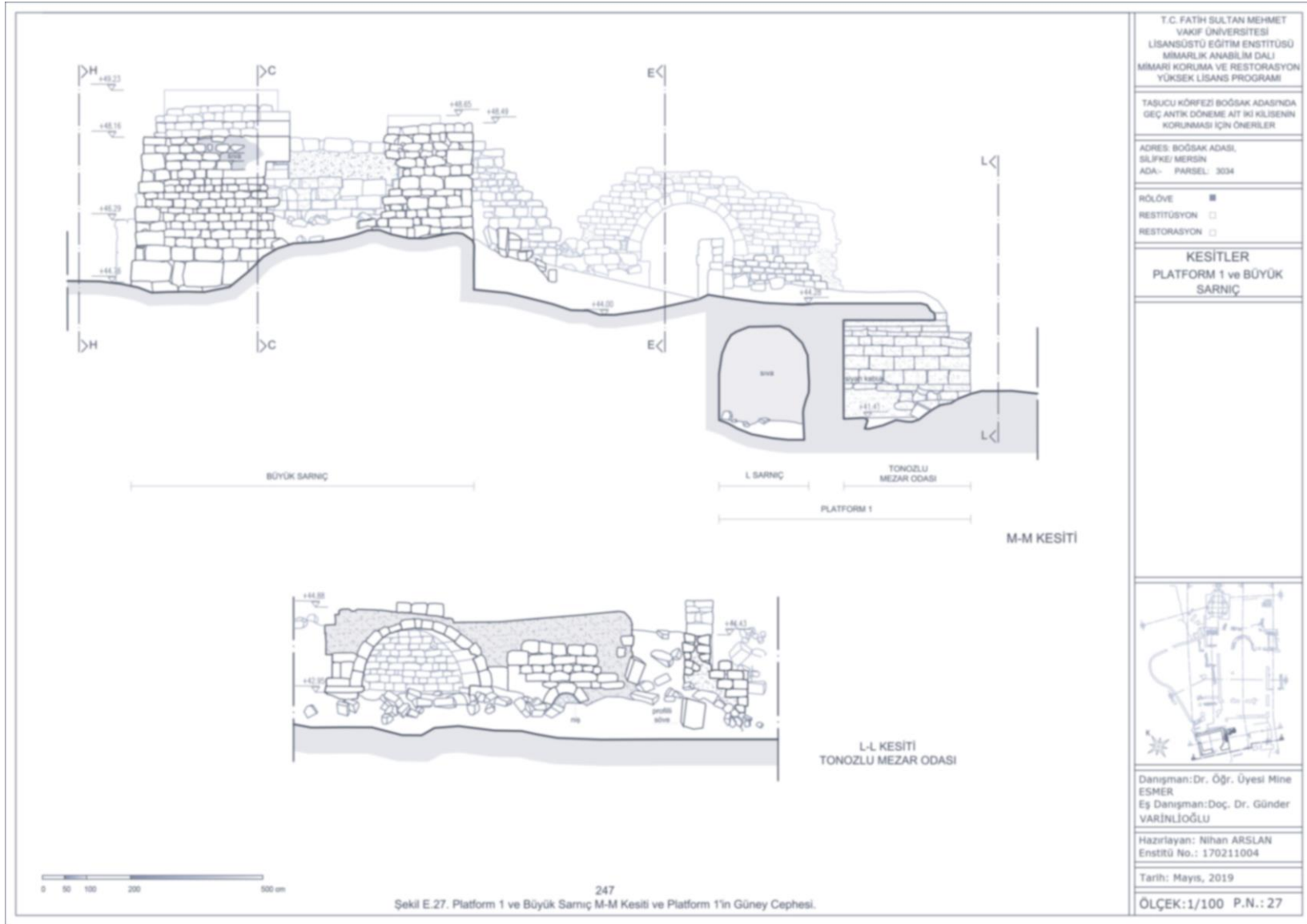

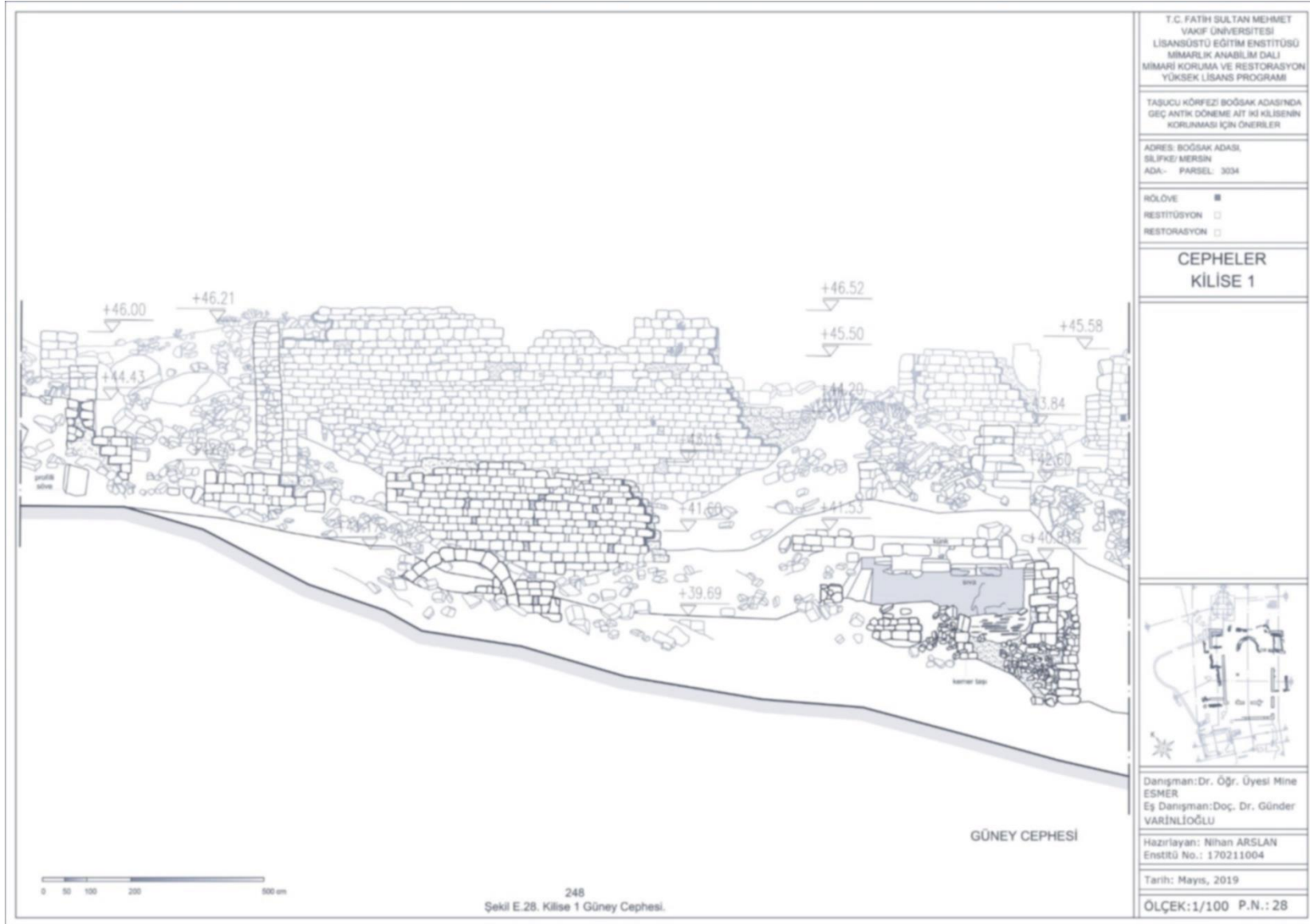

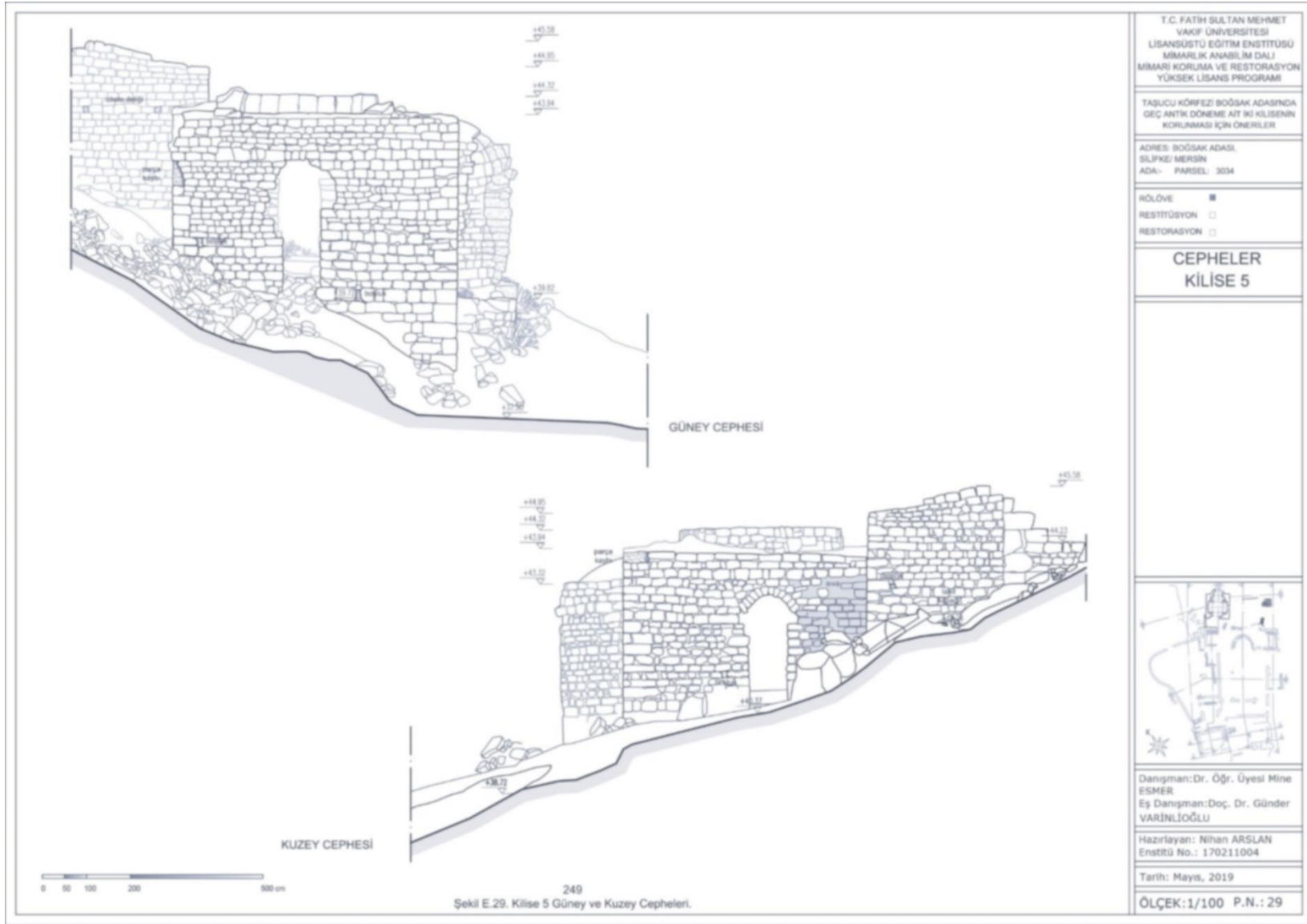

246
Şekil E.26. Platform 1 ve Büyük Sarıncı K-K ve C-C Kesitleri.

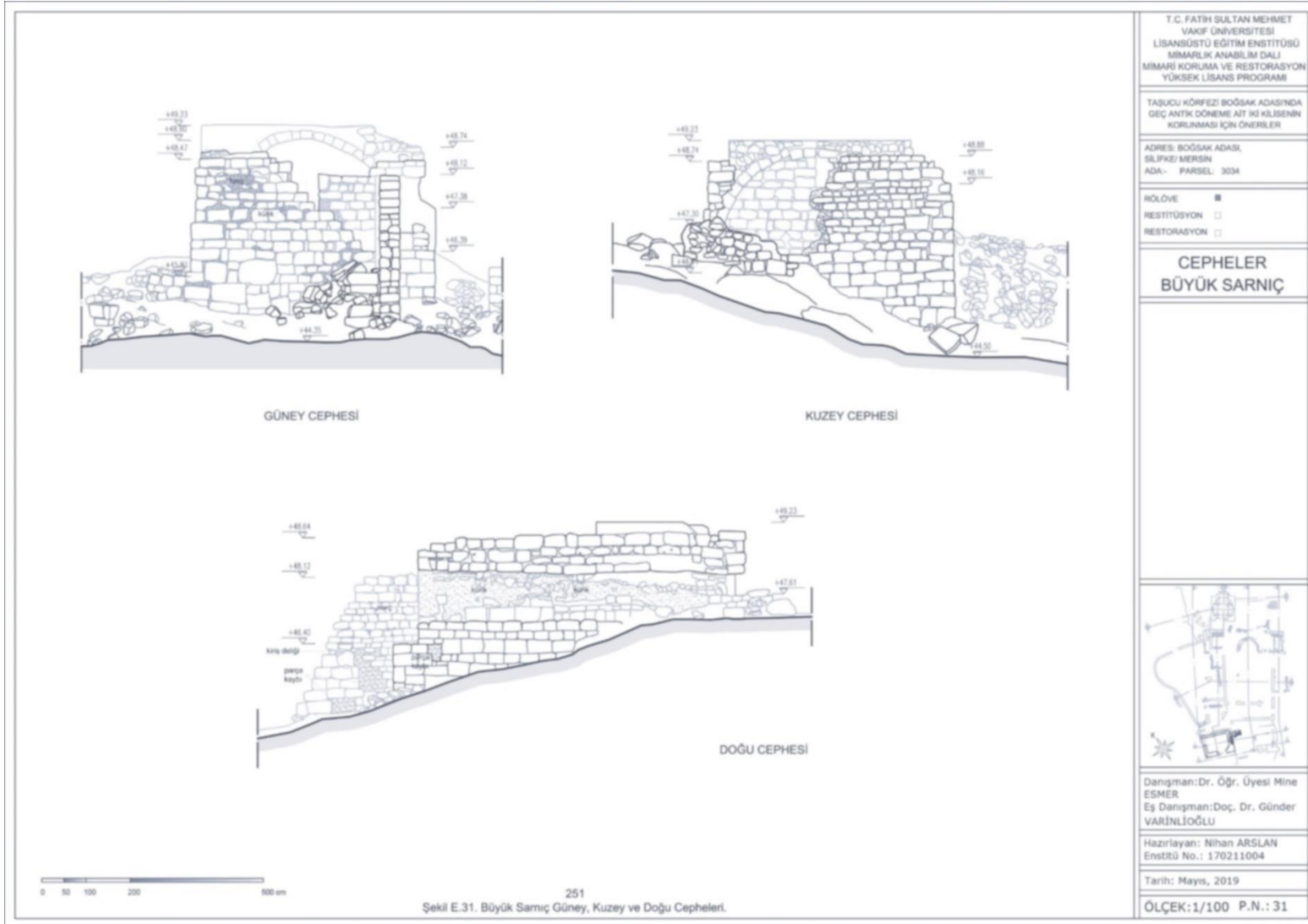

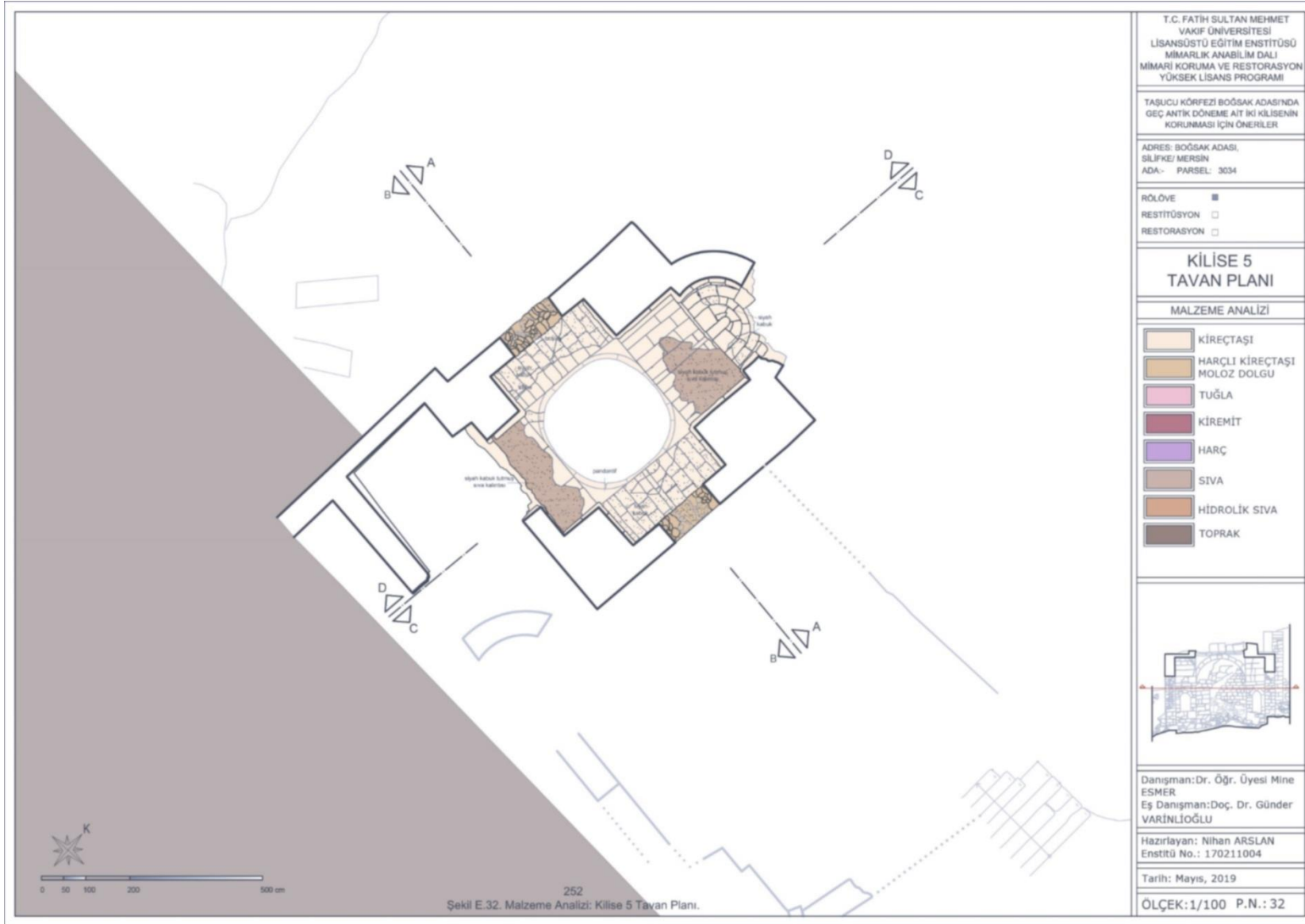
T.C. FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANABİLİM DALI MİMARİ KORUMA VE RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASINDA GEÇ ANTIK DÖNEME AIT İKİ KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER
ADRES: BOĞSAK ADASI, SİLİFKE/ MERSİN ADA- PARSEL: 3034
RÖLÖVE ■ RESTİTÜSYON □ RESTORASYON □
KESİTLER PLATFORM 1 ve BÜYÜK SARNIÇ
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMER Eş Danışman: Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU
Hazırlayan: Nihan ARSLAN Enströ No.: 170211004
Tarih: Mayıs, 2019
ÖLÇEK: 1/100 P.N.: 27

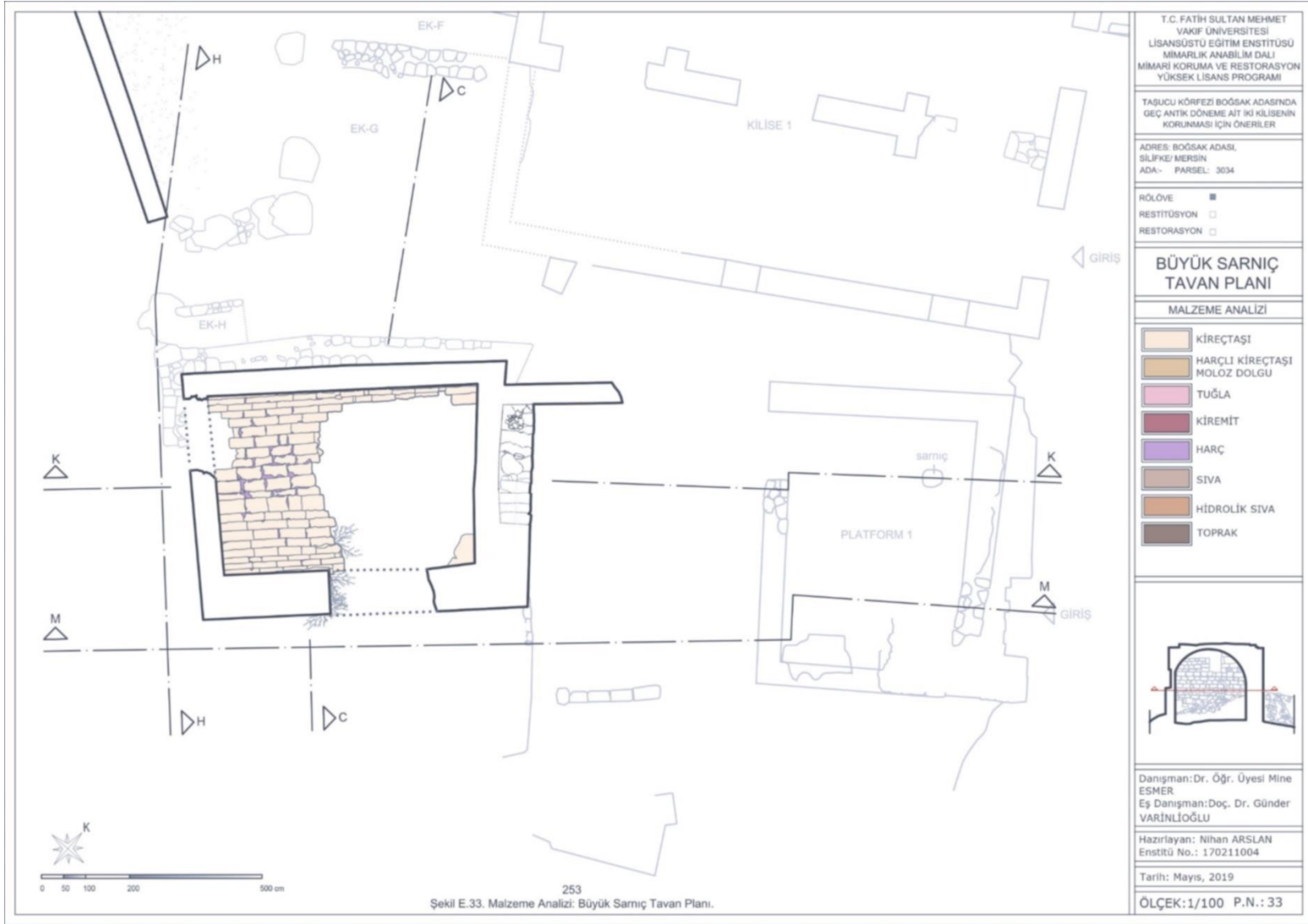

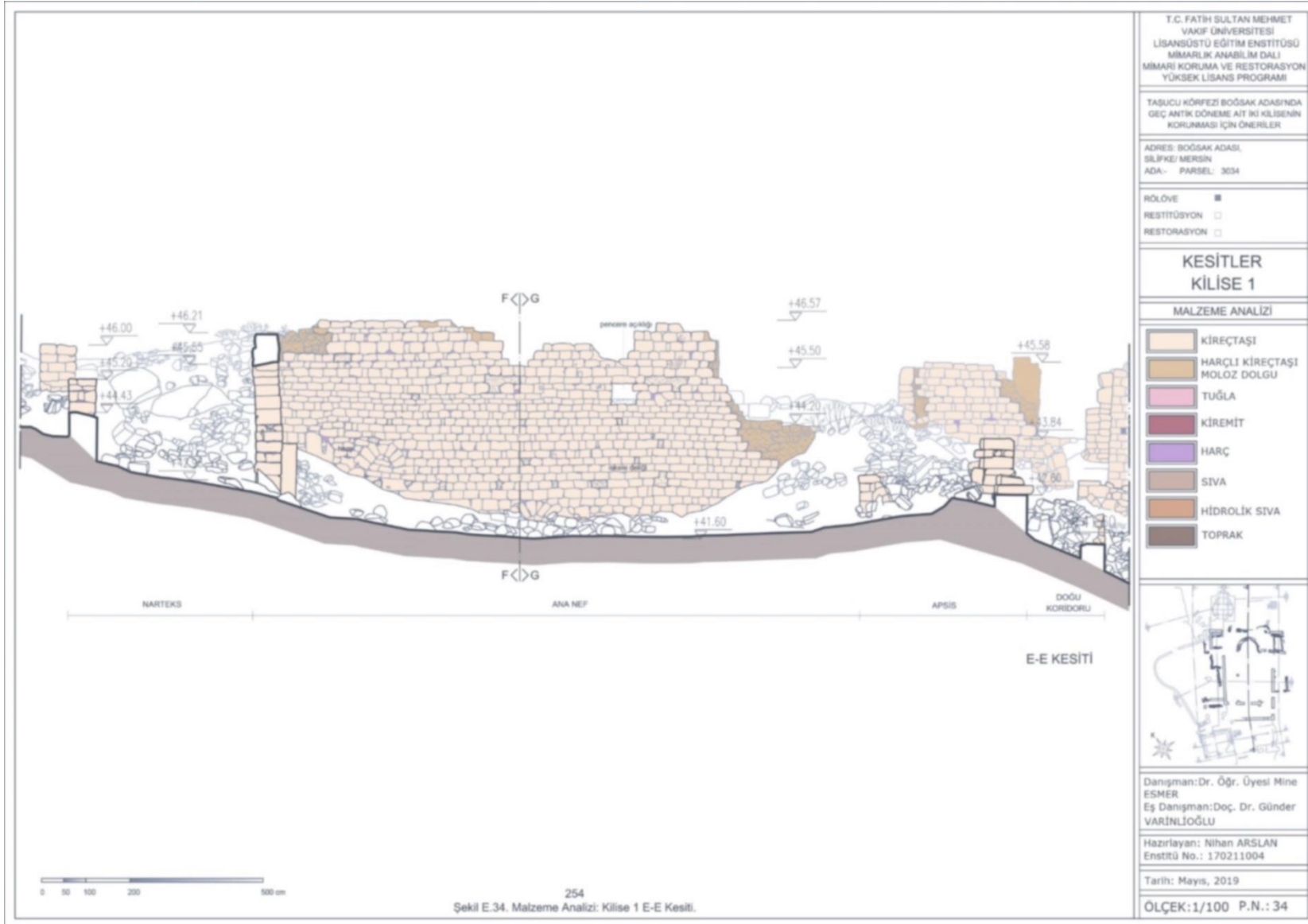

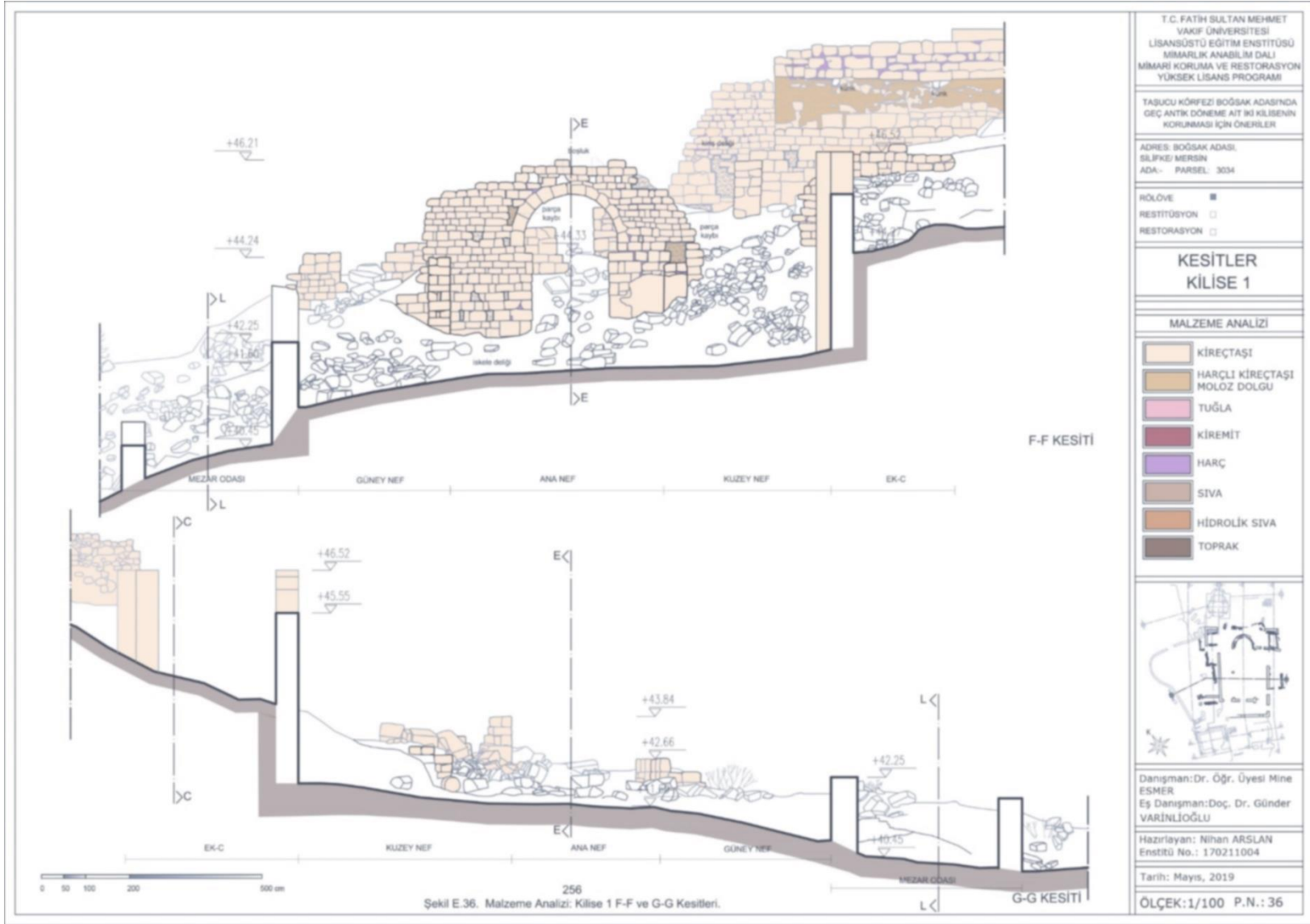

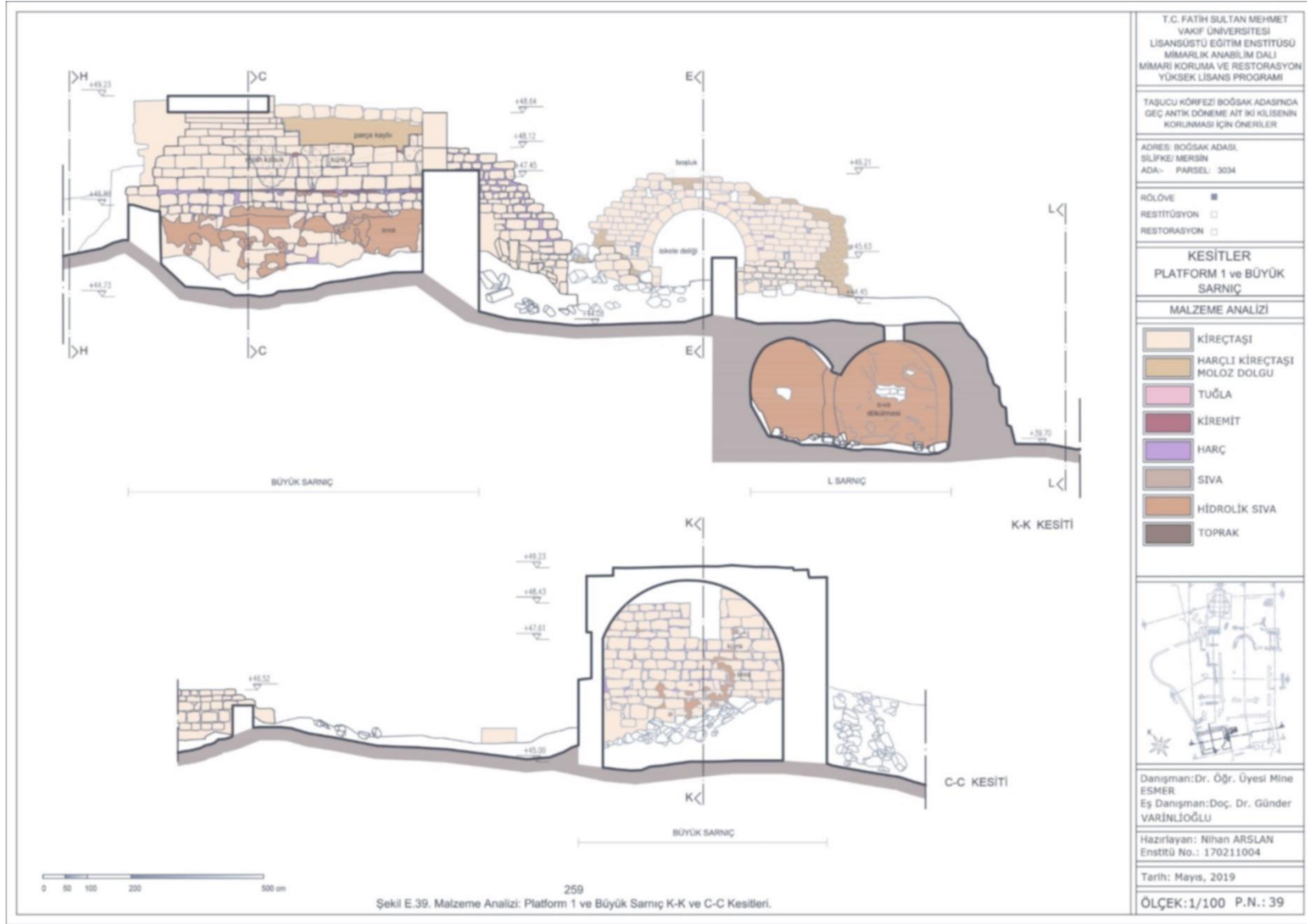

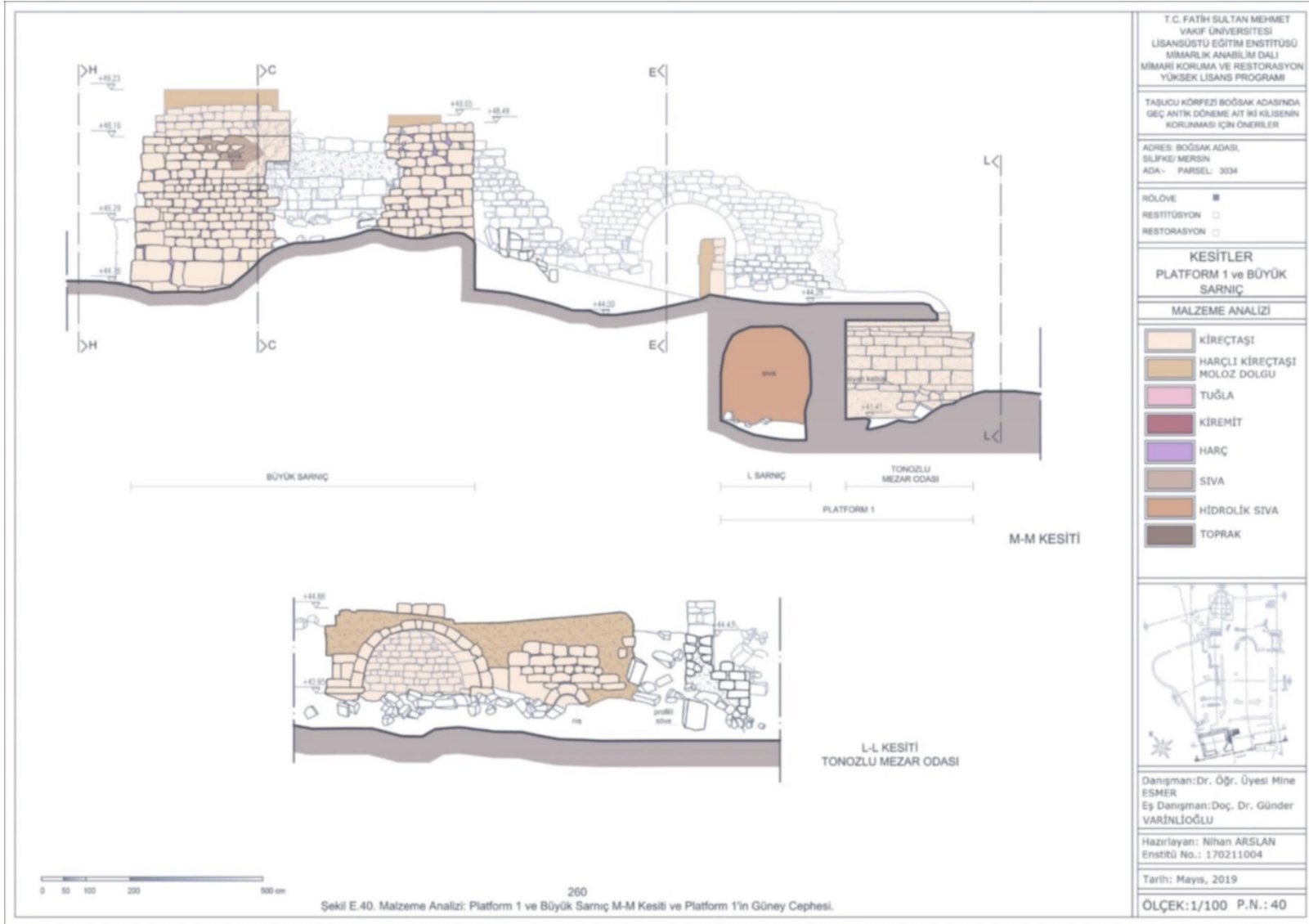

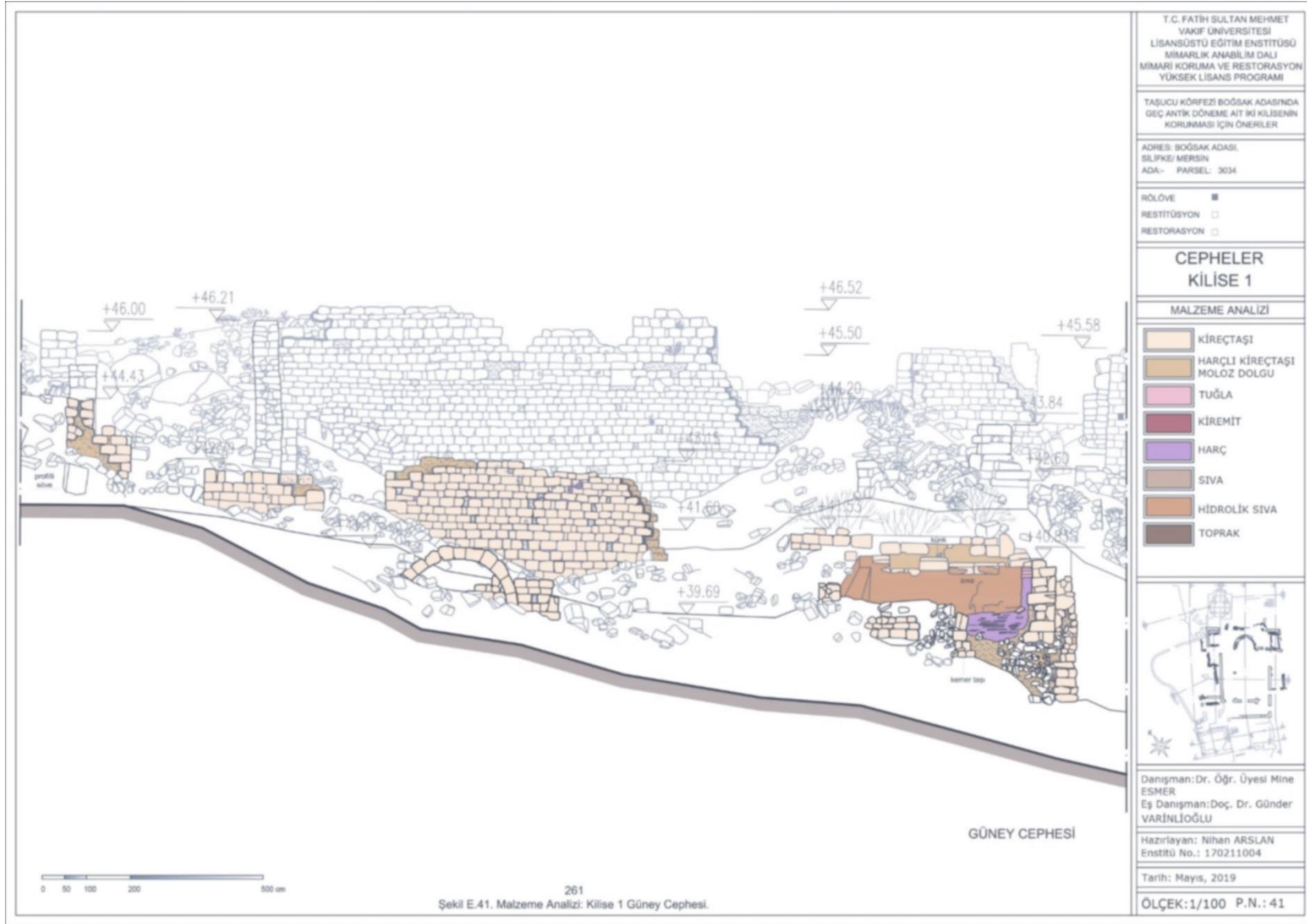

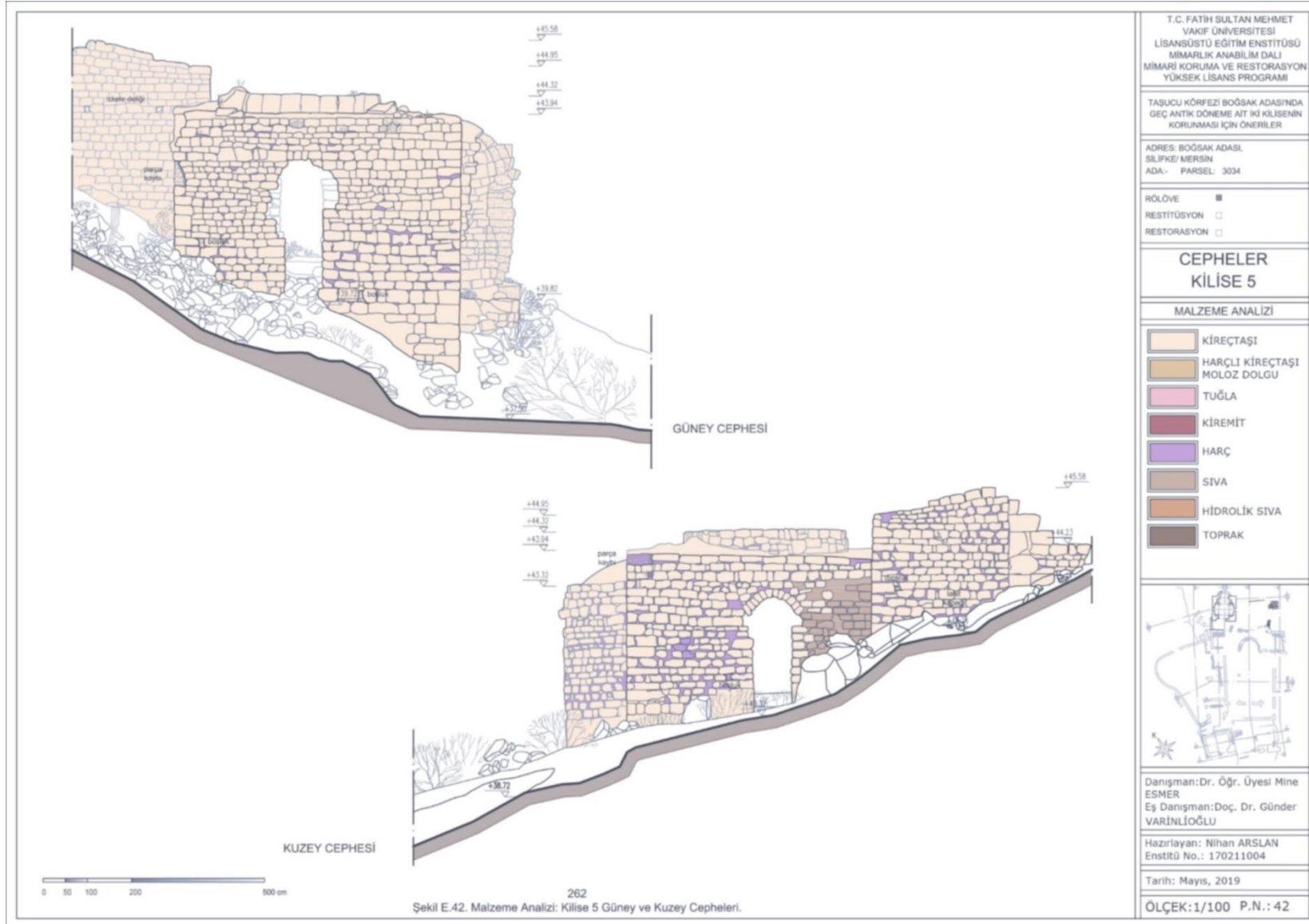

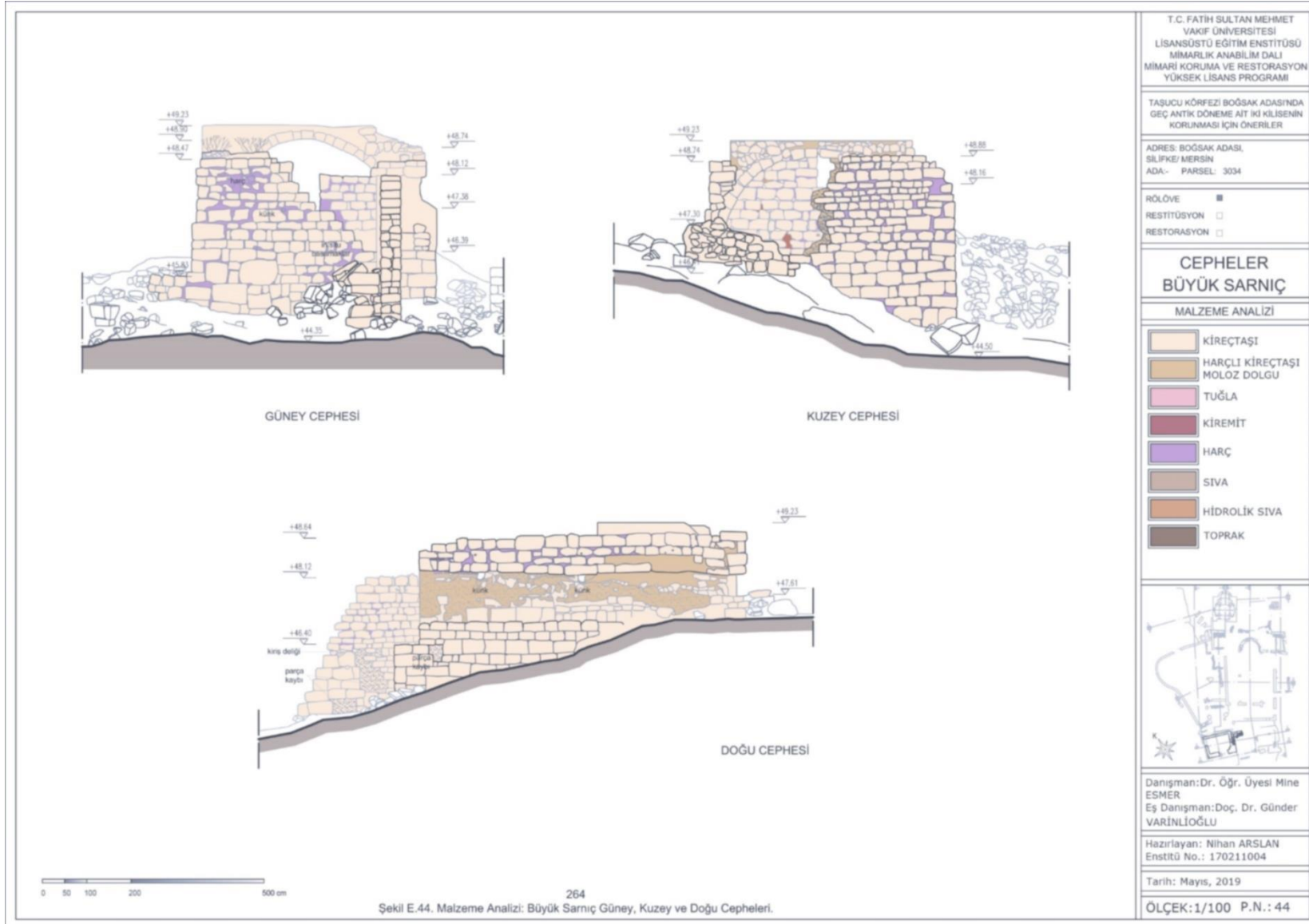

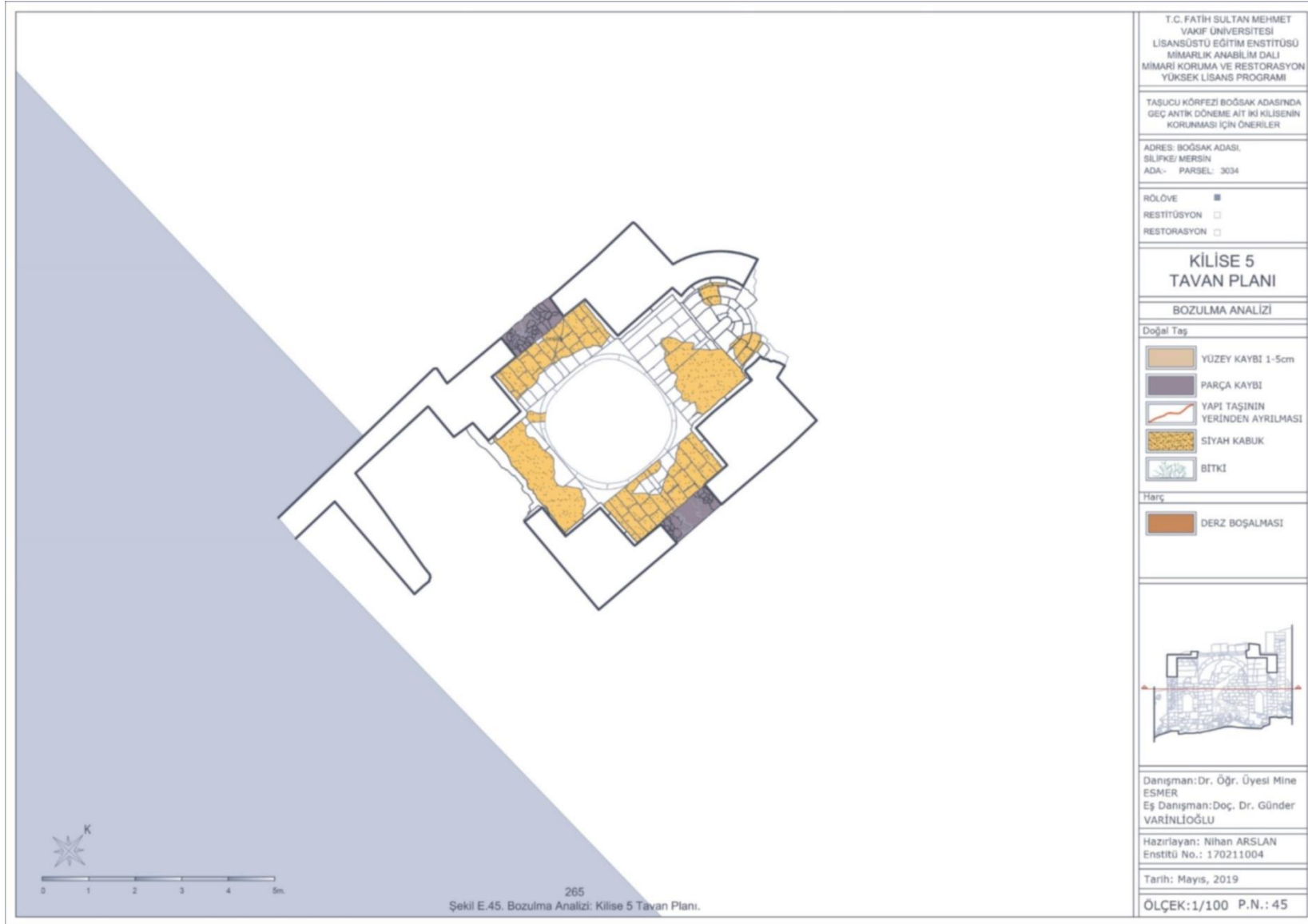

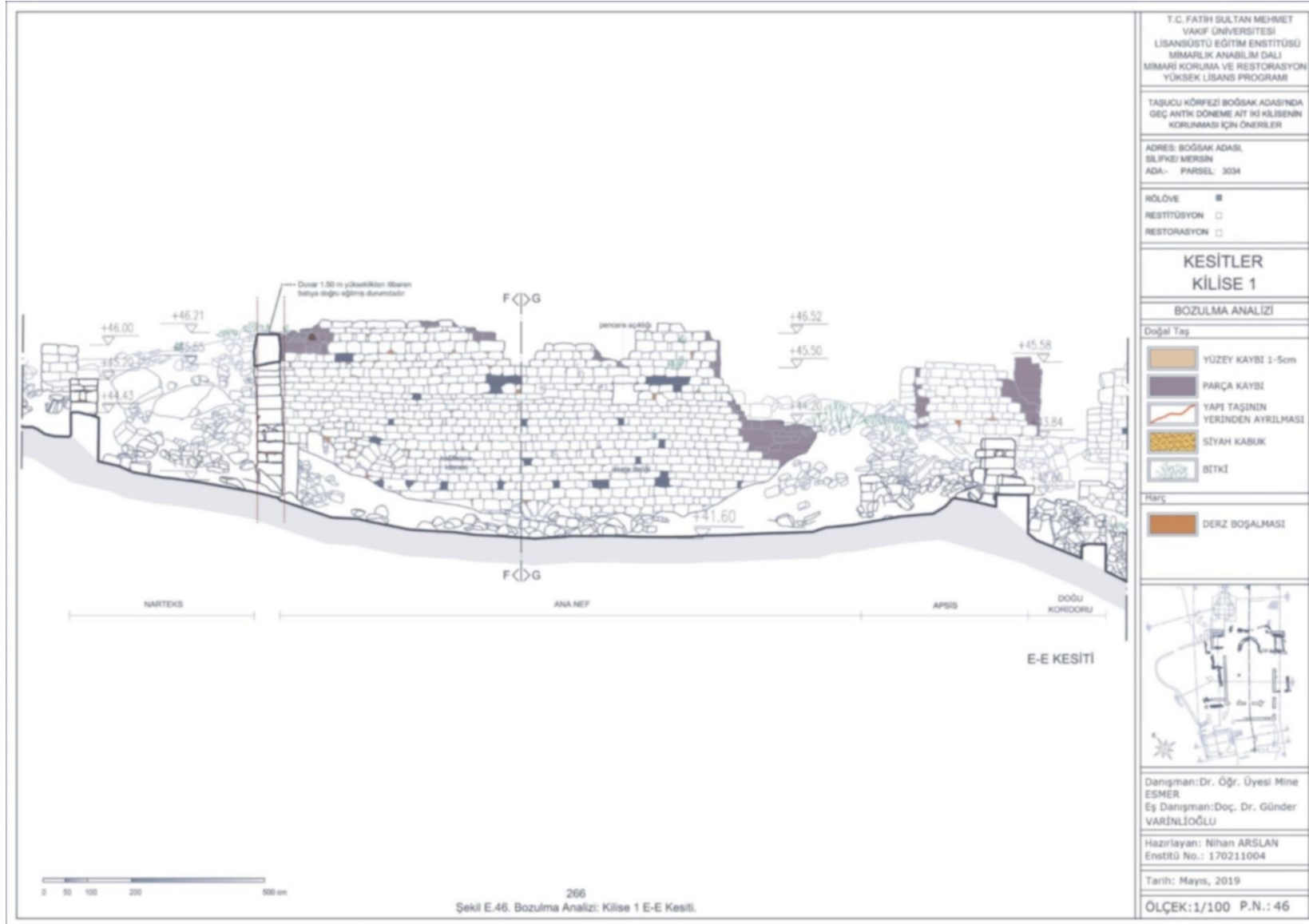

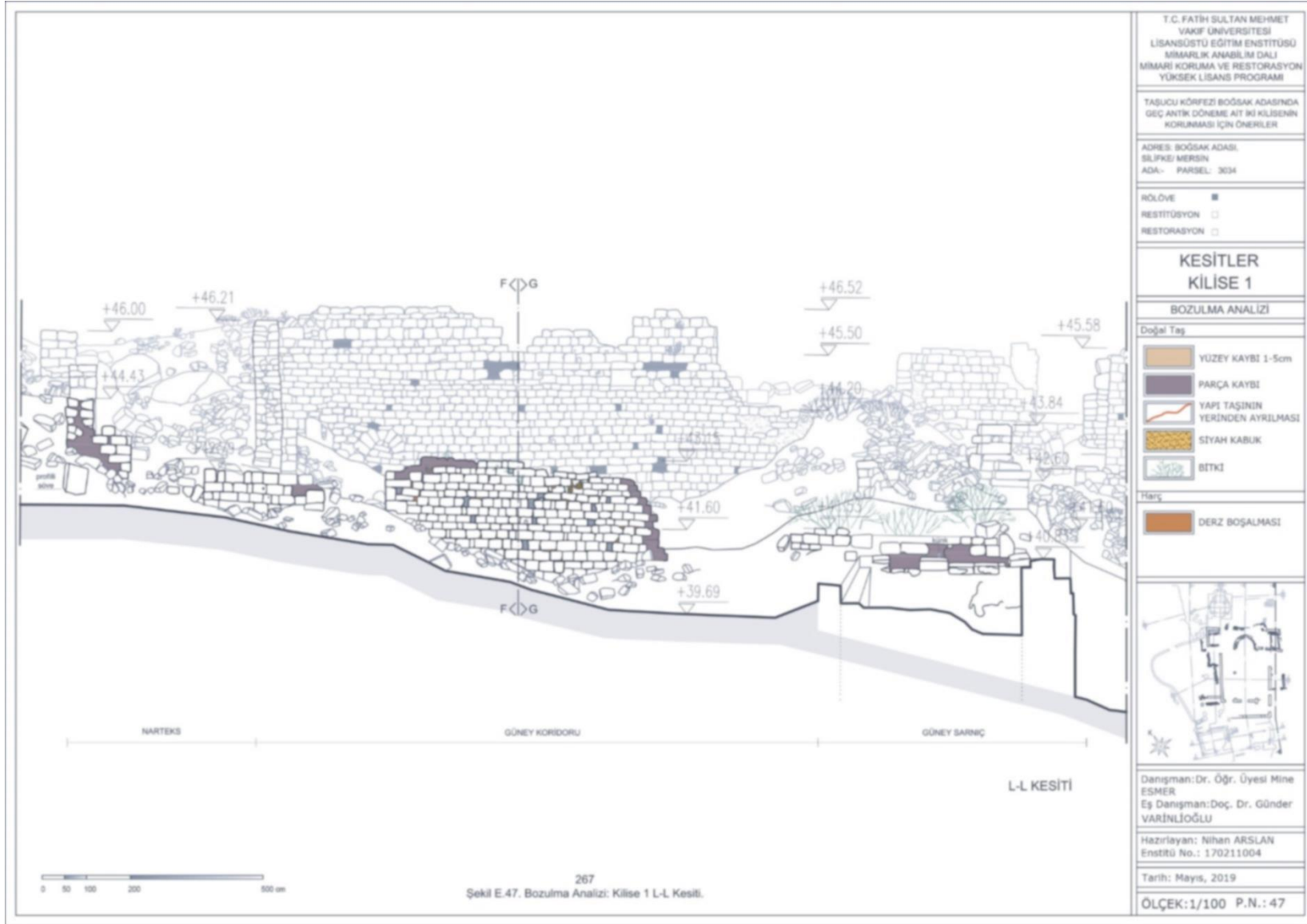

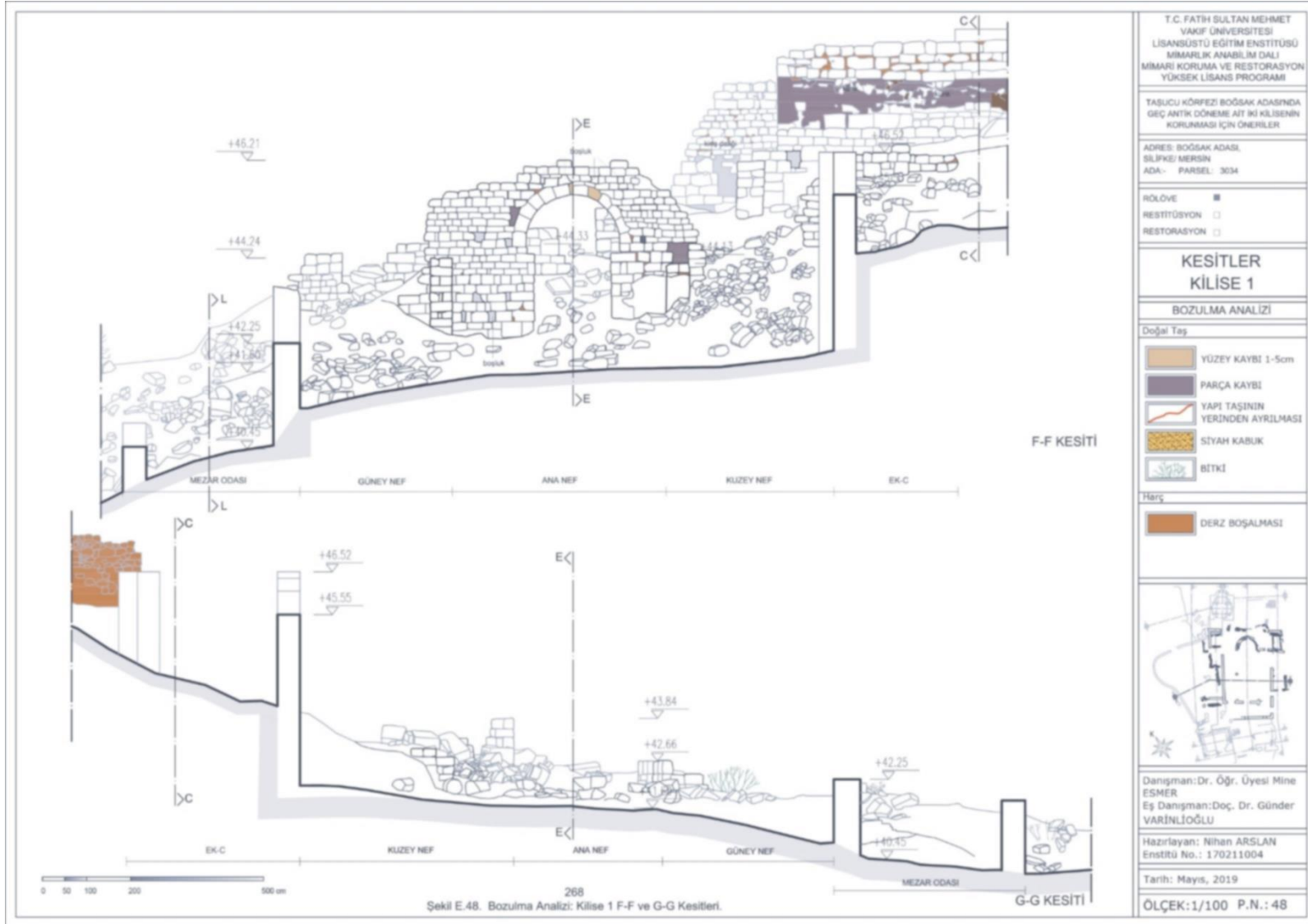

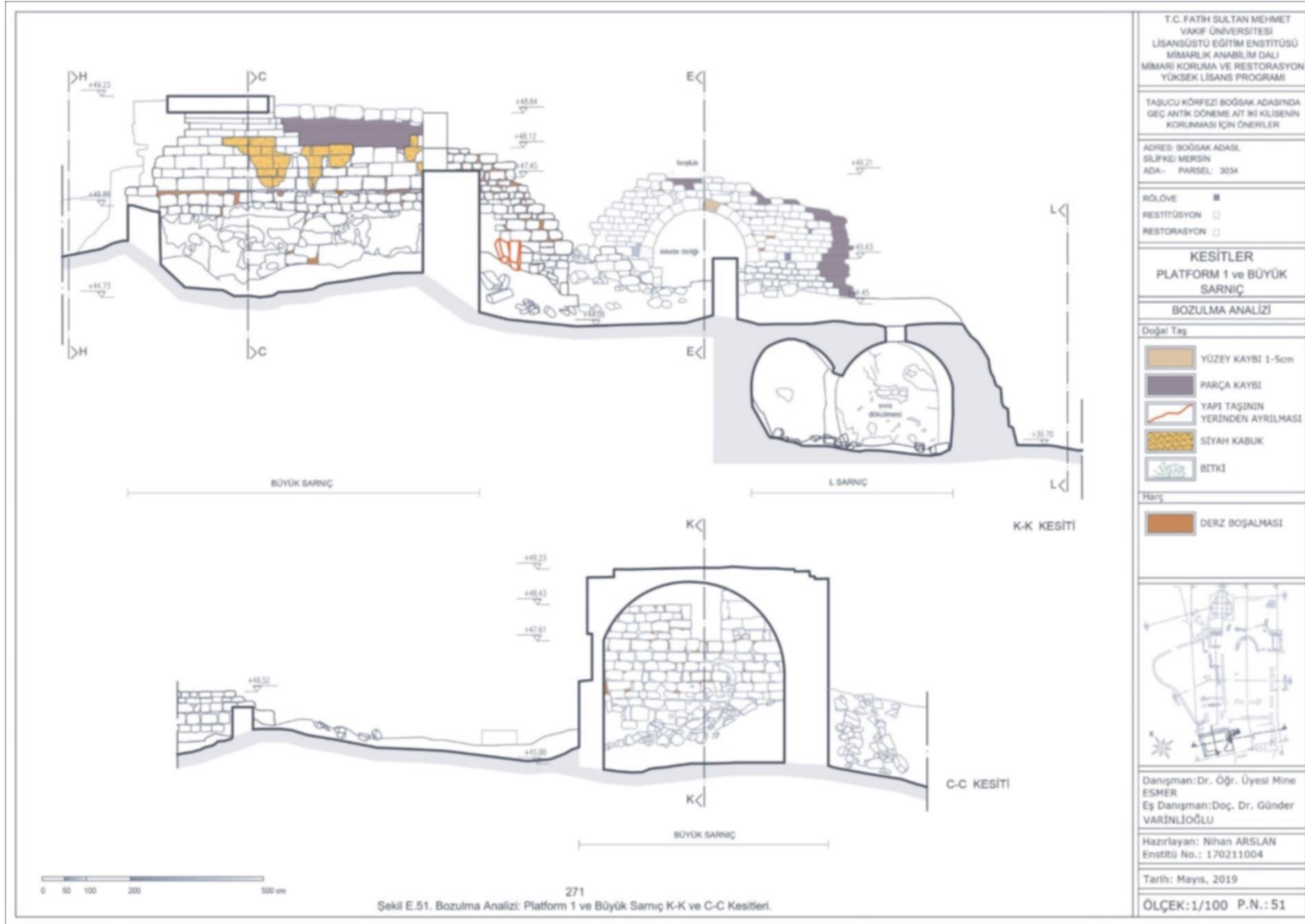

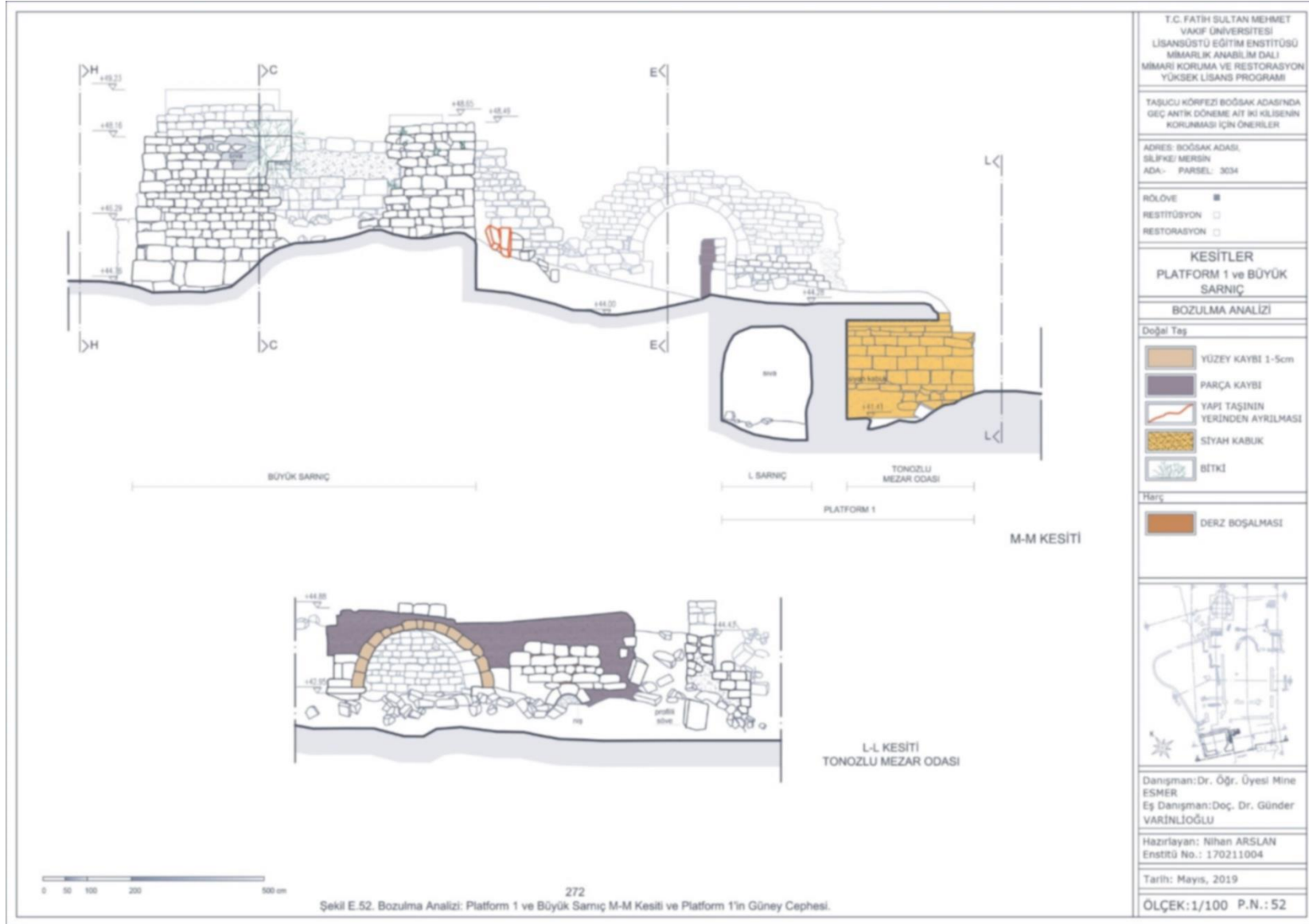

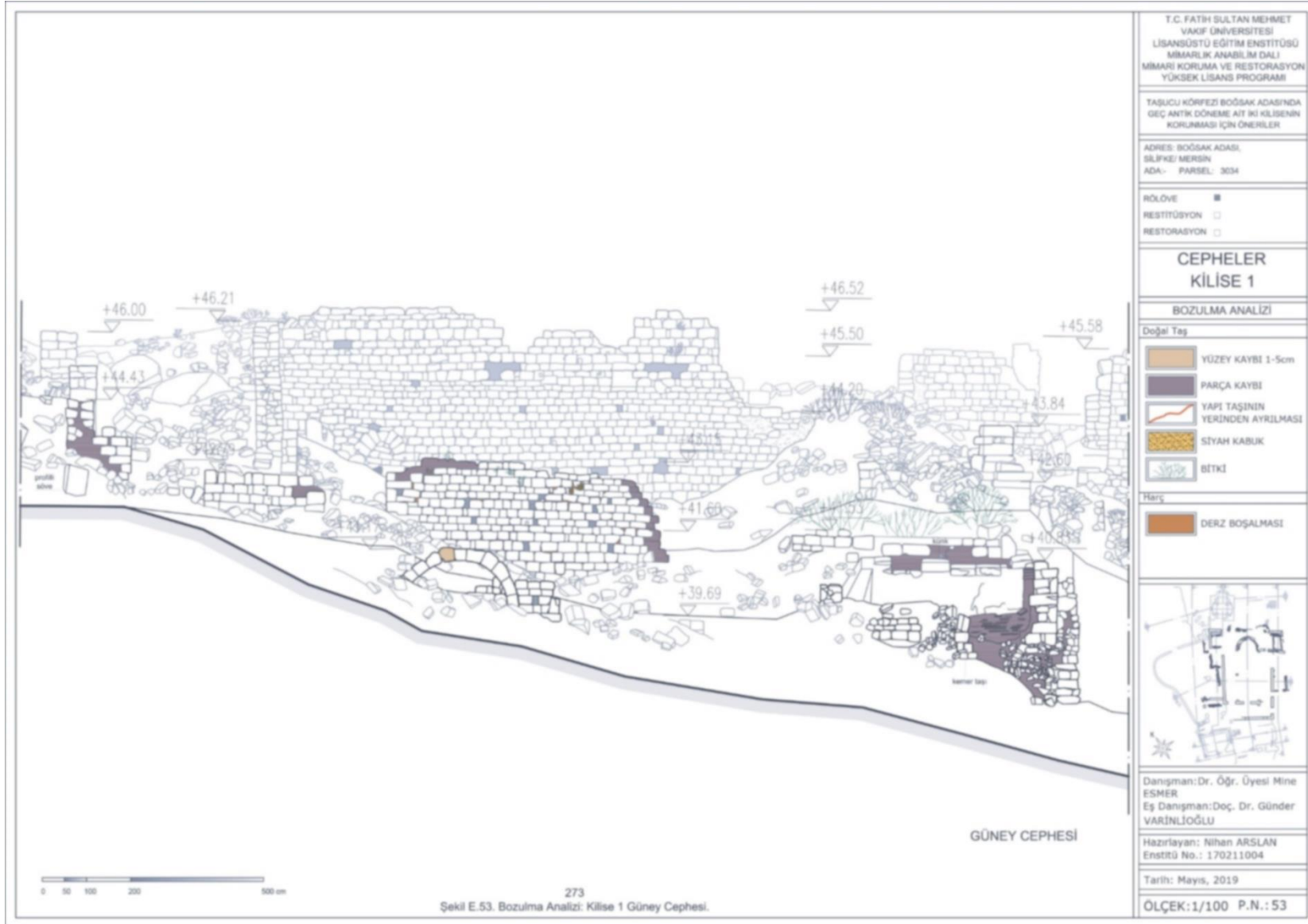

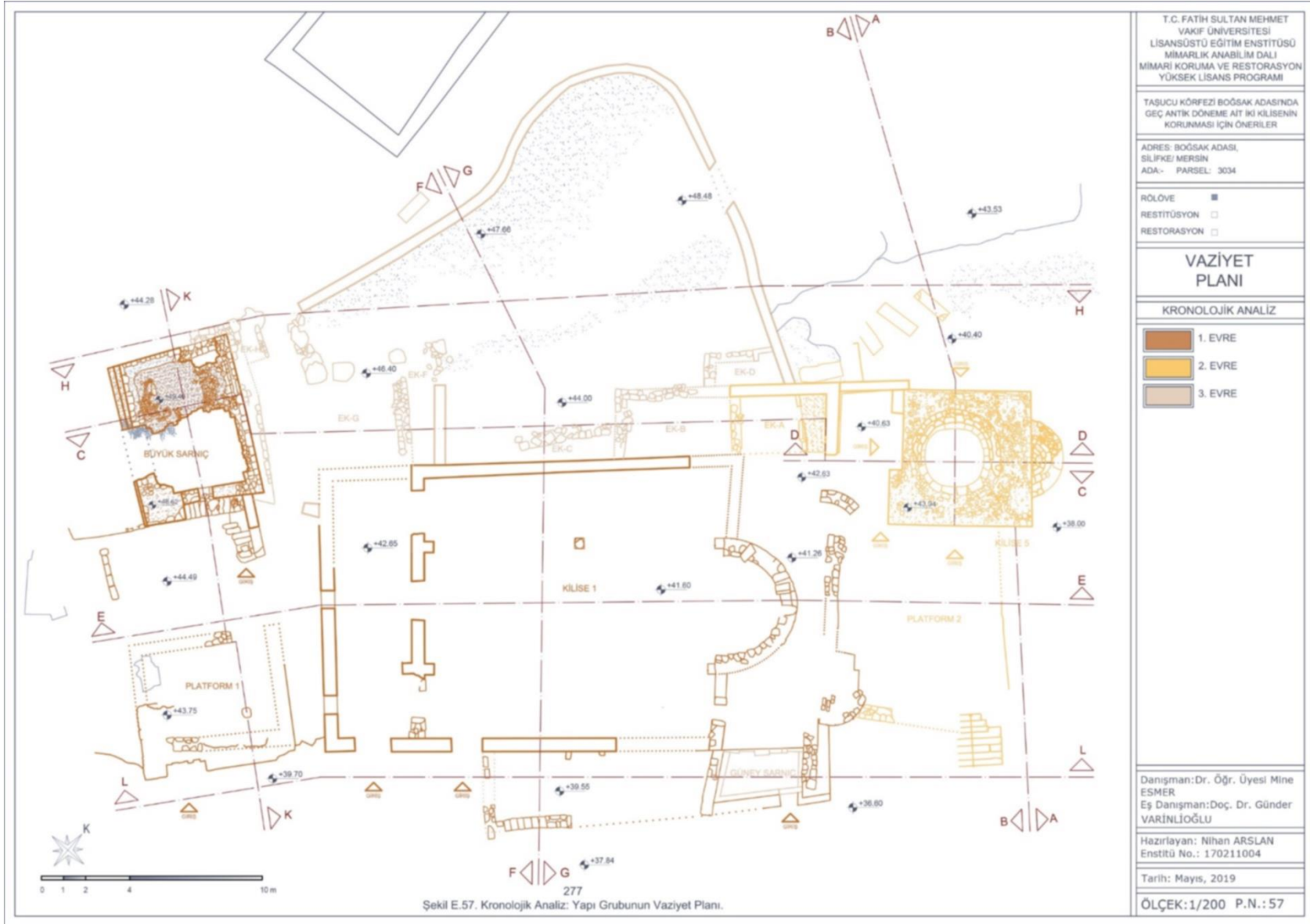

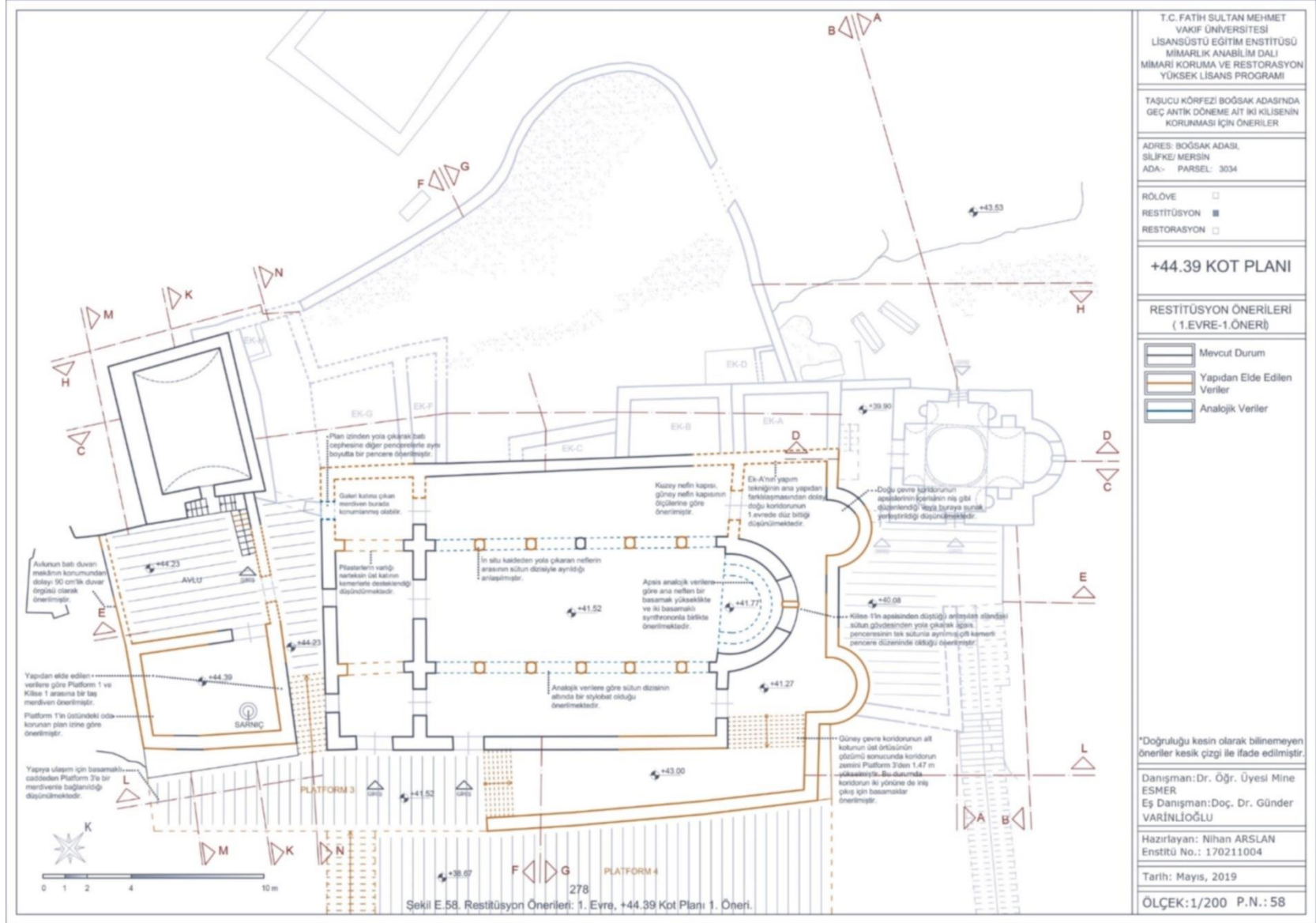

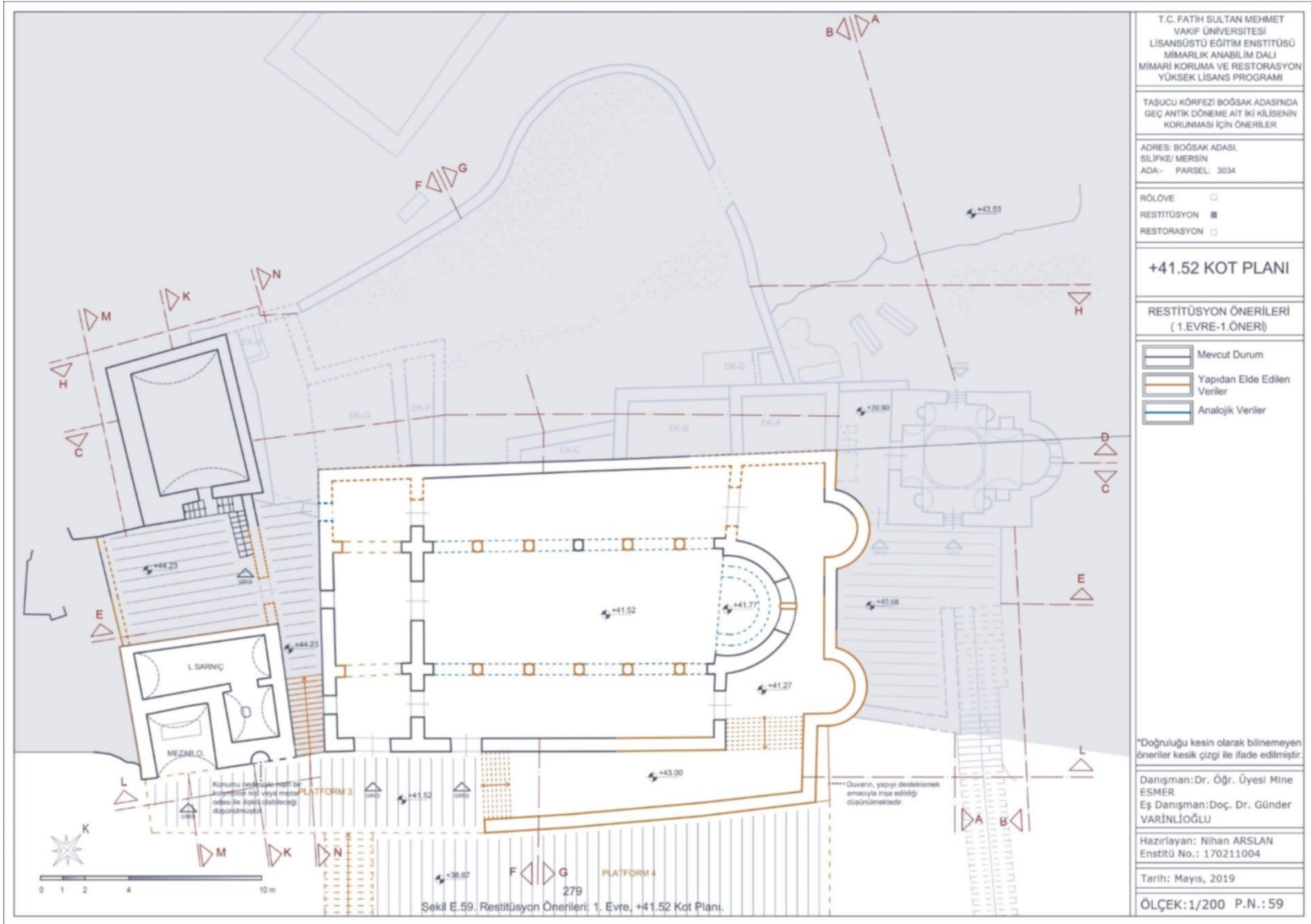

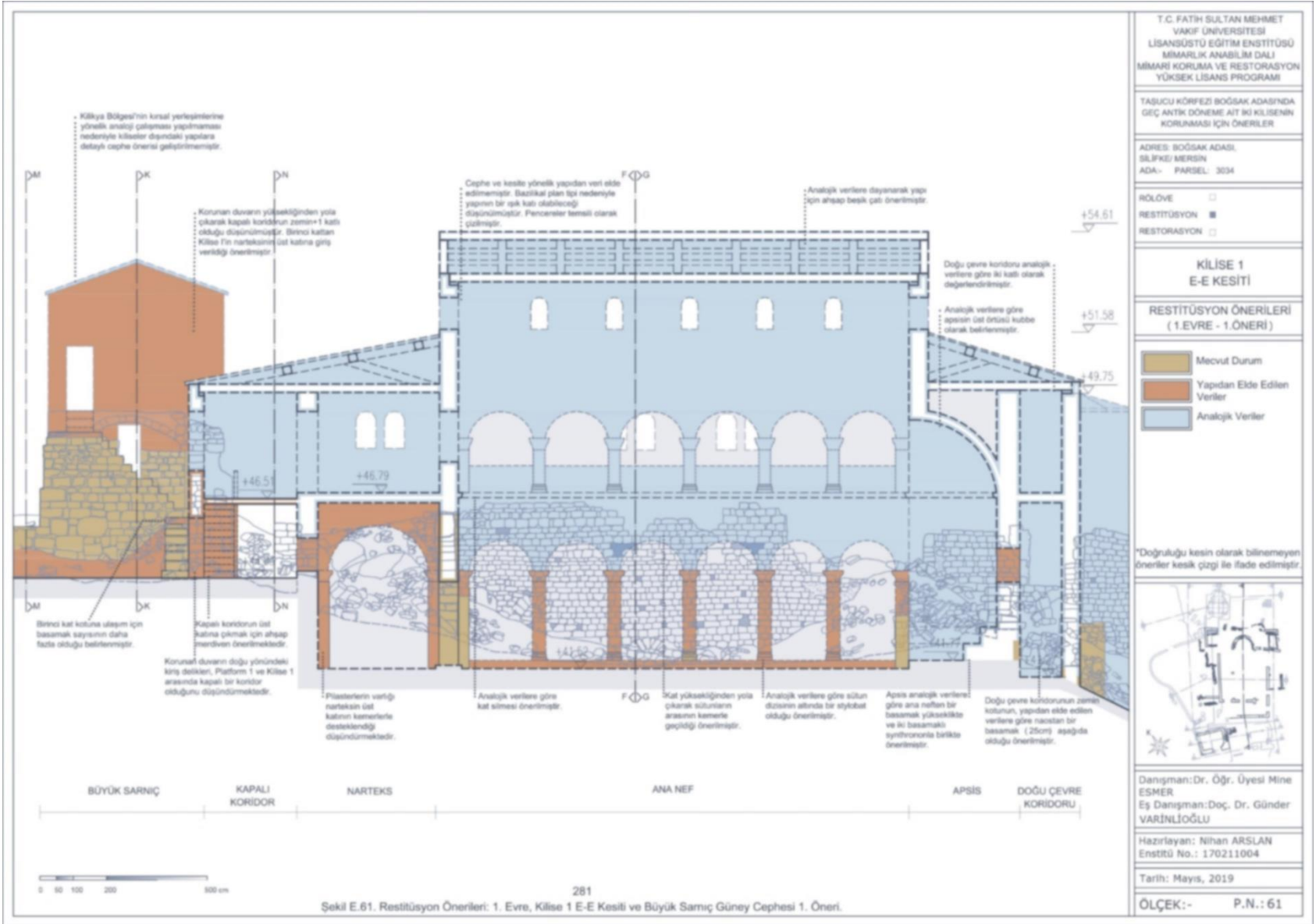

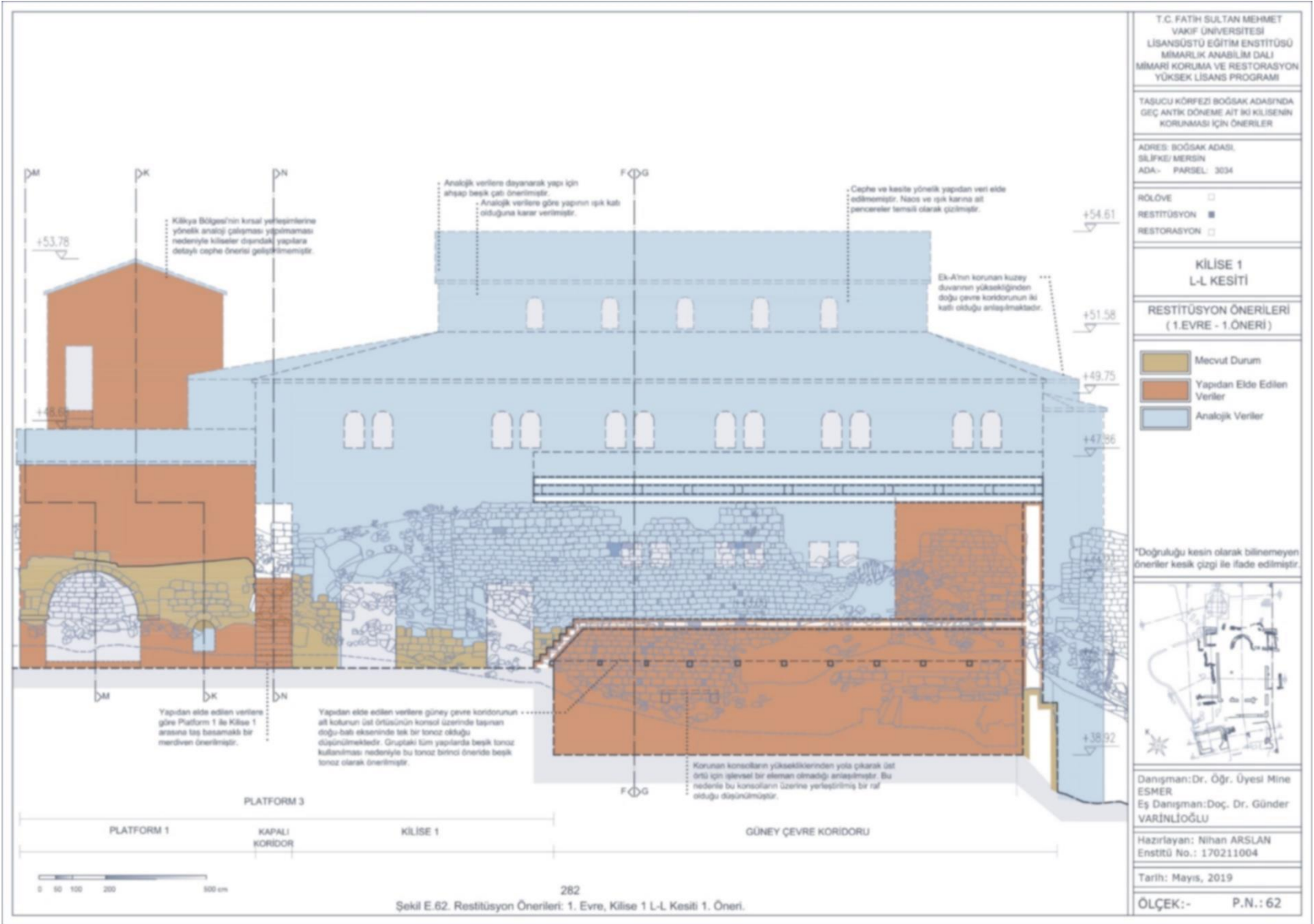

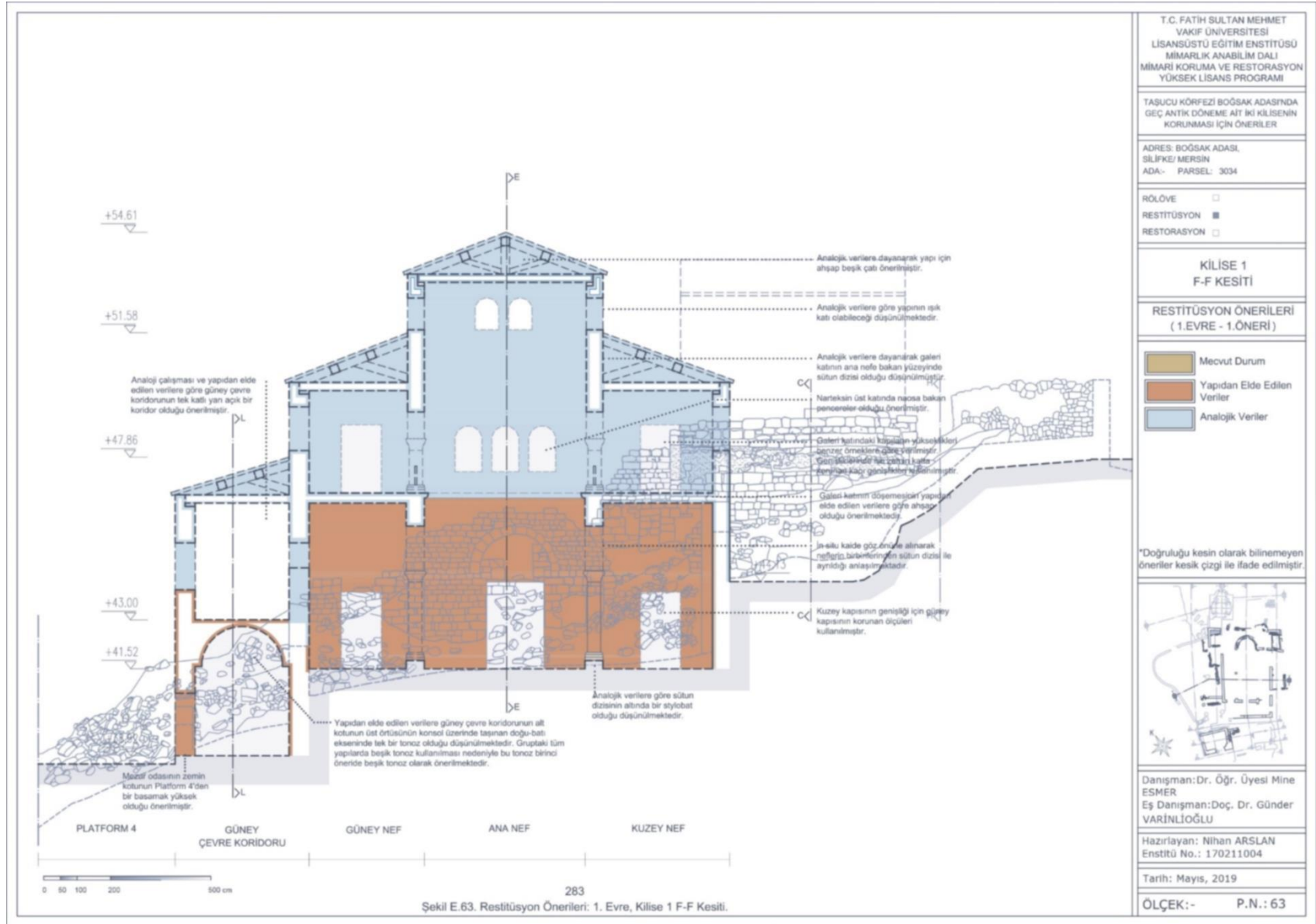

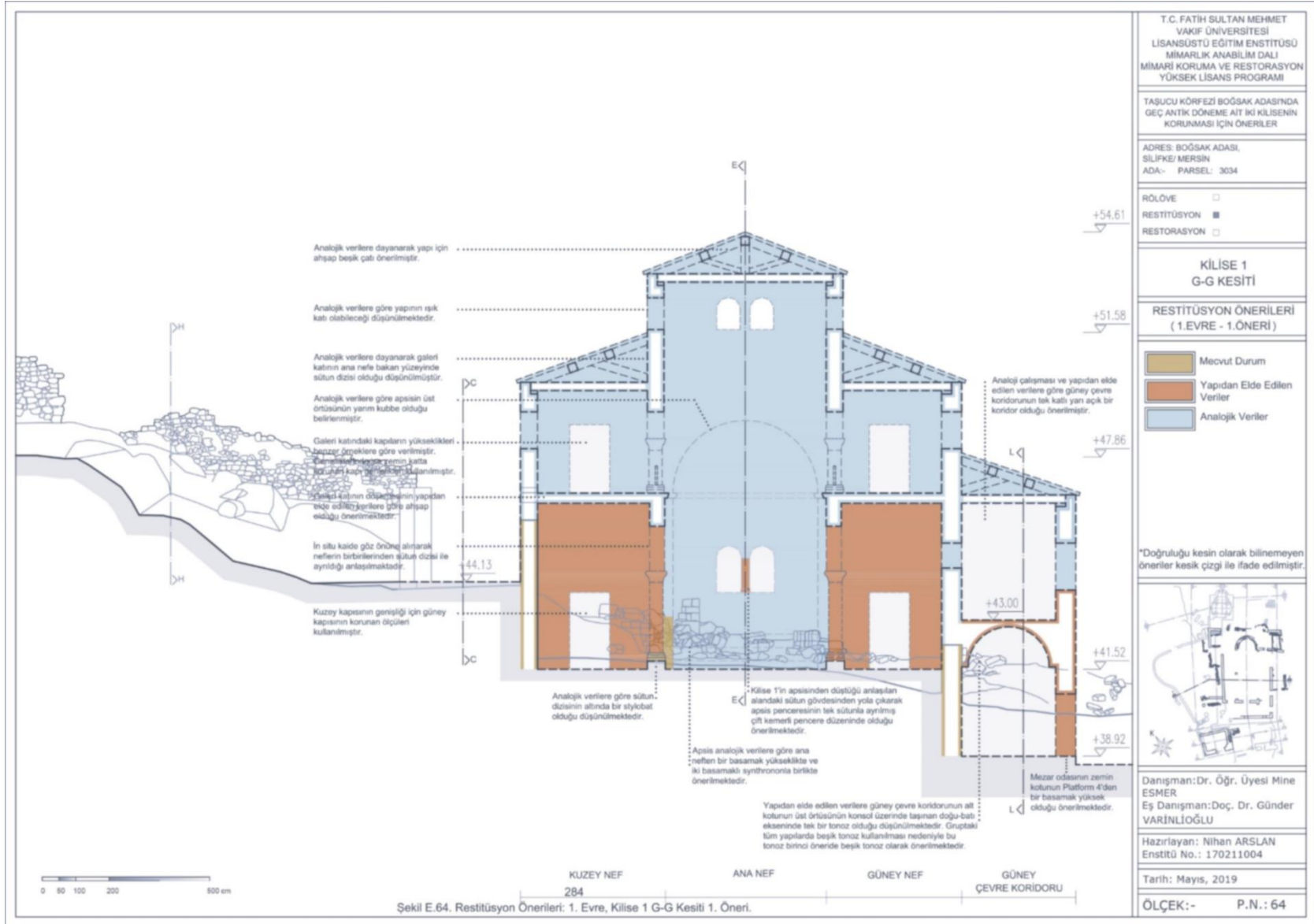

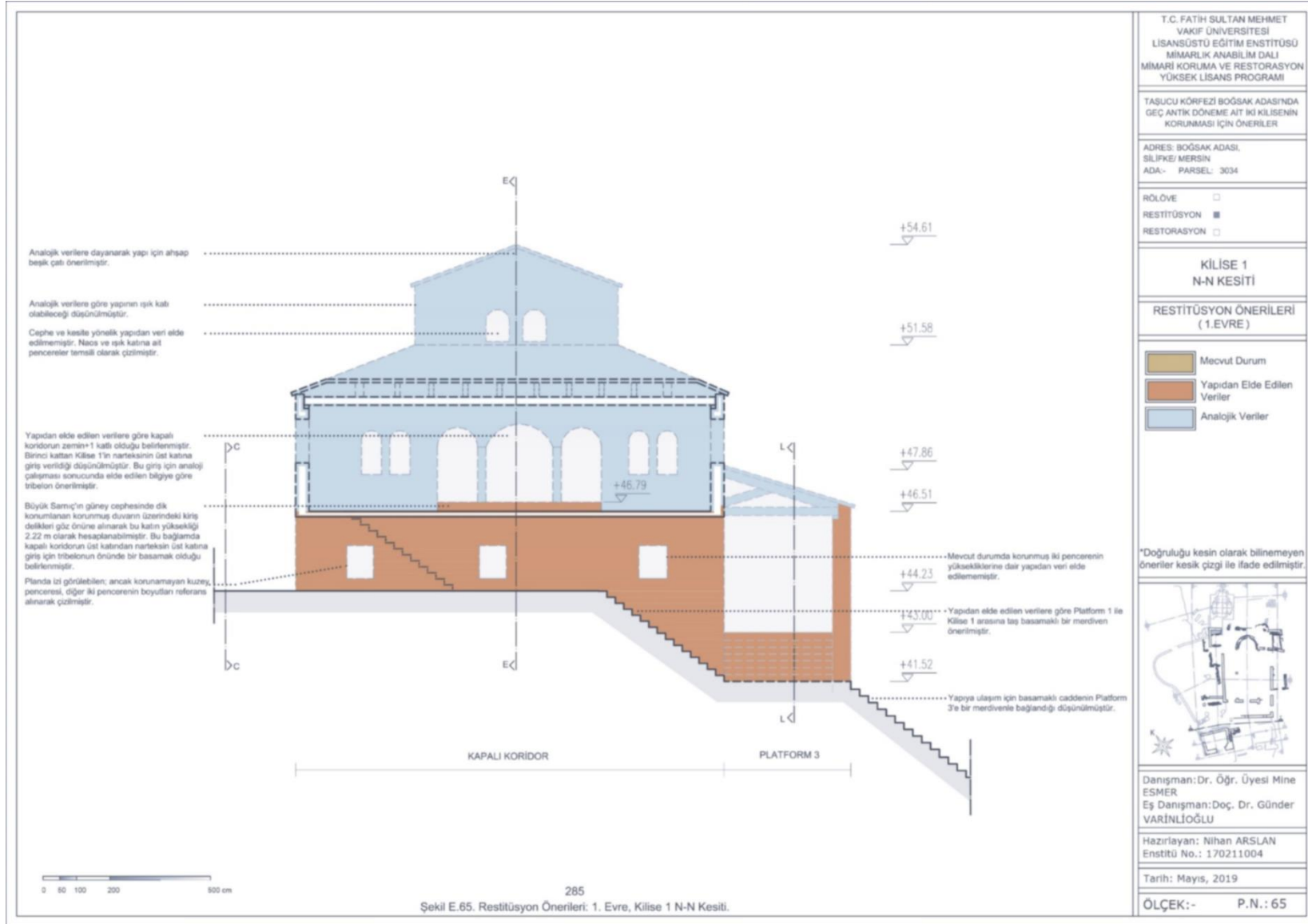
T.C. FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANABİLİM DALI MİMARLIK KORUMA VE RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
TAŞLUCU KÖRFEZİ BOĞAZ ADASINDA GEÇ ANTIK DÖNEME AİT BİR KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER
ADRES: BOĞAZ ADASI, SİLİFKE/MERİN ADA- PARSEL: 3034
ROLOVE ☐ RESTİTÜSYON ☒ RESTORASYON ☐
KİLİSE 1 E-E KESİTİ
RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ (1.EVRE - 1.ÖNERİ)
☒ Mecvut Durum ☒ Yapıdan Elde Edilen Veriler ☐ Analojik Veriler
*Doğruluğu kesin olarak bilinmeyen öneriler kesik çizgi ile ifade edilmiştir.
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMER Eş Danışman: Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU
Hazırlayan: Nihan ARSLAN Enstitü No.: 170211004
Tarih: Mayıs, 2019
ÖLÇEK:- P.N.: 61

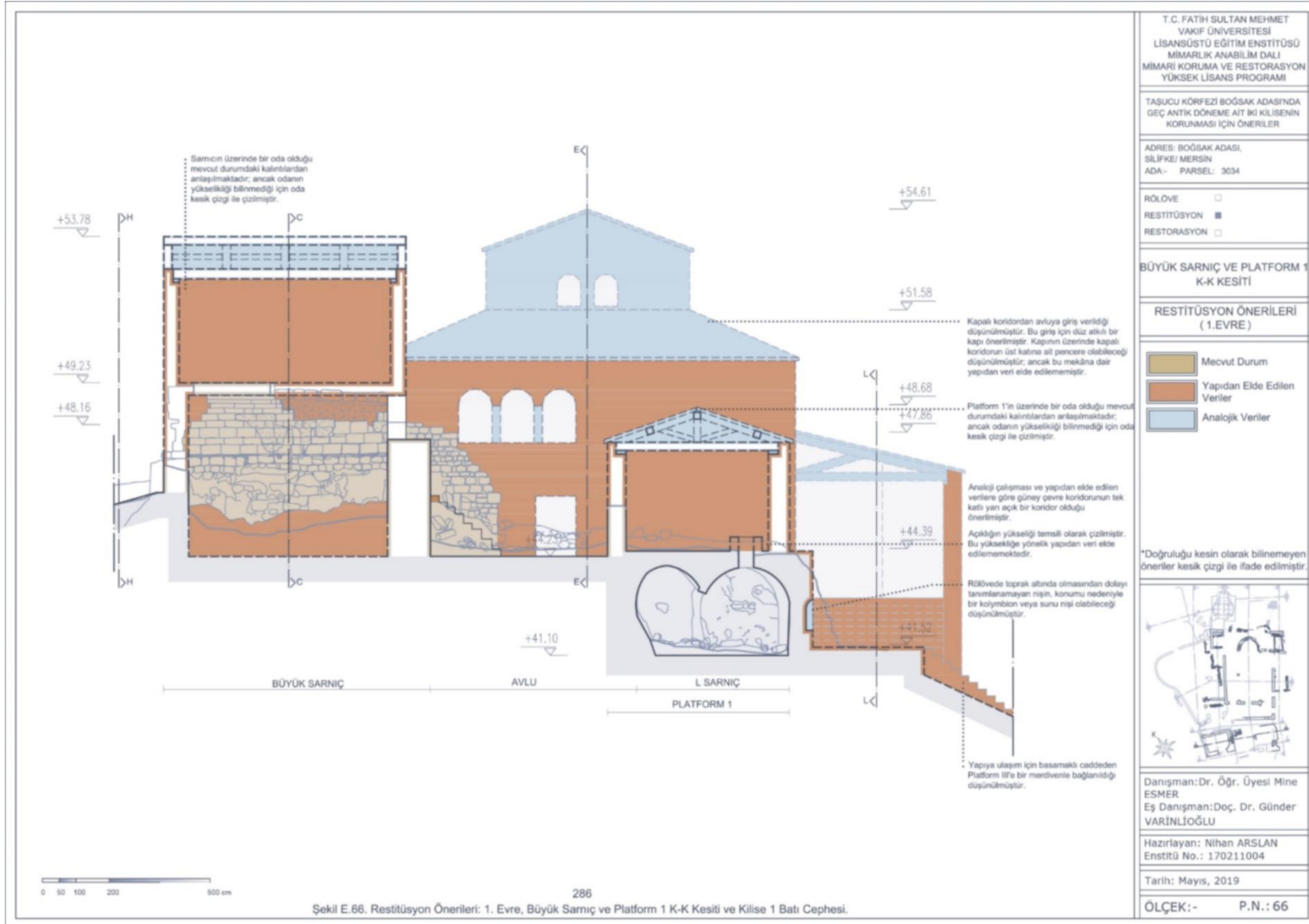

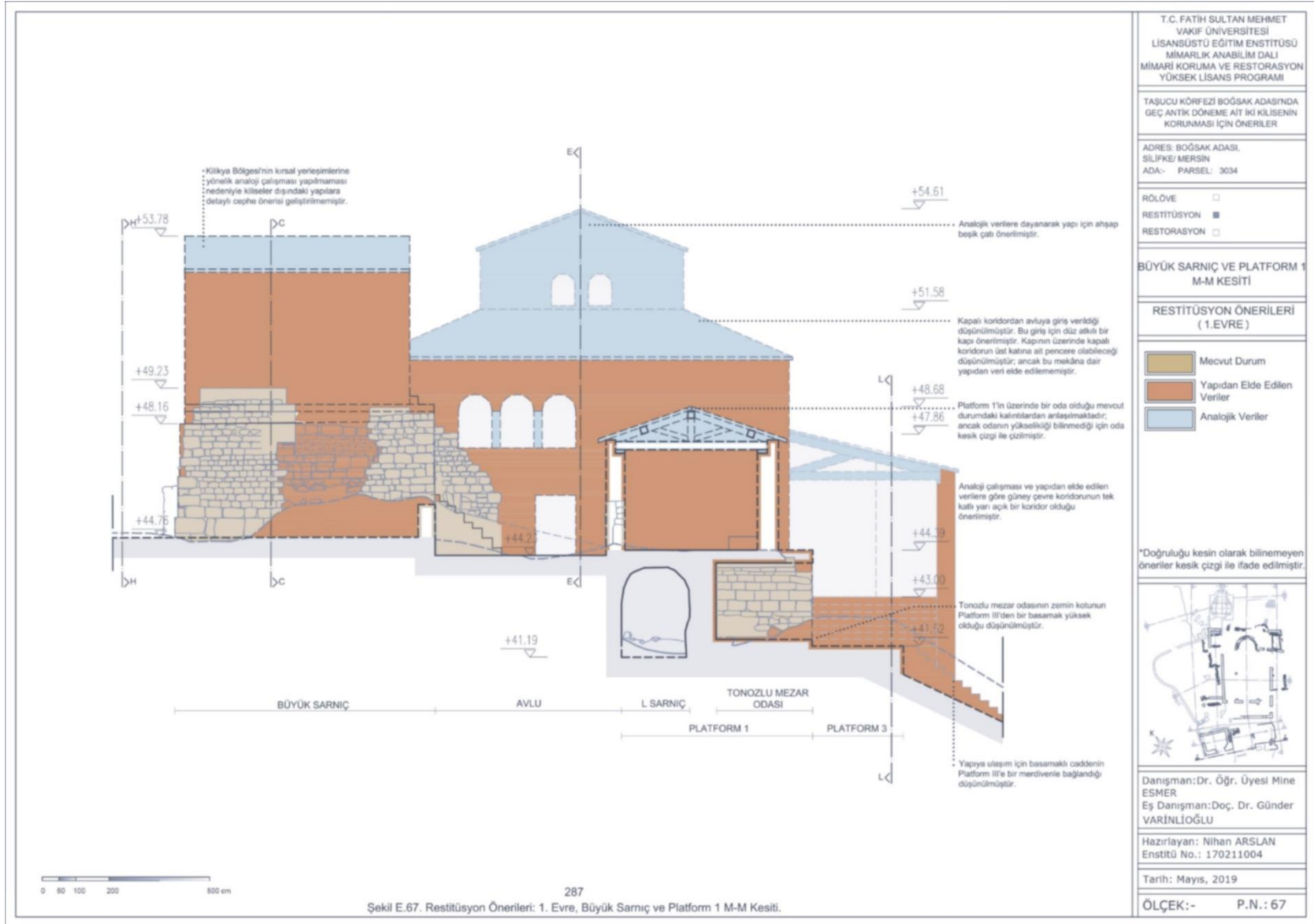
T.C. FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANABİLİM DALI MİMARLIK KORUMA VE RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMI	
TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞAZ ADASINDA GEÇ ANTIK DÖNEME AIT İKİ KİLİSENİN KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER	
ADRES: BOĞAZ ADASI, SİLİFKE/MERSİN ADA- PARSEL: 3034	
ROLOVE	☐
RESTİTÜSYON	☒
RESTORASYON	☐
KİLİSE 1 L-L KESİTİ	
RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ (1.EVRE - 1.ÖNERİ)	
	Mevcut Durum
	Yapıdan Elde Edilen Veriler
	Analogik Veriler
*Doğruluğu kesin olarak bilinmeyen öneriler kesik çizgi ile ifade edilmiştir.	
	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine ESMEER Eş Danışman: Doç. Dr. Günder VARİNLİOĞLU	
Hazırlayan: Nihan ARSLAN Enstitü No.: 170211004	
Tarih: Mayıs, 2019	
ÖLÇEK:-	P.N.: 62

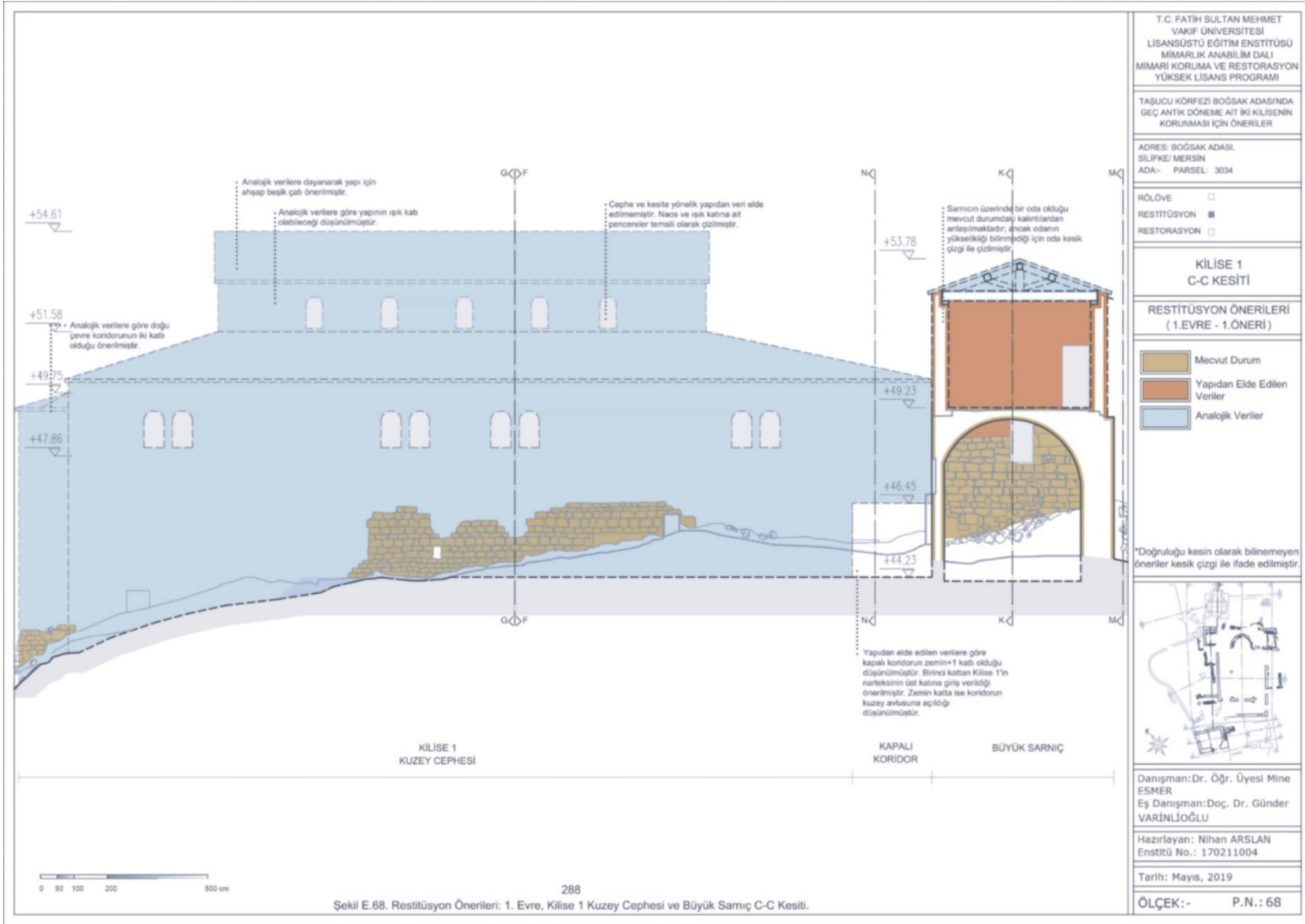

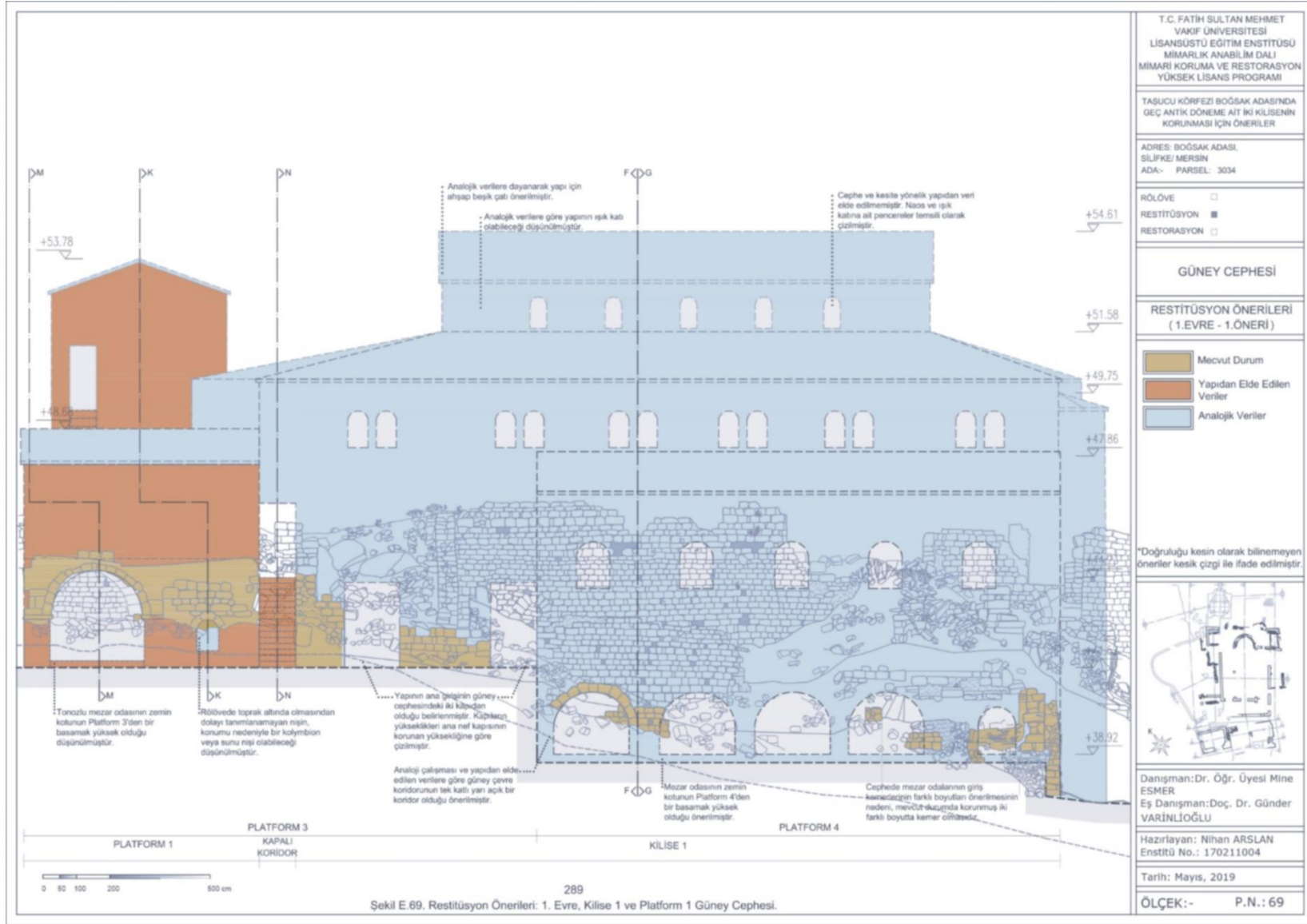

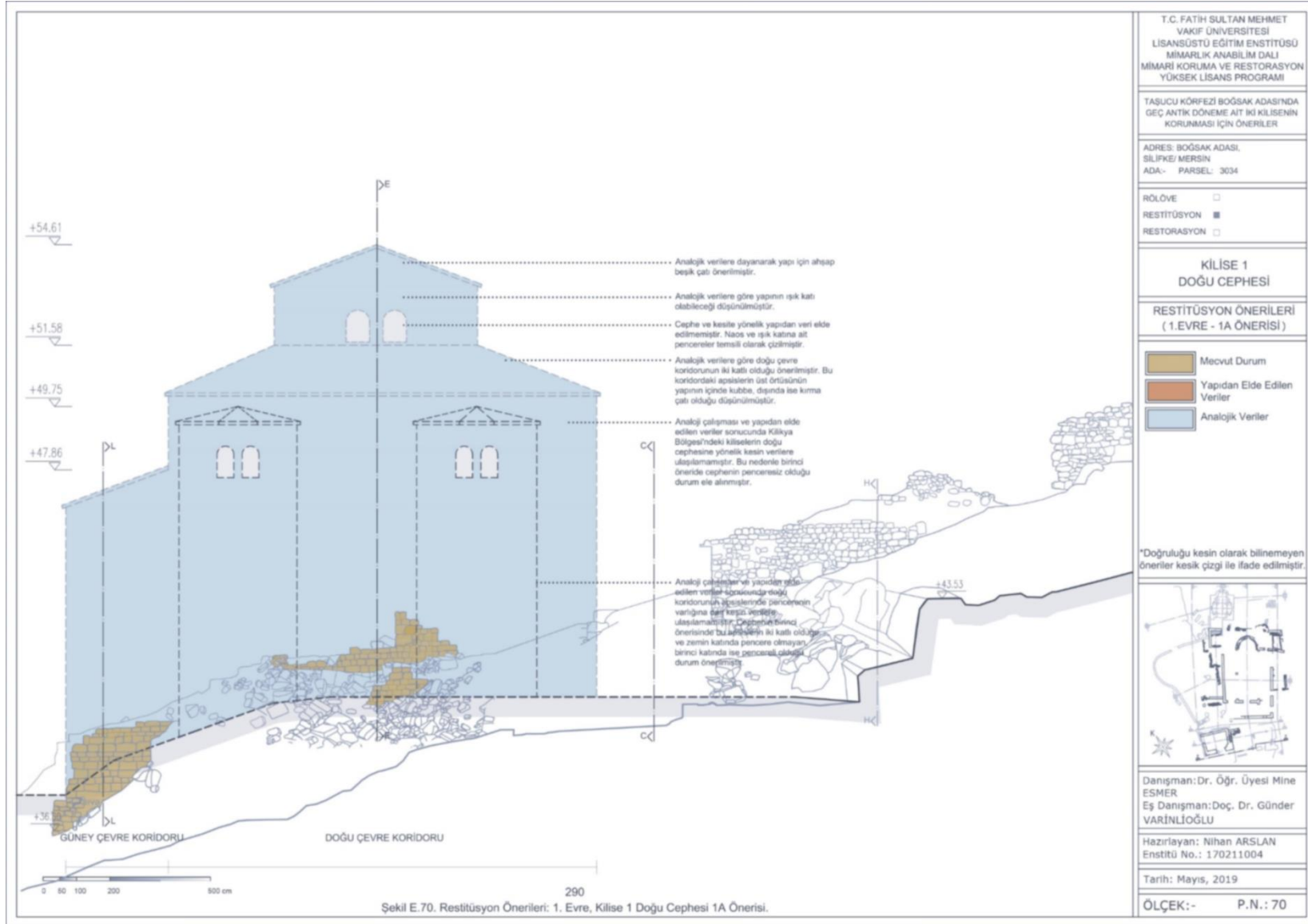

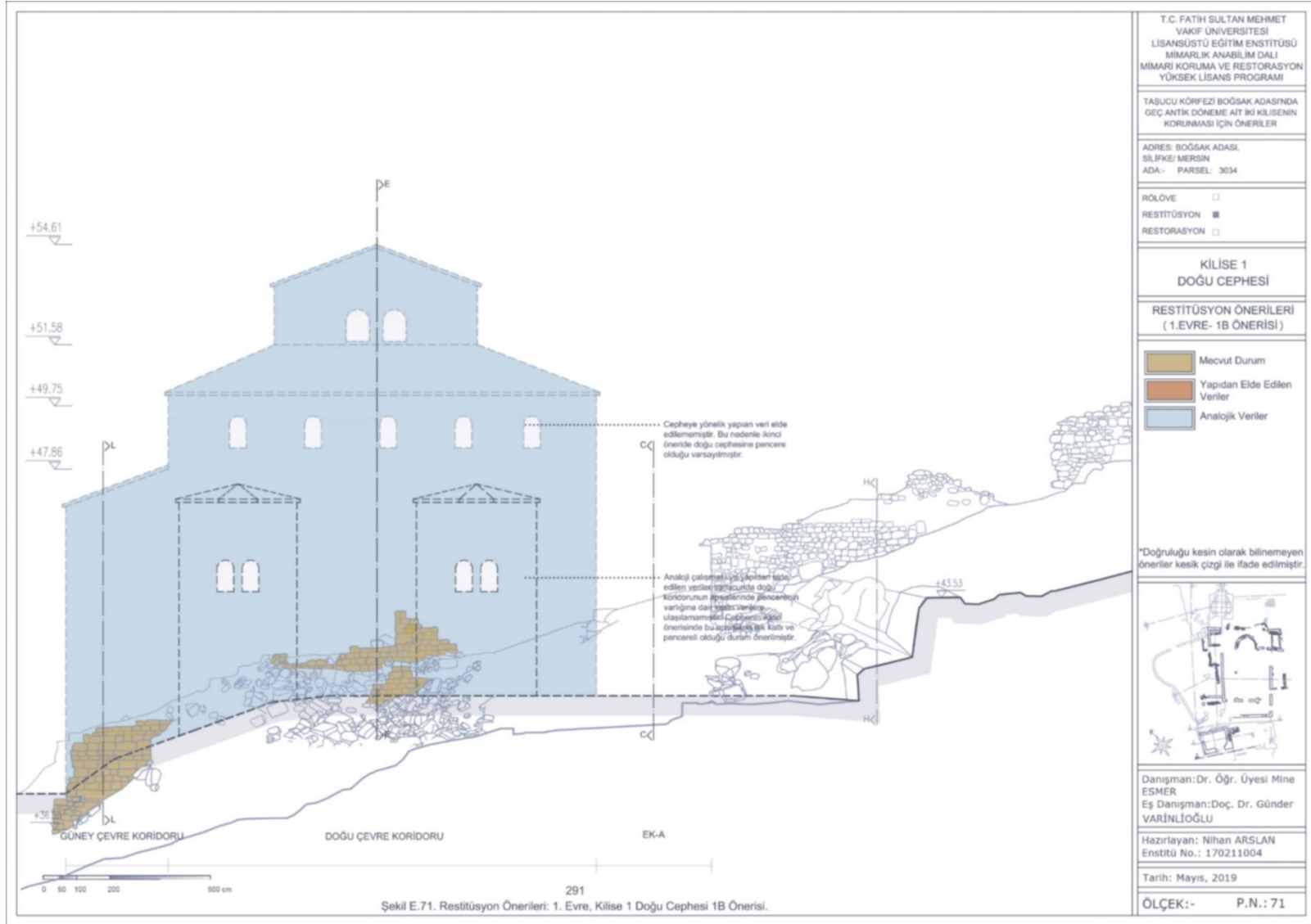

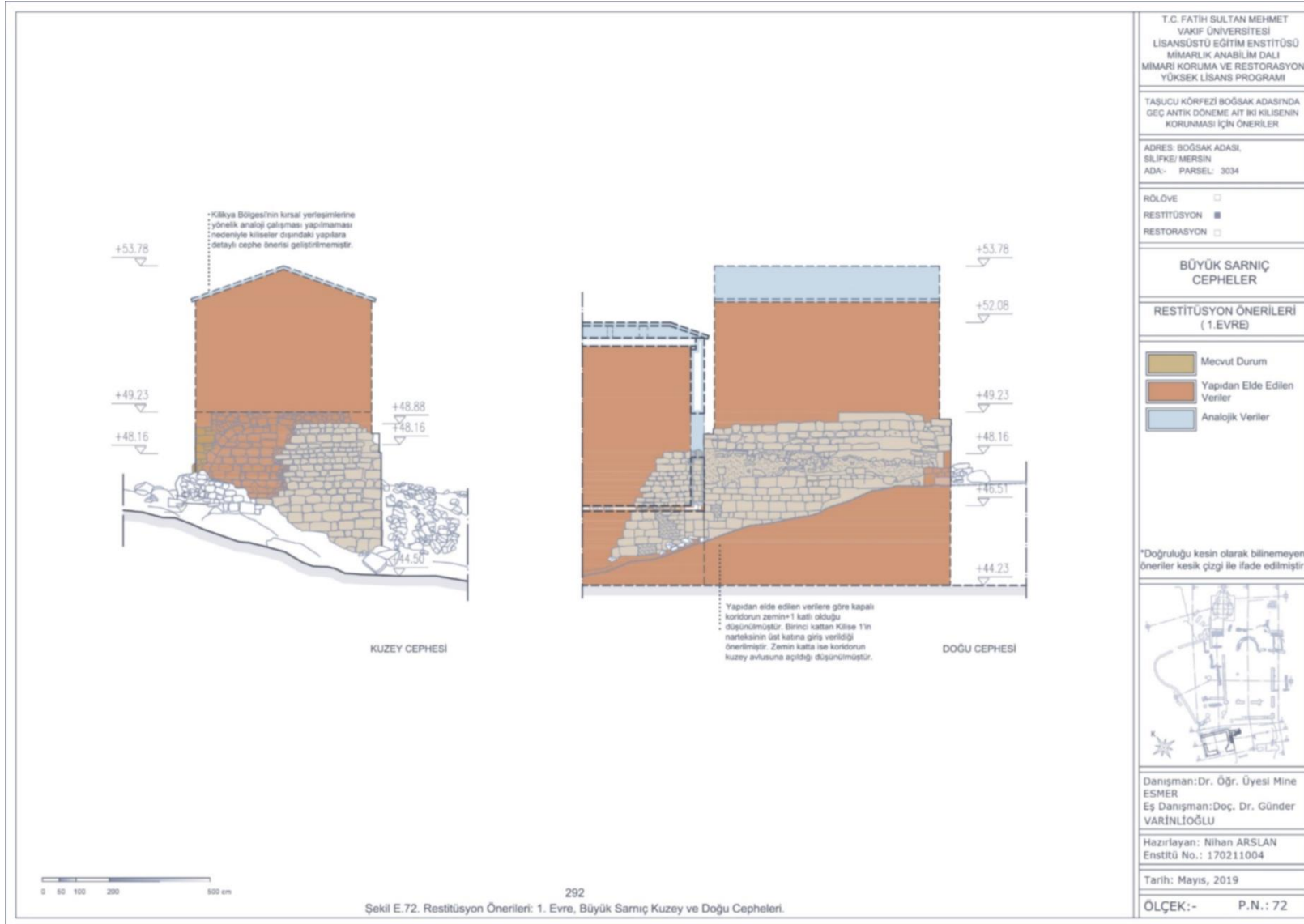

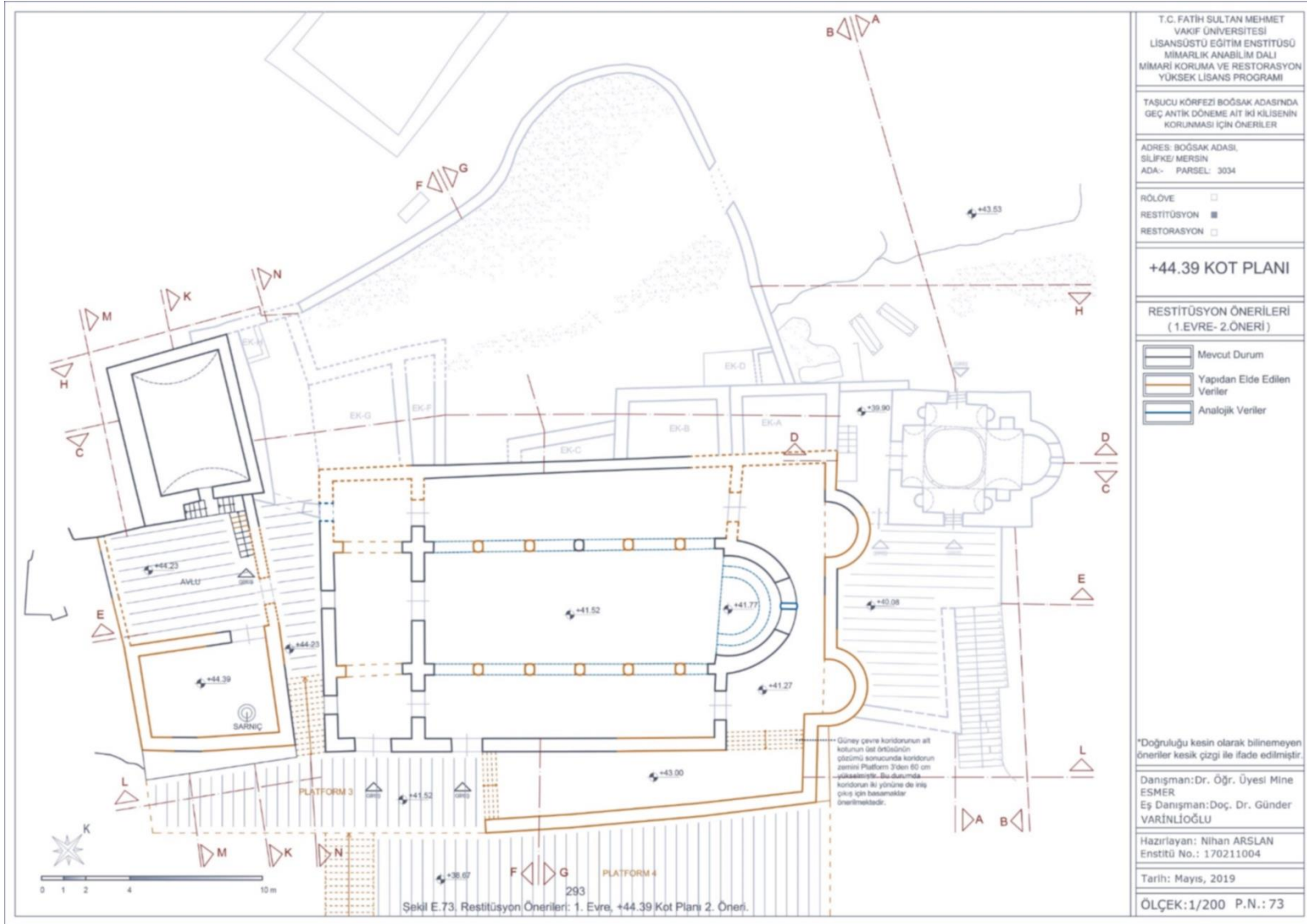

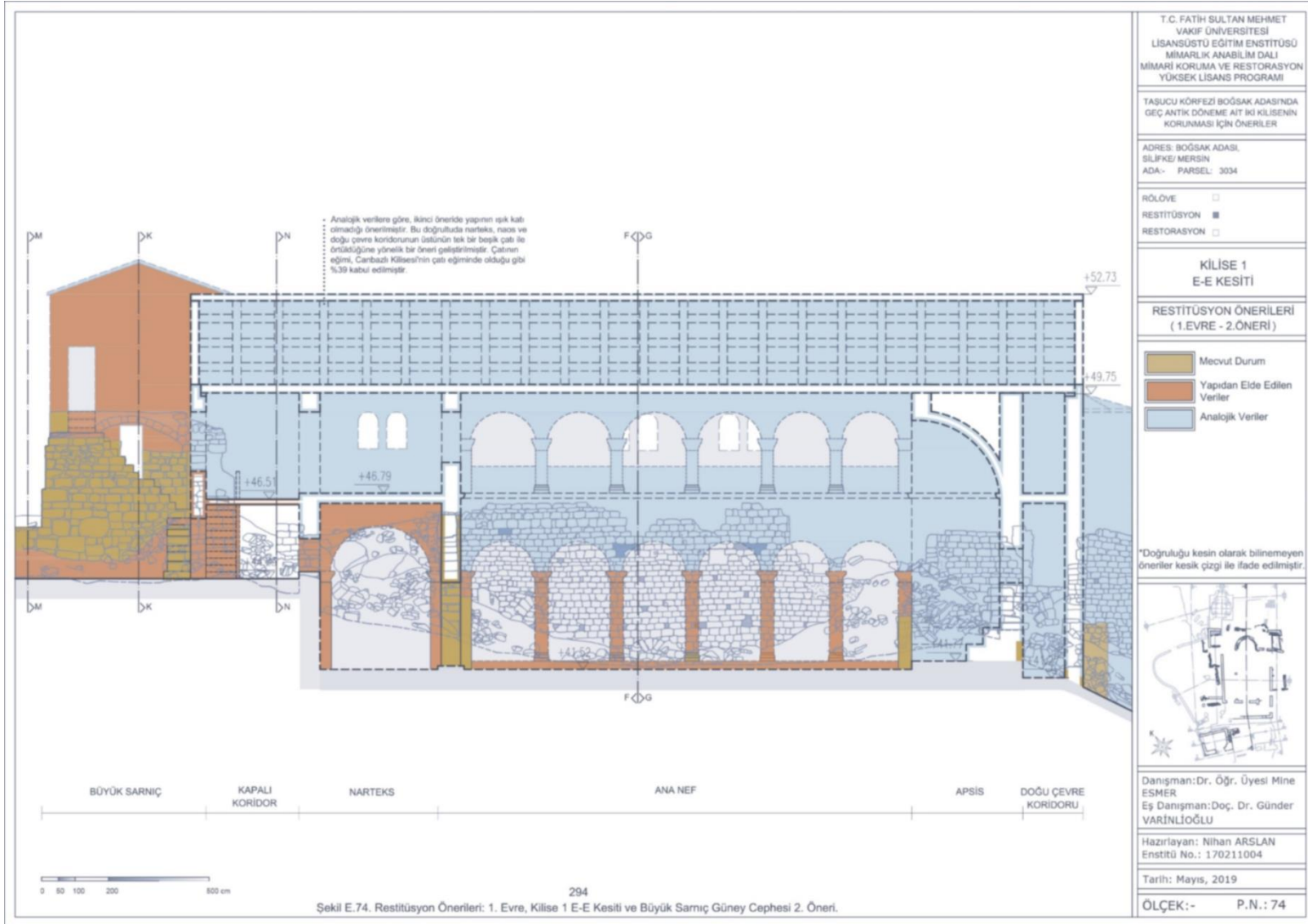

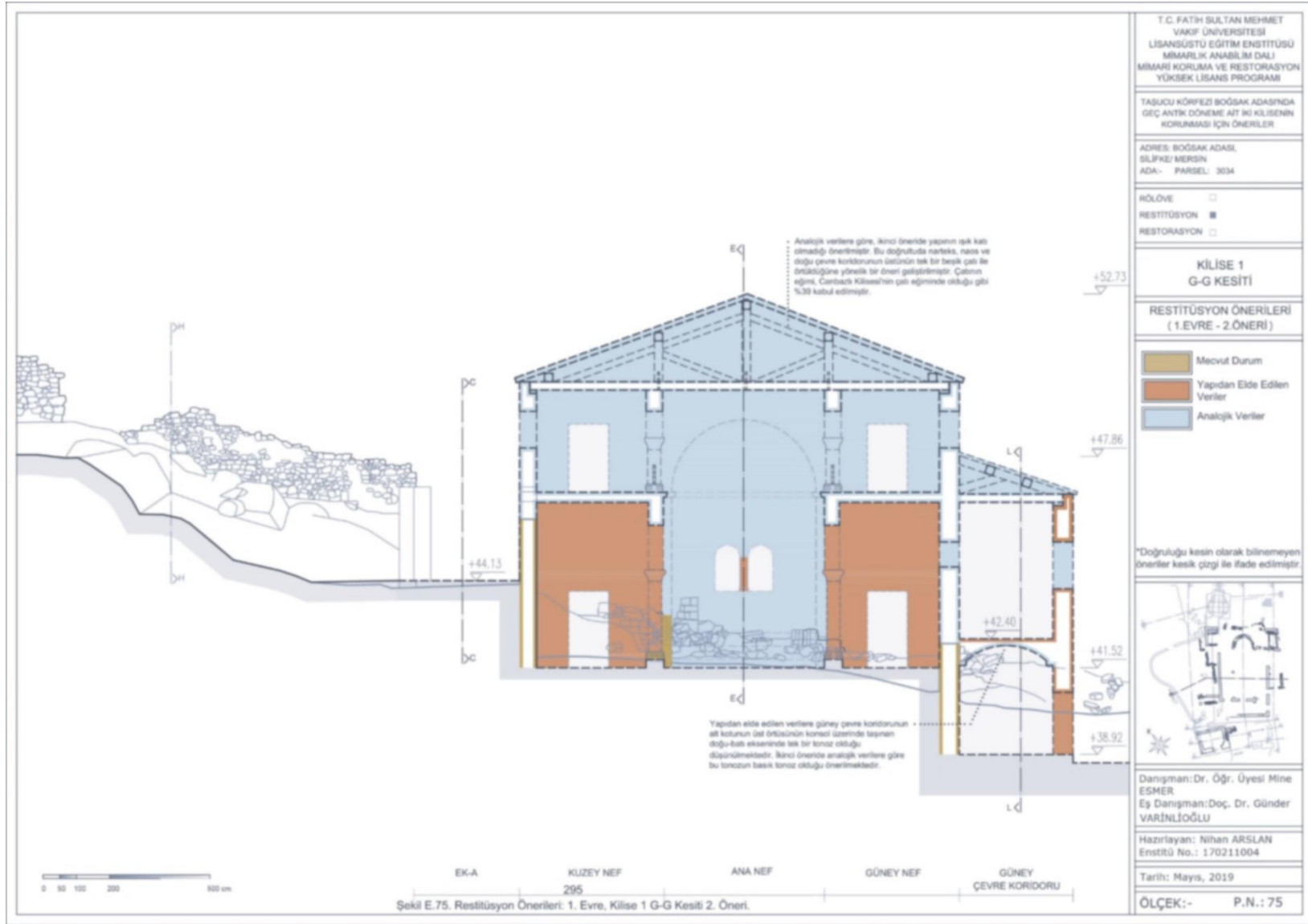

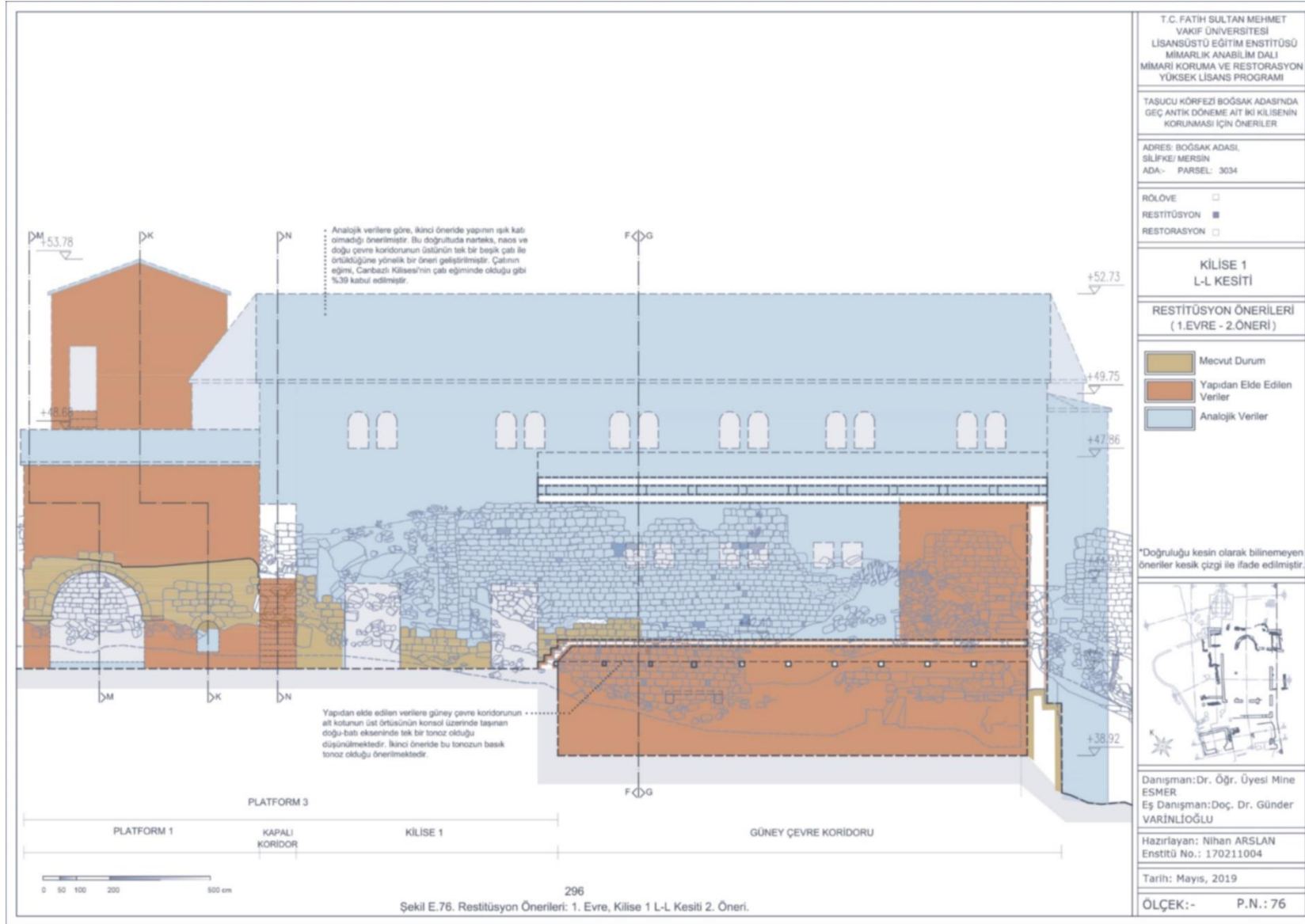

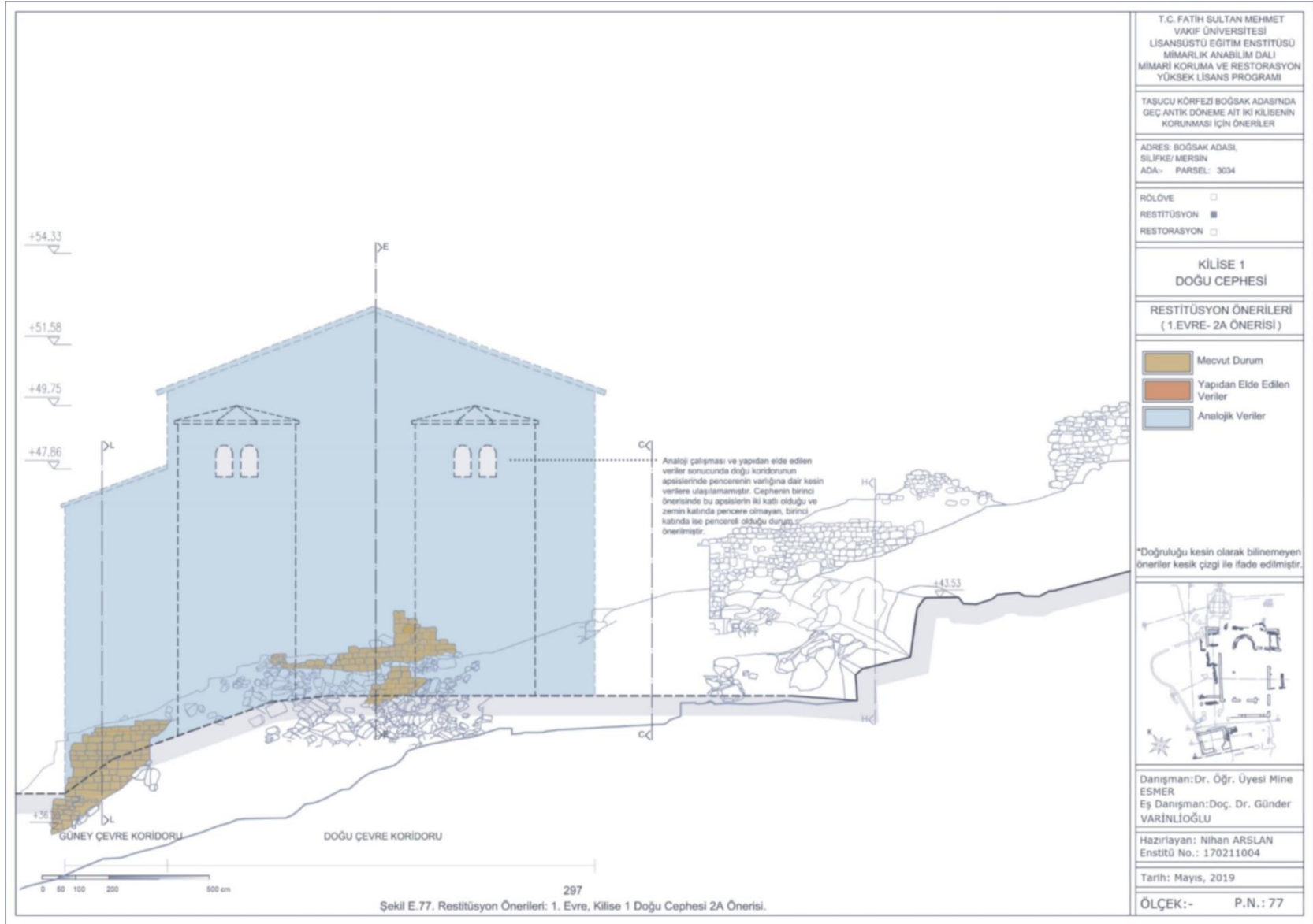

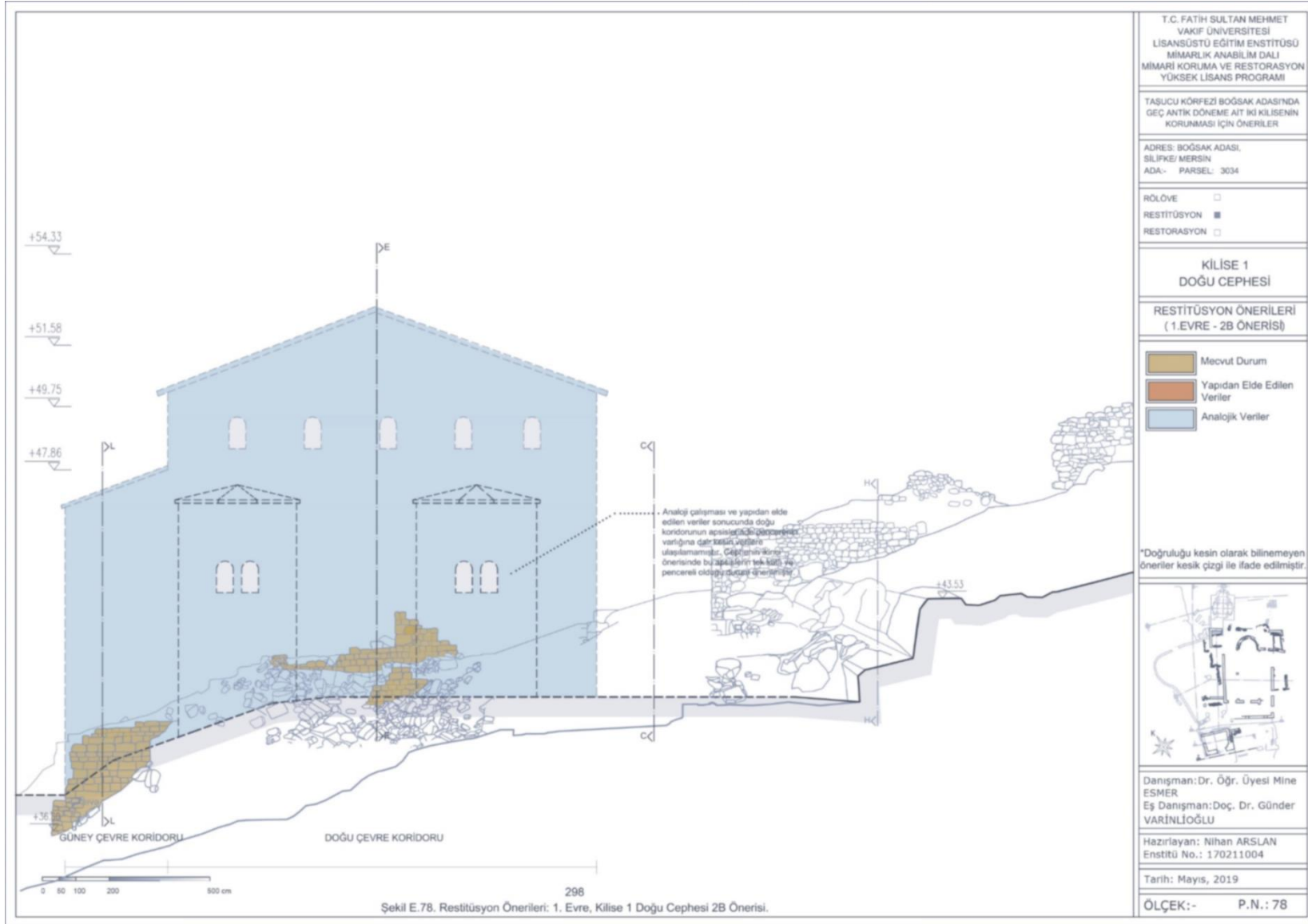

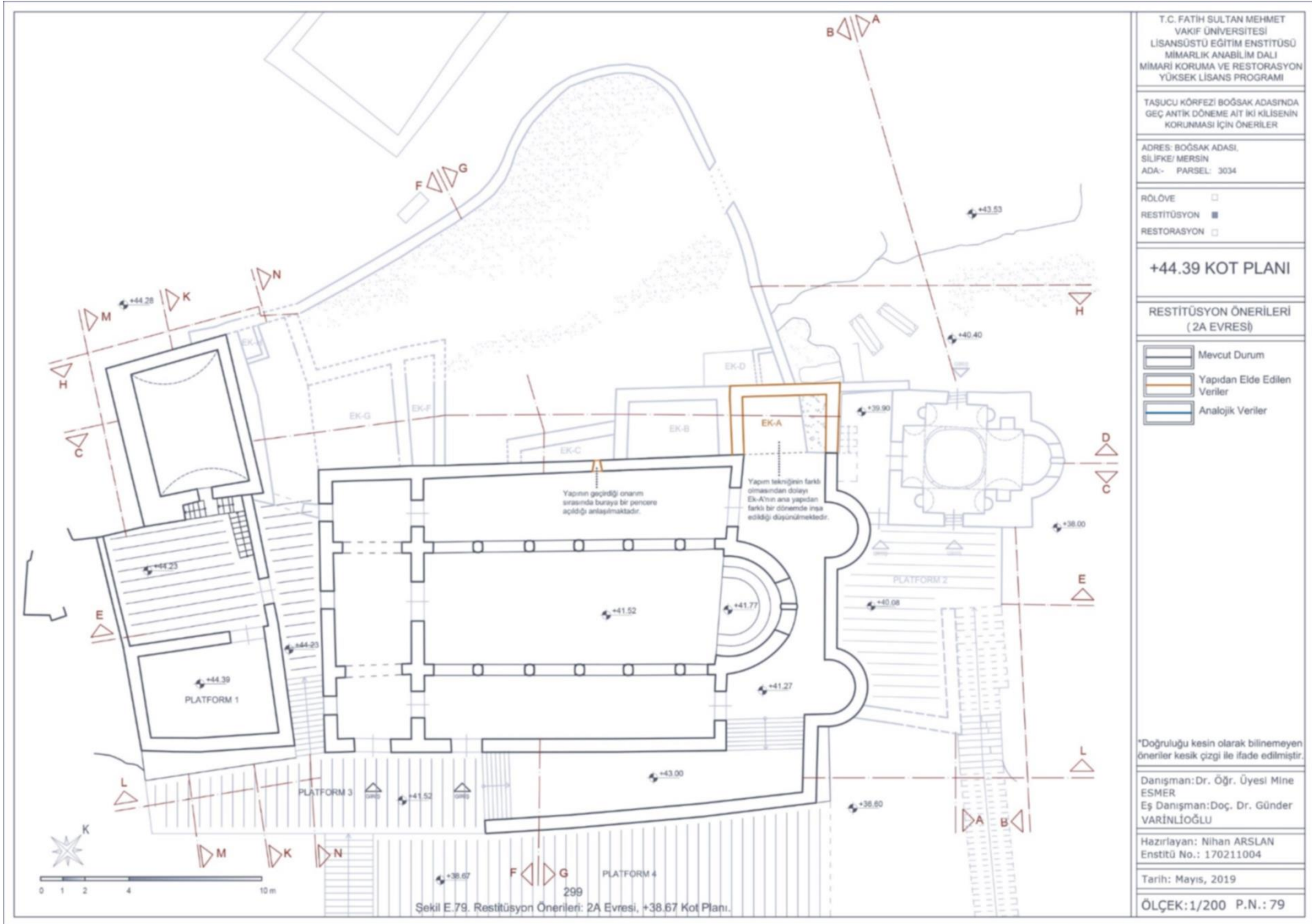

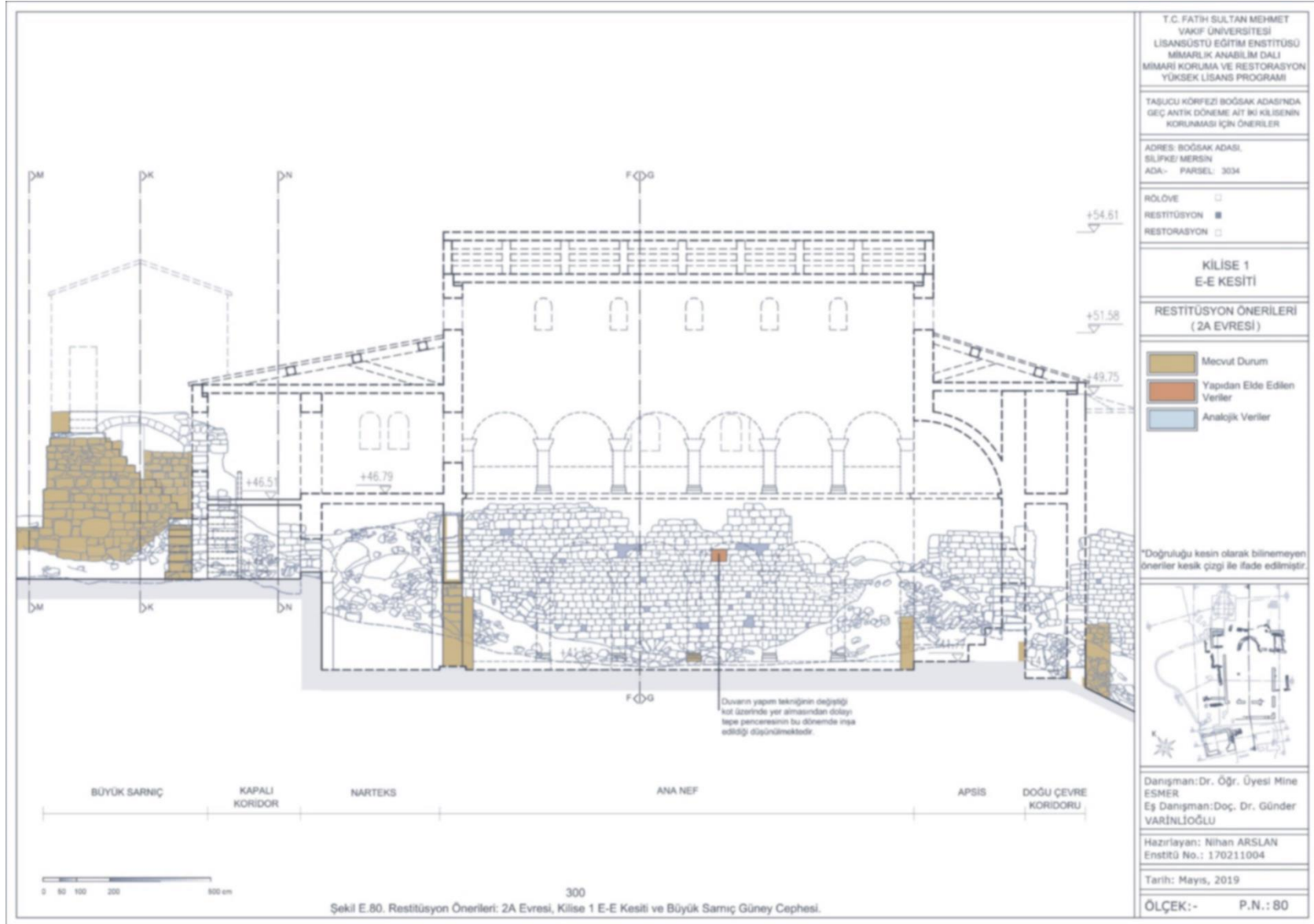

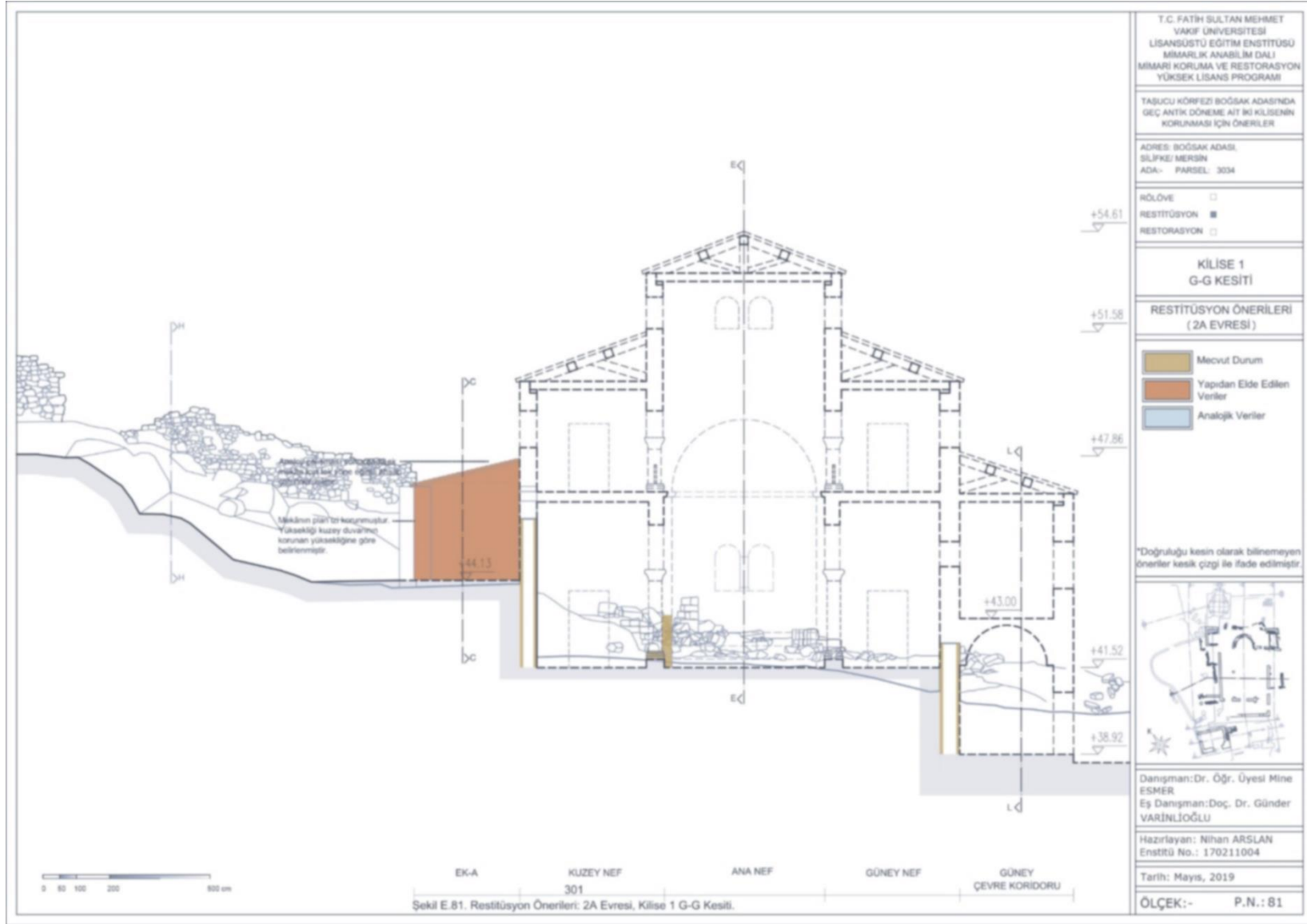

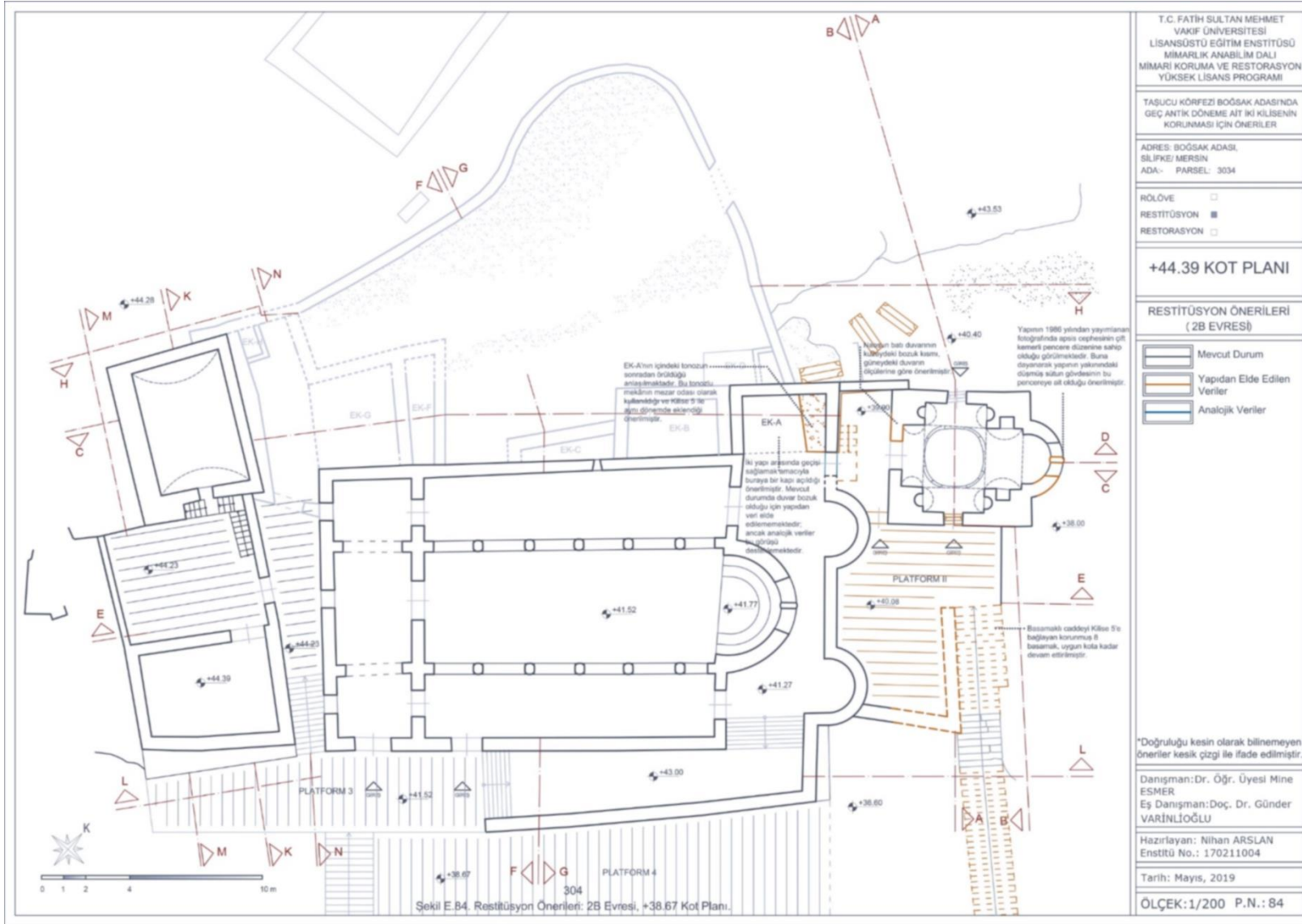

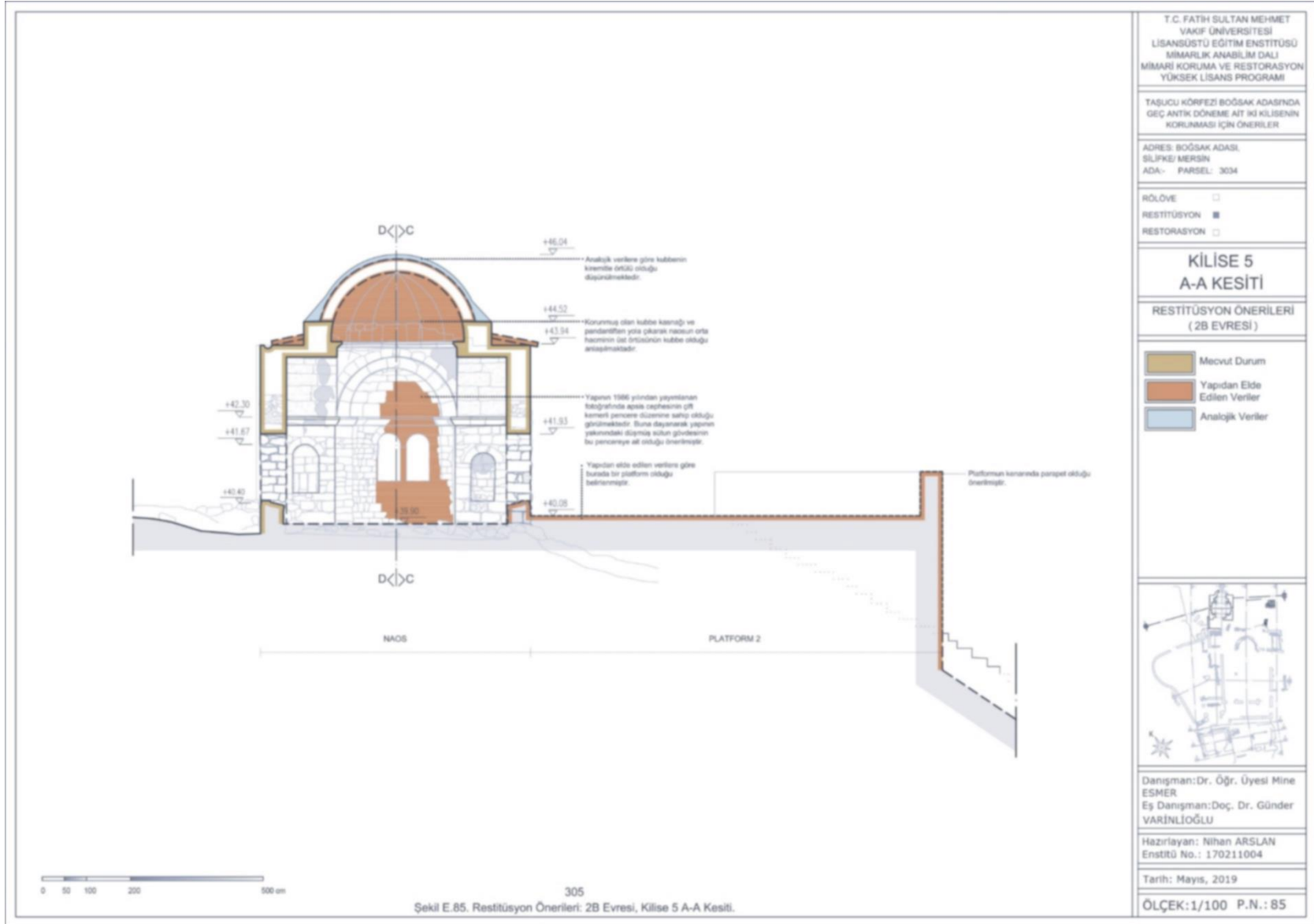

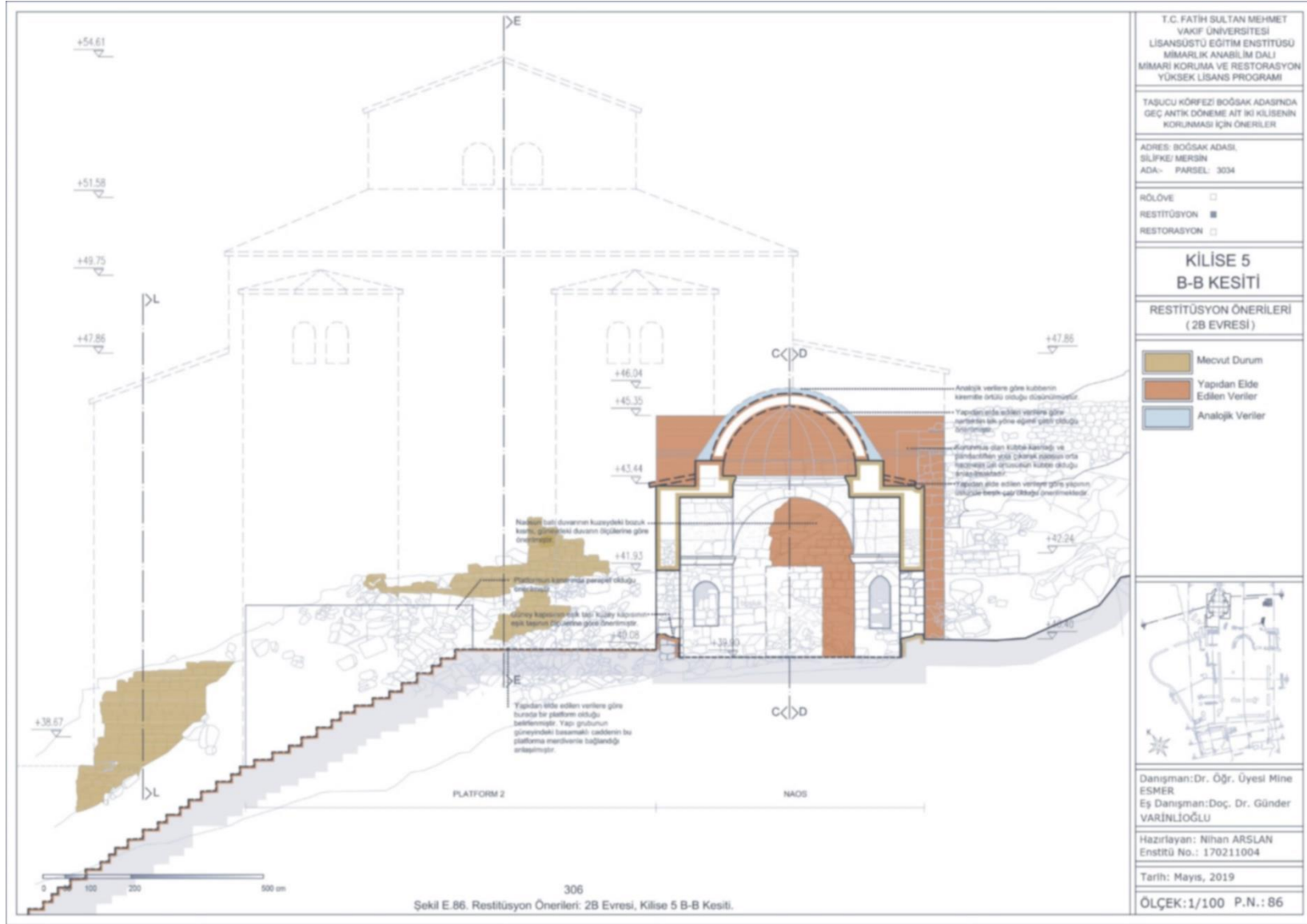

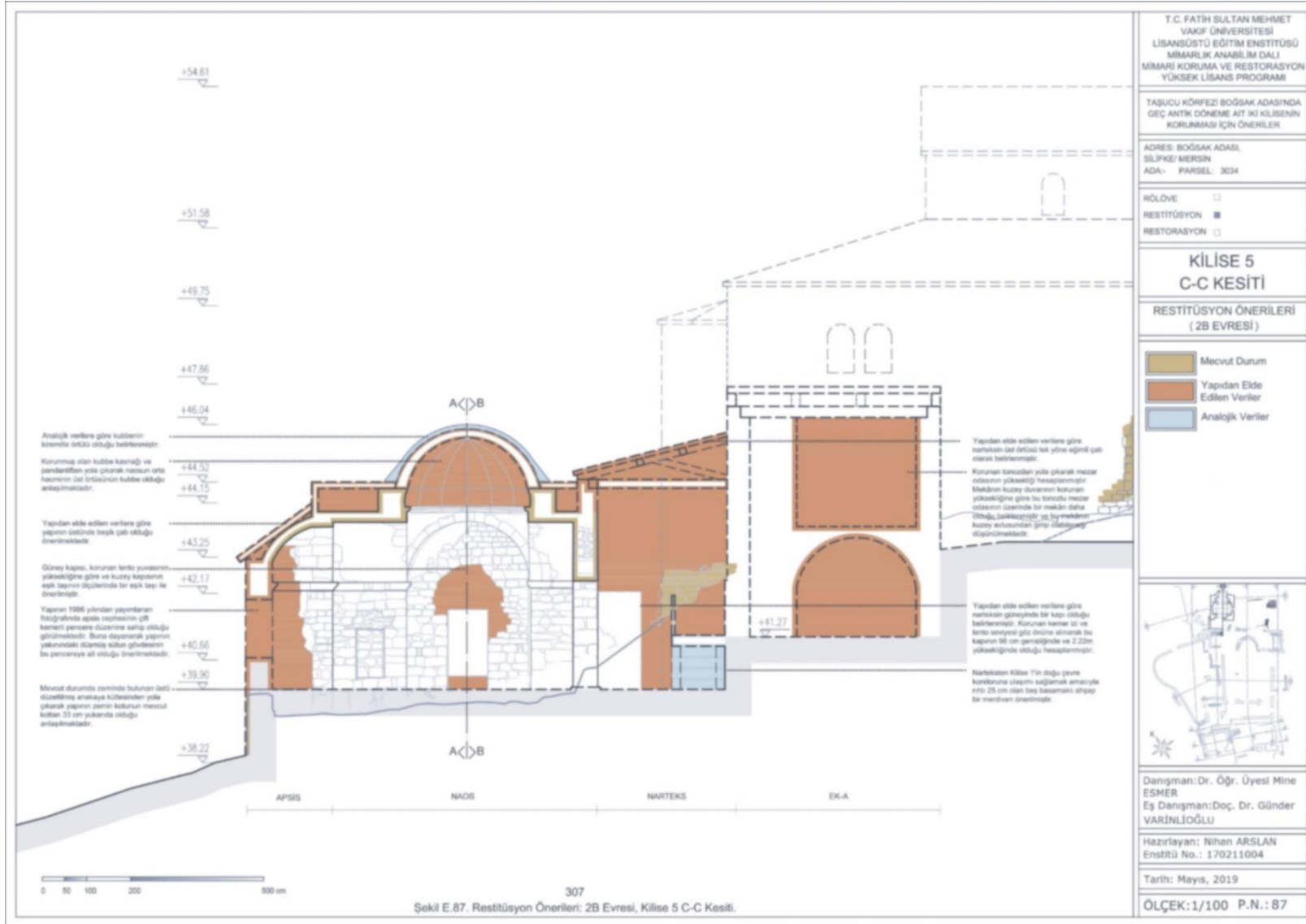

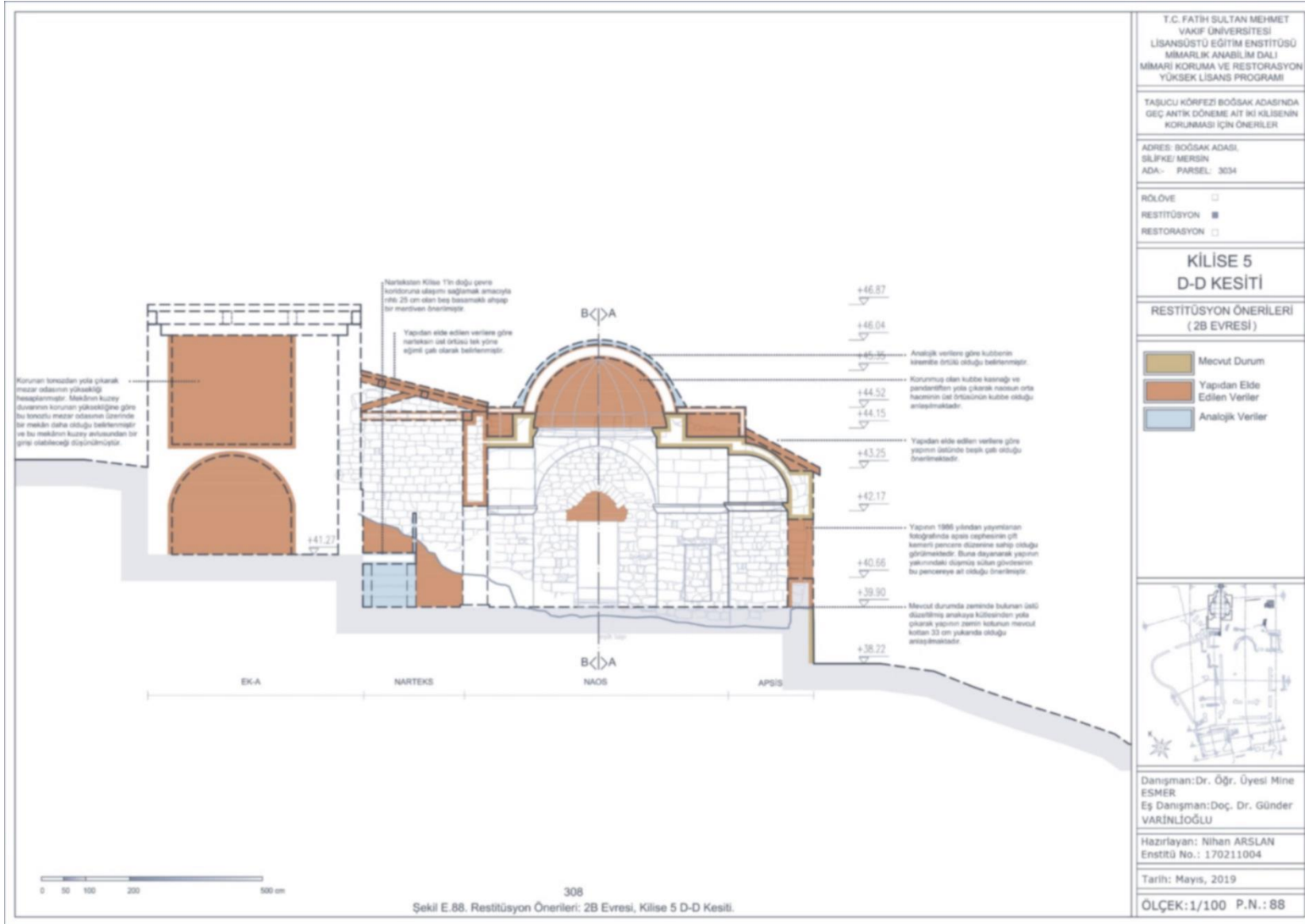

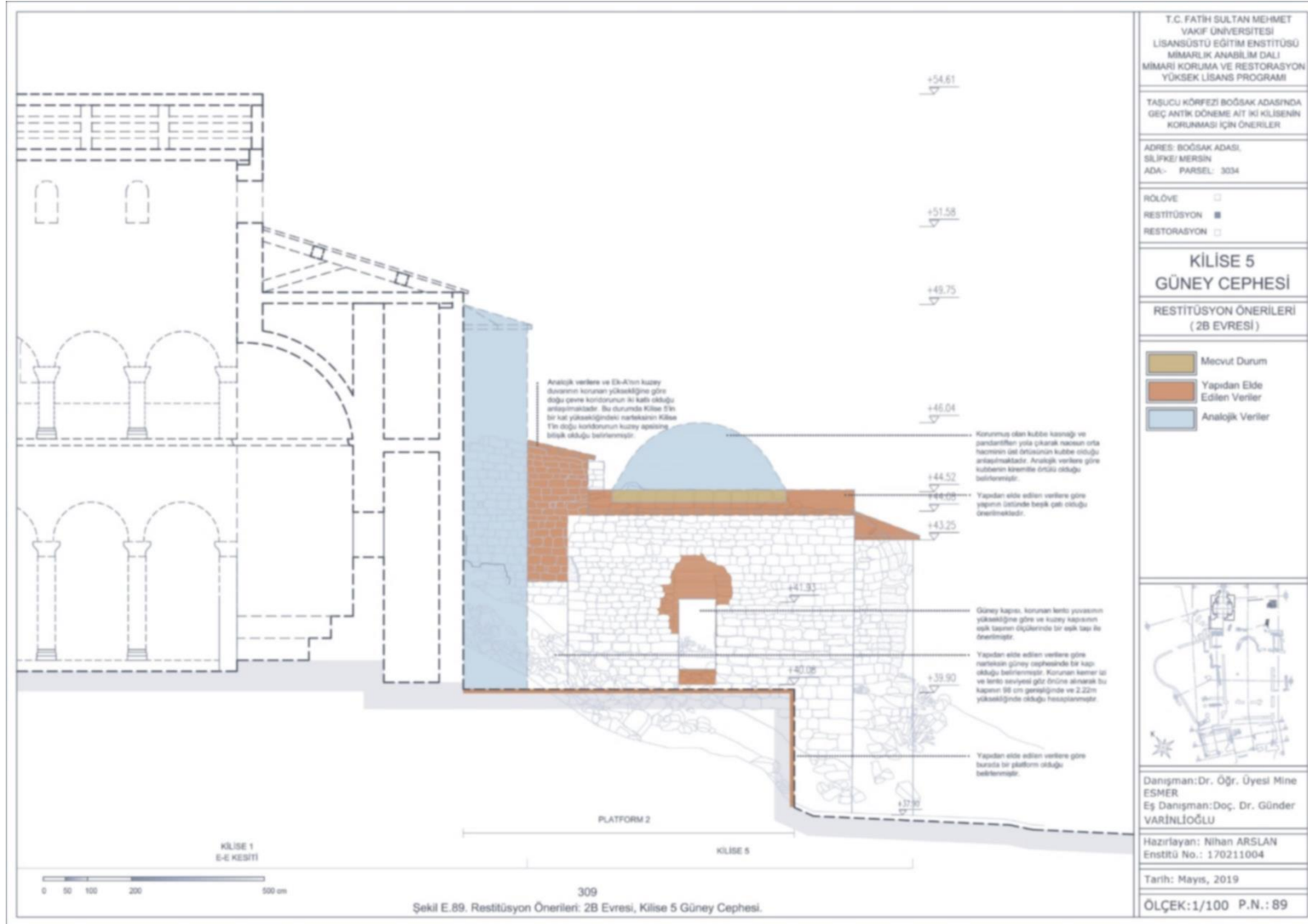

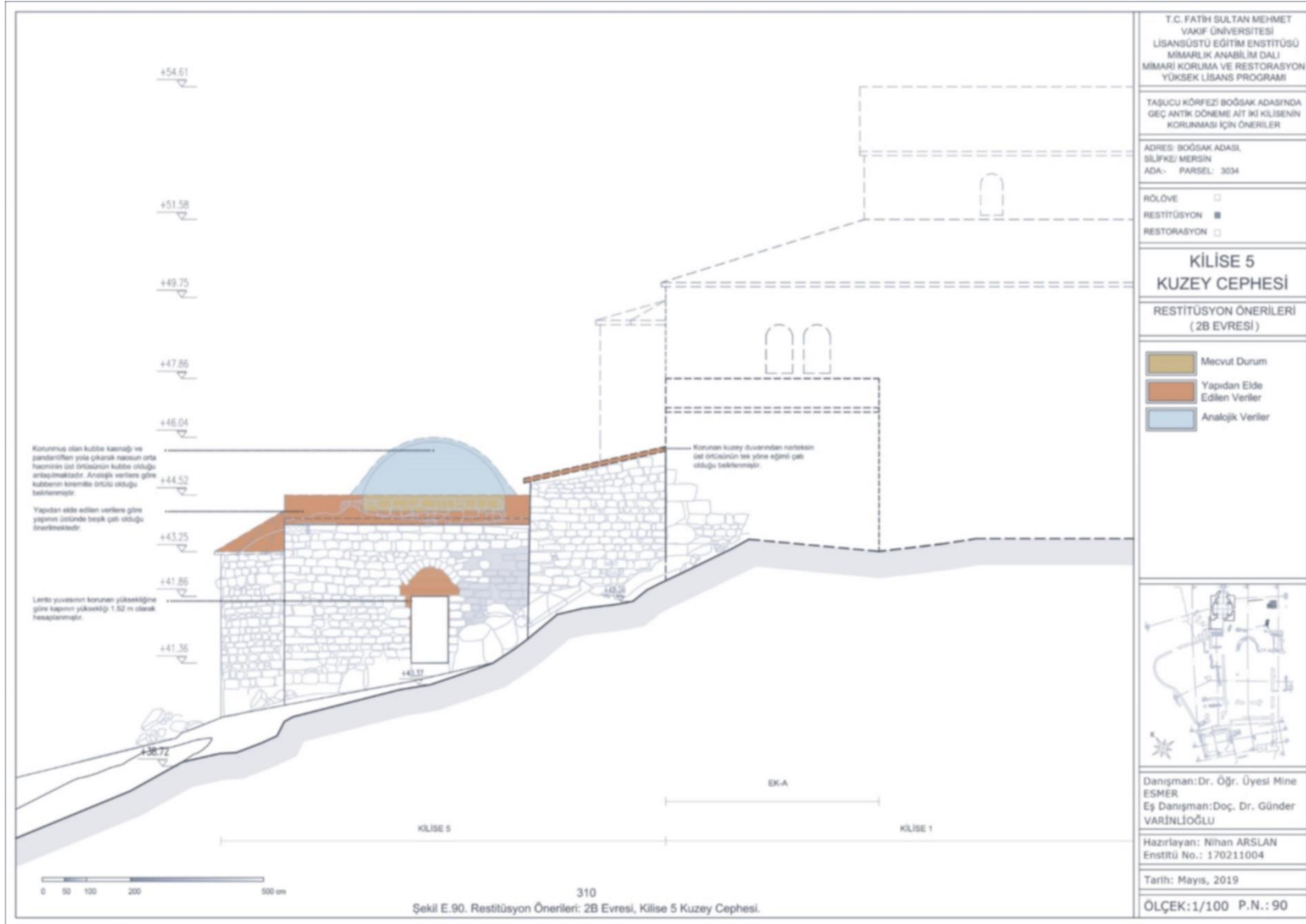

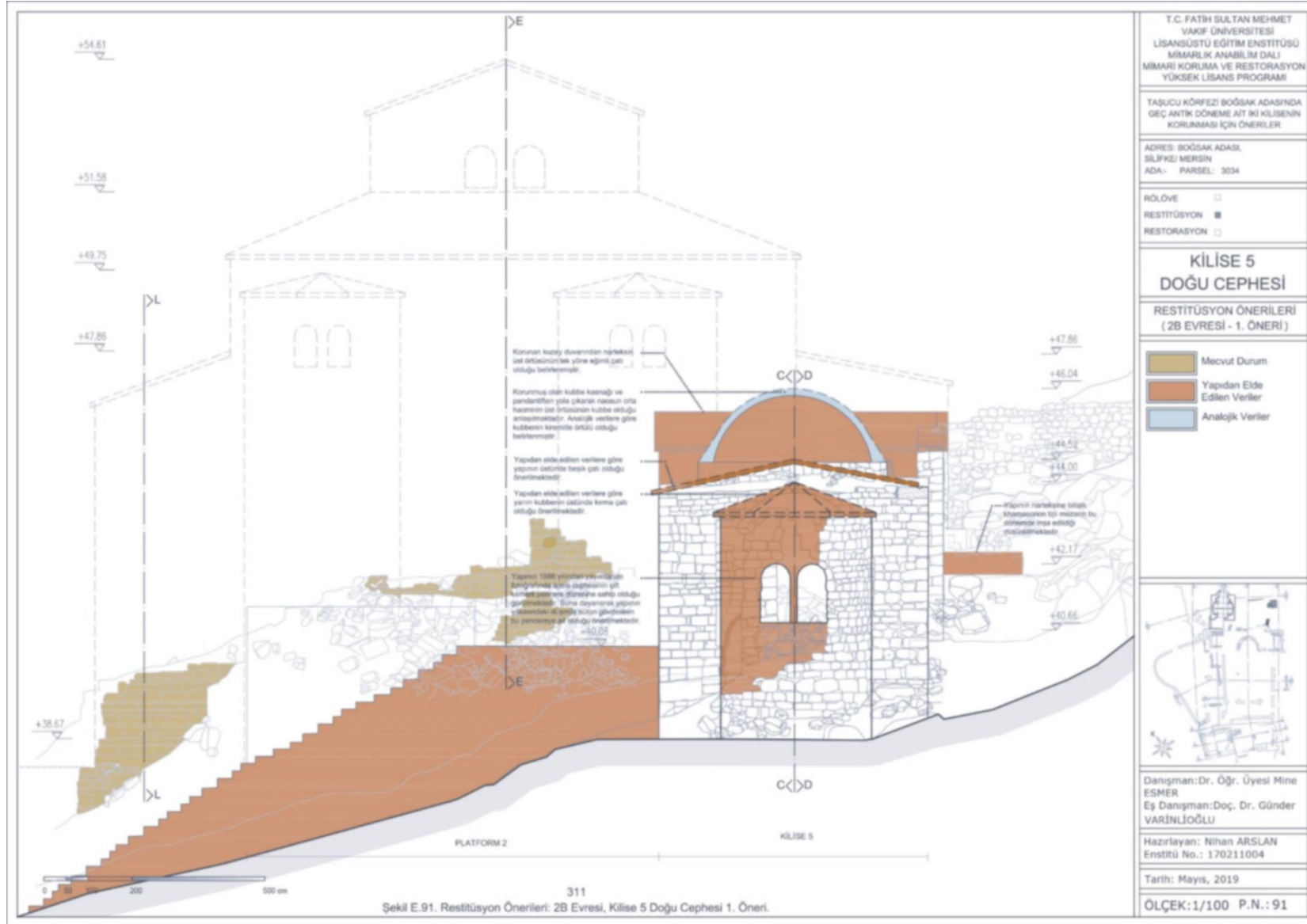

T.C. FATİH SULTAN MEHMET
VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK KORUMA VE RESTORASYON
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TAŞUCU KÖRFEZİ BOĞSAK ADASINDA
GEÇ ANTIK DÖNEME AIT İKİ KİLİSENİN
KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER

ADRES: BOĞSAK ADASI,
SİLİFKİ/ MERSİN
ADA- PARSEL: 3034

RÖLÖVE
RESTİTÜSYON
RESTORASYON

**KİLİSE 5
DOĞU CEPHESİ**

RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ
(2B EVRESİ - 1. ÖNERİ)

- Mevcut Durum
- Yapıdan Elde Edilen Veriler
- Analojik Veriler

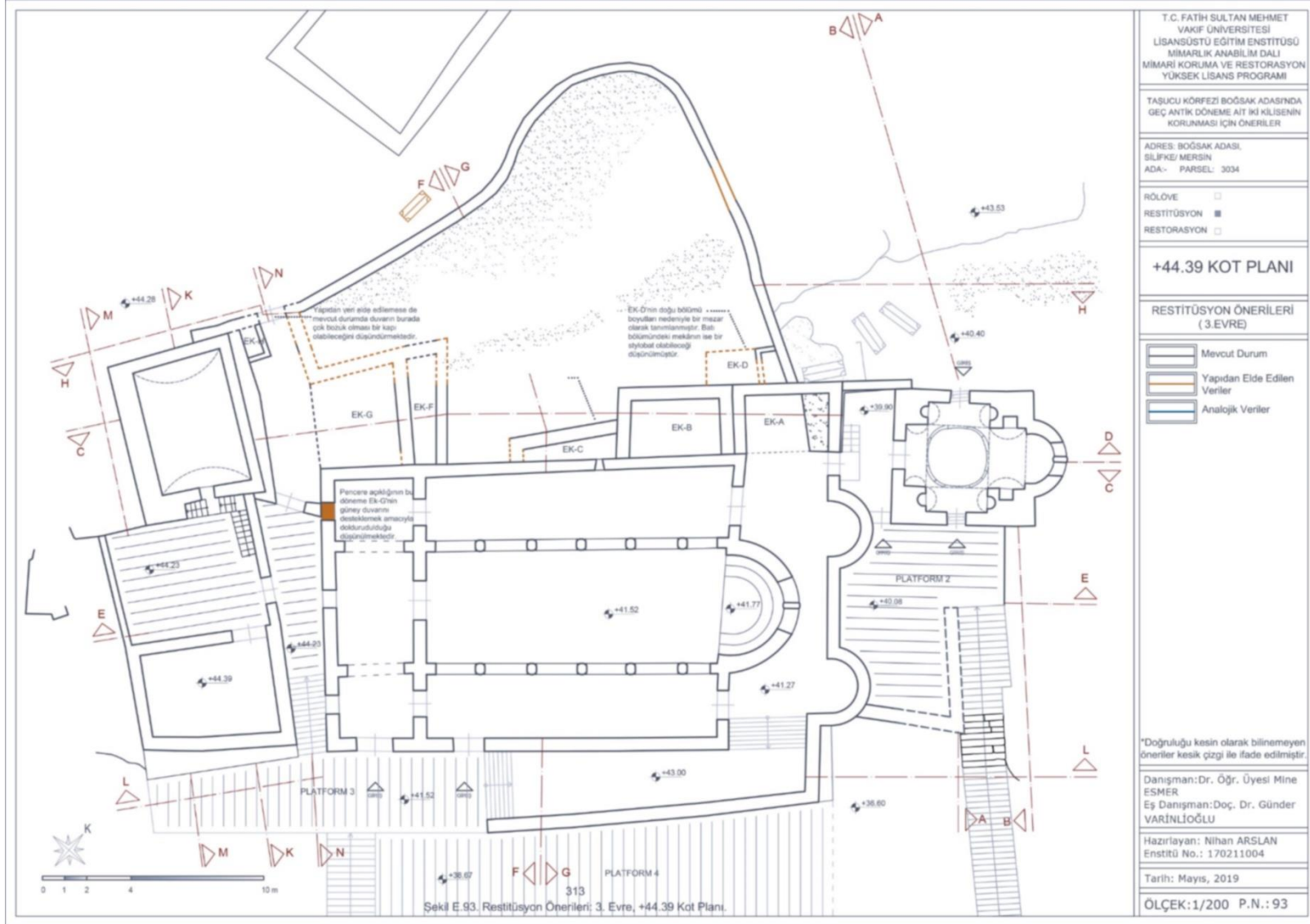
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mine
ESMER
Eş Danışman: Doç. Dr. Günder
VARINLIOĞLU

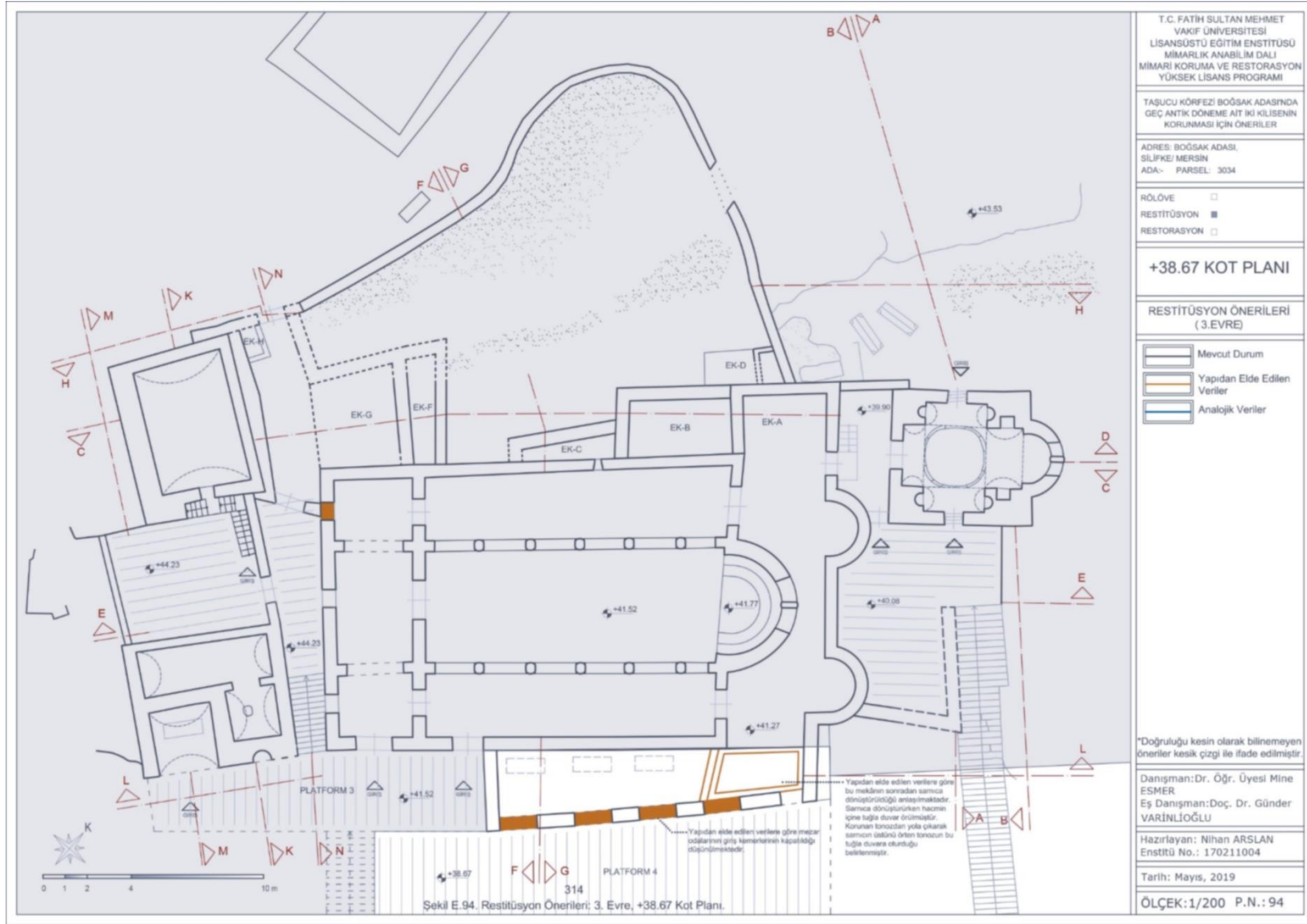
Hazırlayan: Nihan ARSLAN
Enstitü No.: 170211004

Tarih: Mayıs, 2019

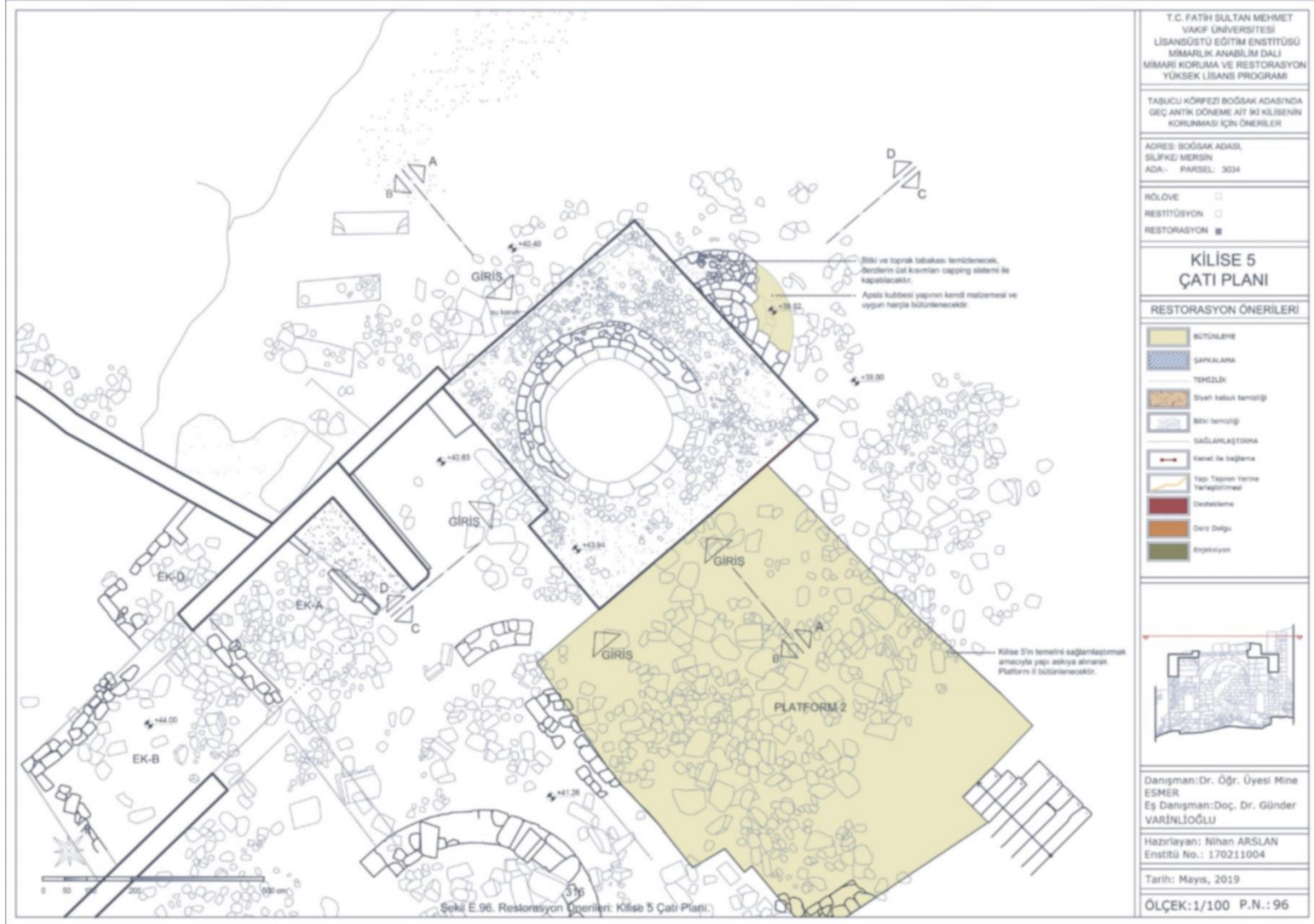
ÖLÇEK: 1/100 P.N.: 91

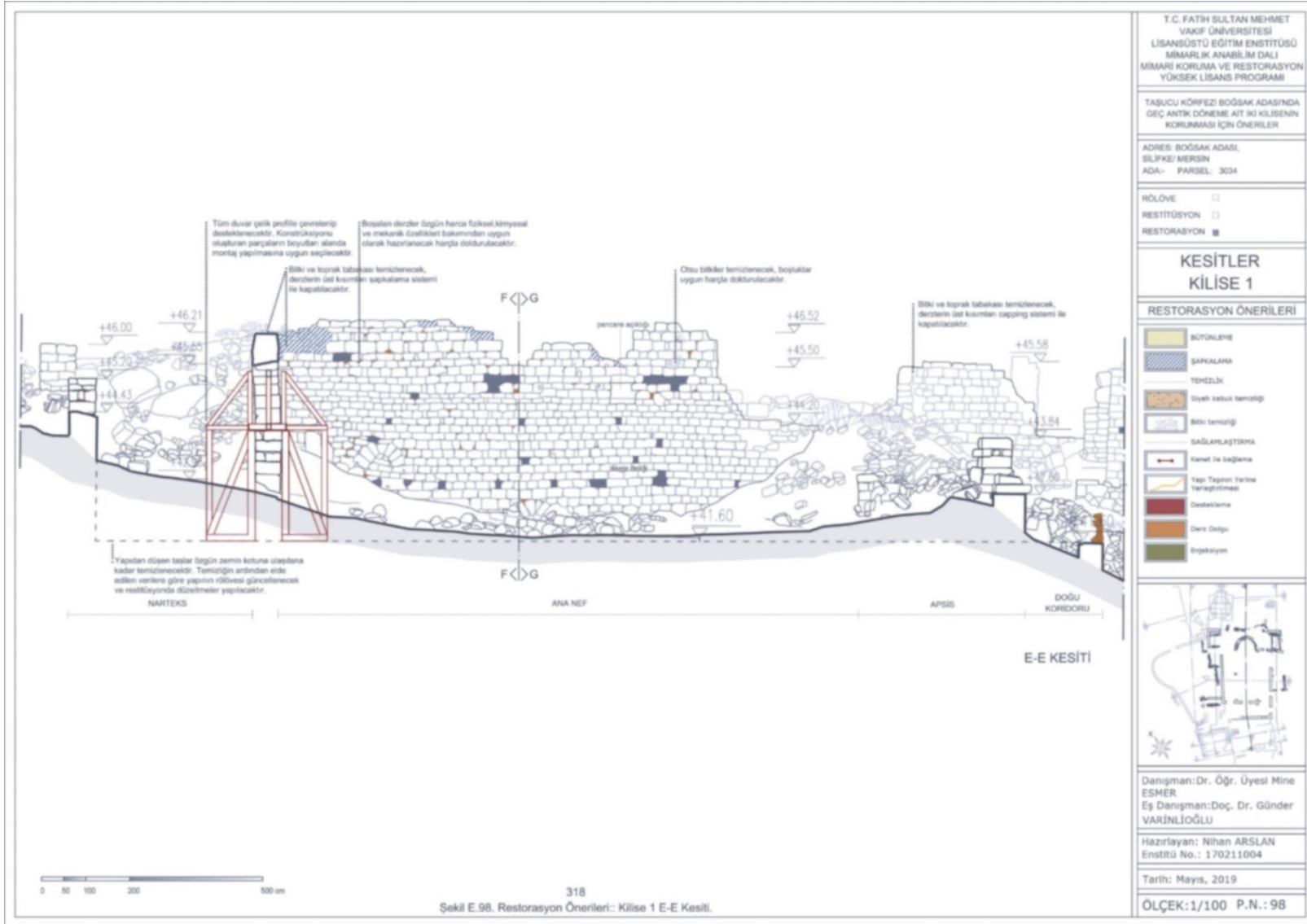

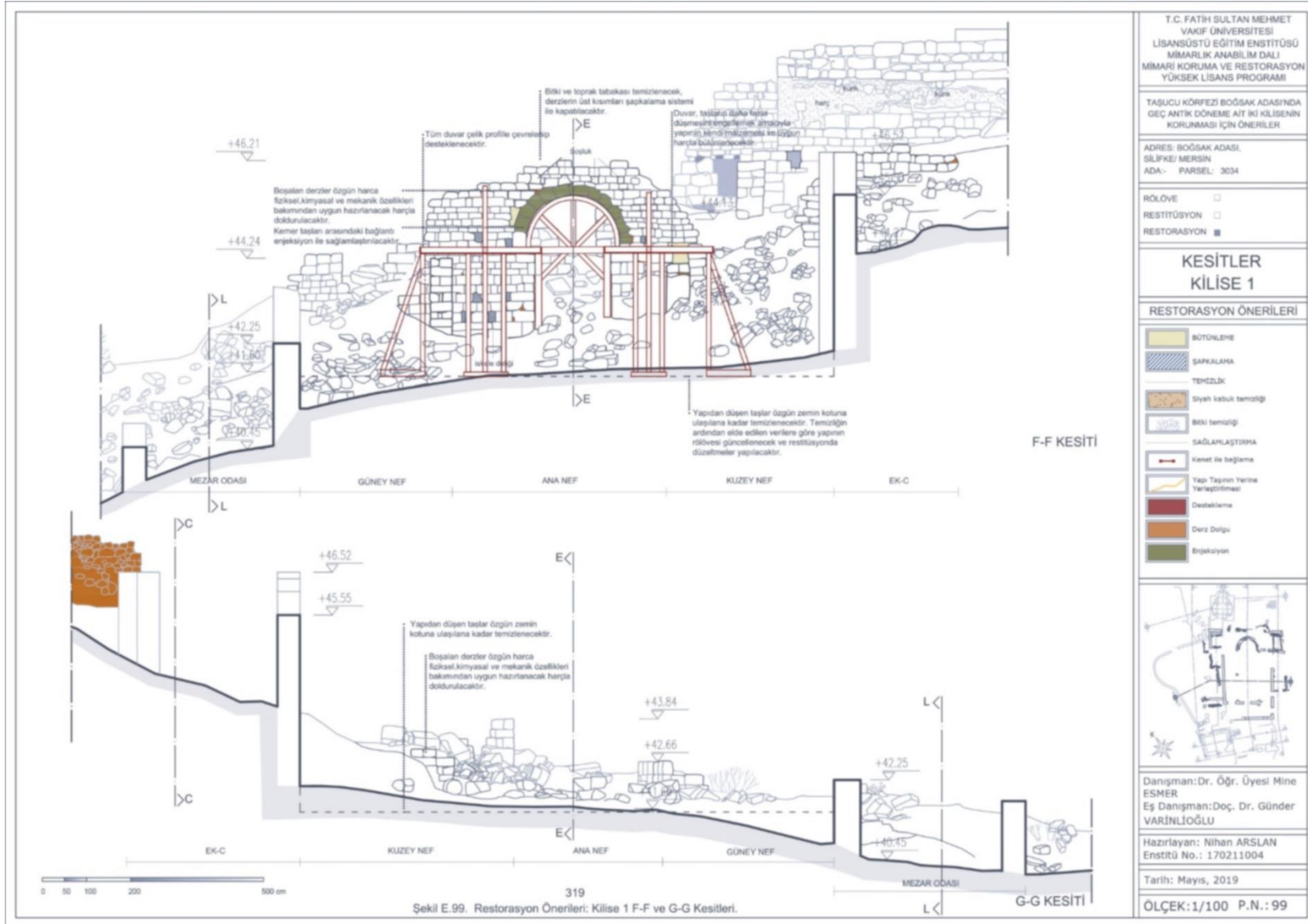

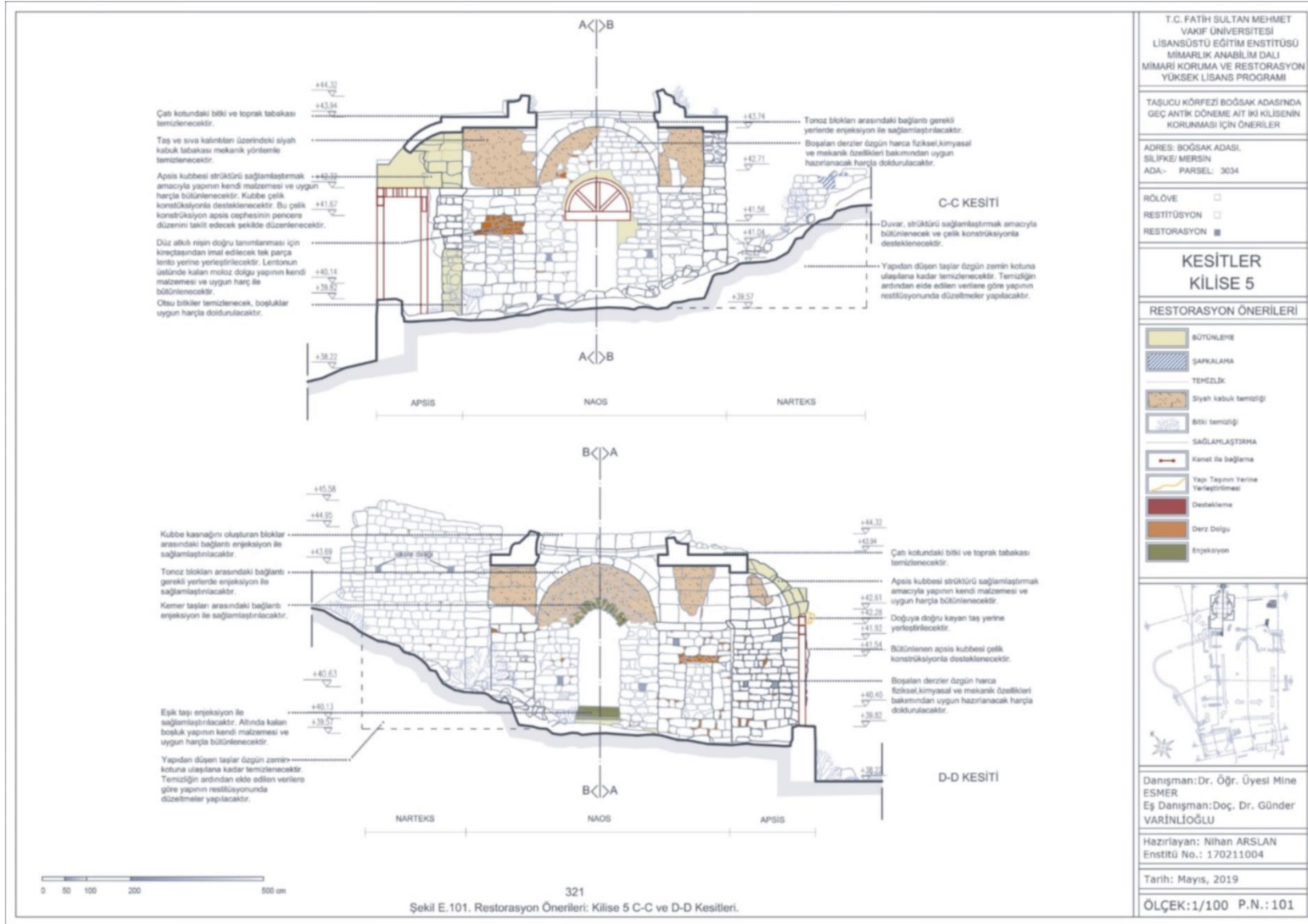

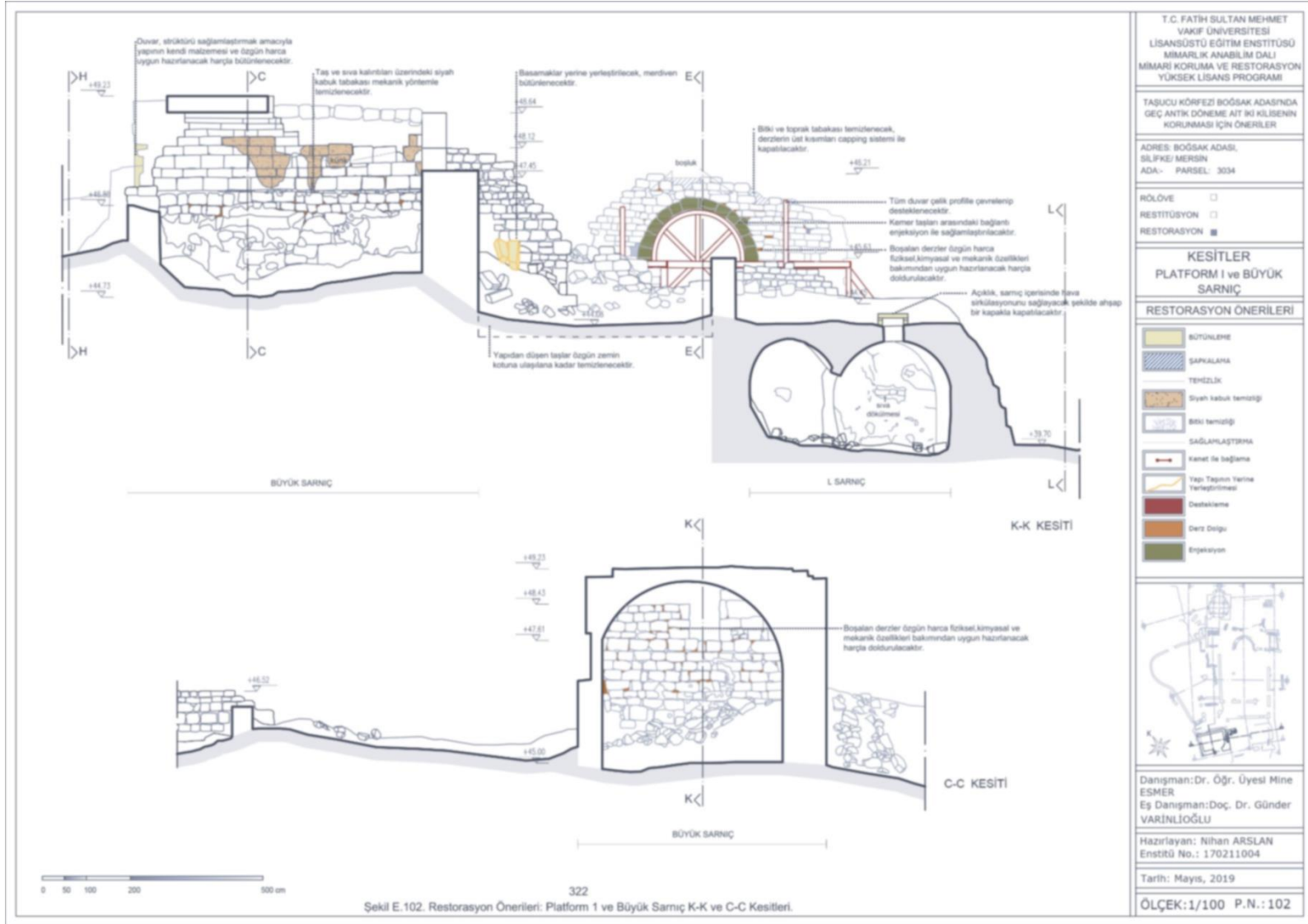

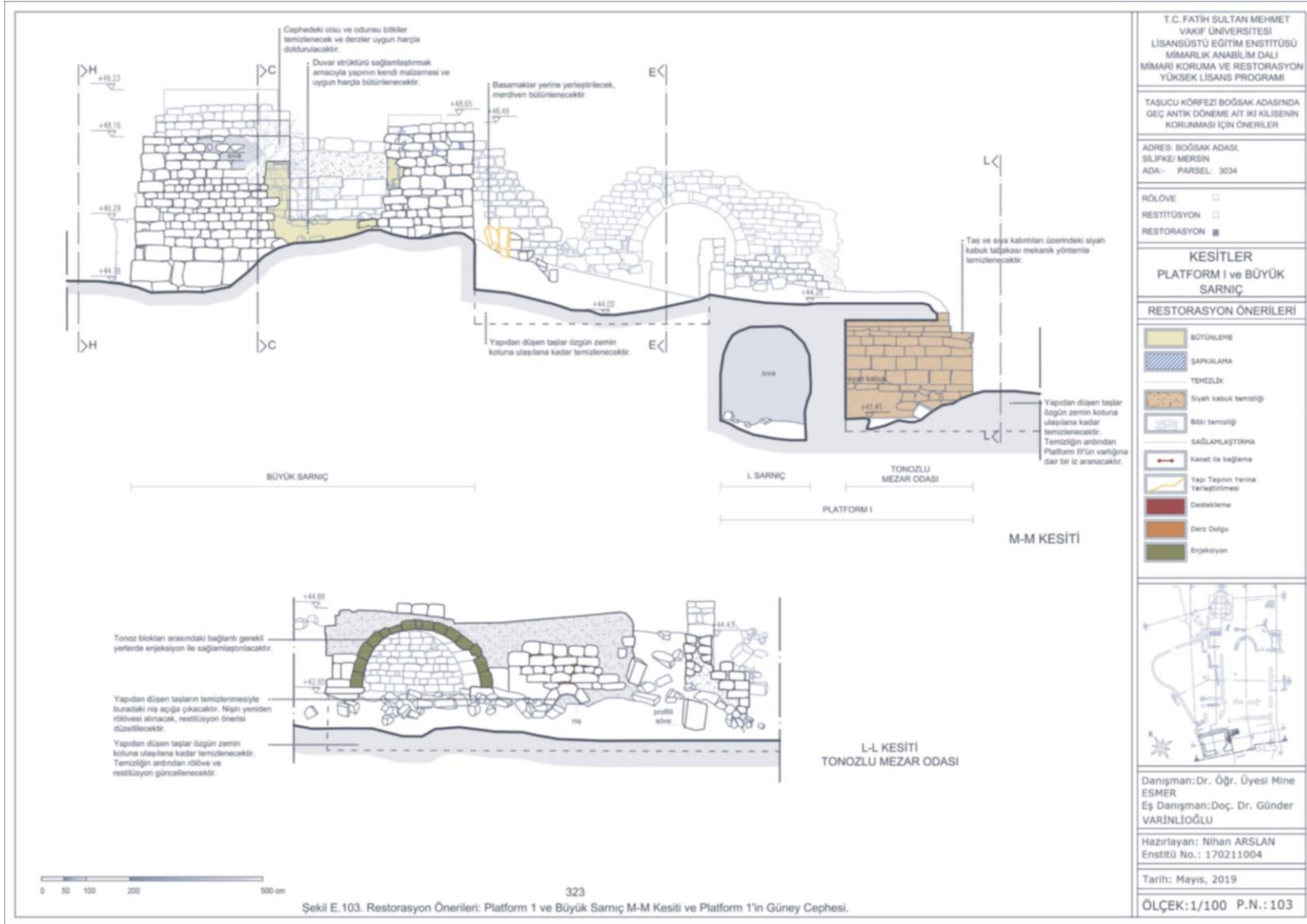

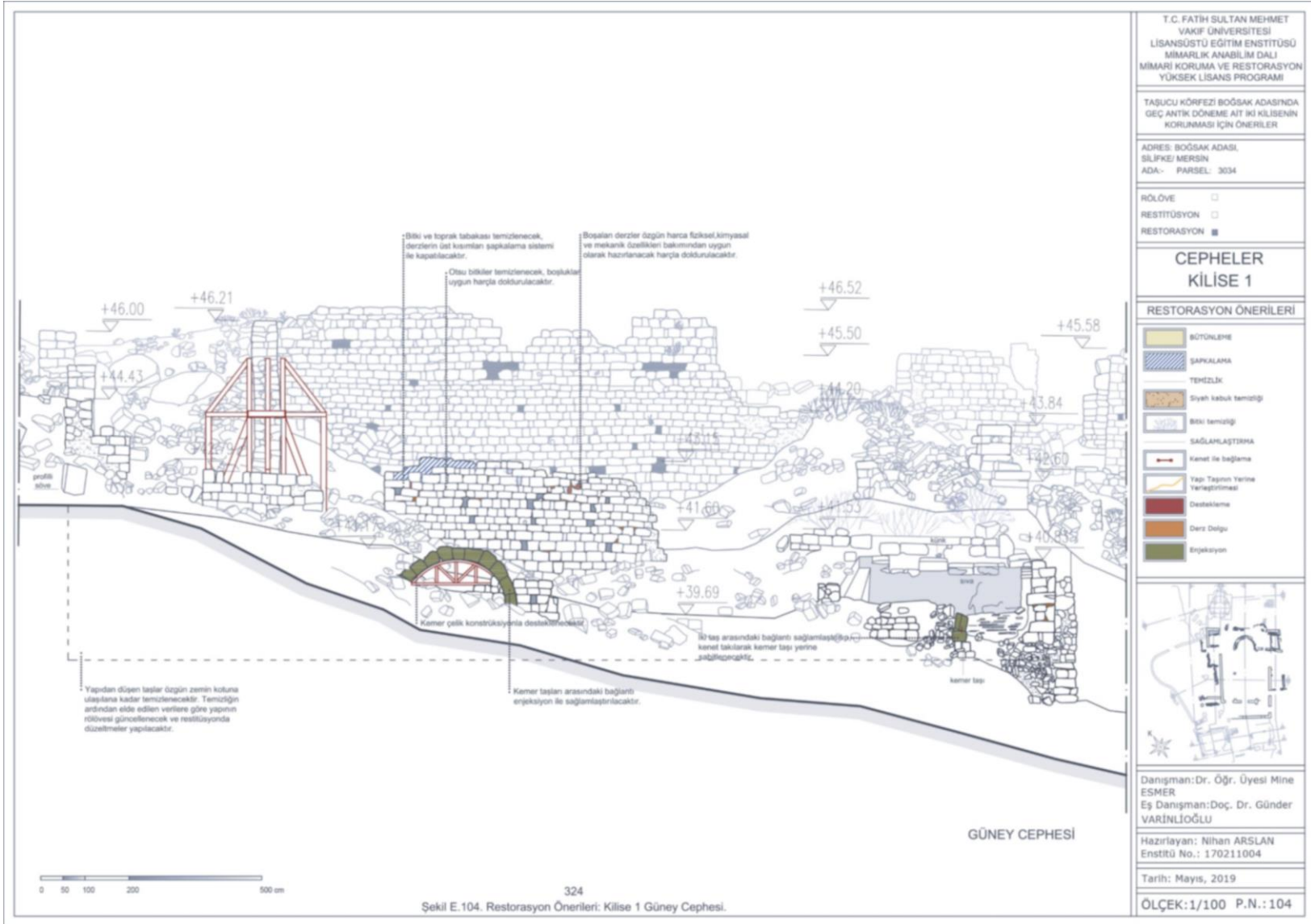

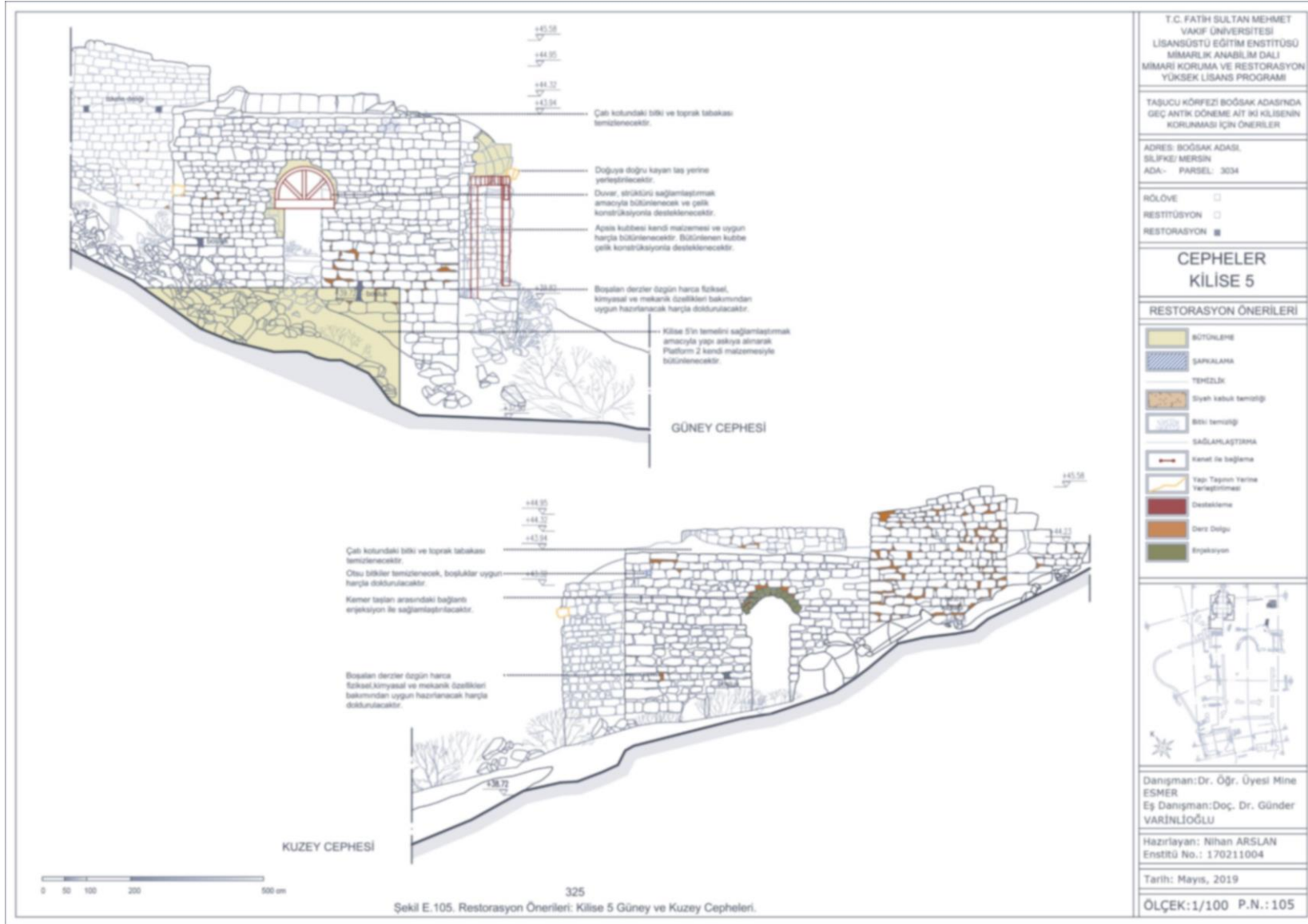

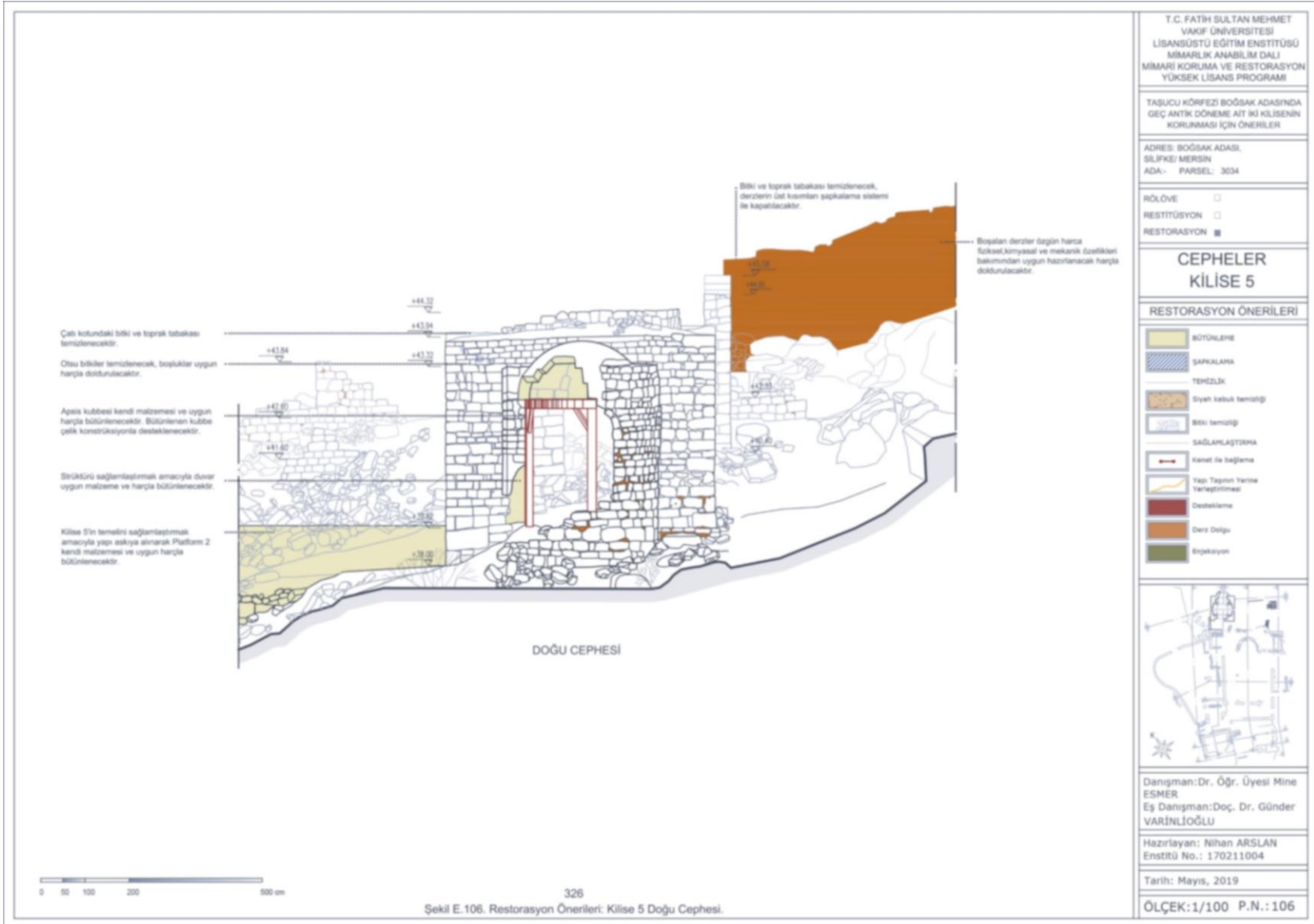

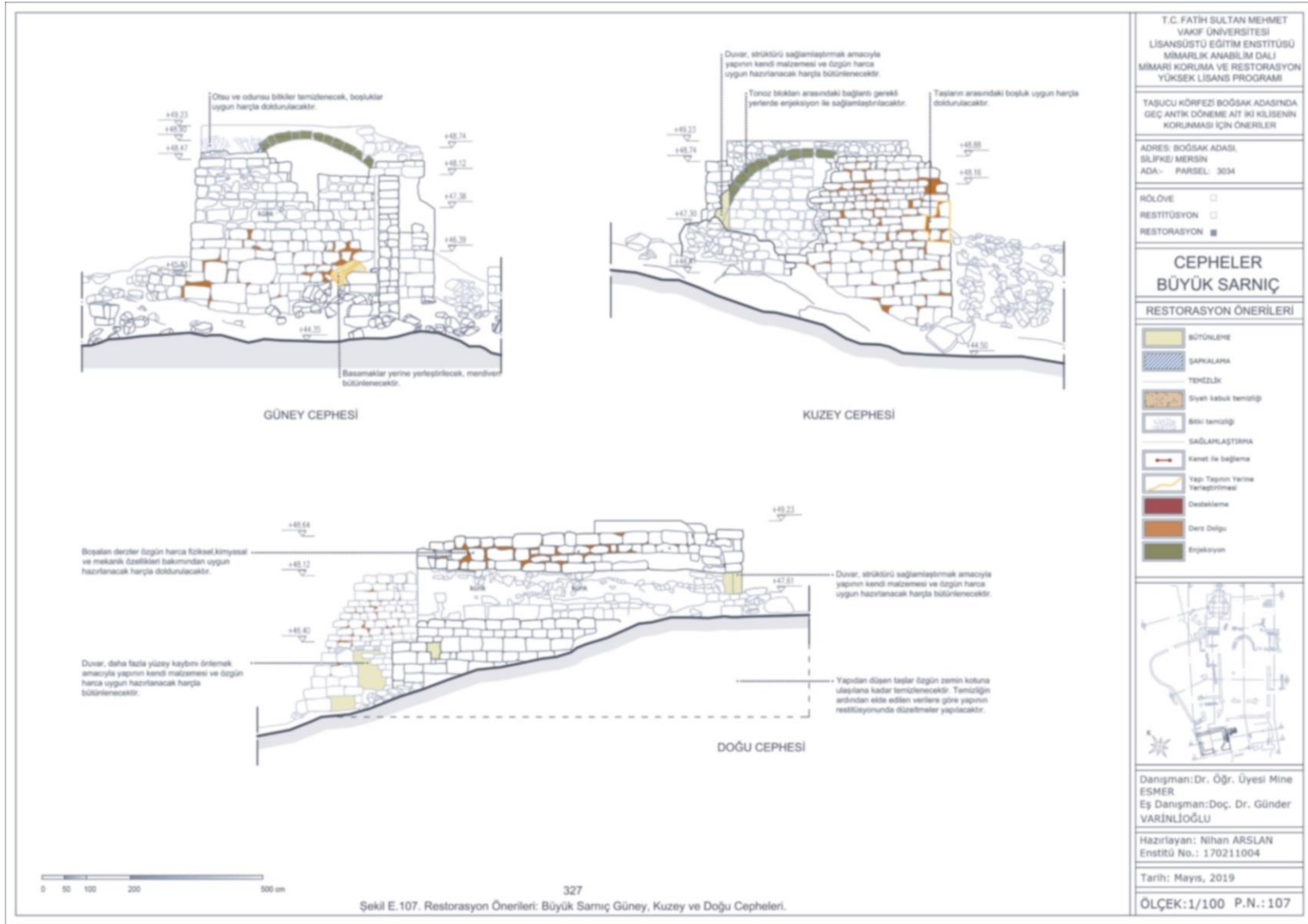

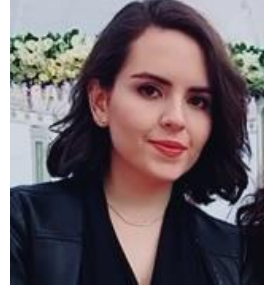

Şekil E.107. Restorasyon Önerileri: Büyük Sarnıç Güney, Kuzey ve Doğu Cepheleeri.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Nihan Arslan
Doğum Tarihi ve Yeri: 1994 Şişli/ İstanbul
E-posta : nihanarslan@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2016, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Mimarlık
- **Lisans** : 2016-Devam Ediyor, İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih
- **Yüksek Lisans** : 2019, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimari Koruma-Restorasyon

MESLEKİ DENEYİM:

- 2014- Aboutblank Mimarlık ve Kentsel Tasarım, ofis stajı
- 2015- İmamoğlu İnşaat, şantiye stajı
- 2018- Devam Ediyor, Boğsak Arkeolojik Yüzey Araştırması